

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

katalok, imenik, zaznamek, popis.
katihet, verski učitelj.
kaufman, trgovec, kupec, kupčevavec.
kavalerija, konjištvo, jezdištvo.
kavcion, zavarščina, zagotovšina, dnarna zastáva.
keber, žužek, žizalo, žužanka.
kêgu, (Kegel), obalek, zvalek.
keha, ječa, temnica.
kelnarca, točnica, kletarica, natakarica.
kênšt, (Kunst), umetnost, umetnost.
kerkermajster, ječar, temničar.
kerljc, korenjak.
ketna, veriga, lanec.
kevder, klet, hram.
kit, klej, lep, lepilo, kelje.
kitat, sklejati, klejati, zlepiti.
klajderkosten, omara za obleko.
klajderštok, obešalo za obleko.
klasificerat, razrediti, zvrstiti, uvrstiti, urediti.
klavir, glasovir.
klina (pri nožu), rezalo.
klofat, iztepsti, izprašiti.
klogat, (trauern), žalovati.
klošter, samostan, mnišnica.
knajpa, slaba krčma, čapljarna, pajharica.
knedelj, cmok.
kniefengar, zapena, luknja za gumb.
knof, gumb.
kofelefelj, (Kaffeelöffel), žličica za kavo, mala žlica, žličica.

kofeaus, (Kaffeehaus), kavarna, kavarnica.
kofer, popotna škrinjica, škrinja, kovčeg.
kofezidar, kavarnik, kavar.
kolop, v skok, skokama.
komandant, poveljnik, zapovednik.
komandirat, zapovedovati, ukazovati.
komarad, tovarš, pajdaš, drug.
komis, vojaški kruh.
kompanija, stotnija vojakov, stotina vojaška, kopa.
kompanjon, družnik, družtvenik, tovarš, drug.
kompliment, priklon, poklon, naklon.
konfeht, pokosilo, pomizek, sladčica po jedi.
kontrokt, pogodba.
kontrost, nasprotek, nasprotje, različek.
kopêrdeka, odeja, odetal, plahta.
koprolj, desetnik.
korba, spletenica, pletenica, cajna, koš, košek.
kosarna, vojnišnica, vojašnica.
kosten, predalnik, shranba.
kostgeljd, plačilo, dnar za hrano ali jed.
kostgengar, jedec, hranjenec, prijednik, gost, rejeneč.
košta, hrana, življenje.
kranceljunfrava, družica, svatenica, njužnica.
kredit, up, upanje, počak, vera, (potrpljenje).

27 ■ 2021 ■ 2

Jezikoslovni zapiski 27 • 2021 • 2

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor **Hubert Bergmann, Metka Furlan, Alenka Jelovšek, Mateja Jemec Tomazin, Karmen Kenda-Jež, Valerij M. Mokijenko, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele Peter Weiss**

Urednik **Alenka Jelovšek**

Tehnična urednica **Donald Reindl, DEKS, d. o. o.**

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino

Naslov uredništva **Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU)
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana, Slovenija**

Telefon **+386 1 4706 160
peter.weiss@zrc-sazu.si, isj@zrc-sazu.si
<http://ojs.zrc-sazu.si/jz>
<http://bos.zrc-sazu.si/knjige/index.html>**

Izdal **ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša**

Založila **Založba ZRC**

Zanju **Oto Luthar, Kozma Ahačič**

Glavni urednik **Aleš Pogačnik**

Prelom **Peter Weiss, Simon Atelšek**

Oblikovanje **Evita Lukež**

Tisk **Cicero, Begunje, d. o. o.**

Naklada **250 izvodov**

Letna naročnina **10 €**

Letna naročnina za študente **8 €**

Cena posamezne številke **7 €**

Cena dvojne številke **12 €**

Naročila sprejema **Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija**

Telefon **+386 1 4706 464
zalozba@zrc-sazu.si**

arrs

JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST
REPUBLIKE SLOVENIJE

Revija izhaja s podporo
Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov
MLA International Bibliography of Books and Articles on the
Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie
linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska;
IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics,
Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative
Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno
uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Nikomed **Ravnika**r, Kratak krajiško-slovenski besednjak: namenjen izrebljivanju prijih besedi iz čistega slovenskega jezika (1863)

katalok, imenik, zaznamek, popis.
katihet, verski učitelj.
kaufman, trgovec, kupec, kupčevavec.
kavalerija, konjištvo, jezdištvo.
kavcion, zavarščina, zagotovšina, dnarna zastáva.
keber, žužek, žizalo, žužanka.
kégu, (Kegel), obalek, zvalek.
keha, ječa, temnica.
kelnarca, točnica, kletarica, natakarica.
kénšt, (Kunst), umetnost, umetnost.
kerkermajster, ječar, temničar.
kerljc, korenjak.
ketna, veriga, lanec.
kevder, klet, hram.
kit, klej, lep, lepilo, kelje.
kitat, sklejati, klejati, zlepiti.
klajderkosten, omara za obleko.
klajderštok, obešalo za obleko.
klasificerat, razrediti, zvrstiti, uvrstiti, urediti.
klavir, glasovir.
klina (pri nožu), rezalo.
klofat, iztepsti, izprašiti.
klogat, (trauern), žalovati.
klošter, samostan, mnišnica.
knajpa, slaba krčma, čapljarina, pajharica.
knedelj, cmok.
knefengar, zapena, luknja za gumb.
knof, gumb.
kofel, (Kaffel), žličica za kavo, mala žlica, žličica.

kofeaus, (Kaffeehaus), kavarna, kavarnica.
kofer, popotna škrinjica, škrinja, kovčeg.
kofezidar, kavarnik, kavar.
kolop, v skok, skokama.
komandant, poveljnik, zapovednik.
komandirat, zapovedovati, ukazovati.
komarad, tovarš, pajdaš, drug.
komis, vojaški kruh.
kompanija, stotnija vojakov, stotina vojaška, kopa.
kompanjon, družnik, družtvenik, tovarš, drug.
kompliment, priklon, poklon, naklon.
konfeht, pokosilo, pomizek, sladčica po jedi.
kontrokt, pogodba.
kontrost, nasprotek, nasprotje, različek.
kopérdeka, odeja, odetal, plahta.
koprolj, desetnik.
korba, spletenica, pletenica, cajna, koš, košek.
kosarna, vojnišnica, vojašnica.
kosten, predalnik, shranba.
kostgeljd, plačilo, dnar za hrano ali jed.
kostgengar, jedec, hranjenec, prijednik, gost, rejenec.
košta, hrana, življenje.
kranceljunfrava, družica, svašenica, njužnica.
kredit, up, upanje, počak, vera, (potrpljenje).

Založba ZRC

za kavo, mala žlica, žličica.

27 ■ 2021 ■ 2

KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI

- 7 Andrej Perdih**
Indikatorji pri homografih na portalu Franček
- 23 Metka Furlan**
Novi etimološki slovar slovenskega jezika kot rastoči spletni slovar 2017–: dodatek 2021 (sinonimi za postrv in brancina)
- 49 Ines Škvorc**
Odločevalna vprašanja in tipi odgovorov nanje v češčini v primerjavi s slovenščino
- 67 Robert Grošelj**
Bolgarski odvisniki neuresničenega dejanja in njihove slovenske prevodne ustreznice: skladenjska primerjava
- 85 Nika Pavletič**
Analiza glasoslovnih napak govorcev makedonščine pri učenju slovenščine
- 103 Svetlana Kmecová**
Skozi vrata ven, skozi okno noter: poimenovanja za dele hiše v sestavi slovenskih in slovaških frazemov
- 121 Ivo Fabijanić**
O jednom metodološkom pristupu bilježenja i raščlambe frazema u natpisima na nadgrobnim spomenicima (epitafima)
- 143 Ольга Пекелис [Ol'ga Pekelis]**
Один в значении 'только': синтаксис и семантика в синхронии и диахронии
[*Один* v značenii 'tol'ko': sintaksis i semantika v sinhronii i diahronii]

OCENE IN POROČILA

- 159 Herta Maurer-Lausegger**
Slovensko ziljsko narečje v monografiji Gerharda Neweklowskega

JUBILEJI

167 Herta Maurer-Lausegger

Ob jubileju avstrijskega slavista Gerharda Neweklowskega

177 Gerhard Neweklowsky – Herta Maurer-Lausegger

Gerhard Neweklowsky: bibliografija znanstvenih in strokovnih objav
1965–2021

Recenzentke in recenzenti **Helena Dobrovoljc**
Alenka Jelovšek
Mateja Jemec Tomazin
Karmen Kenda-Jež
Domen Krvina
Mojca Kumin Horvat
Josip Lisac
Milen Malakov
Matej Meterc
Namita Subiotto
Mladen Uhlík
Juraj Vaňko
Andreja Žele

Prevodi izvlečkov, ključnih **Mladen Uhlík**
besed in povzetkov
v slovenščino

RAZPRAVE IN ČLANKI

ANDREJ PERDIH

INDIKATORJI PRI HOMOGRAFIH NA PORTALU FRANČEK

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.27.2.01](https://doi.org/10.3986/JZ.27.2.01)

V prispevku je predstavljen sistem indikatorjev, ki je bil zasnovan za razločevanje med homografi v procesu iskanja po slovarskem delu slovenskega pedagoškega jezikovnega portala Franček. V obstoječih slovarjih so namreč homografom (ali vsaj homonimom) za razločevanje med njimi navadno pripisane številke (indeksi), ki same po sebi ne omogočajo vsebinskega razločevanja. Zato smo za slovarski del portala Franček pripravili besednovrstne, pomenske in nekatere druge tipe indikatorjev. Kot pomenski indikatorji nastopajo zlasti nadpomenke, sinonimi, področne in opisne opredelitve. Kot ključne lastnosti pomenskih indikatorjev smo prepoznali razločevalnost med homografi, razumljivost in kratkost. Namenjeni so ciljnemu uporabniku portala Franček, torej osnovnošolskemu in srednješolskemu uporabniku.

Ključne besede: pedagoška leksikografija, indikator, pedagoški portal, enakopisnica

Indicators for Homographs on the Franček Portal

This article presents the system of indicators (or signposts) designed to distinguish between homographs when searching the dictionary parts of the Franček educational language portal for Slovenian. In dictionaries, homographs (or at least homonyms) are usually assigned numbers (or indices). Because these themselves do not provide any disambiguating information, we have prepared various types of indicators, such as part-of-speech, semantic, and other types. Semantic indicators mostly include hypernyms, synonyms, and domain information, as well as other types. The key properties of semantic indicators are their disambiguating ability among homographs, comprehensibility, and brevity. The indicators are intended for the target users of the Franček portal; that is, primary- and secondary-school students.

Keywords: pedagogical lexicography, indicator, signpost, teaching portal, homograph

1 UVOD

V okviru novega slovarsko-slovnicega portala Franček (Ježovnik idr. 2020; Perdih 2021; Perdih idr. 2021; Petric Žižić 2020),¹ ki je namenjen za uporabo v pedagoškem procesu, so združeni podatki iz različnih obstoječih slovarjev, poleg tega pa so nekatere vsebine pripravljene na novo. Po presoji urednikov in v sodelovanju z učitelji in pedagogista bila narejena vsebinski izbor relevantnih jezikovnih podatkov in prilagoditev za osnovnošolskega in srednješolskega uporabnika. Med nove slo-

Prispevek je nastal v okviru projekta *Portal Franček: Jezikovna svetovalnica za učitelje slovenščine in Šolski slovar slovenskega jezika*, ki ga sofinancirata Republika Slovenija in Evropski socialni sklad; del raziskav za projekt je podprl ARRS v okviru programa P6-0038 (*Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju*).

1 Portal je prosto dostopen na spletnem naslovu www.francek.si.

varske podatke, ki so nastali za potrebe portala, spadajo med drugim tudi indikatorji za razločevanje homografov, katerih vloga je zlasti pomoč pri iskanju, saj uporabniku pomagajo pri izbiri ustrezne iztočnice med več iztočnicami z enakim zapisom.

Geslovník leksikografskega dela portala Franček temelji na drugi izdaji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ2) in na nastajajočem slovarju *eSSKJ: Slovarja slovenskega knjižnega jezika, 3. izdaja*. Z izjemo nekaterih, zlasti zastarelih iztočnic v SSKJ2 in vulgarnih iztočnic v obeh slovarjih,² so v Frančkov geslovník vključene vse iztočnice iz obeh slovarjev, poleg tega pa so na nivo iztočnice pomaknjene tudi prislovne podiztočnice iz SSKJ2 ter tiste glagolske podiztočnice, ki so v SSKJ2 pomensko opisane.

Drugače kot na portalu Fran (Ahačič – Ledinek – Perdih 2015; Perdih 2020),³ kjer vsak slovar deluje kot svoja enota s svojim geslovníkom in pristopom k obravnavi podiztočnic (če jih slovar ima), so na portalu Franček podatki iz različnih slovarjev priključeni na skupni geslovník in skupaj tvorijo novo celoto, pri čemer podiztočnic na portalu ni.

Na portalu Franček je 4490 iztočnic takih, ki so v svoji slovarski obliki zapisane enako kot katera druga iztočnica (homografi). V SSKJ2 in eSSKJ je razločevanje homografov izvedeno z abstraktno opredelitvijo z nadpisano številko,⁴ obenem pa je pri prikazih teh slovarjev (npr. na portalu Fran ali v tiskanih izdajah) poleg te številke podana tudi vsebina celotnega sestavka. Pri iskanju na portalu Franček izbiranje med homografi poteka že pri vnosu črk v iskalno polje, in ne šele po prikazu vsebine homografov, zato na podlagi vsebine slovarskega sestavka primerjava med homografi ni neposredno mogoča. Možnost, da bi v procesu iskanja uporabnik izbral zgolj med abstraktnimi opredelitvami, kot so nadpisane številke homografov, za tovrstni portal ni primerna, saj zgolj na podlagi številke (šolski) uporabnik ne more sprejeti vsebinske odločitve, katera izmed danih homografskih iztočnic je tista, ki jo išče. Zato smo po zgledu nekaterih drugih slovarjev uporabili t. i. indikatorje. Sistem indikatorjev smo izdelali tako, da je po vsebini prilagojen šolskemu uporabniku portala. Pri tem smo omejili dolžino indikatorjev, da bi tako optimizirali proces razdvoumljanja, obenem pa smo z omejitvijo dolžine želeli dopustiti čim več možnosti za grafično oblikovanje, ki je za pedagoški portal še pomembnejše kot sicer.

2 HOMOGRAF IN HOMOGRAFSKI NIZ

V tem prispevku kot *homografe* (oz. enakopisnice) razumemo tiste iztočnice, ki so na portalu Franček v osnovni (slovarski) obliki zapisane enako kot katera druga iztočnica. Podmnožica homografov so *homonimi* (oz. enakoizraznice), pri katerih enakost zajema tudi besednovrstno opredelitev, zapis naglasnih znamenj, izgovor

² V slovar eSSKJ zastarele besede in pomeni niso vključeni.

³ Portal je dostopen na spletnem naslovu www.fran.si.

⁴ V prvi izdaji SSKJ so bili s številskimi indeksi označeni le homonimi, v drugi izdaji pa so tako opredeljeni vsi homografi (Perdih – Snoj 2015: 13).

in stranske oblike (za primerljive in drugačne opredelitve in razmejitve med homonimijo in homografijo prim. npr. Tafra (1986: 384–385), Vidovič Muha (2000: 178–181), Filipec – Čermák (1985: 142), Toporišič (2000: 115–116), Michalec – Veselý (2016), Hartmann – James (1998: 69) itd.). Razmerij večpomenskosti in homonimije tako kot homografskih razmerij za potrebe priprave portala Franček ne opredeljujemo na novo, ampak jih nespremenjena prevzemamo iz slovarjev, iz katerih je sestavljen geslovník portala, torej iz SSKJ (Silvester 1978: 4–6; SSKJ: § 16–19)⁵ in eSSKJ (Gliha Komac idr. 2015: 9).

Z izrazom *homografski niz* imenujemo niz iztočnic, ki so med seboj v homografskem razmerju, podobno kot izraz *homonimni niz* opredeljuje niz iztočnic, ki so med seboj v homonimnem razmerju.

Izločitev zastarelih in nekaterih vulgarnih iztočnic pri izdelavi geslovníka za portal Franček je povzročila ukinitve nekaterih homografskih nizov, saj je ostala le še ena iztočnica iz niza oziroma so bile izločene vse iztočnice takega niza. Po drugi strani pa so nastali novi homografski nizi, kadar je nekdanja podiztočnica v SSKJ (v geslovníku portala Franček pomaknjena na nivo iztočnice) v homografskem razmerju z iztočnico ali drugo nekdanjo podiztočnico, ki je prav tako prešla na nivo iztočnice:

- nov homografski niz različnih besednih vrst in drugačnim izgovorom:⁶ (iztočnica **bíster**) – podiztočnica **bístro** prisl. – iztočnica **bístró** m,
- nov homografski niz iste besedne vrste, a z drugačnim izgovorom: (iztočnica **zlágati**) – podiztočnica **zlágati se** – iztočnica **zlagáti se**,
- nov homonimni niz: (iztočnica **zadréti**) – podiztočnica **zadréti se** – iztočnica **zadréti se**,
- razširjen obstoječi homonimni niz: iztočnica **tíkati**¹ – iztočnica **tíkati**² – iztočnica **tíkati**³ – (iztočnica **tíkati se**) – podiztočnica **tíkati**,
- zmanjšan homografski niz: iztočnica **čín**¹ – izločena iztočnica **čín**² – iztočnica **čín**³,
- ukinjen homografski niz: iztočnica **abecédar**¹ – izločena iztočnica **abecédar**²,
- ukinjen homonimni niz: iztočnica **bója**¹ – izločena iztočnica **bója**².

3 POMENSKI INDIKATORJI V SLOVARJIH

Pri obravnavi indikatorjev v leksikografiji so predmet obravnave večinoma t. i. pomenski indikatorji, ki opredeljujejo ali razločujejo posamezne slovarske pomenne. V splošnem jih je mogoče opredeliti kot »najpogosteje enobesedn[e] ali kratk[e] pomensk[e] opis[e] leksikalnih enot v slovarjih, ki dajejo uporabniku osnovno informacijo o pomenu besede ali o pomenskem polju, na katerem se obi-

5 Ponovno ovrednotenje in prilagoditev v razmerju homonimija–večpomenskost so za *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (prva izdaja) opravljene v *Slovarju slovenskih homonimov* (Bálint 1997: 17–18). Natančneje povedano: nekateri homonimni pari iz prve izdaje *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* so iz *Slovarja slovenskih homonimov* izločeni, ker jih je avtorica slovarja opredelila kot eno skupno večpomensko iztočnico. Spremembe v obratni smeri (tj. razdelitev nekaterih večpomenskih iztočnic na več homonimov) v tem slovarju niso opredeljene.

6 V oklepajih je zapisana iztočnica, pri kateri nastopa podiztočnica.

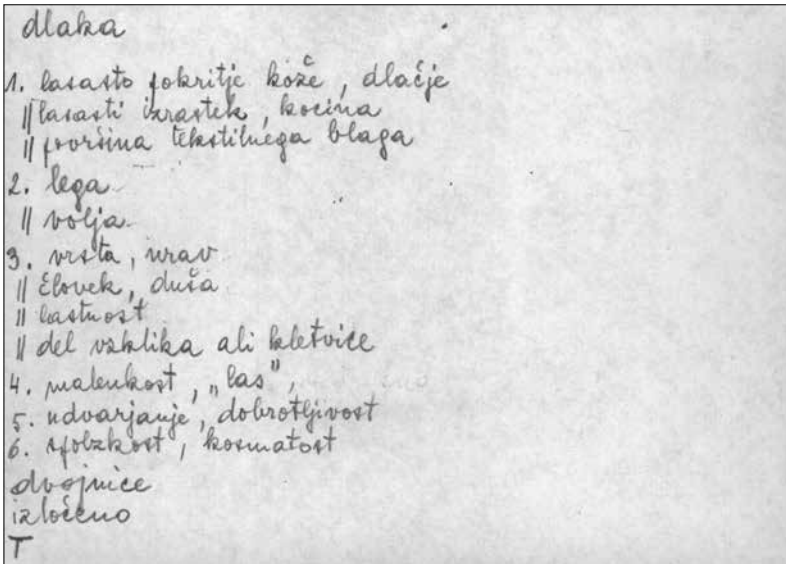
čajno uporablja« (Gantar 2015: 164). Koristni so zlasti za lažje razločevanje med pomeni večpomenskih leksikalnih enot, torej znotraj posameznega slovarskega sestavka ali razdelka z večbesednimi enotami (Gantar 2015: 166; Žmigrodzki 2018a: 32–33), pripomorejo pa lahko tudi k hitrosti in pravilnosti izbiranja ustreznega pomena (Lew – Pajkowska 2007; Nesi – Tan 2011). V slovarjih se navadno uporabljajo na dveh mestih: kot izpostavljeni del pred vsako posamezno razlago (v angleškem slovarju *Longman Dictionary of Contemporary English Online*), kot sestavni del pomenskega menija (v angleškem slovarju *Macmillan Dictionary*) ali v obeh vlogah (v poljskem slovarju *Wielki słownik języka polskiego* in v slovenskem testnem prikazu *Spletni slovar slovenskega jezika: testni spletni prikaz gesel Leksikalne baze za slovenščino*), pri čemer umestitev in vloga indikatorjev lahko vplivata na uspešnost iskanja tudi v odvisnosti od starosti uporabnika in stopnje znanja (tujega) jezika (Dziemianko 2019: 433).

Pomenski indikatorji so tipološko zelo raznoliki. V poljskem slovarju *Wielki słownik języka polskiego* so najpogosteje uporabljeni naslednji indikatorjev: sinonim, nadpomenka, tipična kolokacija (npr. pridevnik pri samostalniški iztočnici), opis »področja« tipa *o + čem* (Žmigrodzki 2018a, 33), pa tudi drugi tipi (Žmigrodzki 2018b: 47), zlasti pri funkcijskih besedah (Grochowski – Kisiel – Żabowska 2018: 195). A. Dziemianko (2019: 434) navaja, da kot pomenski indikatorji v slovarjih lahko nastopajo sinonimi, kratke razlage, tipični osebki/predmeti, kolokatorji, nadpomenke, področni kvalifikatorji in podatki o sobesedilu ali namenu. Pri *Leksikalni bazi za slovenščino* so kot indikatorji prepoznani sinonimi, opisni indikatorji, ki so podobni kratkim pomenskimi razlagam, nanašalni indikatorji (tipa *o + čem*) in neposredne nadpomenke (Gantar 2015: 166–169).

Pomenskim indikatorjem podobni so lahko tudi delovni podatki, ki nastajajo pri izdelavi slovarja. Slika 1 prikazuje, kako si je za boljši pregled pri pripravi večpomenskega slovarskega sestavka za prvo izdajo *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* eden od avtorjev pomagal s kratkimi pomenskimi opisi, ki niso bili namenjeni za objavo, ampak le kot delovni pripomoček.

4 VRSTE INDIKATORJEV NA PORTALU FRANČEK

Pri pripravi geslovnika za portal Franček so uporabljeni podatki iz slovarjev SSKJ2 in eSSKJ. V teh slovarjih so za razločevanje med homografi uporabljene nadpisane številke, npr. **atlas**¹ – **atlas**² – **atlas**³. Takšno razlikovanje je povsem abstraktno, zato ne prinaša nobenega vsebinskega (jezikovnega) podatka, s katerim bi uporabnik lahko presodil, katero iztočnico izbrati v procesu iskanja. Pri vpisovanju črk v iskalnik na portalu Franček uporabnik vidi le iztočnice, ki se začnejo z že vpisanimi črkami, ne pa tudi njihove vsebine. Zlasti na pedagoškem portalu je zato potrebna takšna rešitev, ki bo uporabniku omogočila premišljeno in ustrezno izbiro med homografi v procesu iskanja. Kot prikazuje slika 2, so indikatorji prikazani že v spustnem seznamu iskalnika.

Slika 1: Delovna opredelitev pomenske strukture iztočnice *dlaka* v Listkovni kartoteki SSKJ

Slika 2: Prikaz indikatorjev na spustnem seznamu za razlikovanje med tremi homografi *kos* v beta različici portala Franček

Na portalu Franček so torej indikatorji uporabljeni za razločevanje med homografi, ne pa za razlikovanje med pomeni večpomenskih iztočnic. Glede na vsebino lahko indikatorje na portalu Franček razvrstimo v tri skupine, ki so po prioriteti razvrščeni takole:

1. besednovrstni indikatorji (1165 iztočnic),
2. pomenski indikatorji (3268 iztočnic),
3. drugi indikatorji (57 iztočnic).

V preglednici 1 so prikazane nekatere možne kombinacije besednih vrst, zapisa znamenj in pregibanja, ki vplivajo na odločitev, katere vrste indikator uporabimo.

Homografi	Besedna vrsta	Primerjava besednih vrst	Primerjava naglasnih in diakritičnih znamenj	Pregibanje	Indikator
přst ¹	m	različno	enako	različno	besednovrstni
přst ²	ž				
vřh ¹	m	različno	različno	različno	besednovrstni
vřh ²	predlog				
átlas ¹	m	enako	enako	enako	pomenski
átlas ²	m				
átlas ³	m				
abecedár ¹	m	enako	različno	različno (živost)	pomenski
abecedár ²	m				
pót ¹	m	enako ali	enako	enako ali	kombinirani
pót ²	m	različno		različno	ali pomenski
pót ³	m				
pót ⁴	ž				

Preglednica 1: Primeri z nekaterimi kombinacijami lastnosti, ki odločajo o vrsti pripisanega indikatorja

4.1 **Besednovrstni indikatorji** so uporabljeni, kadar se homografi razlikujejo po besednovrstni opredelitvi, npr. **poceni** (pridevnik) : **poceni** (prislov), pri samostalniku pa tudi takrat, ko se homografski samostalniki razlikujejo po spolu, npr. **prst** (samostalnik m. sp.) : **prst** (samostalnik ž. sp.), pri tem pa niso med seboj v sinonimnem razmerju. Besednovrstnega indikatorja ne uporabljamo za razlikovanje kategorije živosti, ki je relevantna pri samostalnikih moškega spola, zato so v teh primerih uporabljeni pomenski indikatorji, npr. **kos¹** ‘del’ (živo–) : **kos²** ‘ptica’ (živo+).

Postopek priprave besednovrstnih indikatorjev je bil povsem avtomatiziran: vsaki iztočnici (homografu) v homografskem nizu se kot indikator samodejno pripiše besednovrstna opredelitev iz geslovniške baze, če je edina s tako besednovrstno opredelitvijo. Uredniško delo zadeva le pripravo seznama ubeseditvev kategorij, npr. *samostalnik m. sp.*, *predlog*, *pridevnik*.

4.2 **Pomenski indikatorji** predstavljajo najpogostejši tip indikatorjev. Uporabljeni so v veliki večini primerov, ko dva ali več homografov pripadata isti besedni vrsti, med njima pa obstaja pomenska razlika, ki jo je mogoče smiselno opredeliti. V tem smislu jih lahko primerjamo z indikatorji v tistih slovarjih, ki uporabljajo pomenske indikatorje za opredeljevanje posameznih pomenov, le da na portalu Franček indikatorji niso uporabljeni na pomenskem nivoju, temveč posplošeno za celoten slovarski sestavek, posledično pa niso namenjeni razločevanju med posameznimi pomeni, ampak med homografi.

Glede na vsebino so za pomenske indikatorje uporabljene naslednje možnosti:

- sinonim,
- nadpomenka,
- področje,
- drugi tipi.

Opredelev, ali je kot pomenski indikator uporabljen sinonim, nadpomenka ali opredelitev področja, nam je koristila pri uredniškem pregledu predlaganih rešitev in pri usklajevanju uporabljenih rešitev, uporabniku portala Franček pa ni eksplicitno podana.

Osnovna izbira, kadar je to mogoče, je **sinonim**, npr. **raj¹**: *paradiž*, **raj²**: *ples*. Pri izbiri sinonimov sta nam bila v pomoč tako SSKJ2 (zlasti pri zaznamovanem besedju, kjer namesto razlage nastopa razlagalni sinonim) kot SSSJ, s katerim smo si pomagali tudi pri vprašanju delne sinonimije in pri razmejitvi med sinonimom in nadpomenko. Kot posebnost lahko omenimo problematiko elativov, kjer smo se na koncu odločili za dvobesedni indikator tipa *preveč voden* (pri **prevodén³**), kljub temu da načeloma izbiramo čim krajše indikatorje.

Nadpomenka je v SSKJ2 običajno dobro razvidna iz razlage tipa *genus (proximum) et differentia specifica*. Na podlagi tega tipa razlage smo lahko pripisali nadpomenko nekaterim iztočnicam, npr. **granata¹**: *z razstrelivom napolnjen topovski izstrelek*, **globiti¹**: *kaznovati z globo* (podčrtal A. P.).

Kot **področje** nastopajo opredelitve različnih strokovnih področij s tipično strukturo *v + področje* (**kubičen²**: *v matematiki*), ki omogočajo prepoznavanje besede s pomočjo predstave o tem, kje se iztočnica tipično uporablja.⁷

Poleg navedenih so uporabljeni še **drugi tipi** pomenskih indikatorjev. Tip *o + čem* je uporabljen zlasti pri opredelitvi vrstnih pridevnikov, kjer je opredeljena njihova besedotvorna podstava, npr. **delavniški²**: *o delavnicah*. Pri tem tipu indikatorjev je namesto besedotvorne podstave, ki je včasih dvoumna ali slabše razumljiva, lahko uporabljen njen sinonim ali nadpomenka, npr. **ciceronski²**: *o vodnikih*. Besedotvorna podstava kot indikator prav tako ni uporabljena v primerih, kjer bi bila homografska oz. homonimna pri več iztočnicah, npr. **akorden¹**: *v glasbi*; **akorden²**: *o plačilu* (namesto obakrat *o akordu*).⁸ Drugačni indikatorji so bili zaradi nedvoumnosti in jasnosti izbrani tudi pri nekaterih drugih primerih, npr. pri glagolih **odpeti**: *o gumbu*, **odpeti**: *o petju*. Zlasti pri slovničnih besednih vrstah se uporablja tip opredelitve *pri + čem*, npr. **aja¹**: *pri zavrnitvi*, **aja²**: *pri domisljivosti*. Podobno so obravnavani tudi snovni pridevniki, npr. **lesen**: *iz lesa*. Posebno skupino maloštevilnih primerov predstavljajo pridevniki iz različnih samostalniških

7 Odločitev o tem, ali naj bo kot indikator navedeno področje, ni odvisna od tega, ali je slovarju uporabljen terminološki kvalifikator ali ne, ampak od dejavnikov, predstavljenih v nadaljevanju tega prispevka.

8 Uporabljen bi bil lahko tudi daljši dvodelni indikator, npr. **akord¹**: *o akordu – v glasbi*; **akord²**: *o akordu – plačilu*, vendar se za tak tip opredeljevanja nismo odločili.

podstav. V SSKJ pri razlagah za **dáničarski** ‘nanašajoč se na sodelavce lista Danica ilirska’ : **daničarski** ‘nanašajoč se na sodelavce lista Zgodnja danica’ težavo lahko predstavlja poznavanje lastnih imen Danica ilirska in Zgodnja danica, poleg tega se izogibamo večbesednim indikatorjem. Ker druge pomenske razločevalno sti nismo našli (obstaja sicer še razlika v naglasnem mestu, ki pa zaradi slabšega poznavanja teh besed ne pomaga pri razločevanju), smo kljub navedenim težavam kot indikator zapisali *o Danici ilirski oziroma o Zgodnji danici*. Podoben primer, tokrat tudi z razliko pri izgovoru, je v SSKJ še **cicerónski** ‘tak kot pri Ciceronu’ : **ciceronski** [čičerónski] ‘nanašajoč se na cicerone’. Tu smo se nazadnje odločili za indikatorja *o Ciceronu* in *o vodnikih* (prim. razlago za podstavni samostalnik v SSKJ: **cicerone** ‘kdor vodi turiste po tujih krajih in jim razkazuje znamenitosti, vodnik’). Podobnih parov homografov je razmeroma malo, v sodobnem jeziku so večinoma redki ali se ne rabijo več, zato predvidevamo, da bo iskanj po njih razmeroma malo in se bodo uporabniki z njimi le redko srečali. V geslovnik so kljub temu uvrščeni, saj lahko na ta način pripomoremo k razumevanju starejših literarnih besedil, s katerimi se šolarji srečujejo.

4.3 Drugi indikatorji

Pri razločevanju med homografi z indikatorji so le redko navedene njihove oblikovne in naglasne lastnosti, saj dajemo prednost besednovrstnim in pomenskim indikatorjem. Kljub temu smo občasno naleteli na primere, kjer pomenskega razlikovanja ni bilo mogoče prikazati na smiseln način ali pa pomenskega in besednovrstnega razlikovanja ni in je razlika le oblikovna oz. naglasna. Tak primer homografskega para sta iztočnici **brezimen**¹ : **brezímén**², ki se razlikujeta v pregibanju in naglasnem mestu (**brezimen**¹ rod. ed. *brezímnega* : **brezímén**² rod. ed. *brezíménega*), pomen pa je prekriven. V takih primerih je kot indikator naveden onaglašen zapis iztočnice.⁹

Pri manjšem številu samostalniških homografov (npr. **ara**, **kap**, **lev**, **meča**, **modrina**, **pot**, **seč**, **sled**)¹⁰ smo kombinirali pomenski in besednovrstni indikator, kot je prikazano v preglednici 2. S tem pristopom smo reševali primere, ko v homografskem nizu nastopata samostalnika različnih spolov in z enakim pomenom, poleg njiju pa nastopa vsaj še en samostalnik z drugačnim pomenom. Tak primer so štirje samostalniki **pot**, pri katerih imata 1. in 4. homograf enak pomen, med seboj pa se razlikujeta po spolu, 2. in 3. homograf pa se razlikujeta v pomenu. Za 2. in 3. homograf je zato zadoščala pomenska opredelitev, za 1. in 4. homograf pa smo pomensko opredelitev kombinirali z opredelitvijo spola.

9 Homografa se razlikujeta tudi v zaznamovanosti (*brezimen* je kot knjiž. okvalificiran le v drugem pomenu, *brezímén* pa v celoti), vendar je ta podatek za razločevanje med homografi neučinkovit.

10 Tak tip v SSKJ2 je še *žal*, vendar sta oba problematična homografa zastarela, zato nista vključena v geslovnik portala Franček.

Iztočnica	Številka homografa	Besedna vrsta	Pomenska opredelitev	Uporabljeni indikator
pot	1	srednji	‘cesta’	cesta (srednji spol)
pot	2	moški	‘sel’	sel
pot	3	moški	‘znoj’	znoj
pot	4	ženski	‘cesta’	cesta (ženski spol)

Preglednica 2: Uporaba kombiniranih indikatorjev pri 1. in 4. homografu *pot*

Podobno smo ravnali še v nekaterih drugih primerih, npr. **vaten**, **meden**, kjer imata vsaj dva homografa enak pomen, vsaj dva (vendar ne ista) pa enako naglasno mesto. V preglednici 3 so prikazani kombinirani indikatorji, ker imata 1. in 3. homograf enak pomen in različno naglasno mesto, 1. in 2. homograf pa enako naglasno mesto, a različen pomen (enakosti izgovora oz. pomenske opredelitve so v preglednici poudarjene):

Iztočnica	Številka homografa	Spol	Izgovor	Pomenska opredelitev	Uporabljeni indikator
vaten	1	pridevnik	váten	‘vatiran’	vatiran (váten)
vaten	2	pridevnik	váten	‘o vatu’	v fiziki
vaten	3	pridevnik	vatén	‘vatiran’	vatiran (vatén)

Preglednica 3: Uporaba kombiniranih indikatorjev pri 1. in 3. homografu *vaten*

Takšne rešitve niso idealne in jih uporabljamo le izjemoma, ko drugi načini niso učinkoviti. Tovrstni indikatorji so namreč daljši kot sicer, za razločevanje pa je treba upoštevati dva različna podatka namesto enega samega.

V izjemnih primerih so kot indikatorji uporabljeni tipični kolokatorji. Pri **ne-prestopen**¹ bi bil indikator *o letu* povsem ustrezen, če bi ta sprožil samo asociacijo na časovno obdobje *letu*. Vendar se *o letu* lahko razume tudi kot *o letu letala*, zato smo za večjo jasnost kot indikator uporabili tipični kolokator *letu*.

5 NAČELA OBLIKOVANJA POMENSKIH INDIKATORJEV

Kot glavna načela pri oblikovanju pomenskih indikatorjev za portal Franček smo opredelili:

- razumljivost za šolskega uporabnika,
- kratkost,
- pomensko razločevalnost.

Na prvi pogled so načela za portal Franček skoraj enaka kot za *Leksikalno bazo za slovenščino*, kar je podrobneje predstavila P. Gantar (2015: 169), vendar s pomembnimi razlikami pri vseh treh načelih. Načelo razumljivosti se v okviru

portala Franček nanaša na šolskega uporabnika, ki mu je za portal primarno namenjen (pri Gantar 2015: 169 je »razumljivost« zastavljena blizu »vsakdanjemu sporočanju«, kar implicitno vključuje odrasle uporabnike), načelo kratkosti v našem primeru zahteva krajše indikatorje, pri pomenski razločevalnosti pa gre v našem primeru za razločevanje med homografi v homografskem nizu, pri Gantarjevi pa za razločevanje med pomeni iste leksikalne enote. Podrobneje ta merila predstavljamo v nadaljevanju.

Kot dodatno načelo v primerih, ko to ne nasprotuje nobenemu od zgornjih načel, upoštevamo tudi sistematičnost v smislu, da se pri vseh enotah homografskega niza uporabijo samo istovrstni tip indikatorja, pri pomenskih indikatorjih torej ali samo nadpomenke ali samo sinonimi ali samo področje. Kadar ne povzroča težav pri razumevanju in ne obstajajo vrzeli v leksikalnem sistemu, so znotraj besedne družine uporabljeni besednodružinsko vzporedni indikatorji.

Vzorčni primer, ki se dobro sklada z vsemi navedenimi načeli, predstavlja **atlas**, ki ima v slovenskih slovarjih do tri homonime. Razložili smo jih s splošno razumljivimi, kratkimi, pomensko razločevalnimi nadpomenkami:

- **atlas¹** (knjiga),
- **atlas²** (tkanina),
- **atlas³** (vretence).

V nadaljevanju pojasnjujemo, kako pojmujeemo navedena načela.

Razumljivost za šolskega uporabnika. Prednost dajemo opredelitvam, ki so primerne izkušnjam in stopnji znanja učencev v višjih razredih osnovne šole, tudi če so zato z vidika odraslega govorca slovenščine morda preohlapne ali kako drugače vsebinsko manj ustrezne. Bistveno je namreč, da šolski uporabnik s pomočjo indikatorja prepozna, kateri slovarski sestavek ga zanima. Ob tem ni nepomembno, da je v *Šolski slovar slovenskega jezika* (Godec Soršak 2015; 2019; Petric Žižić 2020), ki je prikazan v pomenskem razdelku za prvo starostno skupino (1.–5. razred), vključenih 154 takih iztočnic, ki so del homografskega niza v geslovníku portala Franček.

Kratkost. Ideal glede dolžine predstavljajo enobesedni izrazi in predložne zveze (*o + čem, pri + čem*), le izjemoma se odločamo za daljše večbesedne enote (**bes¹**: *zli duh*, **leto¹**: *12 mesecev*, **prevodén³**: *preveč voden*). Na ta način želimo doseči, da bo proces izbiranja hitrejši, obenem pa dolžina ne bo omejujoči dejavnik pri različnih možnostih vizualizacije na tem portalu ali za kateri drugi namen v prihodnosti. Kot je že bilo prikazano, smo v nekaterih primerih zaradi razumljivosti vendarle izbrali daljše opise.

Pomenska razločevalnost. Ker so indikatorji namenjeni izbiri ustreznega homografa v procesu iskanja, je vloga indikatorjev pomoč pri razločevanju med homografi. To pomeni, da je pri pomensko bližnjih homografih potrebna velika pozornost, da ne bi indikator pri enem od homografov obenem označeval tudi drugih homografov. Oba homografa **murka¹** in **murka²**, na primer, označujeta rastli-

no, zato nerazločevalne nadpomenke *rastlina* ne moremo uporabiti. Prvi homograf smo zato opredelili z nadpomenko *gorska rastlina*,¹¹ drugega pa s sinonimom *kumara*, oba torej predstavljata nižjo nadpomenko v hierarhiji leksikalnega sistema v primerjavi z nadpomenko *rastlina*. Oba homografa¹² **cvrtje** bi lahko opredelili z indikatorjem v *kulinariki*, vendar taka opredelitev ne bi pojasnila razlike med njima. Zato smo jima pripisali razločevalni nadpomenki *dejanje* in *jed*. Z vidika pomenske razločevalnosti smo pozorni ne le na razločevalnost med dvema ali več indikatorji, ampak tudi na jasnost vsakega posameznega indikatorja v kombinaciji s homografom. Pomensko razločevanje je torej tudi razlog za navedbo kolokatorja *letu* pri iztočnici **neprestopen**¹ namesto dvoumne pomenske opredelitve *o letu* (glej zgoraj).

Sistematičnost. Eno od vprašanj, ki si ga pri delu zastavljamo, je tudi, ali v homografskem nizu izbrati take pomenske indikatorje, ki so v razmerju do homografov v enakem razmerju (nadpomenka, sopomenka, področje). Tega ni mogoče zagotoviti za celoten geslovník, vendar se v primerih, ko imamo na voljo tudi sistematično rešitev, raje odločimo zanjo. Kot primer lahko vzamemo homonima čajka, kjer je prvi homonim v SSKJ2 pomensko predstavljen kot 'galeb' (njegova nadpomenka pa je *ptica*), drugi homonim pa je v SSKJ2 razložen kot 'majhna kozaška ladja' in nima sinonima, lahko pa ga uvrstimo k nadpomenki *ladja*. V preglednici 4 sta prikazani dani možnosti. V tem primeru smo se odločili, da obkraj uporabimo nadpomenko, torej drugo možnost v preglednici (izbrana možnost je v preglednici poudarjena).

	čajka ¹	čajka ²
1. možnost	sinonim <i>galeb</i>	nadpomenka <i>ladja</i>
2. možnost	nadpomenka <i>ptica</i>	nadpomenka <i>ladja</i>

Preglednica 4: Možni kombinaciji tipov pomenskih indikatorjev pri homonimnem nizu čajka

V idealnem primeru bi za vsako kombinacijo homografov našli takšne pomenske indikatorje, ki so splošno razumljivi, spadajo v isto skupino pomenskih opredelitev (nadpomenka, sopomenka, področje) in so enobesedni. Tak ideal je v realnosti nedosegljiv. Z vidika razumljivosti se kaže, da niso vse opredelitve, s katerimi razpolagamo, splošno razumljive. Z vidika pomenske opredelitve se kaže, da pogosto nimajo vsi homografi sinonimov ali pa ni mogoče vsem homografom

¹¹ Rešitev zaradi dolžine ni idealna.

¹² Drugi homograf je dejansko metonimični pomen prvega, nastal po prenosu tipa 'dejanje' – 'rezultat dejanja' (prim. Snoj 2004: 118–119), kar nakazuje pomensko povezanost med iztočnicama. V SSKJ2 je prikazana razlika v izrazni podobi, saj ima **cvrtje**² 'jed' navedeno naglasno-izgovorno dvojnico, ki je pri **cvrtje**¹ 'dejanje' ni. V *Slovar slovenskih homonimov* (Bálint 1997) ta homonimni niz ni uvrščen, verjetno prav zaradi metonimične povezanosti.

na razumljiv in enobesedni način pripisati nadpomenk, zlasti kadar obravnavamo iztočnice, ki niso samostalniki in glagoli. V nekaterih primerih so si homografi pomensko tako blizu, da imajo skupno nadpomenko, so med seboj sinonimni ali spadajo na isto področje. Prav tako ni nujno, da so pomensko najboljše in najbolj razumljive opredelitve vedno enobesedne.

V takšnih primerih iščemo čim boljši kompromis med vsemi tremi idealnimi lastnostmi. Pri tem so se izoblikovala pomožna merila, na podlagi katerih se med danimi možnostmi lažje odločamo za izbiro najustreznjšega pomenskega indikatorja. Poleg nekaterih formalnih meril, ki so objektivne narave (razločevalnost indikatorjev, skladnost kategorij, dolžina indikatorja), glavno vlogo vendarle opravlja merilo razumljivosti (oziroma stopnja razumljivosti), ki ga sicer ne moremo objektivno opredeliti,¹³ zato ga razumemo kot subjektivno merilo. Ker je zahteva po razumljivosti postavljena visoko, nam objektivna merila pomagajo pri odločanju zlasti v tistih primerih, ko je na voljo več pomenskih indikatorjev, ki so si po merilu razumljivosti približno enakovredni. Pri tem je treba upoštevati, da se proces izbiranja indikatorjev odvija na ravni posameznega homografskega niza, ne pa slovarja kot celote.

Pomembna posledica omejitve, da se proces odločanja odvija na ravni posameznega homografskega niza, je, da v izbranih pomenskih indikatorjih ne moremo iskati sistemskosti v leksikalnem sistemu, niti nam analiza indikatorjev ne more ponuditi vpogleda v jezikovni sistem. Podobno stališče glede pomenskih indikatorjev najdemo tudi pri nekaterih drugih slovarskih projektih, npr. za poljski slovar *Wielki słownik języka polskiego* (Žmigrodzki 2018a: 32–33), analiza na primeru poimenovanj kemijskih elementov pa je kljub temu pokazala visoko stopnjo sistematičnosti pomenskih indikatorjev v tem slovarju (Perdih – Perdih 2020).

6 OPREDELITEV HOMOGRAFA GLEDE NA PRVI ALI NEPRVI POMEN

Vsakemu homografu smo pripisali po en indikator. V večini primerov je takšno načelo neproblematično, težava pa nastane pri večpomenskih homografih, kjer se je treba odločiti o tem, kateremu pomenu dati prednost in katere zanemariti. Večinoma se je pri oblikovanju pomenskega indikatorja upošteval prvi pomen besede, ki je običajno tudi najboljše poznan in zato za razločevanje najprimernejši. Odstopanja so mogoča zlasti takrat, ko je prvi pomen danes (ali že v času nastajanja SSKJ) v splošnem manj poznan kot kateri drugi pomen, ali pa takrat, ko prvi pomen v rabi ni več razširjen.

Tako je v SSKJ samostalnik **môra**³ v prvem pomenu opredeljen kot ‘bitje, ki ponoči v spanju duši človeka in škoduje živalim’, v drugem pomenu pa ‘stanje, zlasti v spanju, ko ima človek tesnoben občutek’. Ker je danes najbolj poznan dru-

¹³ Za objektivno opredelitev razumljivosti bi bilo treba izvesti obsežno raziskavo razumljivosti večjega števila možnih indikatorjev po različnih starostnih skupinah.

gi pomen, prvi pomen pa morda niti ni poznan vsem uporabnikom, smo se odločili za pomenski indikator, ki opredeljuje drugi pomen, torej *tesnoba*, namesto *bitje*, ki označuje prvi pomen.¹⁴

Pridevnik **odméven**¹ je v SSKJ v prvem pomenu razložen kot 'ki (močno) odmeva', ki ga ponazarjajo zveze, kot sta *odmevni klici*, *odmeven hodnik*. Bolj znan je v svojem drugem pomenu 'ki je ob svojem nastanku predmet govorjenja, razpravljanja' (npr. v zvezi *odmevni politični dogodki*). Zato smo se pri njem odločili za pomenski indikator *znan*, ki ustreza drugemu pomenu.

7 ZAKLJUČEK

Za leksikografski del pedagoškega slovarsko-slovnicega portala Franček so bili izdelani indikatorji, ki uporabnikom pri iskanju pomagajo pri izbiri ustreznega homografa v homografskem nizu. Kot indikatorji nastopajo besednovrstni, pomenski in drugi, med pomenskimi indikatorji pa prevladujejo nadpomenke, sinonimi in področne opredelitve ter različni opisni tipi. Besednovrstni indikatorji so uporabljeni, kadar se homografi razlikujejo glede na besedno vrsto, v drugih primerih so uporabljeni drugi tipi indikatorjev, največkrat pomenski. Pri pripravi indikatorjev so pomembni razumljivost ciljnim uporabnikom portala (osnovnošolcem in srednješolcem), njihova kratkost in zmožnost razločevanja med homografi. Prav zaradi vloge razločevanja med homografi je izbira indikatorja podrejena lastnostim homografov v istem homografskem nizu, ne pa opisu leksikalnega sistema. Pomenski indikatorji pri večpomenskih homografih v večini primerov opisujejo njihov prvi pomen, odstopanja pa so mogoča zlasti tam, kjer je po naši oceni prvi pomen ciljnim uporabnikom (ali nasploh) danes slabše poznan.

VIRI

eSSKJ = eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika. (2016–), www.fran.si.

Longman Dictionary of Contemporary English Online, www.ldoceonline.com.

Macmillan Dictionary, www.macmillandictionary.com.

Portal Franček: različica beta (2021), www.francek.si.

Spletni slovar slovenskega jezika: testni spletni prikaz gesel Leksikalne baze za slovenščino, <http://ssj.slovenscina.eu/spletni-slovar>.

SSKJ2 = Slovar slovenskega knjižnega jezika: druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja (2014), www.fran.si.

SSKJ = Slovar slovenskega knjižnega jezika (2014 [1970–1991]), www.fran.si.

SSSJ = Jerica Snoj – Martin Ahlin – Branka Lazar – Zvonka Praznik, *Sinonimni slovar slovenskega jezika* (2018 [2016]), www.fran.si.

WSJP = Wielki słownik języka polskiego, www.wsjp.pl.

Listkovna kartoteka SSKJ, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

¹⁴ Pomen 'bitje' kljub temu ostaja del pomenskega razdelka portala, saj uporabnikom pomaga tudi pri razumevanju literarnih besedil.

LITERATURA

- Ahačič – Ledinek – Perdih 2015** = Kozma Ahačič – Nina Ledinek – Andrej Perdih, Portal Fran – nastanek in trenutno stanje, v: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis* 1, ur. Mojca Smolej, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015 (Obdobja 34), 57–66.
- Bálint 1997** = Júlia Bálint, *Slovar slovenskih homonimov: na podlagi gesel Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1997.
- Dziemiianko 2019** = Anna Dziemiianko, Homogeneous or Heterogeneous?: Insights into Signposts in Learners' Dictionaries, *International Journal of Lexicography* 32.4 (2019), 432–457.
- Filipec – Čermák 1985** = Josef Filipec – František Čermák, *Česká lexikologie*, Praha: Academia, 1985.
- Gantar 2015** = Polona Gantar, *Leksikografski opis slovenščine v digitalnem okolju*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2015.
- Gliha Komac idr. 2015** = Nataša Gliha Komac idr., *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2015, https://fran.si/179/novi-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/datoteke/Potrjeni_koncept_NoviSSKJ.pdf.
- Godec Soršak 2015** = Lara Godec Soršak, Slovenski otroški šolski slovar, v: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis* 1, ur. Mojca Smolej, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015 (Obdobja 34), 243–250.
- Godec Soršak 2019** = Lara Godec Soršak, *Zasnova šolskega slovarja za otroke v 1. in 2. vzgojno-izobraževalnem obdobju*, doktorska disertacija, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2019.
- Grochowski – Kisiel – Żabowska 2018** = Maciej Grochowski – Anna Kisiel – Magdalena Żabowska, Zasady opisu jednostek funkcyjnych w WSJP PAN, v: *Wielki słownik języka polskiego PAN: geneza, koncepcja, zasady opracowania*, ur. Piotr Źmigrodzki idr., Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, 2018, 191–203.
- Hartmann – James 1998** = R. R. K. Hartmann – Gregory James, *Dictionary of lexicography*, London – New York: Routledge, 1998.
- Ježovnik – Kenda-Jež – Škofic 2020** = Janoš Ježovnik – Karmen Kenda-Jež – Jožica Škofic, Reduce, Reuse, Recycle: Adaptation of Scientific Dialect Data for Use in a Language Portal for Schoolchildren, v: *Proceedings of XIX EURALEX Congress: Lexicography for Inclusion I*, ur. Zoe Gavriilidou – Maria Mitsiaki – Asimakis Fliatouras, Democritus University of Thrace, 2020, 31–37.
- Lew – Pajkowska 2007** = Robert Lew – Julita Pajkowska, The effect of signposts on access speed and lookup task success in long and short entries, *Horizontes de Lingüística Aplicada* 6.2 (2007), 235–252.
- Michalec – Veselý 2016** = Vít Michalec – Vojtěch Veselý, Homonymie, v: *Kapitoly z koncepce akademického slovníku současné češtiny*, ur. Pavla Kochová – Zdeňka Opavská, Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2016.
- Nesi – Tan 2011** = Hilary Nesi – Kim Hua Tan, The effect of menus and signposting on the speed and accuracy of sense selection, *International Journal of Lexicography* 24.1 (2011), 79–96.
- Perdih 2020** = Andrej Perdih, Portal Fran: od začetkov do danes, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 46.2 (2020), 997–1018.
- Perdih 2021** = Andrej Perdih, Učenje o slovarjih v šoli: portal Franček kot most med splošno in pedagoško leksikografijo (v tisku).
- Perdih idr. 2021** = Andrej Perdih – Kozma Ahačič – Janoš Ježovnik – Duša Race, Building an Educational Language Portal Using Existing Dictionary Data, *Jazykovedný časopis* 72.2 (2021), 568–578.
- Perdih – Perdih 2020** = Andrej Perdih – Franc Perdih, Leksikografska obravnava kemijskih elementov: pristopi in sistematičnost, *Slavistična revija* 68.2 (2020), 229–245.
- Perdih – Snoj 2015** = Andrej Perdih – Marko Snoj, SSKJ2, *Slavia Centralis* 8.1 (2015), 5–15.

- Petric Žižić 2020** = Špela Petric Žižić, Tipologija razlag v Šolskem slovarju slovenskega jezika, *Slavistična revija* 68.3 (2020), 391–409.
- Silvester 1978** = Marta Silvester, *Priročnik za tehnično stran redakcije gesel*, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik SAZU, Leksikološka sekcija, 1978. (Tipkopis.)
- Snoj 2004** = Jerica Snój, *Tipologija slovarske večpomenskosti slovenskih samostalnikov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004.
- Tafra 1986** = Branka Tafra, Razgraničavanje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem), *Filologija* 14 (1986), 381–393.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Založba Obzorja, 42000.
- Vidovič Muha 2000** = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- Žmigrodzki 2018a** = Piotr Żmigrodzki, Makro- i mikrostruktura słownika: sposób prezentacji materiału, v: *Wielki słownik języka polskiego PAN: geneza, koncepcja, zasady opracowania*, ur. Piotr Żmigrodzki idr., Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, 25–38.
- Žmigrodzki 2018b** = Piotr Żmigrodzki, Ogólne zasady opisu znaczenia w WSJP PAN, v: *Wielki słownik języka polskiego PAN: geneza, koncepcja, zasady opracowania*, ur. Piotr Żmigrodzki idr., Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, 39–49.

SUMMARY

Indicators for Homographs on the Franček Portal

In compiling the Franček educational language portal for Slovenian, several previous dictionaries were used and new dictionary data were created especially for the portal. The portal headword list was built on the basis of *Slovar slovenskega knjižnega jezika, 2. izdaja* (Standard Slovenian Dictionary, Second Edition) and *eSSKJ3: Slovar slovenskega knjižnega jezika, tretja izdaja* (eSSKJ: Standard Slovenian Dictionary, Third Edition). Because the visualization and functionality of the portal and its content were adapted to its target users—that is, primary- and secondary-school students—a solution was needed to assist in selecting between homographs. In dictionaries, homographs and homonyms are assigned numbers (or indices), but such a solution was found inadequate for this portal because the numbers themselves do not provide any meaningful information.

For this reason, a system of indicators (or signposts) was designed to help disambiguate between homographs (including homonyms). Various types of indicators are used, such as part-of-speech, semantic, and other types of indicators. The part-of-speech indicators are used where homographs belong to different parts of speech. In other cases, semantic indicators represent the majority of those used. They mostly include hypernyms, synonyms, and domain information, but other types of semantic descriptions were also used. The key demand for semantic indicators is their disambiguating ability, as well as brevity and comprehensibility for the target users. In rare cases where part-of-speech and semantic indicators were not sufficient, phonetic or morphological information, or even a combination of part-of-speech and semantic information, was provided.

METKA FURLAN

NOVI ETIMOLOŠKI SLOVAR SLOVENSKEGA JEZIKA KOT RASTOČI SPLETNI SLOVAR 2017–: DODATEK 2021 (SINONIMI ZA POSTRV IN BRANCINA)

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.27.2.02](https://doi.org/10.3986/JZ.27.2.02)

V prispevku se objavljajo gesla, ki so bila konec leta 2021 dodana rastočemu spletnemu Novemu etimološkemu slovarju slovenskega jezika (2017–), dostopnemu na portalu Fran Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. V geslih so obravnavani slovenski sinonimi za postrv in brancina.

Ključne besede: Novi etimološki slovar slovenskega jezika, spletni rastoči slovar, etimološki slovar, etimologija, slovenščina, zoonim, ihtionim, postrv, *Salmo trutta*, brancin, *Dicentrarchus labrax*

The New Slovenian Etymological Dictionary as a Growing Online Dictionary (2017–): The 2021 Additions (Synonyms for Trout and Bass)

This article presents the headwords that at the end of 2021 were added to *Novi etimološki slovar slovenskega jezika* (New Slovenian Etymological Dictionary) as a growing online dictionary (2017–) available at the Fran web portal of the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language. The headwords cover the Slovenian synonyms for 'trout' and 'bass'.

Keywords: *Novi etimološki slovar slovenskega jezika*, growing online dictionary, etymological dictionary, etymology, Slovenian, zoonym, ichthyonym, trout, *Salmo trutta*, bass, *Dicentrarchus labrax*

1 UVOD

Letošnji dodatek k rastočemu spletnemu Novemu etimološkemu slovarju slovenskega jezika (2017–)¹ obsega 46 gesel. Tokratne geselske iztočnice so iz dveh pomenskih polij in predstavljajo slovenske sinonime za postrv (*Salmo trutta*) in brancina (*Dicentrarchus labrax*), ki so bili zapisani v različnih virih od 16. stoletja do sodobnosti. Pred razdelkom, ki prinaša abecedno razvrščene geselske članke, je vsako od pomenskih polij predstavljeno po vzorcu, ki je bil oblikovan v Furlan 2020 in najprej prinaša abecedno urejen seznam vseh pisno evidentiranih primerov, sledi prikaz pisne potrjenosti ihtionimov po stoletjih, predstavitev pomenskih motivacij pri tvorbi poimenovanj, izpostavljen je podatek o izvoru, ki pove, ali je beseda domača oziroma slovanska dediščina, slovenski neologizem, izposojenka ali kalk. V razdelku Starost so obravnavani predvsem tisti sinonimi, ki so v odnosu do drugih starejši, ker so

Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

¹ Dostopen na <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=207&View=1&Query=%2A>. Vsakoletni prirastek je bil objavljen v Furlan 2018; 2019; 2020.

bili kot slovanska dediščina že del praslovenskega leksikona. V razdelku Jezikoslovni podatki so izpostavljene posamezne jezikovne posebnosti, ki jih je lahko odkrila šele diahrona analiza vsakokratnega ihtionima. Medtem ko sinonimi za brancina, ki so bili v slovenščino vsi izposojeni, ne izkazujejo posebnih jezikovnih pojavov, vezanih na slovenske razvoje, je stanje pri oznakah za postrv popolnoma drugačno, ker je južnoslovanska izhodiščna ihtionimska oblika **p̥bstr̥yub* kot leksikalno osamosvojen bivši tožilnik ednine abstraktnega samostalnika na *-y **p̥bstry* doživela vrsto jezikovnih sprememb, ki jih ob *postrv/postrov* odražajo variante *pestruga*, *poskrovica*, *postra*, *postrga*, *postruga*, *postrva*, *podstrv* in *prestrv*. Analiza te ihtionimske skupine je med drugim pokazala tudi, da je za zgodnjo stopnjo slovenskega jezika treba predpostaviti dve akcentsko različni varianti, ob širše potrjeni *postřv* < **postřu* ← jslov. **p̥bstr̥yub* tudi *postřv* < **postřu* ← jslov. **p̥bstr̥yub*.

2 POSTRV = SALMO TRUTTA

Postrv je sladkovodna riba z velikim gobcem in različnimi pegami, ki živi v bistrjih vodah. V slovenskih rekah živijo predvsem potočna postrv ali potočnica (*Salmo trutta fario*), soška ali jadranska postrv (*Salmo (trutta) marmoratus*), jezerska postrv ali jezerka (*Salmo trutta lacustris*) in jezerska in potočna zlatovčica (*Salvelinus alpinus/fontinalis*).

2.1 Sinonimi (43)

amerikanka, *ameriška postrv*, *bistranga*, *bistranka*, *bižat*, *črna postrv*, *forela*, *forelna*, *glavatica*, *golčič*, *jadranska postrv*, *jezerka*, *jezerska postrv*, *kalifornijska postrv*, *kamniščica*, *kamnita postrv*, *pestroga*, *pestruga*, *podstrv*, *poskrovica*, *postra*, *postrga*, *postruga*, *postrv/postrov*, *postrva*, *potočna postrv*, *potočnica*, *prestrv*, *riba*, *rudeča lososna postrv*, *skalna postrv*, *soška postrv*, *stara vipavka*, *šarenka*, *štamfrela*, *trota*, *truta*, *vprižena postrva*, *zelenka*, *zatica*, *zlatovčica*, *zlatovka*

2.2 Pisna potrjenost sinonimov po stoletjih

- 16. st.: ∅;
- 17. st.: *postrv* s pl *postrvi*;
- 18. st.: *glavatica*, *postrv*, *postrva*, *vprižena postrva*, *zlatovka*, *zlatovkica*;
- 19. st.: *bistranga*, *bistranka*, *črna postrv*, *golčič*, *jezerka*, *jezerska postrv*, *kamniščica*, *pestroga*, *pestruga*, *postra*, *postruga*, *potočna postrv*, *potočnica*, *rudeča lososna postrv*, *rudeča postrv*, *skalna postrv*, *zlatovčica*;
- 20. st.: *amerikanka*, *ameriška postrv*, *jadranska postrv*, *kalifornijska postrv*, *riba*, *soška postrv*, *šarenka*;
- 21. st.: *kamnita postrv*, *stara vipavka*, *štamfrela*;
- narečni viri 20. in 21. st.: *bižat*, *forela*, *forelna*, *podstrv*, *poskrovica*, *postrga*, *prestrv*, *trota*, *truta*, *zelenka*, *zlatica*.

2.3 Pomenska motivacija

- Po pisanem/raznobarvnem videzu:
 - bistranga*, *bistranka*, *pestroga*, *pestruga*, *podstrv*, *poskrovica*, *postra*, *postrga*, *postruga*, *postrv/postrov*, *postrva*, *prestrv* ← psl. adj **pъstrъ* 'pisan';
 - šarenka* ← adj *šaren* 'pisan';
 - forela*, *forelna* ← pgerm. adj **furhna*- 'pisan' < pide. **prk*¹-*no*-.
- V dvo- in večbesednih oznakah ob jedru *postrv/postrva* z dodatno označitvijo po barvi:
 - črna postrv* ← adj *črn* 'niger';
 - vprižena postrva* ← adj *vprižen* 'pikast, pisan';
 - rudeča (lososna) postrv* ← adj *rdeč* 'ruber'.
- Po rumeni barvi:
 - zlatovka*, *zlatovkica*, *zlatovčica* ← adj *zlatov* 'zlat';
 - zlatica* ← adj *zlat* 'aureus'.
- Po zeleni barvi:
 - zelenka* ← adj *zelen* 'viridis'.
- Po gladkem videzu telesa:
 - golčič* ← adj *gol* 'nudus'.
- Po izvornem habitatu:
 - amerikanka*, *ameriška postrv* ← tpn *Amerika*;
 - kalifornijska postrv* ← tpn *Kalifornija*;
- Po habitatu:
 - jezerka*, *jezerska postrv* ← subst *jezero* 'lacus';
 - potočnica*, *potočna postrv* ← subst *potok* 'rivus';
 - soška postrv* ← hdn *Soča*;
 - kamniščica* ← hdn *Kamnik*;
 - stara vipavka* ← hdn *Vipava*;
 - jadranska postrv* ← hdn *Jadran*.

- Po rečnem dnu:
kamnita postrv ← subst *kamen* ‘lapis’;
skalna postrv ← subst *skala* ‘petra’;
štamfrela ← nvn. *Stein* ‘kamen’.
- Po ljudski terminologizaciji iz generične oznake:
riba ← *riba* ‘piscis’.
- Transihtionimizacija:
po sulcu: *glavatica*;
po jegulji: *bižat*;
po tunu (?): *trota*, *truta*.

2.4 Izvor

- slovenska ali podedovana slovanska tvorjenka: *forelna*, *golčič*, *jezerka*, *kamniščica*, *stara vipavka*, *pestroga*, *pestruga*, *poskrovica*, *postra*, *postrga*, *postruga*, *postrv/postrov*, *postrva*, *podstrv*, *prestrv*, *potočnica*, *rudeča (lososna) postrv*, *vprižena postrv*, *zelenka*, *zlatica*, *zlatovka*, *zlatovkica*, *zlatovčica*;
- mlad slovenski terminološki neologizem: *amerikanka*, *ameriška postrv*, *kaliifornijska postrv*, *jadranska postrv*, *soška postrv*, *šarenka*;
- izposoja:
iz hrvaščine: *bistranga*, *bistranka*;
iz nemščine: *forela*, *štamfrela*;
iz italijanščine: *trota*;
iz furlanščine oz. italijanske beneščine: *truta*;
- kalk: *črna postrv*, *jezerska postrv*, *skalna postrv*, *kamnita postrv*, *potočna postrv*.

2.5 Starost

Od 43 potrjenih eno- ali večbesednih oznak za različne vrste postrvi spadata v najstarejšo podedovano slovansko plast le dve, in sicer arealno ozka *pestroga* = *pastróga* (Pleteršnik) in arealno zelo široka *postrv/postrov*, ki se odraža s številnimi narečnimi variantami *pestruga*, *podstrv*, *poskrovica*, *postra*, *postrga*, *postruga*, *postrva*, *prestrv*, pogosto pa nastopa tudi kot jedro večbesednih sodobnih knjižnih terminoloških oznak *ameriška postrv*, *jadranska postrv*, *jezerska postrv*, *kaliifornijska postrv*, *potočna postrv*, *soška postrv*, pa tudi neuveljavljenih zastarelih *črna postrv*, *kamnita postrv*, *rudeča (lososna) postrv* z izjemo besedne zveze *vprižena postrva* z ustreznim ajevskim samostalnikom iz *postrv*.

Čeprav je ihtionim *postrv* arealno zelo širok, je glede svojega nastanka v primerjavi z arealno ozkim *pestroga* mlajši, ker primerjalno slovansko gradivo z izrazito južnoslovanskim arealom, ki ga potrjujejo hrv., srb. *pàstrva* ‘postrv’, neavtohtono kajk. *p'astrva* ‘isto’ (Lipljin 2002), *Pafzterva riba* ‘*Bifztranga*, *truta*’ (Belostenec 1740), srb. *pastrvica* (RSGV), mak. *pastrva*, blg. *pəstrǐva*, jasno kaže, da ihtionim ni praslovanske starosti. Nasprotno pa ima *pastróga* svoje besedotvorne ekvivalente znane na precej širšem slovanskem območju v ukr. *pstrúg*

‘postrv’, *strug* ‘isto’, p. *pstrag*, č. *pstruh*, slš. *pstruh*, gl. *truha*, *pstruha*, dl. *pstrug* – ob njih pa izstopa gornjelužiški primer *truha*, *pstruha*, ki je tudi glede slovničnega spola enak slovenskemu – zaradi česar je ta ihtionim gotovo bil že praslovanski. Ker sta *postrv* in *pəstrǫga* s svojimi slovanskimi sorodniki tvorjenki iz praslovanskega pridevnika **pьstrь*, ki je služil za označevanje pisanih oziroma raznobarnih realij, in oba ihtionima *postrv* označujeta po raznobarnem videzu njenega telesa, je možno, da je že praslovanski ihtionim **pьstrǫggь/-a* na južnoslovanskem območju izpodrinjal, a ne popolnoma izpodrinil jslov. neologizem **pьstrьubь*, po prehodu v ajevsko deklinacijo **pьstrьu-a*, ki se je osamosvojil iz tožilnika ednine **pьstrьubь* prvotnega abstraktnega samostalnika ženskega spola **pьstrьy* z rodilnikom **pьstrьue*, tvorjenega iz pridevnika **pьstrь* ‘raznobarven, pisan’.

3 BRANCIN = DICENTRARCHUS LABRAX/MORONE LABRAX/ROCCUS LABRAX

Brancin je tudi do 1 m dolga, zaradi okusnega belega mesa zelo čislana morska riba sivega hrbtna, belorumenih bokov, črne pobočnice in z 2 močnima trnoma na škržnem poklopcu (CZŽ 1997: 433). Ker smo se Slovenci z morjem srečali razmeroma pozno, je slovenska pomorska ihtionimija v primerjavi s sladkovodno pretežno tujega izvora in tudi manj številna ter seveda narečno manj diferencirana. Tako stanje odražajo tudi slovenske oznake za brancina.

3.1 Sinonimi (3)

brancin, luben, varoli

3.2 Pisna potrjenost sinonimov po stoletjih

- 16. st: ∅;
- 17. st.: *varoli*;

- 18. st.: *θ*;
- 19. st.: *luben*;
- 20. st.: *brancin*.

3.3 Pomenska motivacija

- Po pisanem videzu: *varoli* ← lat. *varius* ‘pisan, lisast’.
- Po trnih na škržnem poklopcu: *brancin* ← it. ben. *branzo* ‘noge in klešče rakov in pajkov’.
- Po obnašanju: *luben* ← lat. *lupus* ‘volk’.

3.4 Izvor

izposoja:

iz italijanske beneščine: *varoli*;

iz italijanske tržaščine: *brancin*;

iz hrvaščine: *luben*.

3.5 Starost

Najstarejša pisna potrditev, ki se nanaša na brancina, je Kastelec-Vorenčev zapis *postrvi*, tudi *varoli v morju*, ki implicira, da bi se oznaka *varoli* lahko nanašala tudi na sladkovodne postrvi, za kar pa ni dodatnih potrditev, čeprav se brancin pomensko predstavlja tudi s ‘postrvi podobna morska riba srebrno modre barve’ (SSKJ). Toda še prej so Slovenci na tržaškem območju prevzeli ihtionim *brancin*. Sinonim *luben* je kot knjižno izposojenko iz rabske hrvaščine uvedel šele Erjavec leta 1881.

4 JEZIKOSLOVNI PODATKI

Medtem ko izposojenke za brancina ne izkazujejo posebnih, izpostavitve potrebnih jezikovnih pojavov, vezanih na slovenske razvoje, je stanje pri oznakah za postrv popolnoma drugačno, ker je slovanska izhodiščna ihtionimska oblika **pъstrъub* kot leksikalno osamosvojen bivši tožilnik ednine abstraktnega samostalnika na **-y* **pъstry* doživela vrsto jezikovnih sprememb, ki jih ob *postrv/postrov* odražajo variante *pestruga*, *podstrv*, *poskrovica*, *postra*, *postrga*, *postruga*, *postrva* in *prestrv*.

4.1 Fonetika

4.1.1 *str* > *skr*

V slovenščini je narečni razvoj *str* > *skr* redko potrjen, npr. *skorž* ‘storž’ (Pohlin), *mójškra* ‘šivilja’ (Pleteršnik) < **mojstra*, kar je feminativ na *-a* k *mójster*:

nad. **postrovica* > *poskrovica* ‘postrv’ (Dreka/Drenchia).

4.1.2 *u > g*

V slovenščini razvoj *u > g* nikjer ni sistemski, čeprav imajo tak *g* besede, ki so ga imele že ob vstopu v slovenski jezikovni sistem (tip *gosenica*), in tudi besede, v katerih je nastal šele interno slovensko (tip *gulica* ‘ulica’):

postrva > notr. *postǎrya* ‘postrv’ (Planina).

4.2.1 Ljudskoetimološke naslonitve

Psln. **pəstf̥u/pəst̥u* →^{po-} *postrv* (ali po vokalizaciji *ə* v *o* v soseščini *p*);

sln. *postrv* →^{pod-} *podstrv*;

sln. *postrv* →^{pre-} *prestrv*;

sln. *postrv* → *postrva* > *postrga* →^{struga} *postruga*.

4.3 Ob psln. **pəstf̥u/postf̥u* tudi akcentska varianta **pəst̥u/post̥u*

Do sedaj je bilo za besedo *postf̥v* ugotovljeno, da izvira iz jslov. abstraktnega samostalnika **pəstr̥ý* f, akz **pəstr̥yb*, g **pəstr̥yé* iz psl. **pəstr̥* adj, f **pəstr̥ǎ* ‘raznobarven, pisan’ in da se je leksikalno osamosvojila iz tožilniške oblike **pəstr̥yb* (Zubaty 1903: 357; Snoj 1994: 515; Snoj v Bezljaj ESSJ: III, 92), ki se je na eni strani z izglasjem **-b* glede deklinacijskega vzorca uvrstila med ijevске samostalnice, na drugi pa se je fonetično regularno razvito vzglasje **pəst̥u* pod vplivom novega rodilnika **pəstr̥u-i* > psln. **pəst̥u-i* z **b* v krepki poziciji preoblikovalo v internoparadigmatsko razmerje **pəst̥u* f, g **pəst̥u-i*. Kasneje se je vzglasje **pə-* nadomestilo s *po-*, kar je dalo **post̥f̥u* f, g **post̥f̥u-i*. Akcentska varianta *postf̥v* f, g *postrv̥i*, ki je knjižna in tudi narečna, je torej sekundarno nastala po analogiji s samostalniki tipa *p̥fst* f, g *p̥rst̥i*. Enako izhodiščno akcentsko stanje, kot se argumentirano ugotavlja za sln. *postf̥v*, se odraža tudi v hrv., srb. *p̥astrva* < **pəstr̥u-a*, ki je v ajevsko deklinacijo prestrukturiran star tožilnik **pəstr̥yb*.

Toda nekatero narečno gradivo še kaže, da se je jezikovna informacija o stari konzonatni deklinaciji z rodilnikom na **-e* enako kot pri slovenskem tipu *cérkev* f, g *cérkve* še ohranila, zato je na podlagi primerov, kot sta npr. gor. *post̥̣:ru* z rodilnikom *post̥̣:ruē* in nad. *potstr̥u* z rodilnikom *potstrov̥ē* (Jeronišče/Jeronizza – SLA), ob deklinacijskem vzorcu **post̥f̥u* f, g **post̥f̥u-i* treba prepoznati tudi **post̥f̥u* f, g **post̥f̥u-e*, pri čemer nadiški primer z oksitoniranim rodilnikom *potstrov̥ē* še odraža star oksitoniran rodilnik abstraktnega samostalnika **pəstr̥yb̥é*. Ta oksitoniranost se posredno ohranja v blg. *pəstr̥̣va*, ki je tako kot hrv. in srb. *p̥astrva* v ajevsko deklinacijo prestrukturiran star tožilnik **pəstr̥yb̥*, z akcentskim mestom pa kaže na analoški vnos akcenta po oksitoniranim rodilniku **pəstr̥yb̥é*: **pəstr̥yb̥* →^{VPLIV} **pəstr̥yb̥é* **pəstr̥yb̥* → **pəstr̥yb̥-a* = blg. *pəstr̥̣va* (Snoj 1994: 515).

Medtem ko večino slovenskega jezikovnega prostora zavzema cirkumflektirana varianta *postf̥v*, je sporadično kontroli dostopno slovensko narečno gradivo, ki enako kot blg. *pəstr̥̣va* kaže, da odraža akcentsko analoški tožilnik **pəstr̥yb̥*. Slovenski narečni prostor se je v preteklosti zato delil na prostor z refleksi iz tožil-

nika **p̥b̥str̥b̥ub* in refleksi iz tožilnika **p̥b̥str̥b̥ub*, pri čemer sta bila oba podvržena preoblikovanju vzglasja v splošnoslovensko *po-*. Medtem ko je v tipu *postřv* cirkumfleks odraz akcentnega pomika tipa *ok̆* < psl. **òko*, se **p̥b̥str̥b̥ub* odraža kot sln. **postřu* z izvorno kratkim zlogotvornim **r̥*,² ki ga je treba prepoznati v notr. refleksu *puãst̥ar* 'postrv' (Slavina – SLA). Ta kaže na akcentni umik tipa *kuãza* 'koza', *muãdras* 'modras', *puãtku* 'podkev', *nuãya* 'noga', *nuãxt* 'noht' (vse SLA) s prvotno kratkega **r̥*, izglasni *-u* iz prvotnega izglasja **-řu* pa je bil po akcentnem umiku reduciran. Tudi gradivo, kot je primor. kraš. *p̥u̇ôstra* (Branik – SLA), *pu̇ôstra* (Miren, Renče, Sovodnje/Savogna d'Isonzo – SLA), notr. *p̥u̇ôstra* (Ajdovščina – SLA), *pu̇ôstra* (Velike Žabljce – SLA), rovt. cerklj. *p̥astra* (Cerkno – SLA), je izvedljivo iz slovenske variante **postřu*, ki je bila po akcentnem umiku in redukciji izglasnega *-u* prestrukturirana v ajevsko deklinacijo: **postřu* → AKCENTSKI UMİK **postřu* → *-ru* > *-ru* **postru* → REDUKCIJA **postar* → UVRSTITEV V AJEVSKO DEKLINACIJO **postr-a*.

- 4.3.1 *postrv̆a* (Pleteršnik) : nadiško *postrov̆a/postrov̆a/postro'va* : hrvaško *postrova*? Slovenski refleks **postřu* z že analoškim vzglasnim zlogom *po-* je zaradi ženskega slovničnega spola in tudi zaradi v narečjih deloma ohranjenega roditeljskega ednine prvotne konzontančne deklinacije **-e* prehajal v ajevsko deklinacijo (tip *cerkva* ← *cerkev*). Ob cirkumfektirani varianti *postřva* iz *postřv* Pleteršnik po Valjavčevem gradivu (Valjavec 1878: 96) navaja tudi oksitonirano *postrv̆a*, v kateri bi bilo končniški naglas možno izvesti iz prepoznane akcentne variante **postřu*, ker se je nov ajevski samostalnik v akcentnem oziru uravnal po vzorcu akcentne paradigme B: **postřu* → **postřv̆a*. Danes ni mogoče več ugotoviti, kje je bila varianta *postrv̆a* zabeležena, ne zdi pa se verjetno, da bi bila povezana z nadiško *postrov̆a* 'postrv' (Rigoni-Salvino 1999 s. v. *trota*), *postrov̆a* (Špehonja 2012²), *postro'va* (Marsin/Mersino – SLA), v kateri je zaporedje *-ov-* lahko nastalo že v predhodniku ajevskega samostalnika *postrv* po razvoju **-řu* > **-r̥u* > **-rou* tipa *črv* → dial. *črou*. Ker je v nadiškem narečju ob akcentnem tipu *postrov̆a* potrjena tudi varianta *postròva* 'trota' (Rigoni-Salvino 1999 s. v. *trota*), se je fonetična varianta **postrou* ob prestrukturiranju v ajevsko deklinacijo lahko sekundarno vključila v akcentno paradigmo tipa nadiško *kosà*. Toda hrvaški hapaks legomenon *postrova* 'postrv' (Hirtz: III, 322), za katerega natančna lokacija na hrvaškem ozemlju ni znana, bi morda lahko tudi kazal na star analoški vokalizem **postrov-a* ← *postrv-a* tipa *cerkov-* ob *cerkev* f, g *-kve* (Furlan 2010: 209s.), ki bi se lahko odražal tudi v nadiškem gradivu.

2 Kratki zlogotvorni sonant iz tipološko primerljivega psl. zaporedja se odraža v odrazu psl. **slbzã* f 'lacrima', ki je npr. v nadiškem narečju še vedno končniško naglašen *suzà* (Rigoni-Salvino 1999 s. v. *lacrima*), *suzà* (Livek – SLA), kračino pa odraža tudi hrv., srb. *sùza*. Enako stanje odražajo tudi odrazi psl. **bl̥hã* 'pulex'.

5 GESELSKI ČLANKI

amerikanka

ESSJ 0

amerikânka f ‘postrv z rdečkasto proggo vzdolž telesa; šarenka’: *ribogojnica skrbi za zarod soške postrvi in amerikanke* (pog. – SSKJ), *amerikanka* ‘šarenka, Salmo gairdneri’ (CZŽ 1997: 174), *amerikanka* ‘šarenka, Trutta iridea’ (Munda 1926: 17); ihtn je bil iz knjiž. jezika izposojen v narečje, prim. štaj. zgsav. *amer'ká:ŋka* ‘amerikanka, šarenka, postrv’ (Weiss 1998).

Isln. *amerikânka* f ‘Salmo gairdneri = Trutta iridea’ (20. st.) ← tpn *Amêrika*.
 ⓔ Amerikanko ali šarenko so leta 1882 iz Amerike prinesli v Evropo in danes živi po vsej Evropi (Munda 1926 l. c.; CZŽ 1997 l. c.); enobesedni ihtn je feminativna izpeljanka na *-an-ka* v pripadnostni funkciji iz tpn *Amêrika* ‘celina med Atlantskim in Tihim oceanom’, ki je bil homonimen z zastarelim ob sodobnem *Amerikânka* ‘isto’ (SP 2001, s. v. *Amerika*), in je nadomestil prvotnejšo besedno zvezo **ameriška postrv**, sinonimno s **kalifornijska postrv** ‘postrv z rdečkasto proggo vzdolž telesa; šarenka’ (SSKJ) ← tpn *Kalifórniija* ‘ameriška zvezna država’, prim. enako pomensko motivirano hrv. *pastrva američka* ‘Salmo irideus’, *američka pastrva* ‘isto’ s sin *kalifornijska pastrva* (Hirtz: III, 286).

ameriška postrv → amerikanka

ESSJ 0

bistranga

ESSJ 0

bistrânga f ‘postrv’ (Korošec 2018), *bistrânga* ‘isto’ (Pleteršnik), *bistranga* ‘Forelle, posterv, posterva’ (Cigale 1860).

Ⓣ 19. st.: *biftr-anga* ‘die Forelle, Salmo Fario. Linn.’ (Murko 1833¹: 16).

Isln. *bistranga* f ‘postrv’ (19. st.).

⇐ hrv. kajk. *bistranga* ‘postrv’ (RHKKJ; Hirtz: III, 40), *bifztranga* ‘isto’ (Belostenec 1740) ⇐ madž. *pisztráng* ‘postrv’ ⇐ slov. **p̣ostrǫgъ* ‘postrv’ = ukr. *pstrúg* ‘isto’, *strug* (Grinčenko), p. *pstrag*, č. *pstruh*, slš. *pstruh*, dl. *pstrug* (Miklošič 1886: 271; Skok: II, 617; EWU: 1168s.). Vzglasni *b-* je verjetno iz *p-*, ki ga potrjuje madžarska izposojenka v hrv. kajk. *pistrânga* ‘postrv’ (Lipljin 2002), nastal po ljudskoetimološki naslonitvi na adj *bister*, f *-tra* ‘čist’, ker je za postrv značilno, da živi v bistrjih vodah. Osamljeno **bistrânka** ‘postrv’ (Drobnič 1858) je najverjetneje izposojeno iz hrv. kajk. *bistranka* ‘postrv’ (Hirtz l. c.), kar je bilo iz *bistranga* preoblikovano pod vplivom hrv. izglasij na *-anka*.

► **pestroga**

bistranka → bistranga

ESSJ 0

bižat²

ESSJ 0

bižatê m pl ‘postrvi’ (primor. notr. (Kolonkovec (Trst)/Coloncovez (Trieste)) – SLA).

Isln. dial. **bižat* m ‘postrv’ (notr.) ← ‘jegulja’.

⊕ Verjetno preneseno s primorskega poimenovanja za jeguljo, prim. kraš. *bažat* (Nabrežina, Križ, Kontovel – Cossutta 2015: 207), zaradi podobnosti, ker ima postrv kljub luskam sluzasto/gladko kožo.

► **bižat**¹

brancin

ESSJ s. v. *luben*

brancin m, g -a ‘postrvi podobna morska riba srebrno modre barve’: *prodajati brancine*; *kuhan, pečen brancin* (SSKJ), *brancin* ‘luben, *Roccus labrax*’ (CZŽ 1997: 433); primor. kraš. *br'ncin* ‘brancin’ (Nabrežina – Godnič, SMZ 2–3, 1979, 109), *brancin* ‘luben, *Morone labrax*’ (Offizia 1988: 43), *brān'cin* ‘brancin, luben, *Dicentrarchus labrax*, *Morone labrax*, *Labrax lupus*’ (Nabrežina, Križ, Kontovel – Cossutta 2015: 183).

Isln. dial. **bran'cin* m ‘luben, *Dicentrarchus labrax*’ (kraš.).

⇐ it. trž. *branzin* ‘branzino, pesce lupo’ (Doria 1987), it. ben. *brancin* ‘isto’ (Boerio 1867) /*bran'cin*/, kar je bilo poknjženo v it. *branzino*, toda istr. rom. *bran'sin* ‘brancin’ (Izola, Piran – Cossutta 2015 l. c.), *bransin* ‘isto’ (Koper – Manzini-Rocchi 1995).

⊕ It. ben. ihtionim je izpeljanka na -*in* < lat. -*īnus* iz it. ben. *branzo* ‘noge in klešče rakov in morskih pajkov’ (Boerio 1867), ker ima brancin na hrbtni strani naprej obrnjene trne (Vinja 1986: I, 214; Doria 1987: 90; Vinja: I, 66). Starejšo razlago, da je it. ben. *brancin*, kar je bilo izposojeno v hrv. *brancin*, g -*ina* ‘luben’, izpeljanka iz pozno lat. *branchiae* ‘škrge’ iz gr. βράγχια n pl ‘škrge’ (Skok: I, 198; Bezljaj ESSJ: II, 154; Snoj 2016: 84), je kot fonetično nesprejemljivo zavrnil že Vinja l. c.

črna postrv

ESSJ 0

črna postrv f ‘jezerka, *Trutta lacustris*’ (Munda 1926: 15).

⊕ 19. st.: *zherna poštéru* ‘*Salmo fario*, gemeine Forelle, *navádna poštéru*, *jesérška poštéru*, *jeserka*’ (Freyer 1842: 49).

Isln. *črna postrv* f ‘jezerka, *Salmo trutta lacustris*’ (19. st.).

⇐^K nvn. *Schwarzforelle* s sin *Bachforelle* ‘jezerka’.

⊕ Neuveljavljen kalk po nvn. predlogi, ki jezerko označuje po temnih pegah na bokih (CZŽ 1997: 174), je bil ob jedru *postřv* tvorjen z adj *čřn*, f -a ‘niger’ < psl. **čьrnъ* ‘isto’, prim. sodobni sin *jězerka* (► jezerka¹). Na podlagi iste nvn. predloge je bil tvorjen hrv. kalk *pastrva crna* ‘*Salmo trutta*’ (Hirtz: III, 284).

► **črn** ► **postrv**

forela

ESSJ 0

forēla f ‘postrv’ (kor. (Brdo pri Šmohorju/Egg bei Hermagor) – SLA), z redukcijo neakcentuiranega *o*, toda kor. *forēla* ‘isto’ (Slovenji Plajberk/Windi-

sch Bleiberg – SLA), primor. obsoš. *forĕla* (Bovec – SLA), štaj. kozj.-bizelj. *forĕla* (Kozje – SLA), jpoh. *farĕla* (Miklavž na Dravskem polju – SLA).

Isln. dial. *fo'rela* f 'postrv' (kor., primor., štaj.).

- ⇐ nvn. *Forelle* f 'postrv'; morda po pl predlogi *Forellen* v sln. singularizirano v kor. spoh.-remš. *forĕlna* 'postrv' (Radlje ob Dravi – SLA); nvn. *Forelle* je po akc pomiku nastalo iz srvn. *forhel* 'postrv', *förhel* 'isto', to pa je sinonimno s srvn. *forhe* in *forhen*, stvn. *forhana* < pgerm. **furhnō* ← pide. **prk'-neH₂*, zaradi česar se sklepa, da so variante s suf *-no- prvotnejše (Kluge²³: 279; Kroonen 2013: 160).

⊕ Pgerm. **furhnō* f 'postrv' vsebuje pide. koren **perk'*- 'pisan, pikčast, pegast', prim. sti. *pr̥sni-* 'pegast', gr. *πέρκη* 'rečni ostriž, Perca fluviatilis', *περκνός* 'lisast, pisan, pegast', zato je postrv s tem poimenovanjem označena kot pegasta/pisana riba, torej pomensko podobno kot jslov. **pr̥str̥ub* f 'postrv' ← psł. **pr̥stry* f 'pisanost ipd.'. Iz nvn. predloge je bilo izposojeno tudi hrv. kajk. *for'ĕla* 'postrv' (Lipljin 2002).

⊙BD

Pgerm. **furhnō* f 'postrv' (← pide. **prk'-no-* 'pisan'):

→ srvn. *forhel*

→ nvn. *Forelle*

→ *Steinforelle* > bav. avstr. **Štanforele*

⇒ forel ⇒ štamfrela

⇒ sln. *forel*;

⇒ sln. *forela*;

→ sln. *forelna*;

⇒ sln. *štamfrela*.

forelna → forela

ESSJ 0

glavatica²

ESSJ 0

glavâtica f 'postrv, ki živi samo v jadranskem porečju, *Salmo marmoratus*: *ujel je težko glavatico* (zool. – SSKJ), *glavatica* 'jezerka, *Trutta lacustris*' (Munda 1926: 15), 'Trutta genivittata' (Munda 1926: 18), *glavâtica* 'die Lachsforelle (*trutta lacustris*)' (Pleteršnik), *glavatica* 'Salmo trutta' (Erjavec 1875: 336); panon. pkm. *glavâtica* 'vrsta ribe' (Novak 1996).

⊕ 18. st.: *glavâtiza* 'Großfore, tructa decumana' (Pohlin).

Isln. dial. *glavatica* f 'Salmo trutta = Salmo trutta lacustris' ← 'Salmo hucho' (18. st.).

⊕ Ihtionim je izvorno s suf *-ica* substantiviziran iz adj *glavât*, f *-âta* h *glâva* f 'caput' < psł. **golŭǎ* 'isto', verjetno na podlagi skladijske zveze **glavata riba*. Ker za postrvi velika glava ni značilna, ampak le večji gobec, je verjetno, da se je ihtionim prvotno nanašal na sulca, ki ima veliko glavo. Hrvaški homonim *glavatica* prav tako označuje postrv in sulca (Hirtz: III, 108).

► **glavatica¹**

golčič

ESSJ 0

gólčič m ‘die Meerforelle’ (primor. obsoš. (Bovec) – Pleteršnik po Cafu).

Isln. dial. *golčič* m ‘postrv’ (obsoš.).

⊕ Osamljen ihtn, ki postrv označuje kot golo ribo, verjetno zato, ker je gladka, čeprav ima luske. Izpeljanka na *-ič* < **-it’b* je bila tvorjena iz generične oznake **golac* ‘kar je neporaščeno, golo in zato gladko’ < **gòlcbь*, prim. hrv. *golac* ‘*Salvelinus alpinus*’ (Hirtz: III, 112) = ‘jezerska zlatovčica’.

► **gol¹**

jadranska postrv → soška postrv

ESSJ 0

jezerka¹

ESSJ 0

jêzerka/jezêrka/jezêrka f ‘velika postrv brez rdečih pik; jezerska postrv’: *jezerka iz Bohinjskega jezera* (zool. – SSKJ), *jezerka* ‘jezerska postrv, Salmo trutta lacustris’ (CZŽ 1997: 174), *jezerka* ‘Trutta lacustris’ (Munda 1926: 15), *jezêrka* ‘postrva, die gemeine Forelle’, v Bohinju ‘die Seeforelle (trutta lacustris)’ (Pleteršnik).

⊕ 19. st.: *jeserka* ‘navádna postéru, jesérška postéru, zherna postéru, poster-va, Salmo fario, gemeine Forelle’ (Freyer 1842: 49).

Isln. *jezerka* f ‘Salmo trutta = Salmo trutta lacustris’ (19. st.); variantno akc mesto sodobnega ihtionima je posledica vpliva akcentskega stanja substantiva *jezêro* < **jêzero* in *jêzero* z analoškim akc mestom iz predložnih zvez ter krajšanja dolžine v zaprtem zlogu.

⊕ Ker se ihtn nanaša na postrv, ki živi v alpskih in predalpskih jezerih (CZŽ 1997 l. c.), je nastal po univerbizaciji terminološke besedne zveze **jezerska postrv** f ‘velika postrv brez rdečih pik, Salmo trutta lacustris’ (zool. – SSKJ), *jezerska postrv* ‘jezerka, Salmo trutta lacustris’ (CZŽ 1997: 104, 174), *jezerska postrv* ‘jezerka, Trutta lacustris’ (Munda 1926 l. c.), v 19. st. *jesérška postéru* (Freyer 1842 l. c.) kot kalka po nvn. *Seeforelle* ‘jezerska postrv’ ← *See* ‘jezero’ + *Forelle* ‘postrv’. Pri univerbizaciji je bil adjektivni suf *-ski* nadomeščen s substantivnim *-ka*. Ta vrsta postrvi je torej označena kot prebivalka jezer, tj. ‘tista, ki pripada jezeru/živi v jezeru’.

► **jezero¹**

jezerska postrv → jezerka¹

ESSJ 0

kalifornijska postrv → amerikanka

ESSJ 0

kamniščica

ESSJ 0

kamnišica f ‘*posterv iz potoka, Bachforelle*’ (Cigale 1860).

Isln. **kamniščica* f ‘postrv, ki živi v potokih’, po dial. poenostavitvi *-šč-* > *-š-* *kamnišica* (19. st.).

⊕ Ker Cigale 1860 za nvn. *Steinforelle* navaja sln. pomenski ustreznik *skalna postrv*, kot izposojenka pa se ta nemški ihtionim ohranja v *štamfréla* (► štamfrela), bi bilo možno, da je Cigaletov hapaks legomenon kalk po nvn. ihtn *Steinforelle* ‘potočna postrv, potočnica’, ‘salmo fario’ (Grimm), v katerem je s prvim členom *Stein* ‘kamen’ verjetno izpostavljeno, da se postrv rada zadržuje v potokih s kamnitim oziroma skalnatim dnom. Vendar se dvom v kalk poraja zaradi tvorjenosti *kamnišica*, ki kaže na substantivizacijo s suf. *-ica* iz adj. **kamniški*, kar je bilo lahko tvorjeno iz hdn *Kamnik* (Bezljaj 1956–1961: 247s.), prim. podobno pomensko motivirano *stara vipavka* ‘soška postrv’ (Korošec 2018: 238) ← hdn *Vipava*. Korošec 2018: 103 navaja lokalno rabljen ihtn *kamnita postrv* ‘soška postrv’, kar je enako kot Cigaletovo *skalna postrv* kalk po nvn. *Steinforelle*.

kamnita postrv → kamniščica

ESSJ 0

luben

ESSJ luben

lūben m, g -a ‘postrvi podobna morska riba srebrno modre barve; brancin’: *velik luben* (zool. – SSKJ), *luben* ‘brancin, Roccus labrax’ (CZŽ 1997: 433), *luben* ‘Dicentrarchus labrax’ (Munda 1926: 43), *lūben* ‘Seebarsch, Labrax lupus’ (Erjavec 1881: 130).

Isln. *luben* m ‘Labrax lupus’ (19. st.).

- ⇔ hrv. *lūben* m, g -bena ‘Labrax lupus’ (Rab – Erjavec, LMS 1879: 131), *luben* ‘morflka riba, vuk iz tevera reke’ (Belostenec 1740), *luben* ‘Dicentrarchus labrax’, tudi *lubin* ‘isto’ in *jubin* (Vinja 1986: II, 260), *lubīn*, g -a ‘Moron labrax, Seebarsch, Wolfsbarsch’ (ČDL), knjižno *lūbīn/lūbīn*, g -ina ‘luben, brancin, Labrax lupus’ (Jurančič 1986) ⇔ rom. **lu'bi:nū* ‘luben’, prim. frc. *loubine* (Vinja 1986: I, 209).

⊕ Rom. ihtionim je lenirani dem na **-i:nū* ← lat. *-īnus* iz *lupus* ‘volk’, ker je ta riba zaradi spretnosti in hitrosti ter požrešnosti pogosto enačena z volkom, prim. it. *pesce lupo* ‘brancin’ (Skok: II, 323; Vinja 1986: I, 208s.). Skok l. c. je sklepal, da hrv. varianta z -e- izvira iz istr. rom. govorov, a Vinja 1986: I, 210 op. 18 opozarja, da je njen areal širši, saj sega do predvelebitskega območja. Ejevski vokal sln. ihtionima ni nastal internoslvensko, kot implicira izvajanje iz hrv. *lūbīn* (Snoj 2016: 392), ampak je bil povzet po hrv. predlogi z -e-.

pestroga

ESSJ s. v. *postrv*

pəstrōga f ‘die Forelle’ (Pleteršnik po Valjavcu).

Psln. **pəstrōga* f ‘salmo fario’; osamljen ostanek psl. ihtionima za postrv **pəstrōga*.

- Prim. ukr. *pstrúg* ‘postrv’, *strug* ‘isto’ (Grinčenko), p. *pstrag*, č. *pstruh*, slš. *pstruh*, gl. *truha*, *pstruha*, dl. *pstrug*;
 < **psl.** dial. **pəstrōgь* m ‘postrv’ in **pəstrōga* f ‘isto’.

⊕ Ihtionim je s suf *-ogb oziroma *-oga (SP: 1, 67s.) substantiviziran psl. adj *p̄bstr̄b ‘pisan, versicolor’ in enako kot sln. *postřv* f ‘salmo fario’ ← psl. *p̄bstr̄ȳ f ‘pisanost, raznobarvnost’ to ribo označuje po njeni raznobarvnosti, pisanosti (Miklošič 1886: 270; Schuster-Šewc: 1180; Snoj v Bezljaj ESSJ: III, 92).

⊙BD

Psl. *p̄bstr̄ōga f ‘Salmo trutta’ (← psl. *p̄bstr̄b adj, f *p̄bstr̄ǎ ‘pisan’ < pide. *pik’-ró-s):

⇒ madž. *pisztráng*

⇒ hrv. *pistrānga* →VPLIV *bister* hrv. *bistranga*

⇒ sln. *bistranga*;

→-anga →-anka hrv. *bistranka*

⇒ sln. *bistranka*;

> psln. *pastr̄ōga

sln. *pestroga*.

► **pester** ⇒ *bistranga* ⇒ *bistranka*

pestruga → *postruga*

ESSJ s. v. *postřv*

podstrv

ESSJ ∅

potstrû f, g *potstrově* ‘postrv’ (primor. nad. (Jeronišče/Jeronizza) – SLA), ki z genitivom kaže na deklinacijski vzorec tipa *cérkev* f, g *-kve* z ohranjenim podatkom o konzonantni deklinaciji in končniškem akcentu, tj. *p̄bstr̄b̄ūé; tudi rovt. *p̄astr̄ōu/p̄astr̄ōu* (Žiri – SLA), *pořtst̄aru* (Poljane nad Škofjo Loko – SLA), toda kor. mež. *pořtst̄arwa* (Pameče – SLA).

Isln. dial. **pod-starū(a)* ‘postrv, salmo fario’ (primor., rovt., kor.);

po ljudskoetimološki naslonitvi vzglasja *po-* na pref *pod-* prenarejeno iz sln. *postřv* ‘salmo fario’, **postřv* oz. *postřva* ‘isto’ (► *prestrv*). Ni jasno, ali je hrv. *Pãřtartva* ‘Trotta’ (della Bella 1728), *Pastãrtva*, *Pastãrtvicca* ‘trotta’ (Stulić 1806) namesto pričakovanega **Pastarva* = *pãstrva* pisna napaka ali pa odraža ljudsko preoblikovanje tega ihtionima.

► **postrv**

poskrovica

ESSJ ∅

poskrovica f ‘trotta’ (primor. nad. (Dreka/Drenchia) – Rigoni-Salvino 1999).

Isln. dial. **poskro’vica* f ‘postrv’ (nad.);

po dial. nesistemskem razvoju *str* > *skr* nastalo iz nad. strukturne tvorjenke na *-ica* **postrovica* k nad. *pořtr̄ova* ‘postrv’, *pořtrovã* ‘isto’ (Rigoni-Salvino 1999 s. v. *trotta*), *pořtrovã* (Špehonja 2012²), *pořtro’va* (Marsin/Mersino – SLA) < dial. **post’rou-a* ← **post’rou* < **post’rãu* < **postřu*. Enak razvoj *sk* iz *st* odraža sln. glosa *Skorsh*, *-fha* ‘Tannenzapfen, Strobilus’ (Pohlin) /*skorš*, *-ža*/ iz sln. *stõřž* m, g *stõřža* ‘del rastline, zlasti iglavcev, ki vsebuje seme’ (SSKJ).

► **postrva**

postra

ESSJ s. v. *postřv*

põstra f ‘postrva’ (Vipavska dolina – Pleteršnik) = primor. notr. *põstra* ‘po-

strv' (Vipavska dolina – Erjavec, LMS 1879: 132), po SLA primor. kraš. *p^uôstra* (Branik – SLA), *p^uôstra* (Miren, Renče, Sovodnje/Savogna d'Isonzo – SLA), notr. *p^uôstra*, pl *p^uôstrę* (Ajdovščina – SLA), *p^uôstra* (Velike Žablje – SLA), rovt. cerklj. ob *pastòru* tudi *pàstra* (Cerkno – SLA).

Isln. dial. **postra* f 'postrv' (primor., rovt.);

nastanek v ajevskega substantiva brez -v- je lahko sprožilo internoparadigmatško dial. razmerje med Nsg f **postəru* < *'postərv* = primor. nad. *pôstəru* (Livek– SLA) z Gsg **postərve*, prim. gor. *postǫ:ru* f, g *postǫ:ruē* (Kropa – Škofic Diss. 1996); v njem je bil Gsg interpretiran kot Gsg ajevskega substantiva, nominativ pa se je zaradi redukcije neakcentuiranega -u glasil **postř* in pridobil -a, prim. primor. notr. *p^uàstər* 'postrv' (Slavina – SLA) < **postřv* < **postřu* ← jslov. **p^ostr^oub*. Drugače, manj verjetno Ramovš 1924: 137, ki je vipavsko *póstra* iz prvotnega *postrva* razlagal fonetično z izpadom **u* tipa sln. *třd* < psl. **třdrǫb*.

► **postrv**

postral → postrv

ESSJ s. v. *postřv*

postrga

ESSJ 0

postǫ:ra f 'postrv' (primor. notr. (Planina) – SLA).

Isln. dial. **pos'trga* f 'postrv' (notr.);

verjetno z dial. dokaj pogosto potrjenim, a nesistemskim razvojem *u* > *g* nastalo iz **postřua* 'postrv', to pa iz *postřv*; enak fonetični razvoj v okviru ihtn *postřv* odraža dial. *postrúga* (► postruga).

► **postrva**

postruga

ESSJ s. v. *postřv*

postrúga f 'postrv, die Forelle' (Pleteršnik), *postruga* 'postěrv, Forelle' (Janežič 1851), po redukciji neakcentuiranega vokala *pastrúga* 'die Forelle' (vzh. štaj. – Pleteršnik); panon. haloš. *postrǫga* 'postrv' (Haloze – SLA).

⊕ 19. st.: *postrýga* 'die Forelle' (Dajnko 1824: 58), *postrúga* 'pofterv' (Murko 1833¹: 397).

Isln. dial. **post'ruga* f 'postrv' (panon.);

haloš. primer z -ǫ- kaže na vokal -u- in ne *o, zato je možno, da se je izvirno sln. dial. **pos'trga* f 'postrv' < sln. **pos'trua* 'isto' ljudskoetimološko naslonilo na *strúga* 'alveus' < psl. **strǫga*. Toda hrv. *strug* 'Bach-, Steinfo-relle' (Veličanka pri Požegi – Hirtz: III, 392) in *struga* 'isto' (Topolovac – Hirtz l. c.) sta iz psl. dial. variante **p^ostrǫgǫ* = p. *postrag*, ukr. *strug*, *pstrug* in **p^ostrǫga*.

► **postrga**

postrv

ESSJ *postřv*, s. v. *póper, písati*

postřv f, g -i in *postrvî* 'sladkovodna riba z velikim gobcem in različnimi

pegami, ki živi v bistrim vodah': *postrvi se že drstijo* (SSKJ), *postrv* 'Trutta fario' (Munda 1926: 16), *postřv* 'die Forelle (salmo fario)' (Pleteršnik), *postrv* 'Salmo fario' (Erjavec 1875: 336), *postěrv* 'Forelle' (Janežič 1851); primor. nad. *postrù* 'trota' (Rigoni-Salvino 1999), *postrù* 'trota' (Špehonja 2012²), rovt. tolm. *pas'tərb* f, g -i (Čujec Stres 2014), cerklj. *pastrou* (Razpet 2006), gor. *postà:ru* f, g *postà:ruë/posta:ruë*: (Kropa – Škofic Diss. 1996), po SLA je beseda v narečjih dobro potrjena.

Ⓣ Strukturna tvorjenka na *-ka postrvka* 'postrv, Trutta fario' (Munda 1926: 16), *postřvka/postrvkà* (Pleteršnik); strukturna tvorjenka na *-ca postřvca* (Pleteršnik).

Ⓢ 17. st.: *poftal* 'trocta, Forhen' (Megiser 1603), kar je bilo hiperkorigirano iz **postrou* (Ramovš 1924: 23) < **postřau*, *poftervi ribe* 'thedones', *postrou* 'truta, ein forell', *poftervi, tudi varoli v'morju* 'variones' (Kastelec-Vorenc); 18. st. *postěrv ali postrěv éna riba* 'truta' (Hipolit); 19. st.: *poftěrv* f, g *poftěrv* poleg *poftěrvna*, g *poftěrvna* 'die Forelle, Salmo Fario. Linn.' (Murko 1833¹: 396), *poftěru* 'Salmo, Forelle', *fůlz poftěru/fůlz* 'Salmo hucho, Hauchforelle, wind. rot', *navádna poftěru/jesěrska poftěru/zherna poftěru* 'Salmo fario, gemeine Forelle, jeserka' (Freyer 1842: 49).

Psln. **pəstřu/pəstřu* f, g **pəstřui/pəstřuë* 'salmo fario' << **pstřu/pəstřu* f, g **pəstřui/pəstřuë*;

po analoškem vnosu **ə* v osnovo se je vzglasje pod vplivom kompoz s pref *po-* preoblikovalo v sln. **pəstřu/pəstřu* (Ramovš 1997: 205, 631), čeprav je kljub širokemu arealu potrjenosti vzglasja *po-* možno, da se je polglasnik v soseščini *p-* vokaliziral po vzorcu dial. vokalizacij tipa *mogla* 'megla' < **mьglá*; akc. varianta *postřv* f, g *postrv* je sekundarna, nastala po analogiji s substantivi tipa *přst* f, g *prst*; na akc. varianto **pəstřu* kažejo realizacije tipa **'postra*, nedvomno tudi primor. notr. *puăstər* 'postrv' (Slavina – SLA); < **jslov.** **pěstrьub/pěstrьub* f 'salmo fario'.

Ⓢ Ihtionim je deloma v ijevsko deklinacijo prestrukturiran Asg f **pěstrьub* psl. abstraktnega samostalnika na *-y* tipa **l'ub-y* 'ljubost' ← adj **l'ubь*, **suh-y* 'suhost' ← adj **suhь* **pěstrьý* f, g **pěstrьuë* 'pisanost, raznobarnost' iz adj **pěstrь* 'pisan, versicolor' (Miklošič 1886: 270; Zubatý, ASPH 25, 1903, 357; Snoj, SR 42.4, 1994, 515; Snoj v Bezljaj ESSJ: III, 92); *postrv* je bila s tem ihtionimom označena z '(riba), za katero je značilna raznobarnost, pisanost, pisana/raznobarna riba'; v drugih južnoslovanskih jezikih je bil substantiv enako kot v delu slovenskih narečij prestrukturiran v ajevsko deklinacijo, prim. hrv., srb. *păstrva* < **pěstrьu-a*, kajk. neavtohtono *p'astrva* (Lipljin 2002), *Pařterva riba* 'Bijžtranga, truta' (Belostenec 1740), srb. *pastrvica* (RSGV), mak. *pastrva*, blg. *pěstrьva* < **pěstrьu-a* ← **pěstrьub* ← Gsg **pěstrьuë*. Na oblikovanje deklinacijskega vzorca tipa *cěrkev* f, g *-kve*, ki se potrjuje npr. v gor. *postà:ru* f, g *postà:ruë* in nad. *potstrù* f, g *potstrově* 'postrv' (Jeronišče/Jeronizza – SLA), je vplival star Gsg konzonantne deklinacije **pěstrьuë*.

©BD

Psl. **p̄strý* f, g **p̄str̄yē*, akz **p̄str̄yē* 'pisanost' ← psl. **p̄str̄* adj, f **p̄str̄ā* 'pisan' < pide. **pik'*-*ró*-s

→ jslov. **p̄str̄yē/p̄str̄yē* 'Salmo trutta'

> psln. **p̄st̄y/p̄st̄y* >> **post̄y/post̄y*

→VPLIV *pod*- **pod-st̄y/pod-st̄y*

→VPLIV *pre*- **pre-st̄y*

→ *post̄y* > **postrv* > **postru* > **postr* > **postr-a*

→str > skr **post'r̄y* > *post'roua* + *-ica*

→ *post̄y-a/post̄y-a* → **post̄y-ä*

→u > g *postrga*

→VPLIV *struga* *postruga*

→REDUKCIJA *p̄struga*

→KALK po nvn. *Schwarzforelle črna postrv*

→KALK po nvn. *Seeforelle jezerska postrv*

→KALK po nvn. *Bachforelle potočna postrv*

→KALK po nvn. *Steinforelle skalna postrv*

→KALK po nvn. *Steinforele kamnita postrv*

→POSTRV IZ AMERIKE

→POSTRV IZ KALIFORNIJE

→POSTRV JADRANSKEGA POREČJA

→POSTRV POREČJA SOČE

→ *rudeča lososna postrv*

→ *vprižena postrva*

sln. *postrv*;

sln. *podstrv*;

sln. *prestrv*;

sln. *postra*;

sln. *poskrovica*;

sln. *postrva*;

sln. *postrga*;

sln. *postruga*;

sln. *pestruga*;

sln. *črna postrv*;

sln. *jezerska postrv*;

sln. *potočna postrv*;

sln. *skalna postrv*;

sln. *kamnita postrv*;

sln. *ameriška postrv*;

sln. *kalifornijska postrv*;

sln. *jadranska postrv*;

sln. *soška postrv*;

sln. *rudeča lososna postrv*;

sln. *vprižena postrva*.

► **pester** ⇒ podstrv ⇒ prestrv ⇒ postra ⇒ postrva ⇒ črna postrv ⇒ rudeča lososna postrv ⇒ soška postrv ⇒ jadranska postrv

postrvaESSJ s. v. *postřv*

postrva f 'postrv, trutta fario' (Munda 1926: 16), *postřva* 'postrv', tudi *postrvā* 'isto' (Pleteršnik), *postěrvā* 'die Forelle, la trota' (Drobnič 1858); primor. obsoš. *pustārva* (Log pod Mangartom – SLA), kraš. *postārva* (Šempeter pri Novi Gorici – SLA), gor. *postā:rua* f, g *postā:rye* (Kropa – Škofic Diss. 1996), dol. kost. *pōs'ty:va* (Gregorič 2014), po SLA kor. rož. *pōstārva* (Škocijan/St. Kanzian am Klopeiner See – SLA) < **postřva*, dol. jbk. *pōstřva* (Preloka – SLA), štaj. srsav. *postārwa* (Šentgotard – SLA), zgsav. *postārwa* (Meliše – SLA), kozj.-bizelj. *pustěrvā* (Sromlje – SLA); s prehodnim j kor. *pōjstrva* (Telenberk/Töllerberg – Ramovš 1924: 172); drugačno vokalizacijo prvotnega **r* v sosesčini **ru* -*ru*- > -*rəu*- > -*rou*- lahko odraža primor. nad. *postròva* 'trota', s sekundarno vključitvijo v akc paradigmo tipa *kosà postrovà* 'isto' (Rigoni-Salvino 1999 s. v. *trota*), *postrová*, g *postrovè* poleg *postrú* (Špehonja 2012²), *postro'va* (Marsin/Mersino – SLA), čeprav je zaradi nad. *potstrú* f, g *potstrově* 'postrv' (Jero-

nišče/Jeronizza – SLA) možno, da ti primeri enako kot blg. *p̣bstṛṿa* odražajo posplošitev iz končniško akcentuirane oblike **p̣bstṛṿé*, tj. **postrṿà* f, g **postrṿě* ← **p̣bstṛṿé*; toda hrv. hapaks legomenon *postrva* ‘postrv’ (Hirtz: III, 322) brez znane lokacije bi morda lahko kazal na star analoški vokalizem **postrva* ← *postrva* tipa *cerkov-* ob *cerkev* f, g *-kve* (o pojavu Furlan, SC 3.1, 2010, 209s.).

Ⓣ Dem na *-ica postřvica/postrvica* (Pleteršnik).

Ⓜ 18. st.: *poštěrna* ‘eine Forelle, truta, fario’ (Pohlin), *poštěrna* ‘Ferche, Fifch’, ‘Forelle’, *shlahтна poštěrna* ‘Lachs, Lachsferche’, *poštěrna rumenega mefa* ‘vprishena poštěrna, Salm, slatouka’ (Gutsman); 19. st.: *poštěrna*, g *oštěrne* ‘die Forelle, Salmo Fario. Linn.’ (Murko 1833¹: 396).

Isl. dial. **postřua/postruà* f ‘postrv’ (primor., gor., dol., štaj.);

v ajevsko deklinacijo prestrukturirana izvorna sln. substantiva *postřv* f, g *-i* in **postřv* f, g **-e*. Enak pojav odražajo hrv. *p̣astrva* < **p̣bstṛṿ-a*, mak. *pastrva*, blg. *p̣bstṛṿa* < **p̣bstṛṿ-a* ← **p̣bstṛṿb* ← **p̣bstṛṿé* (Snoj, SR 42.4, 1994, 515).

► **postrv** ⇒ *postrga* ⇒ *poskrovica* ⇒ *vprizena postrva*

potočna postrv → *potočnica*

ESSJ 0

potočnica

ESSJ 0

potôčnica f ‘postrv z izrazitimi rdečimi pegami, Salmo trutta fario’ (zool. – SSKJ), *potočnica* ‘potočna postrv, Salmo trutta fario’ (CZŽ 1997: 174), *potočnica* ‘postrv, Trutta fario’ (Munda 1926: 16), *potôčnica* ‘die Bachforelle’ (Bohinj – Pleteršnik).

Isl. *potočnica* f ‘Salmo trutta trutta’ (19. st.) ← ***potočna postrv*** ‘isto’ (19. st.).

↔^K nvn. *Bachforelle* ‘forelle in waldbächern’ (Grimm).

Ⓜ Medtem ko je Čigale 1860 za nvn. *Bachforelle* ← *Bach* ‘potok’ + *Forelle* ‘postrv’ podal še sln. besedno zvezo *posterv iz potoka* poleg *kamnišica*, se je kasneje ob besedni zvezi *potočna postrv*, ki je še vedno sodobna terminološka oznaka, prim. *potočna postrv* ‘postrv z izrazitimi rdečimi pegami; potočnica’ (zool. – SSKJ), *potočna postrv* ‘potočnica, Salmo trutta trutta’ (CZŽ 1997 l. c.), *potočna postrv* ‘postrv, Trutta fario’ (Munda 1926: 16), *potočna posterv* ‘Bachforelle, Salmo Fario’ (Erjavec 1864: 74), začela uveljavljati univerbizirana varianta *potočnica*, ki pa dvobesedne ni izpodrinila. Generična oznaka za v potokih živeče ribe se kot kalk nvn. *Bachfische* pojavlja v 19. st. *potózhne ribe* ‘die Bachfische’ (Murko 1833¹: 406) /potočne ribe/.

► **potok** ► **postrv** ► **riba**¹

prestrv

ESSJ 0

prestàru f ‘postrv’ (štaj. zgsav. (Nizka) – SLA), *prestèru* ‘isto’ (Mozirje – SLA), *prestrv* (Spodnje Kraše – P. Weiss, pisno), tudi **prastrv* z akanjem kot

v *dra'mu:ta* 'dremota' v zvezi *amer'kâ:ŋke pa pras'ta:rvę smâ lə'vilę* (Weiss 1998 s. v. *amerikanka*).

Isln. dial. **pre-s'tarų* f 'postrv, salmo fario' (štaj.);

enako kot sln. dial. **pod-starų(a)* (► podstrv) po ljudskoetimološki naslonitvi vzglasja *po-* na pref *pre-* < **per-* prenarejeno iz sln. *postřv* 'salmo fario'. Enako preoblikovanje vzglasja odraža blg. *prestr̂va* 'postrv', *prest̂rva* 'isto', *prestřva* (BER: 5, 677), *prěstr̂va* 'Salmo fario' (Gerov).

► **postrv**

riba²

ESSJ 0

riba f 'postrv, Trutta fario' (Bohinj – Munda 1926: 16); primor. ter. *riba* 'trota, postrv' poleg 'pesce, riba' (Spinozzi Monai 2009: 396, 402), po SLA primor. rez. *rĭba* 'postrv' (Solbica/Stolvizza, Njiva/Gniva – SLA), obsoš. *rĭbâ* 'isto' (Trenta – SLA), briš. *riba* poleg *post̂rva* (Kozana – SLA), rovt. cerklj. *rĭba* (Laniše – SLA), dol. kost. *rĭba* (Babno Polje – SLA), srštaj. *riba* (Črnova – SLA), štaj. kozjaš. *rĭba* (Zgornja Kungota – SLA), panon. pkm. *rĭba* (Nedelica, Črenšovci, Beltinci – SLA).

Isln. dial. *riba* f 'postrv' (sporadično potrjeno v vseh dial. skupinah razen koroški) ← sln. *riba* f 'piscis'.

⊕ Postrv je preprosto poimenovana kot riba, ker so bile postrvi, kjer je ihti-onim potrjen, edine ribe, ki so jih poznali oziroma lovili, zato se je generično ime pomensko specializiralo na poimenovanje le ene vrste.

► **riba¹**

rudeča lososna postrv

ESSJ 0

rudeča lososna posterv f 'zlatovka, Lachsforelle (*Salmo trutta*)' (Cigale 1860).

⊕ 19. st.: *rudezha poštĕru* 'Salmo trutta, Lachsforelle, wind. *slatovka* (?), *slatovkiza* (?)' (Freyer 1842: 49).

Isln. *rudeča postrv* f 'zlatovčica' (19. st.), kasneje na podlagi nvn. pomenskega ustreznika s sestavino *Lachs* 'losos' prenarejeno v *rudeča lososna postrv* (19. st.).

⊕ Neveljavljena oznaka za zlatovčico, ki je z adjektivom *rděč*, *rděča* 'ruber'. izpostavljala, da je za to postrv značilna rdeča barva, ki je pri jezerski zlatovčici očitna pri samcu v času drstitve, ko je njegov trebuh rdečkast, pri potočni zlatovčici pa so pege lahko tudi rdeče (CZŽ 1997: 174).

► **rdeč** ► **postrv**

skalna postrv → kamniščica

ESSJ 0

soška postrv

ESSJ 0

soška postrv f 'postrv, ki živi samo v jadranskem porečju; glavatica' (SSKJ), *soška postrv* 'jadranska postrv, *Salmo marmoratus*' (CZŽ 1997: 174), *soška*

postrv ‘glavatica, jadranska postrv, *Trutta genivittata*’ (Munda 1926: 18) s sin *jadranska postrv* (CZŽ 1997 l. c.; Munda 1926: 18).

Isln. *soška/jadranska postrv* f ‘postrv, ki je endemit jadranskega porečja (severna Italija, Slovenija, Hrvaška, Črna gora, Albanija)’ (20. st.); v Sloveniji živi v porečju Soče, kamor so leta 1906 začeli naseljevati potočno postrv (CZŽ 1997 l. c.).

⊕ Terminološki neologizem za postrv, ki s pridevnikom določa njen habitat, je bil uveden v 20. st., potem ko je naseljevanje potočne postrvi ogrozilo njen obstoj.

► **postrv**

stara vipavka → kamniščica

ESSJ 0

šarenka

ESSJ 0

šarenka/šarēnka f ‘postrv z rdečkasto progo vzdolž telesa, *Salmo gairdneri*’ (zool. – SSKJ), *šarenka* ‘*Oncorhynchus mykiss*’ (Korošec 2018), *šarenka* ‘amerikanka, *Salmo gairdneri*’ (CZŽ 1997: 174), *šarenka* ‘*Trutta iridea*’ (Munda 1926: 17); tudi *šarenica* ‘šarenka, *Trutta iridea*’ in *šarena postrv* (Munda 1926 l. c.).

Isln. *šarenka* f ‘amerikanka, *Salmo gairdneri* = *Trutta iridea* = *Oncorhynchus mykiss*’ (20. st.).

⊕ Šarenka ima hrbet modrosiv, boki so rumeni z belimi pikami, trebuh je bel, pri samcu v času drstitve rdečkast, prednji robovi prsnih, trebušnih in podrepne plavuti so beli (CZŽ 1997 l. c.). Ihtionim je bil tvorjen na podlagi prvotne besedne zveze *šarena postrv*, v kateri je adj *šaren*, f -a ‘pisan’ mlada izposojenka iz hrv. *šaren*, f *šarēna* ‘isto’. Po univerbizaciji s suf -ica je kasneje prevladala varianta na -ka z bolj frekventnim sufiksom. Danes šarenka živi po vsej Evropi, potem ko je bila leta 1882 prenesena iz Severne Amerike (CZŽ 1997 l. c.).

► **šar¹**

štamfrela

ESSJ 0

štamfréla f ‘soška postrv’ (Korošec 2018: 248), ihtionim je znan v Vipavski dolini (Sara Biščak, pisno 12. 4. 2021).

Isln. dial. **štamfre:la* f ‘soška postrv’ (notr.); pred redukcijo sln. dial. **štamfo're:la*.

⇨ bav. avstr. **Štanforele* (k fonetiki prim. Striedter-Temps 1963: 21) za sodobno nvn. *Steinforelle* ‘potočna postrv, potočnica’, v Grimmovem slovarju ‘*salmo fario*’, kar ustreza sodobnemu sln. *potočna postrv*, *potočnica*. V Cigaletovem slovarju je za nvn. *Steinforelle* naveden sln. pomenski ustreznik *skalna posterv*, Korošec 2018 l. c. pa za *štamfréla* navaja tudi sin *kamnita postrv* in *stara vipavka*.

⊕ V nvn. ihtn *Steinforelle* ‘potočna postrv, potočnica’ je s prvim členom *Stein* ‘kamen’ verjetno izpostavljeno, da se postrv rada zadržuje v potokih s kamnitim oziroma skalnatim dnom.

► **forela**

trota

ESSJ 0

tróta f ‘trout’ (primor. rez. – Steenwijk 1992), ter. *truóta* ‘postrv’ (Merkù GSTN), istr. *t’ruota* (Plavje – SLA).

Isln. dial. **t’rota* f ‘postrv’ (primor.).

- ⇨ it. *tróta* ‘postrv’, srlat. *trocta* (leta 1169), pozno lat. *trūcta* (⇨ stagl. *truht* > agl. *trout* ‘postrv’ – Onions: 945), kar lahko temelji na lat. **trōcta* kot izposojenki iz gr. τρώκτης m ‘vrsta ribe; vrsta tuna, ki je plaval v reke’ (Battisti-Alessio: 3917; Beekes 2010: 1514).

⊕ Gr. ihtionim je nomen agentis iz τρώγω ‘glodati, gristi’, prvotno torej ‘glodalec’ (Battisti-Alessio l. c.; Beekes 2010 l. c.). Morda je ihtionim grškega izvora v rom. jeziki začel označevati postrv, ker je tudi za nekatere vrste postrvi, npr. za Salmo trutta trutta, značilno, da se prihajajo drstit po reki navzgor (CZŽ 1997: 174). Toda primor. ter. *trūta* ‘trota, postrv’ (Spinozzi Monai 2009: 402), kraš. *trūta* (Deskle – SLA), briš. *trūta* (Oslavje/Oslavia – SLA), istr. *trūta* (Dekani – SLA) z ujevskim korenskim vokalom kaže na izposojeno iz furl. refleksa *trūte* ‘postrv’ (NP) oziroma iz it. ben. *truta* ‘isto’ (Boerio 1867).

truta → trota

ESSJ 0

varoli

ESSJ 0

⊕ 17. st.: *poftervi*, tudi *varoli v’morju* ‘variones’ (Kastelec-Vorenc).

Isln. **varol* m ‘brancin’ (17. st.).

- ⇨ it. ben. *varolo* ‘mlad brancin, pokrit s pikicami’ (citirano po Vinja 1986: I, 214), *varol* ‘neka riba’ (Rosamani 1990: 1203), *variòlo* ‘mlad brancin’ (Boerio 1867), furl. *variùl* ‘mlad brancin, po hrbtu posut s črnimi pikami’ (NP s. v. *brancìn*).

⊕ Romanski ihtionim mladega brancina označuje po značilnih črnih pikah na hrbtu in je tvorjenka, ki vsebuje lat. *varius* adj ‘pisan, lisast’ (Battisti-Alessio: 3992; Vinja 1986: I, 214).

vprižena postrva

ESSJ 0

⊕ 18. st.: *vprishena pofterva* ‘slatouka, pofterva rumenega mefa, Salm’ (Gutsman).

Isln. **vprižena postrva* f ‘zlatovka’ (18. st.).

⊕ Osamljena in neuveljavljena Gutsmanova oznaka, verjetno za jezersko zlatovčico, ki je z adj **vprižena* v pomenu ‘pikasta’ označena po značilnih belih pikah na rumenih bokih (CZŽ 1997: 174). Ker Gutsman sporoča tudi variantni adj *vprishan* ‘pikašt, pifan, fhpreklast, Sprenklicht’ /vprižan/, je *e* v *vprishena pofterva* verjetno nastal iz *a* po preglasu.

► **prižati** ► **postrva**

zelenka²

ESSJ 0

zelēŋka f ‘postrv’ poleg *postârv* ‘isto’ (štaj. kozj.-bizelj. (Pišcece) – SLA).

Isln. dial. *ze'lenka* f ‘postrv’ (kozj.-bizelj.).

⊕ Generična oznaka za postrv je verjetno prvotno označevala potočno postrv, ker je po hrbtu olivno rjava s temnimi pegami (CZŽ 1997: 174), saj je ihtn s suf *-ka* substantiviziran iz adj *zelēn*, f *zeléna* ‘viridis’ < psl. **zēlēnъ* ‘isto’.

► **zelen¹**

zlatica²ESSJ s. v. *zlatô*

zlatíca f ‘postrv’ poleg *pastârb* ‘isto’ (rov. tolm. (Tolmin) – SLA); sem morda *zlatíca* f ‘neka riba v potokih okoli Ilirske Bistrice’ (Pleteršnik) = primor. notr. *zlatíca* ‘neka riba v potokih okoli Ilirske Bistrice’ (Erjavec, LMS 1882/1883: 287).

Isln. dial. *zlatíca* f ‘postrv’ (tolm.);

morda dial. oznaka za sodobno *potočna zlatovčica* ‘*Salvelinus fontinalis*’.

⊕ Ihtionim je s suf *-ica* substantiviziran adj *zlât*, f *zlâta* ‘aureus’ < psl. **zôltъ* ‘isto’ in ribo označuje po gosto posejanih rumenih pegah na hrbtu.

► **zlat**

zlatovčica

ESSJ 0

zlatóvčica f ‘postrvi podobna pisana sladkovodna riba, *Salvelinus*’: *gójiti zlatovčice v hladni in čisti vodi*; *jezerska zlatovčica* (zool. – SSKJ), *zlatovčica* ‘*Salmo fontinalis*’ (Munda 1926: 15), *zlatóvčica* ‘der Salbling (*salmo salvellinus*)’ (Pleteršnik), *zlatovčica* ‘Alpenforelle oder Salbling, *Salmo Salvellinus*’ (Erjavec 1864: 74).

Isln. *zlatovčica* f, verjetno ‘potočna zlatovčica, *Salvelinus fontinalis*’, ker ima riba gosto posejane rumene pege po hrbtu (19. st.); ker je pred 19. st. v Gutsmanovem slovarju zapisana strukturna tvorjenka na *-ica slatoukiza* ‘*Salm*ling’ (Gutsman) in nato tudi v Murkovem *slatóvkiza* ‘der Lachs, der Salm, der Sämling, *Salmo salar*. Linn.’ (Murko 1833¹: 633) še brez pričakovanega palataliziranega velara *č* iz *k*, je bilo sodobno *zlatóvčica* iz sinonima *zlatovkica* le poknjiženo na podlagi sistemsko pričakovane realizacije palatalizacije velarov. V CZŽ 1997: 174 navedeno *zlatovščica* v zvezah *jezerska zlatovščica* ‘*Salvelinus alpinus*’ in *potočna zlatovščica* ‘*Salvelinus fontinalis*’ v Korošec 2018 pa le *zlatóvčica* z oznako, da je termin zastarel, je verjetno le hiperkorekcija za prvotno *zlatovčica*.

► **zlatovka**

zlatovka

ESSJ 0

zlatovka f ‘zlatovčica, *Salmo fontinalis*’ (Munda 1926: 15), *zlatóvka* ‘der Salbling’ (Pleteršnik), *zlatovka* ‘Goldfisch’ (Janežič 1851).

⊕ 18. st.: *slatouka* ‘*pofterva rumenega mefa, vprishena pofterva*, Salm’, ‘Salm, Sälmling, Goldferche’ s sin *slatoukiza* ‘Salmling’ (Gutsman); 19. st.: *slatovka* ‘der Salm, Salmling, die Goldferche’ (Jarnik 1832: 197), *slatovka* s sin *slatovkiza* ‘der Lachs, der Salm, der Sämling, Salmo salar. Linn.’ (Murko 1833¹: 633), *slatovka* (?), *slatovkiza* (?) ‘Salmo trutta, Lachsforelle, *rudezha poftéru*’ (Freyer 1842: 49), toda *slatovka* z opombo »noch unbestimmt’ (Freyer 1842: 50).

Isln. **zlatovka* f, verjetno ‘potočna zlatovčica, *Salvelinus fontinalis*’ (18. st.), ker ima riba gosto posejane rumene pege po hrbtu, Gutsman pa celo navaja, da je njeno meso rumene barve;

- = hrv. *zlatovka* ‘Aalbock (Salmo), *losos, mladica*’ (Šulek 1860; ARj), tudi ‘ime ovci’ (Lika – ARj).

⊕ Sln. in hrv. ihtionim gotovo spadata v besedno družino iz *zlât* adj, f *zlâta* ‘aureus’ < psl. **zôltъ* ‘isto’, a zaradi zaporedja -ov- nista nastala iz te adj predloge, ampak po substantivizaciji s suf -ka iz adj *zlatôv* ‘zlat’ iz *zlatô* n ‘aurum’ < psl. **zôlto* n ‘isto’, ki ga po Cafu za vzhodnoštajersko območje omenja le Pleteršnikov slovar v zvezah *zlatov kovač* in *zlatova vaga* = *zlatna vaga*, posredno pa se potrjuje tudi v hrv. *zlâtova* f ‘ime kravi’ (Lika – ARj). Adjektivi na -ov iz tematskih substantivov srednjega spola so v slovenščini izjemno redki, prim. še *čréslov/čréslov* adj, f -a iz *čréslo/čréslo* n ‘posušeno smrekovo ali hrastovo lubje’ (SSKJ). Ni verjetno, da bi na nastanek ihtn *zlatovka* vplival delni dial. sinonim, ki se potrjuje v nad. *postròva* ‘postrv’, *postrovà* ‘isto’ (Rigoni-Salvino 1999 s. v. *trota*), *postrová* (Špehonja 2012²), *postro’va* (Marsin/Mersino – SLA).

► **zlatov** ⇒ zlatovčica

KRAJŠAVE

Krajšave in simboli, ki so bili uporabljeni že v geslih poskusnega zvezka NESSJ in rastočega spletnega slovarja NESSJ, se najdejo na naslovu fran.si/207/nessj-novi-etimoloski-slovar-slovenskega-jezika/datoteke/NESSJ_Krajšave.pdf, nove pa so naslednje:

akz = akuzativ, tožilnik

haloš. = haloški

isl. dial. = izhodiščnoslovenskodialektičen

kor. spoh.-remš. = koroškosevernopohorskoremšniški

kozj.-bizelj. = kozjanskobizeljski

pref = prefiks, predpona

psl. dial. = praslovanskodialektičen

sln. dial. = slovenskodialektičen

štaj. kozj.-bizelj. = štajerskokozjanskobizeljski

štaj. kozjaš. = štajerskokozjaški

zool. = zoološki, živalski

VIRI IN LITERATURA

Viri in literatura, ki so bili uporabljeni že v geslih poskusnega zvezka NESSJ in rastočega spletnega slovarja NESSJ, se najdejo na naslovu https://fran.si/207/nessj-novi-etimoloski-slovar-slovenskega-jezika/datoteke/NESSJ_Literatura.pdf, novi pa so naslednji:

- Dajnko 1824** = Peter Dajnko, *Lehrbuch der Windischen Sprache: ein Versuch zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche, zur vollkommeneren Kenntniß für Slowenen*, Grätz: Gedruckt und verlegt bey Johann Andreas Kienreich, 1824.
- Erjavec 1881** = *Prirodopis živalstva s podobami: za spodnje razrede srednjih šol*, izdelal Dr. Alojzij Pokorny, poslovenil Fran Erjavec, Ljubljana: Založila in na svetlo dala Matica Slovenska, 1881.
- Furlan 2010** = Metka Furlan, *Porabskoslovensko óvca 'osa': praslavanska sinonima *(v)osva : *(v)osa v slovenščini, Slavia Centralis 3.1 (2010)*, 205–213.
- Furlan 2020** = Metka Furlan, *Novi etimološki slovar slovenskega jezika kot rastoči spletni slovar 2017–: dodatek 2020 (sinonimi za Turdus pilaris in Mustela putorius)*, *Jezikoslovni zapiski 26.2 (2020)*, 21–41.
- Gregorič 2014** = Jože Gregorič, *Kostelski slovar*, ur. Sonja Horvat – Ivanka Šircelj-Žnidaršič – Peter Weiss, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014.
- Hirtz** = Miroslav Hirtz, *Rječnik narodnih zoologičkih naziva II: ptice (= Aves)*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1938–1947; *III: ribe (= Pisces)*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1956.
- Korošec 2018** = Tomo Korošec, *Ribiški slovar*, Ljubljana: Ribiška zveza Slovenije, 2018.
- Kroonen 2013** = Guus Kroonen, *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*, Leiden – Boston: Brill, 2013.
- Munda 1926** = Avgust Munda, *Ribe v slovenskih vodah*, Ljubljana: Slovensko ribarsko društvo, 1926.
- Offizia 1988** = Marjuča Offizia, *Iz morja v ponev: ribe v tržaških ribarnicah in kuhinji*, Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1988.
- SMZ** = *Slovensko morje in zaledje: zbornik za humanistične, družboslovne in naravoslovne raziskave*, Koper: Lipa, 1977–1984.
- Snoj 1994** = Marko Snoj, *Naglaševanje praslavanskih -y/-ьv- osnov ženskega spola*, *Slavistična revija 42.4 (1994)*, 491–528.
- Valjavec 1878** = Matija Valjavec, *Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku*, Zagreb: Tisak dioničke tiskare, 1878.
- Zubatý 1903** = Joseph Zubatý, *Zu den slavischen Femininbildungen auf -yúi*, *Archiv für slavische Philologie 25 (1903)*, 355–365.

SUMMARY

The New Slovenian Etymological Dictionary as a Growing Online Dictionary (2017–): The 2021 Additions (Synonyms for Trout and Bass)

This year's additions to *Novi etimološki slovar slovenskega jezika* (The New Slovenian Etymological Dictionary) as a growing online dictionary (2017–) comprise forty-six entries from two semantic fields, presenting Slovenian synonyms for 'trout' (*Salmo trutta*) and 'bass' (*Dicentrarchus labrax*) attested in various sources since the sixteenth century.

Before the section featuring entries in alphabetical order, every semantic field is presented following the pattern developed in Furlan (2020), first presenting all the examples attested in written form in alphabetical order, followed by a presentation of the

written attestation of ichthyonyms by century, and a presentation of semantic motivations for forming the names, with details on the origin indicating whether the word is of native or Slavic origin, a Slovenian neologism, a loanword, or a calque. The section “Age” primarily covers synonyms that are older than others because, as Slavic heritage, they were already part of the Proto Slovenian lexicon. The section “Linguistic Data” highlights individual special linguistic features that were only able to be detected through diachronic analysis of each ichthyonym.

The synonyms for ‘bass’, which were all borrowed into Slovenian, do not exhibit any special linguistic features related to Slovenian developments, whereas the situation with words denoting ‘trout’ is completely different. This is because the Slavic source form **pǫstrǫbъ* as a lexicalized former accusative singular form of an abstract noun ending in **-y* (**pǫstry*) underwent a series of linguistic changes, which, in addition to *postrv/ postrov*, are also reflected in the variants *pestruga*, *podstrv*, *poskrovica*, *postra*, *postrga*, *postruga*, *postrva*, and *prestrv*. Among other things, the analysis of this group of ichthyonyms shows that two accentually different variants must be assumed for the early stage of Slovenian: the more widely attested *postřv* < **postřŭ* ← SSl. **pǫstrǫbъ* as well as *postřv* < **postřŭ* ← SSl. **pǫstrǫbъ*.

INES ŠKVORC

ODLOČEVALNA VPRAŠANJA IN TIPI ODGOVOROV NANJE V ČEŠČINI V PRIMERJAVI S SLOVENŠČINO

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.27.2.03](https://doi.org/10.3986/JZ.27.2.03)

Odločevalna vprašanja in odgovori nanje imajo tako v češčini kot v slovenščini podobno skladenjsko in leksikalno zgradbo. Razlike med češkimi in slovenskimi odločevalnimi vprašanji so očitne predvsem na funkcijski in stilni ravni, pri odgovorih pa tudi na ravni leksikalno-skladenjskih uresničitev. V prispevku so sistematično razdelani različni načini uresničitve povedka pri odločevalnih vprašanjih in odgovorih nanje v češčini in slovenščini ter primerjana njihova leksikalna struktura v obeh jezikih.

Ključne besede: odločevalna vprašanja, odgovor, povedek, besedni red

Yes–No Questions and Types of Answers to Them in Czech Compared to Slovenian

Yes–no questions and answers to such questions have a similar syntactic and lexical structure in Czech and Slovenian. The differences between Czech and Slovenian yes–no questions are mainly obvious at the functional and stylistic levels, and in the answers to them also at the level of lexical-syntax realizations. This article systematically elaborates on various manners of realizing the predicate in yes–no questions and answers to them in Czech and Slovenian, and it compares their lexical structure in both languages.

Keywords: yes–no questions, answer, predicate, word order

1 VPRAŠANJE

Izraz *vprašanje* (češ. *otázka*) je eden osnovnih tradicionalnih jezikoslovnih terminov in njegovo razumevanje je v sodobni češki in slovenski gramatografiji podobno. V češkem jezikoslovju že po Gebauerju¹ na osnovi leksikalno-skladenjske strukture ločimo tri tipe vprašanj: *dopolnjevalna* (češ. *doplňovací otázka*), *odločevalna* (češ. *zjišťovací otázka*) in *ločna* (češ. *rozlučovací otázka*); vsi tipi so lahko izrečeni kot *deliberativna* (češ. *deliberativní*) vprašanja. V prilagojeni obliki² se ta klasifikacija uporablja še danes (Hoffmannová idr. 2019: 198). Podobno je tudi v slovenski tradiciji,³ kjer se vprašanja oz. vprašalne povedi prav tako delijo na *dopolnjevalne* in *odločevalne* (Toporišič 1982: 262).

1 Gebauer je tak način razvrščanja objavil leta v slovnici *Krátká mluvnice česká* leta 1907 (Hoffmannová idr. 2019: 198).

2 V sodobni češki skladnji se terminologija nekoliko razlikuje (namesto Gebauerjevega termina *věcná otázka* se uporablja *doplňovací* in *jistotní* namesto *zjišťovací*), pa tudi klasifikacija tipov vprašanj je bolj podrobna, ker se razlikujejo npr. tudi *neprava*, *presumptivna*, *ponavljalna vprašanja* (Grepl – Karlík 1998: 460–466).

3 Nekoliko drugačen pristop k opisu tovrstnih stavkov in tudi drugačno terminologijo je v preteklosti za slovenščino uporabljal Anton Breznik: »V slovenščini delimo stavke po vsebini na

Poleg skladenjske strukture je pri tovrstnih povedih pomembna tudi zvočna plat, na katero je opozoril že V. Mathesius,⁴ kar je vplivalo tudi na nadaljnje raziskovanje *pozivnih povedi* (češ. *výzvné výpovědi*), ki zahtevajo odziv komunikacijskega partnerja. V to skupino je Mathesius uvrščal tudi vprašanja⁵ in opisal členitev po aktualnosti pri dopolnjevalnih vprašalnih povedih (Hoffmannová idr. 2019: 198).

1.1 Vprašanje in vprašalni stavek

Na prelomu šestdesetih in sedemdesetih let 20. stoletja je češko jezikoslovje naprej razvijalo teorijo govornih dejanj, kot tudi problematiko socialne interakcije z vidika jezika. To je prineslo potrebo po terminološki razmejitvi med skladenjskim izrazom *vprašalni stavek* in pragmatičnim izrazom *vprašanje*, saj ni vsako vprašanje izraženo z vprašalnim stavkom in obratno (Hoffmannová idr. 2019: 199). Zaradi izjem v razmerju med vprašalno funkcijo in slovnično realizacijo vprašanja se v češkem jezikoslovju uporablja termin *vprašalni stavek* (češ. *tázací věta*) za označevanje jezikovnih lastnosti povedi (prisotnost vprašalnih besed, intonacija), medtem ko izraz *vprašanje* (češ. *otázka*) označuje (bolj) pomensko plat oz. funkcijo povedi, torej trud govorca nekaj izvedeti, ne glede na način jezikovne uresničitve.⁶ Razlika med jezikovno uresničitvijo in pomenom oz. funkcijo obstaja npr. pri *retoričnih vprašanjih*, ki imajo formalno obliko vprašanja, vendar so brez vprašalne funkcije. Po drugi strani pa obstajajo vprašanja brez formalno vprašalne oblike in z vprašalno funkcijo – gre za *neprava vprašanja*: *Ptal se ho, kdy se vrátí* (Müllerová 1982: 200). Podobno je tudi v slovenski tradiciji, saj vprašanjem, izraženi z odvisnim stavkom, kljub njihovi vprašalni funkciji ni dodan vprašaj, npr. *Vprašal me je, kam grem/ali sem kje videl njegovega brata.* (Toporišič 2000: 518).

1.2 Vprašalni stavek

Vprašalne povedi v obliki vprašalnega stavka izražajo negotovost ali nejasnost glede kakšne prvine v podstavi povedi ali glede celotne podstave in imajo za cilj odpraviti to nejasnost, kot npr. pri dopolnjevalnem vprašanju tipa *Kdo je ta človek?*

► dopovedne, vprašalne (interogativne) stavke, ki se nadalje delijo na poizvedna oz. informativna vprašanja, začudna (admirativna), imenovana tudi retorična vprašanja, kjer govorec že ve, kakšen bo odgovor, in na sumna (suspektivna) vprašanja, ki lahko nastopajo le v negativni obliki« (Breznik 1934: 199–200).

4 Mathesius je to opisal leta 1943 v svojem članku *Jazykozpytné poznámky k řečnické výstavbě souvislého výkladu.*

5 Enako so vprašalne povedi uvrščali med pozivne tudi drugi bohemisti: npr. F. Kopečný (1962: 281) je odločevalna vprašanja razumel kot potencialni poziv za potrditev psihološkega povedka.

6 Slovenska tradicija opisuje formalno obliko vprašalne povedi tako, da je ta sestavljena iz vprašalnega stavka in hkrati glavnega stavka ali pa iz samih neodvisnih vprašalnih stavkov ter vprašalnih podredij, npr. *Kam greš?* Vprašalnica pa je zaimek, besedna zveza ali členek, s katerimi se uvajajo vprašalni stavki kot npr. *Kdo je ta človek?* (Toporišič 1992: 355). V slovenski strokovni literaturi nismo našli posebej obravnavanega razmerja vprašanje – odgovor s komunikacijskega vidika, zato v zvezi s tem nadalje povzemamo češko literaturo.

Kam greš? Na koncu vprašalnih povedi je vprašaj, npr. *Kdo je ta človek?* (Toporišič 2000: 515–516). Mnogokrat se lahko vprašanje izrazi z nadsegmentnimi sredstvi, kot so naglas, stavčna intonacija, visok/nizek položaj v glasovnem registru (Hoffmannová idr. 2019: 203). To pomeni, da vprašanja niso nujno skladijsko posebej izražena oz. nimajo nujno posebne skladijske oblike, po kateri bi se razlikovala od stavkov z drugo komunikacijsko funkcijo.

Odločevalna vprašanja se lahko ubesedijo na dva načina: s pritrdilno vprašalno povedjo tipa *Vratiš se?* ali z nikalno vprašalno povedjo tipa *Nevratiš se?* Pri prvem tipu gre za odločevalni vprašalni stavek z nakazovanjem pritrdjevanja, medtem ko gre pri drugem tipu za stavek z nakazovanjem nikalnega odgovora. Pritrdilna in nikalna odločevalna vprašanja naj bi bila z logičnega vidika semantično ekvivalentna. Oblika odločevalnega vprašanja je tudi izhodišče za dvodelno ločno poved tipa *Vratiš se, nebo se nevratiš?* ‘Se boš vrnil ali se ne boš?’, kjer je prva komponenta zanikana z drugo (Daneš idr. 1987: 272).

V analizi se morajo vprašanja obravnavati skupaj z odgovorom, celostno. Vsako vprašanje namreč ne zahteva odgovora, včasih se v pogovorih vprašanja kopičijo, pogosto z namenom vzbujanja različnih emocij (Hoffmannová idr. 2019: 203). Tovrstno »dialoškost« Mathesius razume kot »povezano razlago« (češ. *souvislý výklad*), ki temelji na aktivni prisotnosti samo enega od udeležencev, torej je njen kontekst zastavljen monološko. Takšna razlaga je v osnovi odgovor na neko vprašanje ali na vrsto vprašanj (Mathesius 1934: 128).

1.3 Vprašanja s pragmatičnega vidika – prava in neprava, direktna in indirektna

Vprašanja lahko glede na pričakovanje oz. nepričakovanje odgovora delimo na *prava* (češ. *pravé, kognitivní otázky*) in *neprava* (češ. *nepravé otázky*). Nadalje se delijo glede na jezikovno obliko na vprašanja v obliki vprašalnega stavka in na vprašanja, ki te oblike nimajo (Müllerová 1982: 202–203).

1.3.1 Prava in neprava vprašanja

S komunikacijskega vidika lahko vprašanja delimo na *prava* in *neprava*. *Prava vprašanja* so kognitivna, torej imajo vprašalno oz. interogativno komunikacijsko funkcijo, kar pomeni, da njihov avtor želi odpraviti svoj kognitivni deficit in torej vprašanje zahteva odgovor. *Neprava vprašanja* (češ. *nepravé otázky*) pa ne zahtevajo odgovora in tako nimajo primarne vprašalne funkcije. V to skupino spadajo retorična vprašanja, ukazi, procesna vprašanja, vprašanja začudenja, vljudnosti (Hoffmannová idr. 2019: 200; Toporišič 2000: 5177).

7 Enako terminološko opredelitev in podobno razlago kot v češki tradiciji najdemo v Slovenski slovnici, ki pravi, da pri pravi vprašalni povedi pričakujemo odgovor, medtem ko ga pri nepravici ne pričakujemo. Prava vprašalna poved je poved tipa *Kdo gre z menoj na sprehod?*, nepravica pa *Kdo bi hodil s tabo na sprehod!* (Toporišič 2000: 517).

1.3.2 Direktna in indirektna vprašanja

Indirektna, posredna vprašanja (češ. *nepřímé otázky*) nimajo oblike vprašalnega stavka in se v običajni komunikaciji uporabljajo le redko (Grepl – Karlík 1998: 460; Hoffmanová idr. 2019: 201). Glavno vsebinsko linijo tvori metajezikovni komentar, medtem ko je samo vprašanje na stranski vsebinski liniji in se začne s konektorjem, običajno glagolom s pomenom zastavljanja vprašanja, govornenja, mišljenja, iskanja idr.,⁸ npr. *ptát se* ‘vprašati’ (*Ptám se, jestli je to správně.* ‘Sprášujem, ali je to pravilno.’), ki jo povezuje z glavno vsebinsko linijo (Hoffmanová idr. 2019: 201; Breznik 1934: 200). Najpogosteje se uporablja veznik *če*, češ. *jestli, zda*, ker so ti stavki v bistvu pogojni, hipotetični stavki, ki so v tem primeru odvisna vprašanja (Breznik 1934: 201).

2 ODGOVOR

Vprašanje (češ. *otázka*) lahko definiramo s pomočjo njegove jezikovne oblike, medtem ko se *odgovor* (češ. *odpověď*) težje definira tudi iz razloga, ker so verbalni odzivi na vprašanje lahko različni tako z vsebinskega vidika kot tudi glede na svojo jezikovno zgradbo. S komunikacijskega vidika je odgovor na vprašanje nesamostojen, odvisen od konteksta, kar se lahko kaže tudi v njegovi jezikovni zgradbi, zato se odgovori brez pripadajočega vprašanja težje interpretirajo (Müllerová 1982: 201). Vprašanja in odgovori nanje torej tvorijo enoto, ki jo je treba z vidika komunikacije ter interakcije govorca in prejemnika obravnavati kot celoto, tudi z vidika skladenjske zgradbe odgovora, na katero ima pogosto vpliv dejstvo, da gre za kontekstualni odziv na predhodno poved. Zato se bomo v nadaljevanju naprej osredotočili na obravnavo kombinacij vprašanj in odgovorov nanje.

2.1 Odgovori na dopolnjevalna vprašanja

Pomenskih vsebin odgovorov na dopolnjevalna vprašanja ne moremo popolnoma predvideti, saj so zelo raznoliki glede na to, po čem vprašujemo (*Kdo je prišel? Mama./Brat./Pes./Prišla je mama.* idr.). Do neke mere lahko opišemo le njihovo skladenjsko zgradbo glede na to, kateri vprašalni zaimek je bil uporabljen. Če uporabimo *kdo*, bo v odgovoru najbrž poimenovanje osebe samo ali pa v kombinaciji s povedkom iz vprašanja.

V slovenskem jeziku lahko na dopolnjevalna vprašanja odgovarjamo z vsemi stavčnimi členi, npr. s prislovnimi določili, predmeti, osebki in prilastki (Zajc 1969: 20). Odgovori na zaimenske vprašalnice dopolnjevalnih vprašanj tipa tipa *kdo*, *kaj*, če gre za osebe, *kakšen* za lastnost in *kaj*, *od kdaj*, *kako* ipd. za okoliščine, so preubeseditev teh vprašalnic; v Slovenski slovnici sta nave-

8 Breznik (1934: 200) navaja tipične glagole, ki se v slovenščini uporabljajo v takšni vlogi: *mišliti, hvaliti se, govoriti, pozabiti, ozirati se, poskusiti, vprašati, poslušati, skrbeti*.

dena primera *Kdo je ta človek? – Tomaž Savnik; Kje si bil? – Doma* (Toporišič 2000: 516).

2.2 Odgovori na odločevalna vprašanja

Pri odgovorih na odločevalna vprašanja se veljavnost vsebine povedka zanika ali pa potrjuje z različnimi izrazi, v češčini s pritrtilnimi (*ano, ba, ja, jo, ovšem, zajiště*) ali z nikalnimi (*ne, kdepak, nikoliv, houby*), eventualno izraženimi s stavkom in tudi nekoliko bolj ekspresivnimi: *Co tě nemá!* ali s ponavljanjem povedka v nikalni ali pritrtilni obliki: *Nekouřím; Kouřím* (Grepl – Karlík 1998: 460; Daneš idr. 1987: 273). Podobno se v slovenščini srečujemo s pritrtilnimi členki (*da, kajpada, res, saj, že*), nikalnimi členki (*ne, pač*), neodločnim odgovorom *verjetno, morda, menda* (Zajc 1969: 20) ali pa s ponavljanjem povedka oz. dela glagolske oblike (za primere gl. Toporišič 2000: 516).

2.3 Razlike v leksikalno izraženi obliki povedka v odgovorih na odločevalna vprašanja v češčini in slovenščini

Pri primerjavi skladenjsko-leksikalne zgradbe odločevalnih vprašanj in odgovorov nanje v češčini in slovenščini opazimo, da obstajajo razlike tako v formalni leksikalni zgradbi vprašanja (v knjižni slovenščini nezaznamovanost označuje prisotnost členka *ali*: *Ali si že jedel?*, kar ustreza češkemu stavku brez vprašalnega členka *Už jsi jedl?* oz. precej zaznamovanemu češkemu *Jestlipak jsi už jedl?* z vprašalnim *jestlipak*) kot tudi v odgovorih nanje, če je povedek v določeni glagolski obliki, npr. v pretekliku (v obeh jezikih je mogoče odgovoriti s strukturno popolnoma enakim odgovorom v celem stavku: *Da, jedel sem = Ano, jedl jsem*, vendar je možen tudi krajši odgovor, v slovenščini s pomočjo pomožnega glagola: *Da, sem*,⁹ v primerjavi s češkim odgovorom s polnopomenskim elementom povedka: *Ano, jedl*). Takšne razlike pri odgovorih ne obstajajo v vseh glagolskih oblikah (npr. v prihodnjiku je odgovor v slovenščini nepolnopomenski del glagolske oblike v povedku: *Ali boš jedel? Da, bom*, enako kot v češčini: *Budeš jíst? Ano, budu*). Očitno so torej pravila oblikovanja odgovorov na tovrstna vprašanja v slovenščini in v češčini do neke mere enaka, v določenih primerih pa se sistemsko razlikujejo.

2.4 Odgovori na ločna vprašanja

Ločna vprašanja, izražena s stavki tipa *Pújdeš do kina, nebo se budeš dívat na televizi?* 'Ali boš šel v kino ali boš gledal televizijo?', je mogoče analizirati s pomočjo alternativnega vprašanja *Pújdeš do kina, nebo ne (pújdeš do kina)? Jestli-*

9 Kot možne odgovore na ta tip vprašanja sicer Slovenska slovnica navaja tudi polnopomenski del glagola v povedku, npr. *Ste videli novo predstavo? Sem/Videl/Videl, videl – So hruške dobre? So/Dobre* (Toporišič 2000: 516), vendar je uporaba te možnosti precej redka oz. nenavadna.

že ne, budeš se divat na televizi? ‘Boš šel v kino ali ne (boš šel v kino)? Če ne, ali boš gledal televizijo?’ (Daneš idr. 1987: 272). V odgovoru moramo potrditi ali zanikati eno ali obe možnosti, kar lahko zaradi razumljivosti naredimo samo s ponovitvijo ali modifikacijo enega ali drugega dela vprašanja ali obeh, npr. *Budu se divat na televizi* ‘Gledal bom televizijo’ ali *Pjdu do kina, na televizi se divat nechci* ‘Šel bom v kino, televizije nočem gledati’. Tipi odgovorov na ločna vprašanja v češčini in slovenščini so tako s strukturnega in leksikalno-skladenjskega vidika analogični.

3 PRIMERJAVA ČEŠKIH IN SLOVENSКИH ODLOČEVALNIH VPRAŠALNIH STAVKOV IN ODGOVOROV NANJE

Zaradi navedenih razlik v formulaciji odgovorov na odločevalna vprašanja v češčini in slovenščini se bomo v nadaljevanju ukvarjali s pritrtilnimi ali nikalnimi odgovori na odločevalna vprašanja, ki so izražena s tipičnimi vprašalnimi stavki. Upoštevali bomo zgled pravih direktnih odločevalnih vprašanj. Poleg vprašalnih stavkov, odločevalnih vprašanj in odgovorov nanje, ki spadajo v zborni jezik, bomo zaradi popolnosti raziskave vedno podali tudi različice v pogovornem jeziku. Sistematično bomo primerjali tipične možne odgovore in se posebej osredotočili na tiste, ki se lahko leksikalno ali skladenjsko v obeh jezikih razlikujejo. Da bomo izbrali prav zgled odločevalnih vprašalnih stavkov, bomo na kratko povzeli podatke o njihovi zgradbi.

3.1 Tipologija oblike odločevalnih vprašalnih stavkov v češčini

Osnovna oblika odločevalnih vprašanj je indikativ z nezaznamovano kadenco (Grepl 1965: 276). Vprašanje se lahko oblikuje tako pritrtilno kot tudi nikalno: *Kouříš?* ‘Kadiš?’ *Nekouříš?*; *Máš hlad?* ‘Si lačen?’ *Nemáš hlad?* (Grepl – Karlík 1998: 461). K vsem tem dejavnikom sodi tudi vljudnostni dejavnik, saj se nikalno usmerjena vprašalna poved pri pozivu smatra za bolj vljudno, če primerjamo npr. *Dáte si něco k pití?* ‘Boste kaj spili?’ – *Nedáte si něco k pití?* ‘Ali ne boste česa spili?’ (Daneš idr. 1987: 273).

Manj pogosta možnost oblikovanja odločevalnega vprašanja v češčini je uporaba vprašalnih členkov *jestlipak*, *zdalipak*: *Zdalipak si pamatuješ na naše první setkání?* ‘Ali se spominjaš našega prvega srečanja?’ V tem primeru je vprašalni stavek zaključen s kadenco. Če so komponente interogativne oblike besede *třeba*, *snad*, *náhodou*, vnesejo nedoločni ton pričakovanja, ki je pogosto povezan s skrbjo oz. upanjem, npr. *Není snad nemocen?* ‘Ali je morda bolan?’. Členka *třeba* in *náhodou* se večinoma uporabljata v nikalnih vprašanjih: *Neviděls náhodou Petra?* ‘Ali nisi slučajno videl Petra?’ (Grepl – Karlík 1998: 460).

Tretja možnost je oblikovanje odvisnega vprašanja oz. tematizacija vprašanja: *Nevíš, jestli dostaneme přidáno?* ‘Morda veš, ali bomo dobili napredovanje?’ (Grepl – Karlík 1998: 462), vendar se s tem tipom vprašalnih stavkov v raziskavi

ne bomo ukvarjali, saj se odgovori nanje ne razlikujejo od odgovorov na vprašanja brez tovrstne tematizacije.

3.2 Tipologija oblike odločevalnih vprašalnih stavkov v slovenščini

Najpogosteje se pri oblikovanju odločevalnih vprašanj v slovenščini uporabljata členka *ali* ali *a* (pogovorno): *Ali ste že videli predstavo Hlapcev?* To je naslonski niz, ki se v drugih povedih pojavlja za prvim udeleženskim stavčnim členom (za prvim samostojnim delom povedka): *Truden se je Jože vračal z oranja* (Toporišič 2000: 516). Členek *ali* se lahko tudi izpusti (Zajc 1969: 19) in od pripovednih povedi se tako odločevalna vprašanja lahko ločijo le po besednem redu, npr.: *Janez je prišel – Je Janez prišel? Janez spi – Ali Janez spi?* (Toporišič 2000: 516).

Iz tega je razvidno, da v češčini in slovenščini obstajata enaki formalni obliki zgradbe odločevalnih vprašanj (z uporabo vprašalnega členka ali brez njega), razlika pa je v pogostosti rabe obeh struktur. V češčini je pogostejša in nevtralnejša oblika brez vprašalnega členka (*Šel domů?*), medtem ko v slovenščini pogosteje nastopa oblika z vprašalnim členkom (*Ali/A je šel domov?*).

Pri odvisnih povedih oz. tematiziranih vprašanjih se vsebina več odločevalnih vprašanj lahko izrazi nikalno ali nenikalno: *Si opazil/Nisi opazil, da ga je povedano močno prizadelo?* V takih primerih ima odvisnik vprašalne povedi kadenčni intonacijski zaključek (Toporišič 2000: 516).

3.3 Primerjava konkretnih vprašanj in odgovorov v češčini in slovenščini

Odgovori na odločevalna vprašanja v češčini in slovenščini se v nekaterih primerih razlikujejo po svoji skladenjski zgradbi oz. načinu realiziranja povedka. Da bi čim bolj celovito in sistematično preučili te razlike, bomo naredili primerjavo enot vprašanje – odgovor, pri katerih je povedek izražen na različne skladenjske načine in v različnih glagolskih oblikah.

Najprej bomo obravnavali vzorčne enote z glagolskim povedkom (v tvorni in trpni obliki, s povratnim in nepovratnim glagolom, v trdilni in zanikani obliki) v povednem naklonu in vseh možnih časovnih pomenih (sedanjik, prihodnjik, preteklik) ter v pogojnem naklonu in vseh možnih časovnih pomenih (sedanjik, preteklik); velelni naklon¹⁰ je izpuščen, saj vprašanja ne morejo biti postavljena v velelniku (Grepl – Karlík 1998: 460). V teh oblikoslovnih kategorijah bomo poleg vprašanj z glagolskim povedkom obravnavali tudi povedek, zložen iz modalnega glagola in nedoločnika, povedek, ki je v češčini tvorjen z zvezo *být* + nedoločnik, in glagolsko-imenski povedek (Stankovska 2013: 23–24, 26–29). Pri časovnem pomenu prihodnjega dejanja bomo obravnavali tako dovršne kot nedovršne glagole, saj je v češčini izražanje prihodnjega dejanja v odvisnosti od vida povedka precej drugačno kot v slovenščini.

¹⁰ Med vprašalne stavke seveda ne uvrščamo tistih, ki imajo sicer formalno obliko vprašalnega stavka, ampak funkcijo poziva: *Podej mi to, ano?* '(Ali) mi podaš to?' (Daneš idr. 1987: 274).

Kot zgled smo izbrali preprosto vprašanje, v katerem so uporabljeni prehodni glagol *psát* 'pisati' in povratna glagola *bát se* 'bati se' ter *umýt se* 'umiti se'. Vprašanja so v 2. os. ed. (razen pri trpnih oblikah), ker ima češčino v tej osebi vedno pomožni glagol (nima pa ga npr. v 3. os. pret.: *psal/psali*) in lahko sledimo njegovemu mestu v stavku. Oblika vprašanj je takšna, kot je v danem jeziku običajnejša in pogostejša (v češčini brez vprašalnega členka, v slovenščini z njim – gl. 3.2; v češčini je prihodnjik izražen s sedanjikom dovršnega glagola, v slovenščini s prihodnjikom dovršnega glagola). Pri odgovorih so navedene njihove najkrajše možne oblike (v primeru, da je možno odgovoriti le z delom povedka) in/ali oblike s polnim povedkom. Če je možno, navajamo tudi odgovor z zaimkom, ki izraža predmet (npr. *Píšeš pismo? Da, pišem ga. Da, ga*). Odgovora v celotnem stavku, torej s ponovitvijo vseh leksikalnih elementov vprašanja, ne navajamo, saj je njegova struktura v obeh jezikih enaka.¹¹

3.3.1 Povedek v povednem naklonu

(a) Sedanji čas

Píšeš dopis? (*Ano*)¹² *pišu (ho)*. (*Ne*), *nepišu (ho)*. – Ali/A¹³ *pišeš pismo?*¹⁴ (*Da/Ja*), *pišem (ga)*. *Da, ga*.¹⁵ (*Ne*), *ne pišem (ga)*. (*Ne*), *ga ne*.

Dopis je psán tebou? (*Ano*), *je (psán)*. (*Ne*), *není (psán)*. – *Ali je pismo pisano s tvoje strani?¹⁶ (*Da*), *je (pisano)*. (*Ne*), *ni (pisano)*.

Dopis se piše? (*Ano*), *piše (se)*. (*Ne*), *nepíše (se)*. – *Ali se pismo piše? (*Da*), *se (ga)*. (*Da*), *piše se*. (*Ne*), *se (ga) ne*. (*Ne*), *ne piše se*.

- 11 Zaradi omejenega prostora navajamo v celoti samo vprašanja z glagolskim povedkom v tvorni in trpni obliki (trpnik z deležnikom na –n/-t in trpnik s se). Vprašanj, ki imajo v povedku povratni glagol (tip: *Bojiš se psů? – Ali se bojiš psov?*), modalni glagol (tip: *Chceš psát dopis? – Ali hočeš pisati pismo?*), (samostalniško ali pridevniško) povedkovo določilo (tip: *Jsi zdrav? – Ali si zdrav?*) ali češko konstrukcijo *být* + nedoločnik (tip: *Jsi slyšet? – *Ali se te sliši?*), posebej ne navajamo. Ravno tako izpuščamo vprašanja z negacijo (tip: *Nepíšeš dopis? – Ali ne pišeš pisma?*), ker je pri odgovorih situacija enaka kot pri vprašanjih brez negacije.
- 12 V oklepajih so navedeni deli odgovora, ki so lahko tudi izpuščeni, zaradi primerjave pa je za nas povedek v odgovoru vedno obvezen. Odgovori, v katerih povedek ne nastopa (npr. češ. *ano*, sl. *da*), ne ponazarjajo nobene leksikalne ali druge razlike. V češčini navajamo samo knjižno varianto členka, neknjižne (*jo*) pa posebej ne omenjamo.
- 13 V slovenščini navajamo vprašanja, oblikovana s členkom *ali*, ki so po pogostosti in načinu rabe primerljiva s češkimi vprašanji, tvorjenimi le z intonacijo oz. spremenjenim besednim redom. V neknjižnem jeziku se namesto členka *ali* uporablja *a*. Te različice nadalje ne bomo več navajali. Manj pogosto se v slovenščini vprašanje tvori le z intonacijo ali spremenjenim besednim redom in brez členka *ali*.
- 14 Členek *da* je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika razložen z oznako ozkoknjižno kot členek, ki izraža pritrdjevanje, pritrjuje povedanemu (SSKJ: 112). Samo v prvem primeru dodajamo neknjižno obliko *ja*, ki je v pogovorni slovenščini uporabna v vseh primerih, v katerih navajamo *da*.
- 15 Prvi odgovor se osredotoča na samo dejstvo, drugi pa na to, kaj se dogaja s pismom (*Pismo pišem, ne berem ga*). Take možnosti razlikovanja pri odgovoru v češčini ni. V slovenščini je ta odgovor sicer zaznamovan in bi se lahko uporabil le v pogovornem jeziku. Vključili smo ga kot krajšo različico in za kasnejšo analizo.
- 16 Z zvezdico so označena vprašanja, ki v slovenskem jeziku delujejo nekoliko nenavadno predvsem zaradi uporabljene oblike povedka. Navajamo jih samo kot hipotetične primere za primerjavo in kasnejšo analizo.

(b) Prihodnji čas**Dovršni glagol** (formalno sedanjške oblike čeških dovršnih glagolov):

Napišeš dopis? (*Ano.*) napišu (*ho*). (*Ne.*) nenapišu (*ho*). – Ali boš napisal pismo? (*Da.*) bom (*ga*). (*Da.*) napisal ga bom. *Ne, ne bom* (*ga*). (*Ne.*) ne bom ga napisal.

Bude dopis napsán tebou? (*Ano.*) bude (*napsán*). (*Ne.*) nebude napsán. – *Ali bo pismo napisano s tvoje strani? (*Da.*) bo. (*Da.*) napisano bo. (*Ne.*) ne bo. (*Ne.*) ne bo napisano.

Nedovršni glagol (oblika, sestavljena iz sedanjika pomožnega glagola *být* in nedoločnika polnopomenskega nedovršnega glagola):

Budeš psát dopis? (*Ano.*) budu (*ho psát*). (*Ne.*) nebudu (*ho psát*). – Ali boš pisal pismo? (*Da.*) bom (*ga*). (*Da.*) pisal (*ga*) bom. (*Ne.*) ne bom (*ga*). (*Ne.*) ne bom ga pisal.

Bude dopis psán tebou? (*Ano.*) bude. (*Ne.*) nebude. – *Ali bo pismo pisano s tvoje strani? (*Da.*) bo. (*Ne.*) ne bo.

(c) Pretekli čas

Psal jsi dopis? (*Ano.*) psal (*jsem ho*). (*Ne.*) nepsal (*jsem ho*). – Ali si pisal pismo? (*Da.*) sem (*ga*). (*Da.*) pisal sem (*ga*). (*Ne.*) nisem (*ga*). (*Ne.*) nisem (*ga*) pisal.

Dopis byl psán tebou? (*Ano.*) byl. (*Ne.*) nebyl. – *Ali je pismo bilo pisano s tvoje strani? (*Da.*) bilo je. (*Ne.*) ni bilo.

3.3.2 Povedek v pogojnem naklonu**(a) Sedanji čas**

Psal bys dopis? (*Ano.*) psal (*bych ho*). (*Ne.*) nepsal (*bych ho*). – Ali bi pisal pismo? (*Da.*) bi (*ga*). (*Da.*) pisal bi (*ga*). (*Ne.*) ne bi (*ga*). (*Ne.*) ne bi ga pisal.

Byl by dopis psán tebou? (*Ano.*) byl by (*psán*). (*Ne.*) nebyl by (*psán*). – *Ali bi pismo bilo napisano s tvoje strani? (*Da.*) bilo bi. (*Ne.*) ne bi bilo.

Psal by se dopis? (*Ano.*) psal (*by se*). (*Ne.*) nepsal (*by se*). – *Ali bi se pismo pisalo? (*Da.*) bi se (*ga*). (*Da.*) pisalo bi se. (*Ne.*) ne bi se (*ga*). (*Ne.*) ne bi se pisalo.

(b) Pretekli čas

Byl bys psal dopis? (*Ano.*) byl bych (*ho psal*). (*Ne.*) nebyl bych (*ho psal*). – *Ali bi bil napisal pismo?¹⁷ (*Da.*) bil bi (*ga*) (*pisal*). (*Ne.*) ne bi (*ga*) (*bil pisal*).

Byl by býval dopis psán tebou? (*Ano.*) byl by. (*Ne.*) nebyl by. – *Ali bi pismo bilo napisano? (*Da.*) bilo bi (*napisano*). (*Ne.*) ne bi bilo (*napisano*).

Byl by se psal dopis? (*Ano.*) byl by (*se psal*). (*Ne.*) nebyl by (*se psal*). – *Ali bi se pismo pisalo? (*Da.*) bilo bi se (*pisalo*). (*Ne.*) ne bi se bilo (*pisalo*).

4 ANALIZA PRIMEROV**4.1 Odločevalni vprašalni stavki**

Če se osredotočimo na formalno oblikovanje odločevalnih vprašalnih stavkov v češčini in slovenščini, ugotovimo naslednje:

¹⁷ Pogojniki v neodvisnih glavnih stavkih izražajo neuresničeno nujno dejanje v preteklosti (Toporišič 2000: 395), oblik trpnega pogojnika pa v slovenski slovnici ne najdemo.

- (1) V obeh jezikih se lahko tvorijo ali samo z antikadenco (po kateri se razlikujejo od pripovednih povedi) ali pa s spremenjenim besednim redom, pri čemer je slednje običajnejše in pogostejše v češčini kot v slovenščini.
- (2) Opazne razlike med obema jezikoma so v aktualiziranem besednem redu, če je glagol v **pretekliku** ali **pogojniku** oz. če gre za **povratni** glagol. V tem primeru stoji v slovenščini pomožni glagol ali prosti morfem na prvem mestu v stavku (*Si napisal pismo? Bi napisal pismo? Se boji psa?*). Če sta prisotna tako pomožni glagol kot prosti morfem, stoji pomožni glagol pred prostim morfemom (*Bi se bal psa?*). V češčini je pomožni glagol ali prosti morfem vedno šele za polnopomenskim glagolom (*Napsal jsi dopis? Napsal bys dopis? Boji se psa?*), če sta prisotna oba, je njuno zaporedje enako kot v slovenščini – najprej pomožni glagol, potem pa prosti morfem (*Bál by se psa?*).
- (3) Odločevalna vprašanja se v obeh jezikih lahko tvorijo tudi z dodanim vprašalnim členkom (v zborni slovenščini *ali*, v pogovorni *a*, v češčini *jestlipak*, *zdalipak*), pri čemer je tako tvorjenje v češkem jeziku redko in zaznamovano, v slovenščini pa je pogostejše in običajnejše. Po pogostosti in načinu uporabe torej češkim odločevalnim vprašanjem brez vprašalnega členka ustrezajo slovenska vprašanja s členkom.
- (4) Glagola v slovenskem jeziku ni mogoče oblikovati v trpnem preteklem pogojniku, zato tudi vprašanj in odgovorov s povedkom v tej obliki ni mogoče primerjati.

4.2 Pritrdilni odgovori na odločevalna vprašanja

Če analiziramo zbrane zglede najkrajših možnih odgovorov s povedkom v različnih oblikah in v različnih leksikalnih realizacijah, opazimo, da v primerjanih jezikih obstajajo razlike pri povedku v **pretekliku**, **pogojnem naklonu** in pri **povratnih glagolih**. V ostalih primerih pri odgovorih v češčini in slovenščini ni formalnih leksikalnih razlik, tudi besedni red leksikalnih elementov je v obeh jezikih enak.

Pri odgovorih, ki poleg povedka vsebujejo še z zaimkom izraženi predmet, in pri zanikanih odgovorih opazimo še dodatne razlike v besednem redu oz. zgradbi odgovora.

Zaradi popolnoma drugačne skladenjsko-leksikalne zgradbe pa ne moremo primerjati odgovorov na vprašanja, ki se v češčini tvorijo s povedkom v obliki konstrukcije *být + nedoločnik*: *Byl jsi slyšet? Byl jsi slyšet? (Ano,) byl.* – Ali se te je slišalo? **(Da), se me (je).* // *Jsi slyšet? (Ano,) jsem.* – Ali se te sliši? *(Da,) se (me).* Ravno tako tudi ni smiselno primerjati odgovorov na vprašanja v prihodnjiku, v katerih je povedek izražen z dovršnim glagolom, ker se v češčini v tem primeru sistemsko uporablja sedanjik dovršnega glagola (*napišu*), v slovenščini pa običajni sestavljeni prihodnjik (*bom napisal*). Vprašljiva je tudi primerjava odgovorov na vprašanja z glagolskim povedkom v pretekliku pogojnega naklona, zlasti

v trpni obliki, saj se ta v slovenskem jeziku praviloma ne uporablja, zato te oblike označujemo z zvezdico kot potencialne, medtem ko so v češčini v rabi. Sicer pa opazamo, da bi bili v teh primerih odgovori v češčini in slovenščini formalno leksikalno in po besednem redu strukturirani enako.

4.2.1 Pri odgovorih na vprašanja z glagolskim povedkom v **povednem pretekliku, pogojniku** in pri povedku, ki je izražen s **povratnim glagolom**, prihaja do razlik.

- (1) Če je glagol v tvorni obliki **preteklika povednega naklona**, se v češčini odgovor oblikuje s polnopomenskim delom glagolske oblike, v slovenščini pa s pomožnim glagolom te slovnične oblike:

Psal jsi dopis? (*Ano.*) *psal (jsem ho)*. – Ali si pisal pismo? (*Da.*) *sem (ga)*.

- (2) Če je glagol v **pogojnem naklonu** v sedanjem času in v tvorni obliki, se v češčini odgovor oblikuje s polnopomenskim delom glagolske oblike, v slovenščini pa le s pomožnim glagolom. V primeru preteklega pogojnika bi se odgovor v obeh jezikih tvoril s pomočjo pomožnega glagola:

Psal bys dopis? (*Ano.*) *psal (bych ho)*. – Ali bi pisal pismo? (*Da.*) *bi (ga)*.

- (3) Če je povedek izražen s **povratnim glagolom**, se v češčini odgovor oblikuje z glagolom brez prostega morfema (lahko tudi z njim), v slovenščini samo s prostim morfemom ali pa v celoti s polnopomenskim glagolom in prostim morfemom ne glede na to, ali gre za povratni glagol (*bát se – bati se*) ali samo trpnik s se (*piše se – piše se*), če je povedek v **povednem** ali **pogojnem sedanjiku** in v **prihodnjiku**:

Dopis se piše? (*Ano.*) *piše (se)*. – *Ali se pismo piše? (*Da.*) *se (ga)*./(*Da.*) *piše se*.

Bojiš se psů? (*Ano.*) *bojím (se jich)*. – Ali se bojiš psov? (*Da.*) *se jih*./(*Da.*) *bojím se (jih)*.

Psal by se dopis? (*Ano.*) *psal (by se)*. – *Ali bi se pismo pisalo? (*Da.*) *bi se*. (*Da.*) *pisalo bi se*.)

Bál by ses psů? (*Ano.*) *bál (bych se jich)*. – Ali bi se bal psov? (*Da.*) *bi se*. (*Da.*) *bal bi se jih*.)

Bude se dopis psát? (*Ano.*) *bude*. (*Ano.*) *bude se psát*.) – *Ali se bo pismo pisalo? (*Da.*) *se (ga) bo*. (*Da.*) *pisalo se bo*.)

Budeš se bát psů? (*Ano.*) *budu (se jich bát)*. – Ali se boš bal psov? (*Da.*) *se bom*. (*Da.*) *bal se jih bom*.)

Pri povedku v **pretekliku** opazamo enako situacijo samo pri **refleksivnem glagolu**, ne pa tudi pri refleksivnem pasivu, v katerem bi tudi v slovenščini odgovor vseboval s polnopomenski glagol:

Dopis se psal? (*Ano.*) *psal (se)*. – (*Da.*) *pisalo (se je)*.

Bál ses psů? (*Ano.*) *bál (jsem se jich)*. – Ali si se bal psov? (*Da.*) *sem se*.

Razlike v besednem redu opazamo v **prihodnjiku povratnega glagola** in pri **trpniku s se**, ko se v obeh jezikih v odgovoru obvezno uporablja pomožni glagol *biti* v prihodnjiku, v slovenščini pa obvezno še prosti morfem *se*; možen je tudi odgovor s celotno obliko refleksivnega glagola v obeh jezikih, pri čemer je razlika v besednem redu – v češčini: pomožni glagol + prosti morfem + polnopomenski glagol, v slovenščini: polnopomenski glagol + prosti morfem + pomožni glagol:

Bude se dopis psát? *Ano, bude se psát.* – Se bo pismo pisalo? *Da, pisalo se bo.*

4.2.2 Razlik med strukturo odgovorov v obeh jezikih ni:

- (1) če je povedek v povednem tvornem ali trpnem sedanjiku, ko je v odgovoru enobesedna glagolska oblika:

Píšeš dopis? *Ano, pišu.* – Pišeš pismo? *Da, pišem.*

Dopis je psán tebou? (*Ano, je psán*). – *Ali je pismo pisano s tvoje strani? (*Da, je pisano*).

- (2) če je povedek nedovršni glagol v povednem prihodnjiku v tvorni ali trpni obliki, se v obeh jezikih v odgovoru uporabi pomožni glagol *biti*:

Budeš psát dopis? (*Ano, budu (ho psát)*). – Ali boš pisal pismo? (*Da, bom (ga)*).

Bude dopis psán tebou? (*Ano, bude.* – *Ali bo pismo pisano s tvoje strani? (*Da, bo*).

- (3) če je povedek v pogojnem naklonu v sedanjem času in v trpni obliki ali v pretekliku pogojnega naklona v tvorni ali trpni obliki:

Byl by dopis psán tebou? (*Ano, byl by psán*). – *Ali bi pismo bilo napisano s tvoje strani? (*Da, bilo bi*).

Byl bys psal dopis? (*Ano, byl bych (ho psal)*). – *Ali bi bil napisal pismo? (*Da, bil bi (ga psal)*).

Byl by býval dopis psán tebou? (*Ano, byl by*). – *Ali bi pismo bilo napisano? (*Da, bilo bi (napisano)*).

- (4) z glagolsko-imenskim povedkom v vseh oblikah se v obeh jezikih odgovor oblikuje samo z vezjo:

Jsi zdráv? (*Ano, jsem.* – Ali si zdrav? (*Da, sem*).

Budeš zdráv? (*Ano, budu.* – Ali boš zdrav? (*Da, bom*).

Edina razlika je v povednem pretekliku, ko je v slovenščini vez s pomožnim glagolom, v češčini pa brez njega:

Byl jsi zdráv? (*Ano, byl.* – Ali si bil zdrav? (*Da, bil sem*).

- (5) pri sestavljenem povedku (z modalnim ali faznim glagolom) v povednem ali pogojnem naklonu in vseh časih ter samo v povednem prihodnjiku in pogojnem pretekliku opažamo drugačen besedni red, ko je v slovenščini pomožni glagol za modalnim, v češčini pa pred njim:

Chceš psát/napsat dopis? (*Ano.*) *chci.* – Ali hočeš pisati/napisati pismo? (*Da.*) *hočem.*
 Chtěl jsi psát dopis? (*Ano.*) *chtěl (jsem).* – Ali si hotel pisati pismo? (*Da.*) *hotel sem.*
 Chtěl bys psát dopis? (*Ano.*) *chtěl (bych).* – Ali bi hotel pisati pismo? (*Da.*) *hotel bi.*

Besedni red je drugačen v prihodnjiku in preteklem pogojniku, saj v češčini pomožni glagol stoji pred modalnim, v slovenščini pa za njim:

Budeš chtít psát dopis? (*Ano.*) *budu (chtít).* – Ali boš hotel pisati pismo? (*Ja.*) *hotel bom.*
 Byl bys chtěl psát dopis? (*Ano.*) *byl bych (chtěl).* – *Ali bi bil hotel pisati pismo? (*Da.*) *hotel (bi bil).*

- (6) če je glagol v trpni opisni obliki (povedni sedanjik in prihodnjik) povednega preteklika:

Dopis byl psán tebou? (*Ano.*) *byl. (Ne.) nebyl.* – *Ali je pismo bilo pisano s tvoje strani? (*Da.*) *bilo je. (Ne.) ni bilo.*

- (7) če je glagol v trpniku s se povednega preteklika:

Dopis se psal? (*Ano.*) *psal (se). (Ne.) nepsal (se).* – *Ali se je pismo pisalo? (*Da.*) *pisalo (se je). (Ne.) ni se pisalo.*

4.2.3 Odgovor z zaimensko izraženim predmetom

Poleg minimalnega odgovora, ki vsebuje samo povedek, se dotaknimo tudi možnosti oblikovanja odgovorov, v katerih je prisoten (samo) zaimensko izražen predmet, ker je ta nekoliko specifična. V slovenščini sta možni dve različici: **(a)** v odgovor je možno dodati zaimek z glagolom (*Píšeš dopis? Ano, pišu ho – Da, pišem ga*), pri čemer je glede na način izražanja povedka v češčini in slovenščini besedni red lahko enak. V takšnih primerih pa je v pogovorni slovenščini možno oblikovati tudi **(b)** drugo različico odgovorov samo z zaimkom, kar v češčini ni mogoče. Raba tako oblikovanega odgovora je sicer omejena na kontekst v neposrednem pogovoru, ko je udeležencem komunikacije znano glagolsko dejanje iz predhodnega vprašanja. Tak odgovor je mogoč le pri glagolskem povedku v tvorni obliki v vseh časih in naklonih razen v preteklem pogojniku, ki se v pogovornem jeziku ne uporablja:

Píšeš dopis? (*Ano.*) *pišu (ho).* – (*Da.*) *pišem (ga).*/(*Da.*) *ga.*
 Bojiš se psů? (*Ano.*) *bojím (se jich).* – (*Da.*) *bojím se (jih).*/(*Da.*) *se (jih).*
 Budeš psát dopis? (*Ano.*) *budu (ho psát).* – (*Da.*) *pisal (ga) bom.*/(*Da.*) *bom (ga).*
 Budeš se bát psů? (*Ano.*) *budu (se jich bát).* – (*Da.*) *bal se (jih) bom.*/(*Da.*) *bom se (jih).*
 Psal jsi dopis? (*Ano.*) *psal (jsem ho).* – (*Da.*) *pisal sem (ga).*/(*Da.*) *sem (ga).*

Bál ses psů? (Ano.) *bál (jsem se jich)*. – (Da.) *bal sem se (jih)*./*(Da.) sem se (jih)*.
 Psal bys dopis? (Ano.) *psal (bych ho)*. – (Da.) *psal bi (ga)*./*(Da.) bi (ga)*.
 Bál by ses psů? (Ano.) *bál (bych se jich)*. – (Da.) *bal bi se (jih)*./*(Da.) bi se (jih)*.
 Byl bys psal dopis? (Ano.) *byl bych (ho psal)*. – (Da.) *bil bi (ga) psal*./*(Da.) *bil bi (ga)*.
 Byl by ses bál psů? (Ano.) *byl bych (se jich bál)*. – (Da.) *bil bi se (jih) bal*./*(Da.) *bil bi se (jih)*.

Pri vseh oblikah z modalnim glagolom v povednem naklonu (v pogojniku bi bil odgovor eventualno mogoč samo v slovenščini: *Da, hotel bi ga // Da, lahko bi ga*) se odgovor v češčini in slovenščini izraža na enak način:

(1) modalni glagol + zaimек, npr.:

Chceš psát dopis? (Ano.) *chci (ho psát)*. (Ne.) *nechci (ho psát)*. – Ali hočeš pisati pismo? (Da.) *hočem (ga pisati)*. (Ne.) *nočem (ga pisati)*.

(2) zaimек v češčini ne more stati v primeru, ko je glagol v trpniku s se v vseh oblikah; v slovenščini je to mogoče:

Dopis se piše? (Ano.) *piše (se)*. – (Da.) *piše se*./*(Da.) se (ga)*.
 Bude se dopis psát? (Ano.) *bude*. (Ano.) *bude se psát*. – (Da.) *pisalo se bo*./*(Da.) se (ga) bo*.
 Dopis se psal? (Ano.) *psal (se)*. – (Da.) *pisalo se je*./*(Da.) se (ga) je*.
 Psal by se dopis? (Ano.) *psal (by se)*. – (Da.) *pisalo bi se*./*(Da.) bi se (ga)*.
 Byl by se psal dopis? (Ano.) *byl by (se psal)*. – (Da.) *bilo bi se (pisalo)*./*(Da.) *bilo bi se (ga)*.

4.3 Zanikani odgovori na odločevalna vprašanja

Pri zanikanih odgovorih je situacija enaka kot pri pritrdilnih. V primeru, ko je v pritrdilnem odgovoru v slovenščini uporabljen pomožni glagol iz glagolske oblike in v češčini polnopomenski, je situacija enaka tudi v zanikanem odgovoru (npr. v pretekliku: *Psal jsi dopis? (Ano.) psal (jsem ho)*. (Ne.) *nepsal (jsem ho)* – (Da.) *sem (ga)*./*(Da.) psal sem ga*. (Ne.) *nisem (ga)*./*(Ne.) nisem ga psal*).

V češčini je nikalnica predponsko obrazilo, ki se pripenja na polnopomenski glagol v povednem sedanjiku, pretekliku in sedanjem pogojniku (*nepišu, nepsal jsem, nepsal bych*). V prihodnjem času in preteklem pogojniku pa je nikalnica sestavni del pomožnega glagola (*nebudu psát, nebyl bych psal*) za razliko od slovenščine, kjer je nikalni členek pri vseh zloženih oblikah vedno pred pomožnim glagolom (*nisem psal, ne bi psal, ne bom psal, ne bi bil psal*).

V slovenščini je pri povednem sedanjiku v primerih odgovorov z zaimensko izraženim predmetom nikalni členek možno umestiti na konec stavka (npr.: *Píšeš pismo? Ne, ga ne. // Ali se bojiš psov? Ne, se jih ne. // Ali se pismo piše? Ne, se ga ne.*), v ostalih primerih pa je pred delom glagolske oblike (npr.: *Ali se je pismo pisalo? Ne, se ga ni. // Ali si se bal psov? Ne, nisem se jih.*).

5 ZAKLJUČKI

Cilj naše raziskave je bila primerjava leksikalno-skladenjske strukture odgovorov na dopolnjevalna vprašanja v češčini in slovenščini, pri čemer smo opazili nekatere razlike tudi v zgradbi vprašanj, ki jih prav tako uvrščamo med zaključke.

- (1) Odločevalna vprašanja se v obeh jezikih lahko tvorijo ali z intonacijo ali pa s pomočjo vprašalnega členka. V slovenščini so pogostejša vprašanja z vprašalnim členkom (*ali*, pogovorno *a*), v češčini pa so vprašanja z vprašalnim členkom (*zda*, *zdalipak*, *jestlipak*) redka in močno zaznamovana.
- (2) Besedni red je pri vprašanjih enak kot pri pripovednih stavkih, v slovenščini se razlikuje v primeru, ko je povedek zložena glagolska oblika v **pretekliku ali pogojniku** ali pa je izražen s povratnim glagolom. V takem primeru je besedni red aktualiziran tako, da pomožni glagol ali refleksivni morfem *se* stoji pred polnopomenskim glagolom (*Ali si pisal pismo? Ali bi pisal pismo? Ali se bojiš psov?*). V češčini ostaja besedni red enak kot pri pripovednem stavku (*Psal jsi dopis? Psal bys dopis? Bojiš se psů?*).
- (3) Pri pritrtilnih in nikalnih odgovorih je v obeh jezikih možno uporabiti ali izpustiti členek, ki ima v pritrtilnem odgovoru v obeh jezikih zorno in pogovorno različico (češ. *anoljo*, sln. *dalja*).
- (4) Pri odgovorih opazamo oblikoskladenjske razlike med obema jezikoma, ko je glagol v tvorni obliki **preteklega časa** ali pa **sedanjega pogojnika** oz. v trpniku s se. V češčini se odgovor oblikuje s polnopomenskim delom glagolske oblike, v slovenščini pa s pomožnim glagolom dane slovnične oblike (*Psal jsi dopis? (Ano,) psal (jsem ho) – Ali si pisal pismo? (Da,) sem (ga) // Psal bys dopis? (Ano,) psal (bych ho) – Ali bi pisal pismo? (Da,) bi (ga)*). Če je povedek izražen s povratnim glagolom ali s trpnikom s *se*, se v češčini odgovor oblikuje z glagolom brez prostega morfema, v slovenščini pa samo s prostim morfemom, če je povedek v povednem ali pogojnem sedanjiku in v prihodnjiku (*Dopis se piše? (Ano,) piše (se) – *Ali se pismo piše? (Da,) se (ga) // Bojiš se psů? (Ano,) bojím (se jich) – Ali se bojiš psov? (Da,) se jih*). Če je povedek v pretekliku, je enako samo pri povratnem glagolu (*Bál ses psů? (Ano,) bál (jsem se jich) – *Ali si se bal psov? (Da,) sem se*). V trpniku s se bi bil tudi v slovenščini odgovor polnopomenski glagol (*Dopis se psal? (Ano,) psal (se) – Ali se je pismo pisalo? (Da,) pisalo (se je)*).
- (5) Razlike v besednem redu so v prihodnjiku **povratnega glagola** in v trpniku s se, ko je v češčini: pomožni glagol + prosti morfem + polnopomenski glagol, v slovenščini: polnopomenski glagol + prosti morfem + pomožni glagol (*Bude se dopis psát? Ano, bude se psát – Ali se bo pismo pisalo? Da, pisalo se bo*).
- (6) Pri glagolsko-imenskem povedku je v vseh oblikah in v obeh jezikih odgovor možno oblikovati samo z vezjo (*Jsi zdrav? (Ano,) jsem – Ali si zdrav? (Da,)*

sem), razlika je le v povednem pretekliku, ko je v slovenščini vez v obliki deležnika s pomožnim glagolom, v češčini pa brez njega: *Byl jsi zdrav? (Ano,) byl – Ali si bil zdrav? (Da,) bil sem.*

- (7) V slovenščini je možen odgovor le z zaimensko izraženim predmetom (Pišeš dopis? (*Ano,)* pišu (*ho*) – (*Da,)* ga), pri sestavljeni ali povratni obliki glagola še s pomožnim glagolom ali s prostim morfemom in brez polnopomenskega glagola (Psal jsi dopis? (*Ano,)* psal (*jsem ho*) – (*Da,)* sem (*ga*) // Bál by ses psů? (*Ano,)* bál (*bych se jich*) – (*Da,)* bi se (*jih*)). V češčini odgovora ni mogoče oblikovati brez polnopomenskega dela glagolske oblike, pri uporabi trpnika s se sploh ni mogoče uporabiti zaimensko izraženega predmeta (Dopis se piše? (*Ano,)* piše (*se*) – Pismo se piše? (*Da,)* se (*ga*)).
- (8) Pri zanikanih odgovorih je situacija enaka kot pri pritrđilnih, dodatna razlika pa izvira iz različnega oblikovanja zanikanih glagolov – v češčini s predpono, v slovenščini z nikalnim členkom (*nepišu – ne pišem*). Pri povednem pretekliku in pri sedanjem pogojniku je v češčini zanikan polnopomenski glagol, v slovenščini pa pomožni (*nepsal jsem, nepsal bych – nisem pisal, ne bi pisal*).

LITERATURA

- Breznik 1934** = Anton Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celje: Družba sv. Mohorja, 1934.
- Daneš – Hlavsa – Grepl 1987** = František Daneš – Zdeněk Hlavsa – Miroslav Grepl, *Mluvnice češtiny III: skladba*, Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1987.
- Grepl 1965** = Miroslav Grepl, O větách tázacích, *Naše řeč* 48.5 (1965), 276–291.
- Grepl – Karlík 1998** = Miroslav Grepl – Petr Karlík, *Skladba češtiny*, Olomouc: Votobia, 1998.
- Hoffmannová – Homoláč – Mrázková 2019** = Jana Hoffmannová – Jiří Homoláč – Kamila Mrázková (ur.), *Syntax mluvené češtiny*, Praha: Academia, 2019.
- Kopečný 1962** = František Kopečný, *Základy české skladby*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962.
- Mathesius 1943** = Vilém Mathesius, Jazykozpytné poznámky k řečnické výstavbě souvislého výkladu, *Slovo a slovesnost* 9 (1943), 114–129.
- Müllerová 1982** = Olga Müllerová, Otázka a odpověď v dialogu, *Slovo a slovesnost* 43 (1982), 200–212.
- SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: DZS, 1994.
- Stankovska 2013** = Petra Stankovska, *Češka skladnja*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013.
- Toporišič 1982** = Jože Toporišič, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Založba Obzorja Maribor, 42000.
- Zajc 1969** = Metka Zajc, Odločevalna in dopolnjevalna vprašanja, *Jezik in slovstvo* 14.1 (1969), 19–21.

SUMMARY

Yes–No Questions and Types of Answers to Them in Czech Compared to Slovenian

The article compares the lexical-syntactic structure of Czech and Slovenian answers to yes–no questions, in which the pro-form is realized in different ways: as a verb, a noun plus verb, a modal verb, or a main verb. After analyzing sentence examples in all verb times (present, future, and past) and voices (active and passive), it was determined that the answers to these questions are similar or the same in their syntactic and lexical structure. Differences occur when the verb is expressed using periphrasis and in reflexive forms. Specifically, with periphrastic forms the Slovenian short answer uses only the auxiliary verb whereas the Czech short answer is expressed with only the participle; for example, *Ali si pisal pismo? – Pisal jsi dopis?* ‘Did you write the letter?’ *Da, sem (ga).* – *Ano, psal (jsem ho)* ‘Yes, I did’. With a reflexive verb, the Slovenian short answer is possible only with the reflexive morpheme, whereas in Czech the main verb is necessary; for example, *Ali se bojiš psov? – Bojiš se psů?* ‘Are you afraid of dogs?’ *Da, (bojim) se jih.* – *Ano, bojim (se jich)* ‘Yes, I am’.

ROBERT GROŠELJ

BOLGARSKI ODVISNIKI NEURESNIČENEGA DEJANJA IN NJIHOVE SLOVENSKE PREVODNE USTREZNICE: SKLADENJSKA PRIMERJAVA

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.27.2.04](https://doi.org/10.3986/JZ.27.2.04)

Prispevek primerja pomensko-skladenjske značilnosti bolgarskih odvisnikov neuresničenega dejanja in njihovih slovenskih prevodnih ustreznice; primerjava temelji na besedilnih zgledih iz petih bolgarskih književnih del in njihovih slovenskih prevodov. Analizirani bolgarski odvisniki in njihove prevodne ustreznice so si podobni po pomenu, časovni perspektivi, položaju in osebnosti; slovenske ustreznice se od izhodiščnih odvisnikov razlikujejo predvsem po zgradbi, skladenjski funkciji in rabi glagolskih oblik.

Ključne besede: odvisniki neuresničenega dejanja, pomensko-skladenjska primerjava, prevajanje, bolgarščina, slovenščina

Bulgarian Clauses of Unaccomplished Action and Their Slovenian Translation Equivalents: A Syntactic Comparison

This article compares semantic-syntactic features of Bulgarian clauses of unaccomplished action and their Slovenian translation equivalents; the comparison is based on text examples from five Bulgarian literary works and their Slovenian translations. The Bulgarian clauses and their Slovenian equivalents are similar with regard to their semantics, temporal perspective, position, and subject coreferentiality; the Slovenian counterparts differ from the source-text clauses mainly with respect to their structure, syntactic function, and use of verb forms.

Keywords: clauses of unaccomplished action, semantic-syntactic comparison, translation, Bulgarian, Slovenian

1 UVOD

Prevodno-jezikovne študije medstavčnih zvez v kombinaciji s slovenščino se večinoma posvečajo povezovalcem (npr. za francoski *mais* Schlamberger Brezar 2017; za slovenske vzročne in pojasnjevalne povezovalce v prevodih iz angleščine in italijanščine Hirci – Mikolič Južnič 2014; za angleške protivne povezovalce Pisanski Peterlin 2015 in Hirci – Mikolič Južnič 2015; za bolgarski *demo* Grošelj 2021), saj gre za elemente, ki se pri prevajanju pogosto spreminjajo (prim. Blum-Kulka 1986), medtem ko so večravninske prevodno-jezikovne (slovnične) obravnave odvisnikov redkeje (npr. Grošelj 2020 o bolgarskih zamenjalnih odvisnikih v slovenskem prevodu).

V prispevku se posvečam prav večravninski pomensko-skladenjski obravnavi odvisnikov v prevodu, natančneje, ukvarjam se s t. i. odvisniki neuresničenega

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0215, ki ga financira ARRS.

dejanja v bolgarščini, ki jih uvaja veznik *без да* ‘ne da’, in njihovimi slovenskimi ustreznici v prevodih književnih besedil. Analiza v prispevku obsega določitev in primerjavo zgradbeno-pomenskih (skupaj s povezovalci), časovno-naklonskih, položajnih in osebkovnih lastnosti bolgarskih odvisnikov in njihovih slovenskih prevodnih ustreznici. Pri tem me tudi zanima, v kakšni meri prevodne ustreznice sledijo izhodiščnim zgradbam.

Tako skušam med drugim dopolniti relativno redke prevodno-jezikovne primerjave med bolgarščino in slovenščino (za še vedno relevantna odprta vprašanja bolgarsko-slovenske kontrastivne analize gl. Valčanova 2002) in vsaj prevodno osvetliti odvisnike, ki v slovenistiki še niso bili podrobneje obravnavani.

2 GRADIVO IN METODOLOGIJA

Gradivo za raziskavo predstavljajo zgledi iz štirih sodobnejših bolgarskih romanov in ene zbirke kratkih zgodb (predvsem gre za pripovedovalno-dialoške besedilne dele) in njihovih slovenskih prevodov (gl. op. 6 in vire).

Študijo, ki spada med pomensko-skladenjske prevodno-jezikovne raziskave, sestavlja več faz: najprej so bili primerjani prikazi (v slovnica in drugih jezikoslovnih študijah) bolgarskih in slovenskih odvisnikov neuresničenega dejanja. Nato so bili iz bolgarskih književnih del izpisani vsi zgledi obravnavanih odvisnikov, čemur je sledil izpis slovenskih prevodnih ustreznici. V nadaljevanju so bile določene in primerjane posamezne značilnosti izvornih odvisnikov in njihovih slovenskih ustreznici (vzor za obravnavo sta bili predvsem bolgaristični deli Nicolova 1983 in Ivanova 2017): zgradba, funkcija in pomen (kamor uvrščam tudi povezovalce), časovnost s časovno-naklonskimi oblikami v glavnem in odvisnem stavku, položaj odvisnika glede na glavni stavek in osebkovnost. Pri slovenskih ustreznicih je bil poudarek na odvisnikih neuresničenega dejanja.

3 O ODVISNIKIH NEURESNIČENEGA DEJANJA V BOLGARŠČINI IN SLOVENŠČINI: PREGLED OBRAVNAV

Obravnavi odvisnikov neuresničenega dejanja v bolgaristiki sledi predstavitev stanja v slovenistiki. Medtem ko so bili tovrstni bolgarski odvisniki že predmet večravninskih obravnav, na katerih temelji predstavitev v nadaljevanju (prim. Nicolova 1983; Ivanova – Gradinarova 2015; Ivanova 2017), podrobnejše obravnave za slovenščino še manjkajo.

3.1 Bolgarski odvisniki z veznikom *без да*¹ ‘ne da’ naj bi označevali neuresničeno dejanje, ki bi lahko spremljalo dejanje v glavnem stavku ali nastopalo pred njim.

¹ Veznik je lahko razdružen (prim. 5–7; Ivanova – Gradinarova 2015: 305; Ivanova 2017: 45). Več o bolgarskem *без да* v razvojni in tipološki luči v Ivanova 2017: 42–43.

Tovrstni odvisniki so v bolgaristiki večinoma opredeljeni kot tip načinovnih (npr. Nicolova 1983: 364; Bojadžiev idr. 1999: 587–588; Stefanova 2000: 117), v nekaterih delih (prim. Ivanova – Gradinarova 2015: 300; Ivanova 2017: 47–48) pa tudi kot samostojna skupina odvisnikov »neuresničenega dejanja« (ki bi lahko spremljalo dejanje v glavnem stavku ali se nahajalo pred njim). Med sestavnikoma je mogoče vzpostaviti nekaj pomenskih različic, ki se lahko opredelijo tudi glede na časovno razmerje med sestavnikoma in soodnosnost osebkov (prim. Ivanova – Gradinarova 2015: 302).

(a) Če pogledamo *rabo glagolskih časov v odvisniku*, naj bi se sedanjik glagolov nedovršnega vida uporabljal za izražanje neuresničenega istodobnega spremljajočega dejanja (ne glede na časovno-vidsko obliko glagola v glavnem stavku; **1**); tovrstni primeri so najbližji načinovnim. Sedanjik glagolov dovršnega vida pa naj bi nakazoval, da je dejanje v odvisniku preddobno glede na tisto v glavnem stavku (ne glede na časovno-vidsko obliko glagola v glavnem stavku) – osebek ni izvršil dejanja, ki bi bilo v danih razmerah smiselno oz. naravno (**2**; Ivanova – Gradinarova 2015: 302–303; Ivanova 2017: 51; prim. Nicolova 1983: 364–365).

- [1] *Да бях се сетила мало по-рано ... – повтаря_{SED,ND} горчиво Флора, без да ме слуша_{SED,ND}* (B. Rajnov; Ivanova 2017: 51), dob. 'Ko bi se spomnila nekoliko prej, grenko ponavlja Flora, ne da bi me poslušala.'
- [2] *Много често направо хвърлях_{IM,ND} отворотелната затворническа чорба, без да я опитам_{SED,D}* (P. Vežinov; Nicolova 1983: 364), dob. 'Zelo pogosto sem dobesedno metal stran odvrtno zaporniško juho, ne da bi jo poskusil.'

Perfekt in pluskvamperfekt se uporabljata za izražanje preddobnega neuresničenega dejanja, ki bi lahko pogojevalo dejanje v glavnem stavku; neuresničenost dejanja se pomensko kaže kot dopustnost (prim. pretvorbo; **3**). Če je glavni stavek nikalen, dobi odvisnik pogojni pomen (prim. pretvorbo; **4**). Oba časa se uporabljata tudi za izražanje pomena »nezadovoljivega rezultata« (**5**). Izbira perfekta oz. pluskvamperfekta načeloma sledi sosledici časov (perfekt je pričakovan ob sedanjiku v glavnem stavku, pluskvamperfekt ob preteklih časih), a je lahko na mestu pluskvamperfekta tudi perfekt (**6**; Ivanova – Gradinarova 2015: 303–304; Ivanova 2017: 52–55; prim. Nicolova 1983: 365).

- [3] *Мог_{SED,ND} да накарам животни да извърши едно или друго, без да съм го дресирал_{PF,ND}* (BNK; Ivanova – Gradinarova 2015: 303), dob. 'Lahko pripravim žival, da naredi eno ali drugo, ne da bi jo dresiral.' (prim. *дори и да не съм го дресирал* 'čeprav je nisem dresiral').
- [4] *Не мог_{SED,ND} да си тръгна, без да съм се сбогувал_{PF,ND}* (Ivanova – Gradinarova 2015: 303), dob. 'Ne morem oditi, ne da bi se poslovil' (prim. *ако не съм се сбогувал* 'če se nisem poslovil').
- [5] *След пет минути излязох_{AO,D}, без да бях разбрал_{PF,D} нито дума от това, което бе казано* (BNK; Ivanova 2017: 54), dob. 'Pet minut zatem sem šel ven, ne da bi razumel niti besede tistega, kar je bilo rečeno.'

- [6] [...] и *без някой да ѝ е давал*_{PF,ND} (prim. tudi *беше давал*_{PPF,ND}) *думата, заговори*_{AO,D} *стоещом* (St. C. Daskalov; Nicolova 1983: 365), dob. 'in ne da bi ji kdo dal besedo, je stoje začela govoriti.'

Redko se za izražanje istodobnosti (predvsem ob imenskih in prislovnih povedkih) uporablja imperfekt, ki mu konkurira sedanjik (7; Ivanova – Gradinarova 2015: 304; Ivanova 2017: 51; prim. Nicolova 1983: 365). Na kompleksnost dobnostnih razmerij v povezavi z njihovim izražanjem opozarjajo neskladja v obravnavi: ob zgledu (7) R. Nicolova kot alternativo imperfektu *вземеше*, istodobnem glede na *минаваше*, navaja sedanjik glagola dovršnega vida *вземе* (pričakovali bi nedovršnik, prim. Ivanova – Gradinarova 2015, Ivanova 2017).²

- [7] *Не минаваше*_{IM,ND} *събрание, без Петров да вземеше*_{IM,D} (prim. tudi *вземе*_{SED,D}) *думата* (Nicolova 1983: 365), dob. 'Ni minil sestanek, ne da bi Petrov spregovoril besedo.'

(b) Pri *različnih osebkih* v obeh delih podredja se predpostavlja, da bi glede na dejanje v glavnem stavku moralo potekati dejanje v odvisniku, ki pa je neuresničeno (8). Med stavkoma so lahko raznovrstni pomenski odtenki: odsotnost pogojenosti med stavkoma, odsotnost reakcije osebka v odvisniku na dejanje v glavnem stavku, pri zanikanju v glavnem stavku pa odvisnik izraža (neželeno) dejanje, brez katerega dejanje v glavnem stavku ne poteka (7; Nicolova 1983: 365; Ivanova – Gradinarova 2015: 304–305; Ivanova 2017: 46, 48–50).

- [8] *Втори път се събу*_{AO,D} *още на пътя и се промъкна, без тя да го усети*_{SED,D} (G. Karaslov; Nicolova 1983: 365), dob. 'Drugič se je slekel še po poti in se prikradel, ne da bi ga ona občutila.'

(c) *Položajno* so odvisniki z *без да* najpogosteje za glavnim stavkom (npr. 8), redkeje so pred njim (6) ali ga delijo na dva dela (15; Nicolova 1983: 365). Načeloma pa velja, da je položaj odvisnika dokaj svoboden (Ivanova – Gradinarova 2015: 305).³

3.2 Slovenski odvisniki z *ne da* so večinoma obravnavani funkcijsko-pomensko, in sicer kot (prislovnodoločilni) načinovni odvisniki (Herrity 2000: 317; Toporišič 2000: 433, 642), pri čemer je veznik *ne da bi* lahko označen kot »pomensko samostojen« (Gabrovšek – Žele 2019: 501; 9). A. Skubic (1999: 215) odvisnik, ki

2 Dobnostnim razmerjem, ki so očitno bolj kompleksna od predstavljenih pogledov, bo posvečena ločena analiza – z njihovo obravnavo (problematizacijo) na tem mestu bi namreč presegel okvire pričujoče razprave.

3 Med ruskimi prevodnimi ustreznici bolgarskih odvisnikov neuresničenega dejanja se omenjajo naslednje (poleg odvisnikov, ki jih uvaja *без того, чтобы* 'ne da'): (a) pri soodnosnih osebkih deležijske zveze z zanikanjem, načinovni prislovi in zveze s predlogom *без*; (b) pri nesoodnosnih osebkih: dopustni odvisniki; protivne (podredne in priredne) stavčne zveze (podrobneje v Ivanova 2017: 55–64).

ga uvaja *ne da*, obravnava kot protivni dodatek (v okvirih podaljšanja),⁴ A. Žele (2013: 19) pa kot spremno okoliščino.⁵

Glede glagolskih oblik D. Gabrovšek in A. Žele (2019: 501) izpostavljata, da veznik *ne da bi* uvaja pogojni naklon. Ostalih značilnosti slovenistična dela ne omenjajo.

[9] Tekla sem_{PRET,ND}, *ne da bi gledala*_{POG,ND} *na cesto* (Herrity 2000: 317).

4 SLOVENSKE USTREZNICE BOLGARSKIH ODVISNIKOV NEURESNIČENEGA DEJANJA: PREVODNA ANALIZA

V pričujočem poglavju zgradbeni in funkcijsko-pomenski opredelitvi slovenskih prevodnih ustreznice (s povezovalci) izhodiščnih odvisnikov sledi analiza časovnih in položajnih razmerij v bolgarskih medstavčnih zgradbah in njihovih slovenskih ustreznica. Nazadnje je določena še osebkovnost izvirmih zvez in njihovih slovenskih ustreznice.

- 4.1 V analiziranem gradivu je 109 bolgarskih odvisnikov, ki jih uvaja veznik *без да*; prim. razporeditev po besedilih: AP = 36; HO = 22; GG = 19; IP = 16; JR = 16.⁶ V slovenščini jim ustreza več prevodnih možnosti, pri čemer močno prevladujejo istovrstni slovenski odvisniki.
- 4.2 V 76 (69,7 %) zgledih od 109 (AP = 21; HO = 17; GG = 15; IP = 14; JR = 9) bolgarskim odvisnikom ustrezajo slovenski **prislovnodoločilni odvisniki neuresničenega dejanja z veznikom *ne da***, ki kažejo – predvsem na podlagi pomenskega razmerja med vsebinama odvisnika in glavnega stavka – na različne pomenske možnosti: npr. na (različno izrazito) protivnost (npr. kot odsotnost pričakovanega spremljajočega dejanja ali reakcije; **10**), tudi dopustnost (**11**), način (**12**) ali – ob zanikanju v glavnem stavku – pogoj (tj. dejanje, brez katerega se dejanje v glavnem stavku ne uresniči; **13**).

[10] *Добро утро – поздрави*_{AO,D} *зо тя, без да прекъсва*_{SED,ND} *занимането си* (AP), dob. 'Dobro jutro, ga je pozdravila, ne da bi prekinjala delo.' = »*Dobro jutro, ga je pozdravila*_{RET,D}, *ne da bi prekinila*_{POG,D} *delo* (AP^S, 58).

- 4 *Podaljšanje (extension)* je tip tvorbe stavčnega kompleksa, t. i. razširjanja, ko »novi stavek prejšnjega podaljša z novo vsebino, ki je prejšnji dodatek, nasprotje ali alternativa« (Skubic 1999: 214).
- 5 H. Běličová in J. Sedláček (1990: 146) slovanske odvisnike, ki jih uvajajo vezniki tipa slovenski *ne da* (tudi *brez da*; prim. še Žele 2013: 19) ali bolgarski *без да*, uvrščata med dopustne, ki jih zaznamuje pričakovana povezanost dejanja v odvisniku z dejanjem v glavnem stavku, pri čemer je dejanje v odvisniku zanikano oz. v nasprotju s pričakovanji ni uresničeno.
- 6 Prim. AP = A. Popov, *Misija London*; GG = G. Gospodinov, *Naravni roman*; HO = H. Oliver, *Federacija dinastronavtov*; IP = I. Petrov, *Preden sem se rodil in potem*; JR = J. Radičkov, *Kruto razpoloženje* (gl. vire).

- [11] *Човек понякога казва СЕД_{ND} подобни неща, **без да** иска СЕД_{ND} (GG), dob. 'Človek včasih govori podobne stvari, ne da bi hotel.'* = *Človek včasih reče_{SED,D} podobne stvari, **ne da bi** hotel POG_{ND} (GG^S, 126).*
- [12] *Видя една много голяма патица, която хвърчеше_{IM,ND} в небето, **без да** размахва_{SED,ND} крилата си (JR¹), dob. 'Videla je zelo veliko raco, ki je letela po nebu, ne da bi mahala s svojimi krili.'* = *Videla je zelo veliko raco, ki je letela_{PRET,ND} po nebu, **ne da bi** mahala POG_{ND} s krili (JR^S, 43).*
- [13] *Нито едно куче не трябва_{SED,ND} да mine покрай нас, **без да** го забележим СЕД_D' (HO), dob. 'Niti en pes ne sme iti mimo nas, ne da bi ga zapisali.'* = *Noben pes ne sme_{SED,ND} mimo nas, **ne da bi** ga zapisali POG_D' (HO^S, 106).*

V 11 (10,1 %) zgledih (AP = 4; HO = 4; IP = 2; GG = 1) je prevodna ustreznica nestavčno prislovno določilo, večinoma pomensko sorodna (prim. odsotnost spremstva; Toporišič 2000: 417) **predložna zveza brez + rodilnik (14)**, dvakrat **nepredložno prislovno določilo načina in časa (HO; 15–16)**.

- [14] *Посланикът взе_{AO,D} куфара си и се запъти_{AO,D} към втория етаж, **без да** отрени_{SED,D} дума (AP), dob. 'Veleposlanik je vzel svoj kovček in se odpravil v drugo nadstropje, ne da bi izrekel besedo.'* = *Veleposlanik je vzel_{PRET,D} kovček in se **brez besed** odpravil_{PRET,D} v prvo nadstropje. (AP^S, 10)*
- [15] *После, **без да** бърза_{SED,ND}, **без да** се обръща_{SED,ND} дори, мина_{AO,D} зад оградата, където започна да брови [...] (HO), dob. 'Nato je, ne da bi hitel, ne da bi se celo obrnil, odšel za ograjo, kjer je začel šteti.'* = *Potem pa je **počasi** odšel_{PRET,D} za ograjo, **celo ozrl** se ni_{PRET,D} in začel šteti [...] (HO^S, 70).*
- [16] ***Без да** чакат_{SED,ND} нито секунда, астронавтите и тримата им нови съюзници се впуснаха_{AO,D} да го търсят (HO), dob. 'Ne da bi čakali niti sekundo, so se ga astronauti in trije novi zavezniki pohiteli iskati.'* = *Astronavti in trije novi zavezniki **so ga še isti hip** planili_{PRET,D} iskat (HO^S, 91).*

Devet ustreznice (8,3 %) od 109 (AP = 5; JR = 3; HO = 1) je **vezalno** povezanih (z zanikanjem v vseh primerih razen enim):⁷ v šestih zgledih vezalno razmerje signalizira veznik **in (17)**, v dveh je priredje brezvezniško **(18)**; enkrat razmerje zaznamuje členek **celo (15)**.

- [17] *Той я присе_{AO,D}, **без да** се замисли СЕД_D (AP), dob. 'On jo je sprejel, ne da bi razmislil.'* = *Kišev je nasedel_{PRET,D} in se **ni** spraševal_{PRET,ND} o tem (AP^S, 116).*
- [18] ***Без** много **да** се колебае_{SED,ND}, нашият човек се спуснал_{AO,R,D} към гората и се хванал_{AO,R,D} там за първото дърво [...] (JR³), dob. 'Ne da bi mnogo okleval, se je naš človek spustil v gozd in prijel za prvo drevo.'* = *Naš človek **ni** veliko okleval_{PRET,ND}, **pognal se je** PRET,D v gozd in se zagrabil_{PRET,D} za prvo drevo [...] (JR^S, 134).*

Šestkrat (5,5 %; AP = 2; GG = 2; JR = 2) bolgarski medstavčni zvezi v slovenščini ustreza **protivno priredje** (vse ustreznice bolgarskih odvisnikov vsebujejo zanikanje): trikrat je povezovalc členek **pa (19)**, veznika **toda** in **ampak** se pojavita dvakrat oz. enkrat **(20)**.

⁷ V enem zgledu izhodiščni zvezi **без да спурат да търбят** (JR²) 'ne da bi se ustavljali tuliti' v prevodu ustreza modulacija **in kar naprej trobijo** (JR^S, 117).

- [19] [...] *бъдецето било*_{SED-R,ND} *на двучленните семейства, без в тази бройка да влиза*_{SED,ND} *баицата* (GG), dob. 'prihodnost pripada dvočlanskim družinam, ne da bi v to število spadal oče.' = [...] *prihodnost pa bo pripadla*_{PRH,D} *dvočlanskim družinam, v to število pa oče ne sodi*_{SED,ND} (GG^S, 127).
- [20] *Той кръстоса*_{AO,D} *царевниците и излезе*_{AO,D} *в стърнищата, без да открие*_{SED,D} *чужденца* (JR¹), dob. 'Prekrižaril je koruzo in prišel ven na strnišču, ne da bi odkril tujca.' = *Prekrižaril je*_{PRET,D} *koruzo in prišel*_{PRET,D} *ven na strnišču, toda tujca ni odkril*_{PRET,D} (JR^S, 80).

Trikrat (2,8 %; AP, GG, JR) je prevodna ustreznica bolgarskega odvisnika z *без да prilastkov oziralni odvisnik* (21); dvakrat (1,8 %; AP, JR) se pojavi *prislov-nodoločilni namerni odvisnik* (22), po enkrat (0,9 %; AP) *pogojni in dopustni odvisnik* (23–24). Vse slovenske ustreznice vsebujejo zanikanje.

- [21] [...] *продължи*_{AO,D} *Зиблинг, без да изглежда*_{SED,ND} *видимо съкрушен от новината* (AP), dob. 'je nadaljeval Ziebling, ne da bi izgledal vidno skrušen ob novici.' = [...] *je nadaljeval*_{PRET,ND} *Ziebling, ki ni bil videti*_{PRET,ND} *prav nič pobit ob tej novici* (AP^S, 183).
- [22] [...] *разтичаха*_{AO,D} *се веднага, взеха*_{AO,D} *куки, възета и прътове и хукнаха*_{AO,D}, *без да губят*_{SED,ND} *никакво време* (JR¹), dob. 'so takoj stekli, vzeli kavlje, vrvi in palice in pohiteli, da ne bi zapravljali nobenega časa.' = [...] *takoj so stekli*_{PRET,D}, *vzeli*_{PRET,D} *kavlje, vrvi in drogove in pohiteli*_{PRET,D}, *da ne bi izgubljali*_{POG,ND} *časa* (JR^S, 78).
- [23] *Сърбина не искаше*_{IM,ND} *и да чуе за патиците, без да са минали*_{PF,D} [...] *инспекция* (AP), dob. 'Srb ni hotel niti slišati za race, ne da bi šle skozi inšpekcijo.' = *Srb ni hotel*_{PRET,ND} *niti slišati o racah, če jih prej ne pregleda*_{SED,D} [...] *inšpekcija* (AP^S, 123).
- [24] *Катя някак си знаеше*_{IM,ND} *това, без да го е чувала*_{PF,ND} *никога преди* (AP), dob. 'Katja je to nekako vedela, ne da bi ga kdaj prej slišala.' = *Katja ga je poznala*_{PRET,ND}, *čprav ga še nikoli ni slišala*_{PRET,D} (AP^S, 137).

4.3 Bolgarski odvisniki neuresničenega dejanja in njihove prevodne ustreznice spadajo v različne **časovne sfere**: največ zgledeov spada v preteklost (s prihodnostjo v preteklosti), manj v sedanjost in prihodnost. V prevodu je izhodiščna časovna sfera večinoma ohranjena, izražanje časovnih razmerij med jezikoma pa se precej razlikuje. Ključna razloga za to so zgradbeno različne prevodne ustreznice in razlike v sistemu glagolskih časovno-naklonskih oblik, ki je bogatejši v bolgarščini (prim. pregledno Stefanova 2007 in Toporišič 1992).⁸

4.3.1 V časovni sferi **preteklosti** se nahaja 86 (78,9 %) od 109 bolgarskih medstavčnih zvez z odvisnikom neuresničenega dejanja (AP = 33; HO = 19; IP = 13; JR = 11;

8 **Bolgarščina**: *povedni in pripovedni naklon (renarativ) – sedanjik, imperfekt, aorist, prihodnjik, perfekt, pluskvamperfekt, predprihodnjik, pretekla prihodnjik in predprihodnjik; pogojnik in velelnik* (Stefanova 2007: 201–204, 208–211); **slovenščina**: *povedni naklon: sedanjik, preteklik, prihodnjik, predpreteklik; sedanji in pretekli pogojnik; velelnik* (Toporišič 1992: 187, 201, 348). – Zaradi kompleksnosti problematike se v prispevku dobnosti (tj. dobnim odnosom med dejanjema v glavnem in odvisnem stavku), ki bo predmet ločene obravnave, podrobneje ne posvečam. V nadaljevanju sicer navajam časovno-naklonske oblike v glavnem in odvisnem stavku, natančneje pa opozarjam na rabe glagolsko-naklonskih oblik v glavnih stavkih analiziranih medstavčnih zvez, ki so ključni za splošno časovno umestitev.

GG = 10). Razporeditev bolgarskih časovno-naklonskih oblik v glavnem stavku (prva navedena) in odvisniku je naslednja: *aorist – sedanjik* (54), *imperfekt – sedanjik* (18), *aorist-renarativ – sedanjik* (5), *imperfekt – perfekt* (3), *perfekt – sedanjik* in *aorist – perfekt* (po 2), *pluskvamperfekt – sedanjik* (1).⁹ En zgled spada v sfero **prihodnosti v preteklosti**, zaznamuje pa ga razmerje časovnih oblik *prihodnjik – sedanjik* (1).¹⁰

Sfera preteklosti je v prevodu **ohranjena**, prim. časovno-naklonska razmerja *preteklik – pogojnik* (63), *preteklik – preteklik* (12), *pogojnik – pogojnik* in *preteklik – sedanjik* (po 1);¹¹ za prihodnost v preteklosti se pojavlja kombinacija *sedanjik – pogojnik* (1).¹² V osmih zgledih je slovenska ustreznica odvisnika nestavčna. Za časovno-naklonska razmerja med izhodiščnimi in prevodnimi zgradbami gl. preglednico 1.¹³

Preglednica 1: Razporeditev glagolskih časov in naklonov za časovno sfero preteklosti

	slovenščina	<i>preteklik – pogojnik</i>	<i>preteklik – preteklik</i>	<i>pogojnik – pogojnik</i>	<i>preteklik – sedanjik</i>	<i>sedanjik – pogojnik</i>	brez
bolgarščina							
<i>aorist – sedanjik</i>		38 ³⁷ (10, 22, 41–43)	8 (17, 20, 21)				8 (14–16)
<i>aorist-renarativ – sedanjik</i>		4 ⁴ (25)	1 (18)				
<i>aorist – perfekt</i>		2 ² (26)					
<i>imperfekt – sedanjik</i>		15 ¹⁵ (27)	2 (28)	1 (29)			
<i>imperfekt – perfekt</i>		1 ¹ (12, 30)	1 (24)		1 (23)		
<i>perfekt – sedanjik</i>		2 ² (31)					
<i>pluskvamperfekt – sedanjik</i>		1 ¹ (32)					
<i>prihodnjik – sedanjik</i>						1 ¹ (33)	

9 V sferi preteklosti lahko govorimo o naslednjih osnovnih funkcijah (centralnih) bolgarskih časovno-naklonskih oblik: *aorist* – celostno zaobseženo dejanje v preteklosti; *imperfekt* – dejanje, istodobno glede na preteklo časovno točko; *perfekt* – dejanje, zaključeno v preteklosti, a povezano s sedanjostjo; *pluskvamperfekt* – dejanje, preddobno glede na preteklo časovno točko (Scatton 1993: 210–211; Antova idr. 2002: 118, 129, 132, 134). *Renarativne* oblike signalizirajo, da govorec ni udeleženec dejanja in izraža različne stopnje subjektivnega odnosa do informacije (Antova idr. 2002: 160) oz. »nelastne informiranosti« (Stefanova 2007: 209).

10 Bolgarski *prihodnjik* se uporablja za izražanje **prihodnosti** (zadobnosti) v **preteklosti**, npr. *Съобщиха АОД, че през нощта ще вали приливен проливен дъжд* 'Sporočili so, da bo ponoči padal močan dež' (Antova idr. 2002: 138–139).

11 O rabi *pogojnika* za izražanje želenega dejanja v preteklosti in funkcijah slovenskega *preteklika* prim. Toporišič 2000: 395, 397–398.

12 V gradivsko potrjenem zgledu (prim. 33) prihodnost v preteklosti signalizira *sedanjik* dovršnika (prim. Toporišič 2000: 394).

13 V preglednicah se napisane številke nanašajo na slovenske odvisnike z *ne da*. V oklepajih so navedene zaporedne številke ponazoritvenih zgledov; temnejša obarvanost v preglednici in asterisk ob glagolskih oblikah pomenita spremembo časovnosti.

- [25] *Без да му трепне*_{SED,D} *окоето, нашият човек* *измъкнал*_{AO,R,D} *сабыта си* [...] (JR³), dob. 'Ne da bi mu trenilo oko, je naš človek izvlekel svojo sabljo.' = *Ne da bi mignil*_{POG,D} *je naš človek izvlekel*_{PRET,D} *sabljo* [...] (JRS, 133).
- [26] *И така, Патладжана* *пучна*_{AO,D} *в ход спомените си от войната, без да е* *ходил*_{PF,ND} *на война* [...] (IP), dob. 'In tako je Melancan spravlil v gibanje svoje spomine iz vojne, ne da bi bil v vojni.' = *In tako je Melancan spravlil*_{PRET,D} *v promet spomine iz vojne, ne da bi sploh bil*_{POG,ND} *v vojni* [...] (IPS, 387).
- [27] *Без да се цели*_{SED,ND} *той* *улучваше*_{IM,ND} *хвърчащо врабче в сърцето или в главата* [...] (IP), dob. 'Ne da bi ciljaj, je zadeval letečega vrabca v srce ali glavo.' = *Ne da bi ciljaj*_{POG,ND} *je zadel*_{PRET,D} *frfotajočega vrabca v srce ali v glavo* [...] (IPS, 401).
- [28] *Драпахам*_{IM,ND} *отчаяно да излязат от общия куп, без да* *гледа*_{SED,ND} *къде стъпват* (AP), dob. 'Obupano so se mučili zlesti iz skupnega kotla, ne da bi gledali, kam stopajo.' = *Obupano so se naprezali*_{PRET,ND} *da bi se izvlekli iz skupnega kotla, in pri tem niso gledali*_{PRET,ND} *kam stopajo* (APS, 77).
- [29] *Щеше*_{IM,ND} *им се в крайна сметка, ако могат, да го* *изхвърлят тайно под масата, без* *никой да ги забележи*_{SED,D} (AP), dob. 'V končni fazi se jim je hotelo, če bi lahko, da ga skrivoma vržejo pod mizo, ne da bi jih kdo opazil.' = *Najraje bi ga na skrivaj, da jih ne bi kdo opazil*_{POG,D} *zili*_{POG,D} *pod mizo* (APS, 77).
- [30] *Разгадаваше*_{IM,ND} *латинските им названия, без някога да е* *учил*_{PF,ND} *латински* [...] (GG), dob. 'Ugotavljal je njihova latinska poimenovanja, ne da bi se kdaj učil latinsko.' = *Razlagal je*_{PRET,ND} *njihova latinska imena, ne da bi se kdajkoli učil*_{POG,ND} *latinsko* [...] (GGS, 109).
- [31] *Погледал съм*_{PF,D} *я, без да я* *позная*_{SED,D} [...] (GG), dob. 'Pogledal sem jo, ne da bi jo prepoznal.' = *Pogledal sem*_{PRET,D} *ne da bi jo prepoznal*_{POG,D} [...] (GGS, 85).
- [32] [...] *той беше* *поел*_{PF,D} *риска да инвестира в носталгията, без да* *е*_{SED,ND} *запознат достатъчно с особеностите на родната ѝ версия* (AP), dob. 'se je odločil za tveganje investirati v nostalgijo, ne da bi bil dovolj seznanjen z značilnostmi njene izvirne različice.' = [...] *je tudi on tvegal*_{PRET,ND} *in investiral v nostalgijo, ne da bi se pred tem dovolj seznanil*_{PRET,D} *z značilnostmi njene izvirne različice* (APS, 28).
- [33] [...] *се бях навил да пробвам колко* *ще издържа*_{PRH,D} *без да* *ходя*_{SED,ND} *поне по голяма нужда* (GG), dob. 'sem se odločil preizkusiti, kako dolgo bom zdržal, ne da bi hodil na veliko potrebo.' = [...] *sem želel preizkusiti, kako dolgo lahko zdržim*_{SED,D} *ne da bi hodil*_{POG,ND} *vsaj na veliko potrebo* (GGS, 27).

V sferi preteklosti bolgarske zveze vsebujejo bolj raznovrstna časovno-naklonska razmerja kot (sicer zgradbeno bolj razgibane) prevodne ustreznice. Ključni razlog za to je bogatejši sistem preteklih časovno-naklonskih glagolskih oblik v bolgarščini (prim. op. 8). Pri omejitvi na odvisnike neuresničenega dejanja v bolgarščini in slovenščini pa se lahko opazi naslednje: v bolgarščini se v glavnem stavku nahaja eden od preteklih časov (*prihodnjik* za prihodnost v preteklosti), v odvisniku *sedanjik*, redkeje *perfekt*; slovenske ustreznice imajo v glavnem stavku *preteklik* (*sedanjik* za prihodnost v preteklosti), v odvisniku izključno *pogojnik*.

4.3.2 V **sedanjost** spada 20 (18,3 %) od 109 izhodiščnih bolgarskih medstavčnih zvez (GG = 9; JR = 4; IP = 3; AP = 2; HO = 2) z naslednjimi časovno-naklonskimi oblikami v glavnem in odvisnem stavku: *sedanjik* – *sedanjik* (18) in *sedanjik-re-narativ* – *sedanjik* (2).

V prevodu je časovna sfera **večinoma ohranjena**, ustrezajo pa ji časovno-naklonska razmerja *sedanjik – pogojnik* (11) in *sedanjik – sedanjik* (4).¹⁴ V treh zgledih je slovenska ustreznica bolgarskega odvisnika nestavčna. V dveh zgledih je prišlo do **premika časovnosti**, in sicer v prihodnost (prim. *prihodnjik – sedanjik*)¹⁵ in preteklost (prim. *preteklik – preteklik*). Za časovno-naklonska razmerja med izhodiščnimi in prevodnimi zgradbami gl. preglednico 2.

Preglednica 2: Razporeditev glagolskih časov in naklonov za časovno sfero sedanjosti

	slovenščina	<i>sedanjik – pogojnik</i>	<i>sedanjik – sedanjik</i>	<i>brez</i>	<i>prihodnjik – sedanjik*</i>	<i>preteklik – preteklik*</i>
bolgarščina						
<i>sedanjik – sedanjik</i>		10 ¹⁰ (11, 13)	4 (34)	3 (35)		1 (36)
<i>sedanjik-renarativ – sedanjik</i>		1 ¹ (37)			1 (19)	

- [34] *Без да* _{eSED,ND} *красива, тя никак не отива* _{SED,ND} *на цялата ситуация [...] (GG), dob. 'Ne da bi bila lepa, ni nikakor ustrezala celi situaciji.'* = *Ни* _{SED,ND} *лепотика, тода* *никakor не спадат* _{SED,ND} *в celotno situacijo [...] (GG^S, 115).*
- [35] [...] *искаме* _{SED,ND} *да ви разкажем всичко отначало, както си беше, без да ви лъжем* _{SED,ND} [...] (HO), dob. 'vam želimo povedati vse od začetka, kako je bilo, ne da bi vam lagali.' = [...] *би* *вам [...] radi povedali* _{POG,D} *vse od začetka, brez laži [...]* (HO^S, 162).
- [36] *Как е възможно да бъдат* _{SED,ND} *изловени толкова много патици, без охраната да забележи* _{SED,D}? (AP), dob. 'Kako je mogoče, da je ulovljenih tako veliko rac, ne da bi varnostna služba opazila?' = *Kako je mogoče, da so ujeli* _{PRET,D} *toliko rac, varnostniki pa jih niso videli* _{PRET,D}? (AP^S, 104).
- [37] [...] *той можел* _{SED-R,ND} *да стои зад вратата ви, без да го виждате* _{SED,ND} [...] (JR¹), dob. 'on naj bi lahko stal za vrati, ne da bi ga videli.' = [...] *lahko stoji* _{SED,ND} *za našimi vrati, ne da bi ga opazili* _{POG,D} [...] (JR^S, 14).

V primeru izhodiščne sfere sedanjosti so kombinacije časovno-naklonskih oblik bolj raznovrstne v prevodih, tako zaradi zgradbenih realizacij kot zaradi posameznih premikov v druge časovne sfere. Le v zvezah z odvisniki neuresničenega dejanja se v bolgarščini v glavnem stavku in odvisniku nahaja *sedanjik* (v glavnem stavku je lahko *sedanjik renarativ*), medtem ko je v slovenščini v glavnem stavku *sedanjik*, v odvisniku pa vedno *pogojnik*.

4.3.3 V **prihodnost** spadajo tri (2,8 %) bolgarske zveze z odvisnikom neuresničenega dejanja (AP, HO, JR), ki vsebujejo časovno-naklonska razmerja *prihodnjik – sedanjik* (2), *prihodnjik – perfekt* (1).¹⁶ Med prevodnimi zgledi dva ohranjata izhodiščno časovnost, prim. *prihodnjik – pogojnik* in *prihodnjik – prihodnjik*, eden pa

14 Rabe bolgarskega *sedanjika* so obravnavane npr. v Antova idr. 2002: 114–116; za slovenščino gl. Toporišič 2000: 390–394.

15 Pregledno so funkcije slovenskega *prihodnjika* predstavljene v Toporišič 2000: 398.

16 Pregledno o rabah bolgarskega *prihodnjika* prim. Antova idr. 2002: 138–140.

spada v preteklost, prim. *preteklik – pogojnik*. Za časovno-naklonska razmerja med izhodiščnimi in prevodnimi zgradbami gl. preglednico 3.

Preglednica 3: Razporeditev glagolskih časov in naklonov za časovno sfero prihodnosti

	slovenščina <i>prihodnjik – pogojnik</i>	<i>prihodnjik – prihodnjik</i>	<i>preteklik – pogojnik*</i>
bolgarščina			
<i>prihodnjik – sedanjik</i>		1 (38)	1 ¹ (39)
<i>prihodnjik – perfekt</i>	1 ¹ (40)		

- [38] [...] *той само ще страда*_{PRIH.ND} *от зъдела на тая муха, без да може*_{SED.ND} *да се спаси от нея* (JR¹), dob. 'samo trpel bo zaradi žgečkanja te muhe, ne da bi se je mogel rešiti.' = [...] *samo trpel bo*_{PRIH.ND} *zaradi žgečkanja muhe, ne bo pa se je mogel*_{PRIH.ND} *rešiti* (JR^S, 71).
- [39] *Как така ще разреши*_{PRIH.D} *минноподривна дейност, без да се допита*_{SED.D} *до специалист?! (AP), dob. 'Kako bo tako dovolil minersko dejavnost, ne da bi se posvetoval s strokovnjakom?!' = Kako je lahko dovolil*_{PRET.D} *minersko dejavnost, ne da bi se posvetoval*_{POG.D} *s strokovnjakom?! (AP^S, 199).*
- [40] [...] *те ще откраднат*_{PRIH.D} *Никиж, без да съм обяснил*_{PF.D} *всичко, както трябва ... (HO), dob. 'ukradli bodo Zikoža, ne da bi jim vse razložil, kot je treba.' = Če tega ne storim, bodo ukradli*_{PRIH.D} *Zikoža, ne da bi vse natančno pojasnil*_{POG.D} ... (HO^S, 40).

V zgledih z odvisniki neuresničenega dejanja, ki spadajo v prihodnost, ima bolgarščina v glavnem stavku *prihodnjik*, ki ga v odvisniku spremljata *sedanjik* ali *perfekt*, v slovenščini pa sta v glavnem stavku *prihodnjik* in v odvisnem *pogojnik*.

4.4 Bolgarski odvisniki z *без да* se večinoma nahajajo za glavnim stavkom, redkeje pred njim, najmanj pogosto pa ločijo glavni stavek na dva dela. Slovenske prevodne ustreznice bolgarskih odvisnikov izhodiščni položaj večinoma ohranjajo.

Položaj za **glavnim stavkom** ima 77 (70,6 %) od 109 analiziranih bolgarskih odvisnikov (AP = 32; GG = 16; JR = 13; IP = 10; HO = 6).¹⁷ Med prevodnimi ustreznici jih 68 (62,4 % oz. 88,3 %) ohranja isti položaj (npr. 11), v dveh primerih (AP = 2; 1,8 % oz. 2,6 %) prevodna ustreznica loči glavni stavek na dva dela (npr. 41). V sedmih zgledih (AP = 4; HO, GG, IP; 6,4 % oz. 9,1 %) položaja med sestavnika ni mogoče določiti zaradi predložnozvezne (*brez + rodilnik*) ustreznice bolgarskih odvisnikov (npr. 14). Slovenski odvisniki neuresničenega dejanja razen v enem primeru od 53 (41) ohranjajo položaj izhodiščnih odvisnikov.

20 (18,3 %) bolgarskih odvisnikov (HO = 9; AP = 4; IP = 3; GG = 2; JR = 2) zaseda položaj **pred glavnim stavkom**. Enako velja za 16 (14,7 % oz. 80 %) prevodnih ustreznici (npr. 18), medtem ko je ena ustreznica za glavnim stavkom (IP;

¹⁷ Najprej so deleži navedeni glede na celoto (109 zgledov), nato pa glede na število zgledov, ki v izhodiščnem besedilu izkazujejo določen položaj.

0,9 % oz. 5 %; 42). V treh zgledih (HO = 2; IP = 1; 2,8 % oz. 15 %) ima slovenska ustreznica nestavno obliko, zato položaja med sestavnikoma ni mogoče določiti (npr. 16). Med 13 slovenskimi odvisniki z *ne da* le eden (42) ne ohranja položaja izhodiščnega odvisnika.

V 12 zgledih (11 %; HO = 7; IP = 3; GG = 1; JR = 1) bolgarski odvisniki zasedajo **vmesni položaj**, ki ga ohranja 10 (9,2 % oz. 83,3 %) slovenskih ustreznici (npr. 43). V enem primeru se prevodna ustreznica nahaja za glavnim stavkom (HO; 0,9 % oz. 8,3 %), enkrat pa zaradi prislovne prevodne ustreznice (15) položaja med sestavnikoma ni mogoče določiti. Izhodiščni položaj ohranja vseh 10 slovenskih odvisnikov neuresničenega dejanja.

[41] *Таня Вандова подаде_{AO,D} глава, без да почука_{SED,D}* (AP), dob. 'Tanja Vandova je pomolila glavo, ne da bi potrkala.' = *Tanja Vandova je, ne da bi potrkala_{POG,D}, pomolila_{PRET,D} glavo skozi vrata* (AP^S, 142).

[42] [...] *без да му мигне_{SED,D} око, заяви_{AO,D} Патладжана* (IP), dob. 'ne da bi mu trenilo oko, je izjavil Melancan.' = [...] *je rekel_{PRET,D} Melancan, ne da bi trenil_{POG,D} z očmi* (IP^S, 376).

[43] *Майка ми, без да ѝ мигне_{SED,D} око, нацелува_{AO,D} ръцете на всички* [...] (IP), dob. 'Moja mati je, ne da bi ji trenilo oko, vsem poljubila roke' = *Mati je, ne da bi trenila_{POG,D}, vsem poljubila_{PRET,D} roke* [...] (IP^S, 396).

4.5 Kar 96 (88,1 %) od 109 bolgarskih zvez z odvisnikom neuresničenega dejanja (AP = 33; HO = 20; GG = 16; IP = 15; JR = 12) ima **soodnosna osebka** glavne stavka in odvisnika, enako pa velja za 85 (78 % oz. 88,5 %) njihovih prevodnih ustreznici (npr. 10–12). V preostalih 11 zgledih (AP = 4; HO = 4; IP = 2; GG = 1) o soodnosnih osebkih ni mogoče govoriti zaradi nestavnih prevodnih rešitev (npr. 14).

V analiziranem korpusu je le 13 (11,9 %) **nesoodnosnih osebkov** (JR = 4; AP = 3; GG = 3; HO = 2; IP = 1), ki so ohranjeni v 12 prevodnih zgledih (npr. 13). Zgolj v enem prevodnem zgledu (JR) je izhodiščna osebkovnost spremenjena – v prevodu sta osebka soodnosna (25).

5 RAZPRAVA IN SKLEP

Namen prispevka o prevajanju bolgarskih odvisnikov neuresničenega dejanja v slovenščino je bil – po predstavitvi bolgarističnih in slovenističnih analiz tovrstnih odvisnikov – opredeliti in primerjati značilnosti (zgradbo, funkcijo in pomen, časovnost, položaj ter osebkovnost) izhodiščnih bolgarskih odvisnikov in njihovih slovenskih prevodnih ustreznici ter določiti ujemanje med izhodiščnimi in prevodnimi jezikovnimi zgradbami. Analiza naj bi dopolnila prevodno-jezikovne primerjave bolgarščine in slovenščine ter vsaj v prevodni luči osvetlila odvisnike, ki v slovenistiki še niso bili deležni bolj poglobljene analize.

Bolgaristične analize odvisnikov, ki jih uvaja *без да* 'ne da', prinašajo naslednje ugotovitve: funkcijsko-pomensko gre za tip prislovnodoločilnih načinovnih

odvisnikov (npr. Nicolova 1983), ti pa so lahko obravnavani tudi samostojno kot odvisniki neuresničenega dejanja, ki bi lahko spremljalo dejanje v glavnem stavku ali se nahajalo pred njim (npr. Ivanova – Gradinarova 2015; Ivanova 2017); njihove pomenske lastnosti so npr. protivnost, dopustnost, pogoj in način. Najpogostejši čas v odvisniku je sedanjik, domnevno povezavo nedovršnikov z istodobnostjo in dovršnikov s preddobnostjo (prim. Ivanova – Gradinarova 2015; Ivanova 2017) pa je treba problematizirati; redkeje se v odvisniku pojavljajo imperfekt (istodobnost), perfekt in pluskvamperfekt (preddobnost). Medstavčne zveze z odvisniki neuresničenega dejanja imajo lahko soodnosne ali nesoodnosne osebkke. Odvisnik je položajno svoboden, a se večinoma nahaja za glavnim stavkom. V slovenistiki odvisniki z *ne da* večinoma veljajo za načinovne (npr. Toporišič 2000; Herrity 2000; Gabrovšek – Žele 2019), pojavljajo pa se tudi drugačne opredelitve: protivni dodatek (Skubic 1999), spremna okoliščina (Žele 2013). Med značilnostmi odvisnikov je izpostavljen še pogojni naklon.

V večini prevodov (76; 69,7 %) bolgarskim odvisnikom neuresničenega dejanja ustrezajo istovrstni slovenski odvisniki (z veznikom *ne da*). Tem sledijo nestavčna prislovna določila (11; 10,1 %), med katerimi prevladuje izhodiščni pomensko sorodna zveza *brez + rodilnik* (ob posameznih nepredložnih določilnih načina in časa), vezalna priredja (9; 8,3 %), manj je protivnih priredij (6), prilastkovih oziralskih odvisnikov (3), ob njih pa je še po en namerni, pogojni in dopustni odvisnik. Čeprav se prevodne možnosti lahko zgradbeno-funkcijsko ločijo od izhodiščnih, pa pomensko (tudi s pomočjo zanikanja) kažejo na neuresničenost (odsotnost) dejanja, ki je povezano z dejanjem v glavnem stavku in mu je časovno paralelno ali neparalelno. Tako je bil tudi prevodno izkoriščen potencial različnih izrazitvenih možnosti posameznega razmerja (predvsem v smislu podredne in podredne izrazitve prim. Žele 2016: 37–40; Krvina – Žele 2018: 9–10), pri čemer lahko – tako v bolgarščini kot v slovenščini – že pri samih odvisnikih neuresničenega dejanja govorimo o posameznih pomenskih tipih, prim. protivnost, dopustnost, način in pogoj (pri tem je treba kot ključno izpostaviti pomensko razmerje med vsebinama oz. povedkoma sestavnikov, prim. Krvina – Žele 2018: 8–11).

Bolgarski odvisniki neuresničenega dejanja in njihove slovenske ustreznice načeloma spadajo v isto časovno sfero: v analiziranih primerih gre večinoma za preteklost (s prihodnostjo v preteklosti), manjkraj za sedanjost, najredkeje prihodnost. Po glagolsko-naklonskih oblikah so si izhodiščne in ciljne zgradbe manj podobne, na kar vplivajo razlike med glagolskima sistemoma in zgradbeno različne prevodne možnosti v slovenščini. Če se omejimo zgolj na odvisnike neuresničenega dejanja, v bolgarskih zgledih prevladuje sedanjik (nedovršnikov in dovršnikov), perfekt je redek (imperfekta in pluskvamperfekta v gradivu ni; prim. Nicolova 1983; Ivanova – Gradinarova 2015; Ivanova 2017), v slovenščini pa je izključno pogojnik (prim. Gabrovšek – Žele 2019); v glavnem stavku se nahajajo časovno-naklonske glagolske oblike, ki bi jih lahko pričakovali v posamezni časovni sferi.

Dobri dve tretjini (77; 70,6 %) od 109 bolgarskih odvisnikov neuresničenega dejanja se nahaja za glavnim stavkom, slaba petina (20; 18,3 %) jih je pred glavnim stavkom, dobra desetina (12; 11 %) pa glavni stavek deli na dva dela (prim. Nico-lova 1983). Večina slovenskih ustreznic (94; 86,2 %) ohranja izhodiščni položaj, položajne spremembe so redke (4), zunaj obravnave pa so zgledi z nestavčnimi ustreznici bolgarskih odvisnikov (11). Od 76 slovenskih odvisnikov neuresničenega dejanja jih večina stoji za glavnim stavkom (53; 69,7 %), v 12 (15,8 %) oz. 11 (14,5 %) zgledih pa stojijo pred glavnim stavkom oz. ga delijo na dva dela; od bolgarskih odvisnikov se položajno ločijo dvakrat. Poleg prevodne motivacije bi na položajno ujemanje analiziranih bolgarskih odvisnikov in njihovih slovenskih ustreznic lahko vplivale še notranjejezikovne tendence – o mestu načinovnih odvisnikov za nadrednim stavkom prim. Žele 2016: 42; o drugem mestu spremljevalnega dela vezalnega in protivnega priredja (kot dodajanje negativne vsebine, vsebinsko nasprotje s prvim delom) prim. Toporišič 2000: 647.

Velika večina bolgarskih zvez z odvisnikom neuresničenega dejanja (96; 88,1 %) ima v glavnem stavku in odvisniku soodnosna osebka, raznoosebkovne zveze so redkejšje (13; 11,9 %). Izhodiščna osebkovnost močno prevladuje v prevodnih zgledih (97; 89 %) – le enkrat pride do spremembe nesoodnosnih osebkov v soodnosna, ostali odkloni od izhodiščnega stanja so vezani na 11 nestavčnih prevodnih ustreznic.

Analiza je pokazala, da se bolgarski odvisniki neuresničenega dejanja in njihove slovenske ustreznice ujemanjo po pomenu, časovni perspektivi, položaju in osebkovnosti – na navedenih ravneh prevodne ustreznice torej večinoma sledijo izhodiščnim zgradbam. Do razlik prihaja predvsem na izrazni ravni, prim. zgradbo in funkcijo ustreznic (ob prevladi istovrstnih slovenskih odvisnikov) ter rabo glagolskih oblik. Kot že omenjeno, v analizi dobnost ni bila upoštevana, kar predstavlja njeno omejitev (previdena je ločena razprava). Pri slovenskih odvisnikih neuresničenega dejanja je bil natančneje osvetljen njihov pomen, pokazale so se pomenske paralele z zgradbeno drugačnimi ustreznici, potrjena je bila raba pogojnika v odvisniku (ob različnih glagolskih oblikah v glavnem stavku), prevlada položaja za glavnim stavkom (ob krovni položajni fleksibilnosti) in soodnosnih osebkov.

Katere od teh značilnosti prevedenih slovenskih odvisnikov neuresničenega dejanja lahko posplošimo (ter v kolikšni meri) na neprevedene ter kakšno je ujemanje med neprevedenimi slovenskimi in bolgarskimi odvisniki, pa kljub obstoječim delnim ugotovitvam ostaja raziskovalno vprašanje, na katerega bo treba bolj celostno odgovoriti z ločeno raziskavo (npr. na osnovi korpusa Gigafida).

KRAJŠAVE

AO = aorist; **AO-R** = aorist-renarativ; **D** = dovršnik; **IM** = imperfekt; **ND** = nedovršnik; **PF** = perfekt; **POG** = pogojnik; **PPF** = pluskvamperfekt; **PRET** = preteklik; **PRIH** = prihodnjik; **SED** = sedanjik; **SED-R** = sedanjik-renarativ

VIRI

- AP** = Алек Попов, *Мисия Лондон*, София: Ciela, 2009.
[Alek Popov, *Misija London*, Sofija: Ciela, 2009.]
- APS** = Алек Попов, *Мисия Лондон*, prev. Eva Šprager, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2014.
- GG** = Георги Господинов, *Естествен роман*, София: Корпорация Развитие, 1999, www.slovo.bg (5. 7. 2021).
[Georgi Gospodinov, *Estestven roman*, Sofija: Korporacija Razvitie, 1999, www.slovo.bg (5. 7. 2021).]
- GG^S** = Georgi Gospodinov, *Naravni roman*, prev. Borut Omerzel, Ljubljana: Študentska založba, 2005.
- HO** = Хаим Оливер, *Федерация на династронавтите*, София: Народна младеж, 1963, https://chitanka.info (5. 7. 2021).
[Haim Oliver, *Federacija na dinastronavtite*, Sofija: Narodna mladež, 1963, https://chitanka.info (5. 7. 2021).]
- HO^S** = Haim Oliver, *Federacija dinastronavtov*, prev. Matej Rode, Ljubljana: MK, 1965.
- IP** = Ивайло Петров, *Преди да се родя и след смъртта ми*, София: Издателство Захарий Стоянов, Университетско издателство Св. Климент Охридски, 2005, https://chitanka.info (5. 7. 2021).
[Ivajlo Petrov, *Predi da se rodja i sled sm'rtta mi*, Sofija: Izdatelstvo Zaharij Stojanov, Universitetsko izdatelstvo Sv. Kliment Ohridski, 2005, https://chitanka.info (5. 7. 2021).]
- IP^S** = Ivajlo Petrov, *Preden sem se rodil in potem*, prev. Ana Drk, v: *Antologija bolgarske književnosti 2*, ur. Ljudmil Dimitrov idr., Ljubljana: Znanstvena založba FF, 2009, 374–420.
- JR¹** = Йордан Радичков, *Свирепо настроение*, София: Издателство Христо Ботев, 1965, https://chitanka.info (5. 7. 2021).
[Jordan Radičkov, *Svirepo nastoenie*, Sofija: Izdatelstvo Hristo Botev, 1965, https://chitanka.info (5. 7. 2021).]
- JR²** = Йордан Радичков, *Верблюд*, Варна: Книгоиздателство Георги Бакалов, 1984, https://chitanka.info (5. 7. 2021).
[Jordan Radičkov, *Verbljud*, Varna: Knigoizdatelstvo Georgi Bakalov, 1984, https://chitanka.info (5. 7. 2021).]
- JR³** = Йордан Радичков, *Скандинавците*, Варна: Издателство LiterNet, 2002, https://litenet.bg (5. 7. 2021).
[Jordan Radičkov, *Skandinavcite*, Varna: Izdatelstvo LiterNet, 2002, https://litenet.bg (5. 7. 2021).]
- JR^S** = Jordan Radičkov, *Kruto razpoloženje*, prev. Eva Šprager, Ljubljana: Slovenska matica, 2006.

LITERATURA

- Antova idr. 2002** = Evgenia Antova – Ekaterina Boytchinova – Poly Benatova, *Short grammar of Bulgarian for English speaking learners*, Sofia: »AVM Komers« ET – »ASPA« SD, 2002.
- Běličová – Sedláček 1990** = Helena Běličová – Jan Sedláček, *Slovanské souvětí*, Praha: Akademia, 1990.
- Blum-Kulka 1986** = Shoshana Blum-Kulka, Shifts of Cohesion and Coherence in Translation, v: *Interlingual and Intercultural Communication*, ur. Juliane House – Shoshana Blum-Kulka, Tübingen: Narr, 17–35.
- Bojadžiev idr. 1999** = Тодор Бояджиев и др., *Съвременен български език*, София: Издателска къща Петър Берон.
[Todor Bojadžiev idr., *S"vremennen b"lgarski ezik*, Sofija: Izdatelska k"šta Pet"r Beron, 1999.]
- Gabrovšek – Žele 2019** = Dejan Gabrovšek – Andreja Žele, Tipologija stavčnočlenskih odvisnikov v slovenščini, *Slavistična revija* 67.3 (2019), 487–507.
- Grošelj 2020** = Robert Grošelj, Bolgarski zamenjalni odvisniki v slovenščini: prevodni pogled, *Jezikoslovni zapiski* 26.2 (2020), 129–144.

- Grošelj 2021** = Robert Grošelj, The fate of the Bulgarian word *deto* in Slovene literary translations, *Ezikov svjat* 19.1 (2021), 34–44.
- Herrity 2000** = Peter Herrity, *Slovene: A Comprehensive Grammar*, London – New York: Routledge, 2000.
- Hirci – Mikolič Južnič 2014** = Nataša Hirci – Tamara Mikolič Južnič, Korpusna raziskava rabe vzročnih in pojasnjevalnih povezovalcev v prevodih iz angleščine in italijanščine, v: *Prevodnoslovno usmerjene kontrastivne študije*, ur. Agnes Pisanski Peterlin – Mojca Schlamberger Brezar, Ljubljana: Znanstvena založba FF, 2014, 150–170.
- Hirci – Mikolič Južnič 2015** = Nataša Hirci – Tamara Mikolič Južnič, Anything but simple?: adversative connectors between English and Slovene, v: *Contrastive analysis in discourse studies and translation – Analyse contrastive de discours et traduction – Kontrastive Diskursanalyse und Translation*, ur. Mojca Schlamberger Brezar idr., Ljubljana: Znanstvena založba FF, 2015, 84–106.
- Ivanova 2017** = Елена Ю. Иванова, Придаточное неосуществленного действия в болгарском языке и его русские параллели, *Rhema. Rema* 16.2 (2017), 41–69.
[Elena Ju. Ivanova, Pridatočno neosuščestvlenogo dejstva v bolgarskom jazyke i ego ruskie paralleli, *Rhema. Rema* 16.2 (2017), 41–69.]
- Ivanova – Gradinarova 2015** = Елена Ю. Иванова – Алла А. Градинарова, *Синтаксическая система болгарского языка на фоне русского*, Москва: Языки славянской культуры, 2015.
[Elena Ju. Ivanova – Alla A. Gradinarova, *Sintaksičeskaja sistema bolgarskogo jazyka na fone russkogo*, Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 2015.]
- Krvina – Žele 2018** = Domen Krvina – Andreja Žele, Vezniki: poskus opredelitve njihove vloge v slovenskih zloženih povedih, *Jezikoslovni zapiski* 24.1 (2018), 7–25.
- Nicolova 1983** = Руселина Нидолова, Сложно съставно с подчинено обстоятелствено изречение за начин и сравнение, v: *Граматика на съвременния български книжовен език 3: синтаксис*, гл. ред. Константин Попов, София: Издателство на БАН, 1983, 363–373.
[Ruselina Nicolova, Složno s"stavno s podčinoeno obstojatelstveno izrečenie za način i sravnenie, v: *Gramatika na s"vremennija b"lgarski knižoven ezik 3: sintaksis*, gl. red. Konstantin Popov, Sofija: Izdatelstvo na BAN, 1983, 363–373.]
- Pisanski Peterlin 2015** = Agnes Pisanski Peterlin, Sentence-initial adversative connectives in Slovene-English translation of academic discourse: A corpus study, v: *Contrastive analysis in discourse studies and translation – Analyse contrastive de discours et traduction – Kontrastive Diskursanalyse und Translation*, ur. Mojca Schlamberger Brezar idr., Ljubljana: Znanstvena založba FF, 2015, 68–82.
- Scatton 1993** = Ernest A. Scatton, Bulgarian, *The Slavonic Languages*, ur. Bernard Comrie – Greville Corbett, London – New York: Routledge, 1993, 188–248.
- Schlamberger Brezar 2017** = Mojca Schlamberger Brezar, Exploration des corpus littéraires à des fins linguistiques et traductionnelles: exemple du connecteur 'mais' en français et de ses variantes traductionnelles en slovène, *inTRAlinea Special Issue: Corpora and Literary Translation* (2017), <http://www.intralinea.org/specials/article/2259>.
- Skubic 1999** = Andrej Skubic, Oglad kohezijske vloge slovenskega členska, *Slavistična revija* 47.2 (1999), 211–238.
- Stefanova 2000** = Марияна Стефанова, *Съвременен български език: синтаксис и лексикология*, Шумен: Университетско издателство Епископ Константин Преславски, 2000.
[Marijana Stefanova, *S"vremennen b"lgarski ezik: sintaksis i leksikologija*, Šumen: Universitetsko izdatelstvo Episkop Konstantin Preslavski, 2000.]
- Stefanova 2007** = Марияна Стефанова, *Съвременен български език: фонетика и морфология*, Шумен: Университетско издателство Епископ Константин Преславски, 2007.
[Marijana Stefanova, *S"vremennen b"lgarski ezik: fonetika i morfologija*, Šumen: Universitetsko izdatelstvo Episkop Konstantin Preslavski, 2007.]
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 42000.

Valčanova 2002 = Marinela Valčanova, Raziskave o slovenskem jeziku v bolgarski jezikoslovni tradiciji – zgodovina in perspektive, v: *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*, ur. Aleksandra Derganc, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti FF, 2002 (Obdobja 18), 389–400.

Žele 2013 = Andreja Žele, *Slovenska besedilna skladnja z jezikovnosistemskega vidika – temeljni pojmi*, Ljubljana: samozaložba, 2013.

Žele 2016 = Andreja Žele, O razlikah med priredno in podredno izraženim razmerjem, *Jezikoslovni zapiski* 22.2 (2016), 31–44.

SUMMARY

Bulgarian Clauses of Unaccomplished Action and Their Slovenian Translation Equivalents: A Syntactic Comparison

This article compares semantic-syntactic features of Bulgarian clauses of unaccomplished action and their Slovenian translation equivalents. The translation analysis in the study is based on text examples from five Bulgarian literary works and their Slovenian translations.

In Bulgarian linguistics, clauses introduced by *без да* ‘without’ represent a subtype of adverbial clauses of manner or independent clauses of unaccomplished action that could have accompanied or preceded the action in the main clause. Their features include the following: adversative, modal, or conditional semantic features; the present indicative (signaling contemporaneity or anteriority) as the typical verb form—the imperfect or (past) perfect indicative (signaling, respectively, contemporaneity or anteriority) are less frequent; coreferential or non-coreferential subjects in the main clause and subordinate clause; and free sentence position, although postposition with regard to the main clause prevails. In Slovenian linguistics, the analogous subordinate clauses introduced by *ne da* ‘without’ are viewed—in general—as adverbial clauses of manner (in some studies they are regarded as adversative additions or accompanying circumstances). Slovenian clauses of unaccomplished action include the conditional verb form.

The works analyzed include 109 Bulgarian clauses of unaccomplished action introduced by *без да* ‘without’. Their most frequent Slovenian translation equivalents are analogous subordinate clauses (introduced by *ne da* ‘without’; 76), followed by non-clausal adverbial phrases (mainly prepositional phrases using *brez* ‘without’ + genitive; 11), cases of copulative (9) and adversative coordination (6), relative attributive clauses (3), and final (2), conditional (1), and concessive clauses (1). The source-text clauses and their translation equivalents are similar with respect to their meaning (unaccomplished action, accompanying or preceding the action in the main clause; see also contrast, condition, and manner), temporal perspective (the temporal frames of past, present, and future), position (prevailing postposition with regard to the main clause), and subject coreferentiality (i.e., coreferential subjects). The Bulgarian clauses analyzed and their Slovenian equivalents differ mainly in their structure, their syntactic function (see above), and use of verb forms (see, e.g., the present and perfect indicative in Bulgarian clauses of unaccomplished action and the conditional in analogous Slovenian clauses; see also, in general, a richer system of verb forms in Bulgarian). The analysis has highlighted several features of Slovenian (albeit translated) clauses of unaccomplished action: their meaning (and semantic parallels with structurally different translation equivalents), the use of the conditional (with different verb forms in the main clause), the prevalence of postposed subordinate clauses (with regard to the main clause), and subjects coreferential with the main-clause subjects.

NIKA PAVLETIĆ

ANALIZA GLASOSLOVNIH NAPAK GOVORCEV MAKEDONŠČINE PRI UČENJU SLOVENŠČINE

COBISS: 1.02

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.27.2.05](https://doi.org/10.3986/JZ.27.2.05)

V prispevku je predstavljena primerjava glasoslovnega sistema slovenščine in makedonščine, na podlagi katere je narejena analiza napak govorcev makedonščine pri učenju slovenščine kot tujega jezika na glasoslovni ravnini. V raziskavi je sodelovalo 20 študentov Univerze na Primorskem, ki so govorniki makedonščine. Analiza zajema variante izgovora *v* in *l*, izgovor *e* in polglasnika pred *r* in upoštevanje premene po zvonečnosti. Rezultati so sistematično predstavljeni v preglednicah, analiza pa vključuje tudi razlago in izvor izgovornih napak.

Ključne besede: glasoslovje, slovenščina kot tuji jezik, makedonščina, tuji govorniki

An Analysis of Phonetic Errors by Macedonian Speakers Learning Slovenian

This article compares the phonologies of Macedonian and Slovenian, based on which it analyzes phonological errors by Macedonian speakers learning Slovenian as a foreign language. Twenty Macedonian-speaking students at the University of Primorska were included in the research. The analysis includes pronunciation variants of *v* and *l*, pronunciation of *e* and schwa before *r*, and pronunciation of voicing alternations. The results are systematically presented in tables. The analysis also includes an explanation and sources of pronunciation errors.

Keywords: phonetics, Slovenian as a foreign language, Macedonian, foreign speakers

1 UVOD

S slovenščino kot tujim jezikom se učeči se najpogosteje srečajo v svoji odrasli dobi, zato je najmočnejši prenos iz prvega jezika na ravni fonetike, ki se kaže v tujem naglasu (Požgaj Hadži – Ferbežar 2012: 149). Materni govorniki bodo razumeli tudi izreke, ki so precej oddaljeni od idealne jezikovne uresničitve, pri tem pa bodo najbolj negativno odreagirali na tuj naglas, saj ga »prenašajo« najslabše in so nanj tudi najbolj občutljivi (Pirih Svetina 2003: 24). Pri učenju tujega jezika je glasoslovna ravnina najzahtevnejša in obenem najbolj zapostavljena, zato je na vseh stopnjah jezikovnega učenja del pouka nujno posvetiti glasoslovju oz. pravilni izreki. Pravilni izgovor je zanemarjen iz različnih razlogov (Mildner 1999: 13): učencem se pogosto zdi, da je sporazumevanje možno kljub slabemu izgovoru, mnogo učiteljev ni nikoli popolnoma usvojilo pravilnega izgovora tujega jezika, ki ga poučujejo, zato slabega izgovora ne prepoznajo ali ga ne znajo popraviti. Posebej problematični so glasovi, katerih artikulacija se zelo razlikuje od tistih v maternem jeziku učečih se, zanemarjanje tega segmenta (tako učitelja kot učečih

se) pa lahko vodi v fosilizacijo napak na glasoslovni ravnini, ki jih je pozneje zelo težko odpraviti.

V zadnjem času se večja števila tujcev, ki se iz različnih razlogov učijo slovenščino, med njimi pa je čedalje več govorcev makedonščine kot prvega jezika. Z analizo težav govorcev makedonščine pri učenju slovenščine se je ukvarjala že Lidija Arizankovska (2009), ki ugotavlja, da se napake pojavljajo na vseh jezikovnih ravninah, največ težav pa povzročajo usvajanje sistema sklanjatev, ki ga makedonščina ne pozna, stopnjevanje pridevnikov in prislovov (makedonski analitični model nasproti slovenskemu sintetičnemu), izražanje svojine s pomočjo pridevniške besede in besedni red. Na glasoslovni ravnini je zelo problematičen naglas, in sicer naglasni tip in naglasno mesto. Težavna, predvsem pri izgovoru, sta tudi fonema *v* in *l* na začetku in na koncu besede ter pred soglasnikom, pri pisanju pa pogosto prihaja do zamenjave teh dveh grafemov v omenjenih položajih (Arizankovska 2009: 28).

2 TEORETIČNA IZHODIŠČA: PRIMERJAVA SLOVENSKEGA IN MAKEDONSKEGA GLASOSLOVNEGA SISTEMA

»Obvladovanje diferencialnih posebnosti obeh jezikov je predpogoj za uspešno usvajanje tujega jezika,« ugotavlja Arizankovska (2015: 80). Kontrastivni prikaz slovenskega in makedonskega glasoslovnega sistema tako predstavlja izhodišče za našo analizo, saj izpostavlja glavne razlike med jezikovnim sistemoma, ki pri učenju tujega jezika pogosto povzročajo težave. Govorna interferenca se pojavlja predvsem na ravni fonetične uporabe, njene vzroke pa je treba iskati v fonoloških sistemih izvornega in ciljnega jezika (Požgaj Hadži 2002: 35). Primerjava glasoslovnih sistemov slovenščine in makedonščine je nujen korak pri zaznavanju in predvidevanju problematičnih mest. S tem se tudi uzaveščajo razlike med sistemoma, zato je napake lažje odpravljati, kar omogoča hitrejše doseganje sporazumelne zmožnosti (Požgaj Hadži – Ferbežar 2012: 149).

Ena izmed ključnih razlik med slovenskim in makedonskim glasoslovnim sistemom se pokaže že pri številu fonemov: slovenski glasoslovni sistem obsega 29 fonemov (8 samoglasnikov in 21 soglasnikov), makedonski pa 31 (5 samoglasnikov in 26 soglasnikov).

2.1 Samoglasniki

Preglednica 1: Samoglasniki slovenskega knjižnega jezika (Toporišič 2004: 48)

	Sprednji	Srednji	Zadnji
Visoki	i		u
Sredinski	e		o
	ɛ	ə	ɔ
Nizki		a	

Preglednica 2: Samoglasniki makedonskega knjižnega jezika (Bojkovska idr. 2008: 102)

	Sprednji (предни)	Srednji (средни)	Zadnji (задни)
Visoki (високи)	и		у
Sredinski (средни)	е		о
Nizki (ниски)		а	

Slovenski samoglasniški sestav temelji na fonološkem nasprotju med širokim in ozkim *e*-jevskim in *o*-jevskim samoglasnikom, prostim oz. svobodnim mestom naglasa in fonološkosti trajanja pri jakostno naglašeni samoglasnikih (prim. *bràt* : *brát*, *kùp* : *kúp*). Slovenski samoglasniki se izgovarjajo brez reduciranja, tj. jasno, odprto in navzven. So tudi edini fonemi, ki so v slovenščini naglašeni, mesto naglasa pa je sorazmerno nepredvidljivo – naglasa se v slovenskem knjižnem jeziku večinoma naučimo skupaj z besedo. Samoglasniki so lahko naglašeni in dolgi (*í é ê á ô ó ú*), naglašeni in kratki (*í è à ò ù*) ter nenaglašeni in kratki (*i e a ə o u*). Ozka *é* in *ó* sta v slovenskem jeziku veliko bolj pogosta kot široka *ê* in *ô* (Tivadar – Batista 2019: 19; Tivadar 2004: 31).

Samoglasniki se v makedonskem knjižnem jeziku izgovarjajo jasno in z minimalnimi spremembami zaradi vpliva sosednjih glasov, zato makedonski jezik uvrščamo med jezike brez samoglasniške asimilacije. Za makedonski samoglasniški sistem je značilno, da ni distribucijskih omejitev, kar pomeni, da se samoglasniki lahko pojavijo v vseh položajih, tj. pred oz. za skoraj vsakim soglasnikom in samoglasnikom ne glede na položaj v besedi. Tako kot v slovenščini so tudi v makedonščini samoglasniki vedno naglašeni in tvorijo jedro zloga. Nenaglašeni samoglasniki se v knjižnem govoru ne reducirajo. Količnostna nasprotja so se pri makedonskih samoglasnikih izgubila (prim. Labroska 2012; Panovska-Dimkova 2010: 45; Sawicka – Spasov 1997: 51).

Soglasnik *p* je v makedonskem knjižnem jeziku v določenih položajih zlogotvoren, in sicer med dvema soglasnikoma (*црква*), na začetku besede pred soglasnikom (*рж*), v besednem sestavu s predpono, ki se končuje na samoglasnik (*за'ржи*), na meji med predpono, ki se končuje na samoglasnik in soglasnik (*по'рти*) in na koncu besede v nekaterih tujih samostalnikih (*жанр*). Z opuščajem (apostrofof) ' je označen, ko je zapisan na začetku besede in mu sledi soglasnik (*рбет*) ter na morfološki meji za predpono, ki se končuje na samoglasnik (*за'ржи*), brez apostrofa pa se zapisuje, kadar se nahaja med dvema soglasnikoma (*дрво*). Polglasnik je sicer prisoten v veliko makedonskih narečjih, vendar je označen kot obrobni pojav, v makedonskem knjižnem jeziku pa je strogo omejen na turcizme, nekatere priimke in variante nekaterih leksemov¹ (Panovska-Dimkova 2010: 50; Minova-Āurkova 2007: 22; Sawicka – Spasov 1997: 50). V nasprot-

¹ Polglasnik se pojavlja tudi pri izgovoru nekaterih krajšav, npr. mak. *СРМ* [sərəmə] (Sawicka – Spasov 1997: 50).

ju z makedonščino je polglasnik fonem slovenskega knjižnega jezika in pogosto problematičen tako za matere kot za tuje govorce. Izgovarja se na sredini ustne votline, pri tem pa je ustna votlina nevtralna – ne jezik ne ustnice nimajo posebej izrazitih gibov. Polglasnik v slovenskem črkopisu nima svoje črke. V knjižnem jeziku ga zapisujemo s črko *e*, pred *r* ga zapisujemo le na koncu besede (izjema je beseda *žanr* [žanər]), če *r* ne sledi zvočnik, npr. *grm* [gər̩m]. Polglasnik, zapisan z *e*, pri pregibanju pogosto izpade, zato tak polglasnik imenujemo tudi neobstojni polglasnik. Polglasnik je lahko naglašen (*pès*) ali nenaglašen (*miníster*) (Horjak 2019: 40; Tivadar – Batista 2019: 20).

Značilnost makedonskega samoglasniškega sistema je tudi pojav samoglasniških nizov. Gre za t. i. samoglasnike v neposrednem stiku, ki ne poznajo distribucijskih omejitev, kar pomeni, da se skupaj lahko pojavljajo vsi samoglasniki. Tukaj ločimo dve skupini: (1) pri stiku med predpono ali členkom z osnovno besedo je meja med samoglasnikoma jasna, pri izgovoru pa se delita vsak v svoj zlog, npr. *се едно* (*se-edno*), *заака* (*za-aka*) itd.; (2) na sredini in na koncu besede se samoglasnika izgovarjata skupaj kakor en dolg glas. Tako je npr. pri glagolih iz a-skupine v 3. osebi množine v sedanjiku in določnem pretekliku, npr. *викаат*, *викаа* [vikāt, vikā], pa tudi v nekaterih drugih primerih, npr. *снаа*, *змии*, *чиу* [snā, zmī, čī] (Koneski 2004: 97; Sawicka – Spasov 1997: 59).

2.2 Zvočniki

Preglednica 3: Zvočniki slovenskega knjižnega jezika (Toporišič 2004: 74)

Po mestu ožine	Nosni	Ustni		
		Drnsni	Jezični	
			nepretrgani	pretrgani
ustnični	m	v		
zobnovenčni	n		l	r
nebni		j		

Preglednica 4: Zvočniki makedonskega knjižnega jezika (po Bojkovska idr. 2008: 104; Minova-Ćurkova 2007: 24–26)

Način tvorbe	Mesto tvorbe			
	ustnični (уснени)	zobnovenčni (забновенечни)	venčni (венечни)	trdonebni (тврдопечени)
vibrirajoči (вибранти)			p	
drsniki (глајдови)		л		ј
nosniki (назални)	м	н		њ
lateralí (латерали)			љ	

Slovenski zvočniški sestav šteje šest glasov, makedonski pa sedem. Makedonščina pozna še glasova *ʌ* in *ɐ*, ki ju v slovenščini ni. Ena izmed ključnih razlik je tudi ta, da je glas *v* v slovenščini zvočnik, medtem ko v makedonščini spada med nezvočnike. V slovenskem knjižnem jeziku zvočniki spadajo med glasove srednje odprtostne stopnje in ne vplivajo na zvonečnost pred njimi stoječih nezvočnikov, torej so zvonečnostno nevtralni, prim. *treti* – *dreti*, *satje* – *sadje*, *tvoj* – *dvoj*, niti nimajo ustreznih nezvonečih parnih glasov (izjema je zvočnik *v*, ki ima v določenem glasovnem okolju nezvonečo položajno varianto [ʌ]). Nekateri zvočniki poznajo pri izgovoru več variant, kar pomeni, da posamezen fonem lahko v sosesčini drugega fonema spremeni izgovorno obliko (zvočniške variante) (SP 1 Pravila 1994: 81; Šeruga Prek – Antončič 2014: 137).

Zvočniki imajo v makedonskem knjižnem jeziku določene distribucijske omejitve: pojavljajo se izključno v položaju ob samoglasniku ali drugem zvočniku. Nikoli ne stojijo med dvema nezvočnikoma ali junkturo in nezvočnikom. Če se zvočnik v takem glasovnem okolju vseeno pojavi, je podvržen vokalizaciji, lahko pa soglasniški sklop razpade ali se reducira. Razpad soglasniških sklopov s pomočjo samoglasnikov je v sodobnem makedonskem knjižnem jeziku omejen samo na določene morfonološke tipe, npr. *-zm* → *-zam* (*realizam*, *idealizam*), *-mp* → *-map* (*memap*, *lumap*) (Koneski 2004: 101; Sawicka – Spasov 1997: 69–74).

V slovenščini poznata največ variant zvočnika *l* in *v*, v makedonščini pa je najbolj varianten fonem *ʌ*.

Položajni izgovor /l/ v slovenskem knjižnem jeziku:

- *l* pred samoglasnikom izgovarjamo kot [l], npr. *lipa* [lipa];
- *l* med dvema samoglasnikoma izgovarjamo kot [l], npr. *kolo* [kolo];
- *l* pred soglasnikom in za samoglasnikom izgovarjamo kot dvoglasniški u [u], npr. *molč* [moʎk], *pol kile* [poʎ kile], pri časovnem prislovu *pol* pa kot [l], npr. *pol enih* [pol enih];
- *l* v izglagolskih izpeljankah *-lc-*, *-lk-*, *-lč-*, *-lšk-*, *-lstv-* izgovarjamo kot [ʌ], npr. *bralca*, *bralka*, *bralčeva*, *bralski*, *bralstvo* [braʎca, braʎka, braʎčeva, braʎski, braʎstvo];²
- *l* na koncu besede izgovarjamo kot [ʌ] pri deležnikih na *-l* (*hodil* [hodiʌ]), večini samostalnikov moškega spola v imenovalniku in enako glasečem se tožilniku ednine (*stol* [stoʎ]), nekaterih samostalnikov ženskega spola (*misel* [misʌ]), večini pridevnikov (*bel* [beʌ]);
- morfemski *-ol-* v besedah izgovarjamo kot [oʎ], npr. *volč* [voʎk];
- *l* se v zvezi *-ln-* skoraj vedno izgovarja kot [l], npr. *kopalnica* [kopalnica];
- *l* v prevzetih besedah vedno izgovarjamo kot [l], npr. *intelektualci* [intelektualci];
- črkovni sklop *lj* se pred samoglasnikom izgovarja ločeno, tj. *l + j*, npr. *Ljubljana* [Ljubljana];
- *l* v črkovnem sklopu *lj* pred soglasnikom ali na koncu besede izgovarjamo kot mehčani *l* [lʰ], npr. *Poljska* [pol'ska], *prijatelj* [prijaletʰ] (Tivadar – Batista 2019: 22; Šeruga Prek – Antončič 2014: 149).

Grafem *ʌ* v makedonščini označuje mehki soglasnik, ki se razlikuje od trdega *ʌ*. Glas *ʌ* govorcem makedonščine pri učenju slovenščine ne predstavlja posebnih

2 Pri izgovoru pripon *-lc-* in *-lk-* si lahko v večini primerov pomagamo tudi tako, da preverimo, ali beseda pomeni kaj živega (ʌ-jevski izgovor) ali neživega (l-jevski izgovor), npr. [drsaʎka] 'ženska, ki drsa' in [drsalka] 'drsalni čevlji' (Šeruga Prek – Antončič 2014: 148).

težav, saj se v transliteraciji zapisuje s črkama *l* in *j*, zato je ta glas bolj problematičen v makedonskem standardnem jeziku; ali se določena beseda piše z *љ* (npr. *љубов*) ali z *lj* (npr. *uljada*). Sklop *lj* se izgovarja povezano, pri čemer se *l* pred *j* zmehča, zato je trda izgovarjava *l + j* napačna (Pravopis na makedonskiot jazik 2017: 13; Mino-va-Āurkova 2007: 28). Glas *l* je fonem z največjim številom alofonov. V makedonskem knjižnem jeziku obstajata dve varianti izgovora *l*, in sicer zobno-dlesnični in dlesnični izgovor – *l* oz. trdi *l* (тврдо *л*) in polmehki *l* (полумекко *л*). Makedonski trdi *l* je trši od t. i. srednjeevropskega (zahodnoevropskega) *l*,³ polmehki *l* pa je trši kakor *љ* v srbsčini. Trdi *l* se izgovarja v položaju pred zadnjimi samoglasniki, pred soglasniki in na koncu besede, vrh jezika pa se pri izgovoru dotika samo zgornjih sekalcev: *la* (*лав*), *lo* (*лои*), *lu* (*лут*). Polmehki *l* se izgovarja v položaju pred *j* in sprednjimi samoglasniki (sem spada tudi *љ*, ki se v vseh položajih izgovarja mehko), sprednji del jezika pa se pri izgovoru dotika zobnega venca: *li* (*лице*), *le* (*лет*), *lj* (*фотелја*) (Panovska-Dimkova 2016: 7–8; 2010: 55–56).

Fonem /v/ je v slovenskem govornem knjižnem jeziku najbolj varianten in pravorečno težaven fonem. V osnovi pozna v variante [v], [w], [ʌ] in [ʊ], v današnjem knjižnem govoru pa obstajajo še fakultativne variante, in sicer izgovor predloga *v*, izgovor pred drsnikom /t/ in /l/ (*vlada*, *vreme* [wlada/ulada, wreme/ureme], fonetično vprašljiva pa je tudi podoba (pred)soglasniških variant, zvenečega [w] in nezvenečega [ʌ] (Tivadar 1999: 341–342).

Položajni izgovor /v/ v slovenskem knjižnem jeziku:

- v pred samoglasnikom izgovarjamo kot *v*, npr. *vino* [vino];
- v med dvema samoglasnikoma izgovarjamo kot *v*, npr. *Slovenija* [Slovenija];
- v pred soglasnikom in za samoglasnikom izgovarjamo kot soglasniški in dvoglasniški *u* [ʊ], saj ta varianta fonema /v/ skupaj s samoglasnikom pred seboj tvori dvoglasnik, npr. *kovček* [kouček];
- v na koncu besede za samoglasnikom in pred premorom izgovarjamo kot dvoglasniški *u* [ʊ], npr. *siv* [siʊ];
- ustnično-ustnični zveneči v [w] izgovarjamo pred zvenečim nezvočnikom, npr. *vzajemno* [wzajemno], pred zvočnikom,⁴ npr. *vlada*, *vreme*, *vnetje* [wlada, wreme, wnetje], za zvočnikom, npr. *obrv* [obɔrw], in kadar stoji na začetku besede pred zvenečim nezvočnikom ali zvočnikom in se znajde na meji dveh besed, od katerih se prva ne končuje na samoglasnik, npr. *pred vlado* [predwlado];
- ustnično-ustnični nezveneči v [ʌ] izgovarjamo pred nezvenečim nezvočnikom, npr. *vpis* [ʌpis], kadar stoji na začetku besede pred nezvenečim nezvočnikom in se znajde na meji dveh besed, od katerih se prva ne končuje na samoglasnik, npr. *ob vpisu* [oʌpissu];
- v besedah, ki se začenjajo s predponskim *u*, se ta izgovarja kot [u], [w] ali [ʌ], npr. *udariti* [udariti/wdariti/ʌdariti];

3 T. i. srednjeevropski *l* se izgovarja tudi v slovenščini, zato je izgovor slovenskega *l* za makedonske govorce pogosto težaven, izgovorne napake, predvsem pretrd izgovor, pa je zelo težko odpraviti (Pavletić 2019).

4 Tivadar (1999: 359) opozarja, da je izgovor fonema /v/ pred drsnikom /t/ in /l/ normativno sporen, saj bi moral biti dopuščen (vsaj kot varianta) zobno-ustnični izgovor. Raziskava je pokazala, da tako spikerji in novinarji (profesionalni govorniki) kot tudi drugi govorniki pred drsnikom /t/ in /l/ v vzglasnem položaju zelo pogosto izgovarjajo [v].

- predlog *v* se v knjižnem jeziku vedno izgovarja povezan z naslednjo besedo, vendar ne zobno-ustnično, kot se v pogovornem jeziku; odvisno od glasovne sosesčine se lahko izgovarja kot [ʋ], [w] ali [ʋ], npr. v *banki* [wbanki], *je v Iraku* [jeʋiraku], *v hiši* [mhiši] (Tivadar – Batista 2019: 22; Šeruga Prek – Antončič 2014: 151–154; Toporišič 2004: 77–78).

2.3 Nezvočniki

Preglednica 5: Nezvočniki slovenskega knjižnega jezika (Toporišič 2004: 82)

Po načinu tvorbe	Po mestu tvorbe							
	ustnični		zobni		zadlesnični		mehkonebni	
	nezven.	zven.	nezven.	zven.	nezven.	zven.	nezven.	zven.
zaporniki	p	b	t	d			k	g
priporniki	f		s	z	š	ž	h	
zlitniki			c		č	dž		
			sičniki		šumevci			

Preglednica 6: Nezvočniki makedonskega knjižnega jezika (po Bojkovska idr. 2008: 104)

Način tvorbe	Mesto tvorbe				
	ustnični (уsнени)	zobnovenčni (зaбнoвeнeчни)	venčni (вeнeчни)	trdonebni (тврдoнeпчeни)	mehkonebni (мeкoнeпчeни)
zaporniki (преградни)	б, п	д, т			г, к
priporniki (теснински)	в, ф	з, с	ж, ш		х
zlitniki (преградно-теснински)		с, ц	ц, ч	ќ, ѓ	

Nezvočniki so glasovi najmanjše odprtostne stopnje, delijo pa se na tri skupine: zaporniki, priporniki in zlitniki. Slovenski knjižni jezik ima 15 zvočnikov, makedonski pa 19, saj vsebuje še glas *ε* in glasove *ќ*, *џ* in *с*, ki jih slovenščina ne pozna. Fonem /dž/ obstaja v obeh jezikih, le da v slovenščini nima svojega grafema, v makedonščini pa ga označuje grafem *μ*. Tako v slovenščini kot v makedonščini se nezvočniki delijo tudi glede na zvenečnost: na zveneče in nezveneče. Brez ustreznega zvenečega para so v slovenskem knjižnem jeziku *f*, *c* in *h*, ki imajo samo zveneče variante. Nezvočniki so z akustičnega vidika najšibkejši glasovi, imajo pa odločilno vlogo pri določenih distribucijskih značilnostih v makedonščini. Zanje je ravno tako značilna opozicija zvenečih in nezvenečih parov, glas *x* edini nima svojega zvenečega para (Sawicka – Spasov 1997: 87). V glasovnem nizu prihaja pri nezvočnikih do premene po zvenečnosti. »Nezveneče nezvočnike izgovarjamo v več položajih kakor zveneče, saj jih imamo ne le pred samoglasniki in zvočniki, temveč še na koncu besede pred premorom, pa tudi na koncu ene besede pred drugo, ki se začinja s samoglasnikom ali zvočnikom« (SP 1 Pravila 1994:

85). Premena po zvonečnosti deluje regresivno, kar pomeni, da desni glas vpliva na levega; pred nezvenečim nezvočnikom vedno izgovarjamo nezveneči nezvočnik, pred zvenečim zvenečega (*glasba* [glazba]), nezveneče nezvočnike pa izgovarjamo tudi na koncu besede pred premorom (Toporišič 2004: 83). Makedonski pravopis je fonetičen, zato se glasovne spremembe odražajo tako v govorjeni kot v pisni obliki, npr: *руба* – *руб-* + *-че* > *рунче*, *сват* – *сват-* + *-ба* > *свадба*, *тежок* – *теж-* + *-ко* > *тешко* itd., obstaja pa tudi nekaj izjem, ki odstopajo od pravila, npr. *вторник*, *крадци*, *бегство*. Zveneči soglasniki se v položaju na koncu besede izgovarjajo nezveneče, npr. *дојдов* [dojdoɸ], *нож* [noʃ], *ориз* [oris] itd. (Bojkovska idr. 2008: 105).

Glas *ɐ* v standardni makedonščini spada med zveneče nezvočnike, njegov nezveneči par predstavlja glas *ɸ*, pri premeni po zvonečnosti pa se obnaša drugače kot ostali nezvočniki. V položaju za nezvenečim soglasnikom v besedi ne povzroča regresivne asimilacije po zvonečnosti, kakor je značilno za ostale soglasnike, temveč lahko *ɐ* podleže progresivni asimilaciji, npr. [sɸoj], [tɸoj], lahko pa izgovor ostane nespremenjen, npr. [svoj], [tvoj]. Na besedni meji je situacija enaka: glas *ɐ* zvonečnostno ne vpliva na nezveneči soglasnik na koncu predhodne besede, npr. [let vo mesto] (Labroska 2012: 84–85). Kljub temu da je glas *ɐ* med nezvočniki, Koneski ugotavlja, da ima *ɐ* določene zvočniške lastnosti, saj zvočniki in *ɐ* ne vplivajo na predhodne nezveneče glasove. Sledeči nezveneči soglasnik na zvočnike ne vpliva, vpliva pa na glas *ɐ*, ki v takih položajih preide v *ɸ* oz. v glas blizu *ɸ* (Koneski 2004: 126). To nakazuje variantnost fonema /v/ in kompleksnost tega vprašanja, kar poudarjata tudi Sawicka in Spasov, saj je med *ɐ* in *ɸ* večja razlika kakor samo v zvonečnosti; že z vidika artikulacije je *ɐ* sorazmerno močen glas, medtem ko je *ɸ* najšibkejši nezvočnik (Sawicka – Spasov 1997: 109).

3 METODOLOGIJA RAZISKAVE

V članku želimo prikazati osnovna glasoslovna odstopanja pri govornih makedonščine, ki se učijo slovenščino kot tuji jezik. Za preverjanje odstopanj od knjižne norme na glasoslovni ravni je bilo sestavljeno krajše besedilo, ki vsebuje predvidena težavna mesta. Besedilo je prebralo 20 rojenih govorcev makedonščine, študentov na Univerzi na Primorskem, ne da bi ga prej videli oz. se nanj pripravili. Študenti so besedilo prebrali v študijskem letu 2017/2018, in sicer med zimskim izpitnim obdobjem. Z njihovo privolitvijo je bilo besedilo posneto, analiza pa je bila opravljena na podlagi slušne percepcije, saj ni bila uporabljena strojna oprema. Pred snemanjem so vsi anketirani študenti opravili izpit pri predmetu Slovenski jezik kot drugi/tuji jezik – osnovna raven (A1), ki ga Univerza na Primorskem izvaja za tuje študente. V okviru predmeta so študentje obiskovali 60 ur slovenščine v skupini za govorce slovanskih jezikov.⁵

⁵ Več o učenju slovenščine kot tujega jezika na Univerzi na Primorskem v Šumenjak – Volk 2020.

Besedilo za glasoslovno analizo je vključevalo problematična mesta, predvsem izgovorne razlike med jezicoma, ki so bile izbrane na podlagi kontrastivne analize slovenščine in makedonščine, pa tudi izkušenj iz pedagoške prakse. Analizirane glasove lahko razdelimo v štiri skupine, in sicer izgovor *v*, izgovor *l*, izgovor ozkega *e* in polglasnika pred *r* in upoštevanje premene po zvonečnosti, analiziranih pa je bilo 15 kategorij: izgovor *v* na začetku besede pred soglasnikom, izgovor *v* pred soglasnikom znotraj besede, izgovor predloga *v*, izgovor deležnika na *-l*, izgovor *l* pred soglasnikom za poimenovanje osebe, izgovor *l* pred soglasnikom za poimenovanje stvari, izgovor *l* na koncu besede, izgovor istomorfemskega *-ol-*, izgovor *l* pred samoglasnikom, izgovor *e* pred *r*, izgovor zlogotvornega *r*, izgovor polglasnika ob *r*, upoštevanje premene po zvonečnosti in izgovor zvonečih glasov v položaju na koncu besede.

Cilji raziskave so bili:

- kontrastivna obravnava slovenskega in makedonskega glasoslovnega sistema, ki služi kot izhodišče za prepoznavanje glasoslovnih razlik med jezicoma;
- prikaz in analiza izgovornih napak, ki so pri učenju slovenščine problematične za govorce makedonščine;
- prikaz vzrokov in izvorov napačnega izgovora, kar predstavlja temelj za pripravo ustreznega gradiva za odpravljanje izgovornih napak.

4 PREDSTAVITEV IN ANALIZA REZULTATOV

V preglednicah so predstavljeni rezultati glasoslovne analize govorcev makedonščine. Za vsako analizirano kategorijo je posebej izdelana preglednica, ki vsebuje analizirane primere, število vseh odgovorov, število in delež pravih odgovorov ter število in delež napačnih odgovorov. Pod vsako preglednico je interpretacija rezultatov, ki ugotavlja, zakaj je prišlo do (ne)natančnega izgovora določenih glasov.

Preglednica 7: Izgovor *v* na začetku besede pred soglasnikom

Primer	Vseh odgovorov	Pravilni odgovori	Delež	Napačni odgovori	Delež
<i>vpisal</i>	20	9	45 %	11	55 %
<i>ysi</i>	20	12	60 %	8	40 %
<i>vnetje</i>	20	4	20 %	16	80 %
<i>vdreti</i>	20	10	50 %	10	50 %
<i>vsako</i>	20	7	35 %	13	65 %

Pri izgovoru *v* na začetku besede pred soglasnikom so se pri vseh primerih pojavile napake. Največ napačnih odgovorov se je pojavilo pri besedah *vnetje* (16-krat) in *vdreti* (10-krat), kjer so anketiranci *v* prebrali kot [v], ter *vpisal* (11-krat) in *vsako* (13-krat), kjer so anketiranci *v* prebrali kot [f]. Pri vseh primerih je napačen izgovor posledica negativnega jezikovnega prenosa, saj se *v* v makedonščini pred

zvočniki in zvenečimi soglasniki v izgovarja kot [v], npr. *влече, вбие*, pred nezvenečimi soglasniki pa kot [f], npr. *вторник*.

Preglednica 8: Izgovor v pred soglasnikom znotraj besede

Primer	Vseh odgovorov	Pravilni odgovori	Delež	Napačni odgovori	Delež
<i>povsod</i>	20	8	40 %	12	60 %
<i>življenje</i>	20	11	55 %	9	45 %

Pri izgovoru *v* pred soglasnikom se je v obeh primerih pojavilo veliko število napačnih odgovorov (*povsod* 12-krat, *življenje* 9-krat). Ponovno se je pokazal negativni jezikovni prenos iz makedonščine, saj so anketiranci v besedi *povsod* v prebrali nezveneče, torej kot [f], v besedi *življenje* pa kot [v].

Preglednica 9: Izgovor v na koncu besede

Primer	Vseh odgovorov	Pravilni odgovori	Delež	Napačni odgovori	Delež
<i>naslov</i>	20	4	20 %	16	80 %
<i>Titov</i>	20	6	30 %	14	70 %
<i>domov</i>	20	8	40 %	12	60 %
<i>kozličkov</i>	20	6	30 %	14	70 %

Anketiranci so *v* na koncu besede najpogosteje prebrali kot [f] (*naslov* 16-krat, *Titov* 14-krat, *kozličkov* 12-krat), pri primerih *domov* in *kozličkov* pa je nekaj anketirancev v prebralo kot [v] (*domov* 4-krat, *kozličkov* 2-krat). Bistveno večje število anketirancev je torej *v* na koncu besede prebralo kot [f], kar kaže na negativni jezikovni prenos iz makedonščine. V makedonščini se zveneči soglasniki na koncu besede izgovarjajo nezveneče, *φ* pa predstavlja nezveneči par *β*.

Preglednica 10: Izgovor predloga v

Primer	Vseh odgovorov	Pravilni odgovori	Delež	Napačni odgovori	Delež
<i>v šolo</i>	20	4	20 %	16	80 %
<i>v trgovino</i>	20	7	35 %	13	65 %
<i>v Ukrajino</i>	20	6	30 %	14	70 %
<i>v Anglijo</i>	20	5	25 %	15	75 %

Med neustreznimi odgovori pri izgovoru predloga *v* sta se pokazali dve večji skupini napak: izgovor predloga *v* kot [v] ali [f] in izgovor predloga *v* ločeno od besede, kot [və]. Ločeni izgovor se je pokazal v vseh štirih primerih (*v šolo* 6-krat, *v trgovino* 4-krat, *v Ukrajino* 8-krat, *v Anglijo* 7-krat), anketiranci pa so ga izgovorili kot [v]. Pri izgovoru predloga *v* skupaj z besedo so pred samoglasniki in zvenečimi soglasniki anketiranci predlog *v* prebrali kot [v] (*v Ukrajino*

6-krat, v *Anglijo* 8-krat), pred nezvenečimi soglasniki pa kot [f] (v *šolo* 10-krat, v *trgovino* 9-krat). Pri tem se je kot posledica negativnega jezikovnega prenosa iz makedonščine pokazala premena po zvonečnosti $\sigma - \phi$, saj so anketiranci pred samoglasniki in zvonečimi soglasniki predlog *v* prebrali kot [v], pred nezvenečimi soglasniki pa kot [f].

Preglednica 11: Izgovor *e* pred *r*

Primer	Vseh odgovorov	Pravilni odgovori	Delež	Napačni odgovori	Delež
<i>cerkve</i>	20	0	0 %	20	100 %
<i>večerov</i>	20	0	0 %	20	100 %

Pri izgovoru *e* pred *r* ni bilo niti enega pravilnega odgovora (*cerkve* 20-krat, *večerov* 20-krat), saj so vsi anketiranci namesto ozkega *e* izgovarjali bodisi sredinski bodisi široki *e*. Pri tem gre za negativni jezikovni prenos, saj makedonščina ne loči ozkih in širokih glasov, pač pa se izgovarja sredinski *e*.

Preglednica 12: Izgovor $\partial + r$

Primer	Vseh odgovorov	Pravilni odgovori	Delež	Napačni odgovori	Delež
<i>virtu</i>	20	2	10 %	18	90 %
<i>trg</i>	20	4	20 %	16	80 %
<i>prvič</i>	20	5	25 %	15	75 %

Pri izgovoru $\partial + r$ večina anketirancev ni izgovorila polglasnika, temveč je *r* izgovarjala zlogotvorno z jasno izraženo močnejšo vibracijo. Napačen izgovor se je pojavil v vseh primerih (*virtu* 18-krat, *trg* 16-krat, *prvič* 15-krat), kar je posledica negativnega jezikovnega prenosa iz makedonščine, saj makedonski knjižni jezik ne pozna polglasnika in se *r* izgovarja zlogotvorno z močnejšo vibracijo.

Preglednica 13: Izgovor neobstojnega polglasnika pred *r*

Primer	Vseh odgovorov	Pravilni odgovori	Delež	Napačni odgovori	Delež
<i>koprsk</i>	20	1	5 %	19	95 %
<i>decembrskih</i>	20	2	10 %	18	90 %

Večina anketirancev polglasnika ob *r* ni izgovorila. Napačen izgovor se je pojavil v obeh primerih (*koprsk* 19-krat, *decembrskih* 18-krat), namesto polglasnika pa so anketiranci pred *r* izgovarjali *e*, npr. [koperske], ali *r* z močnejšo vibracijo (zlogotvorno). Gre za negativni jezikovni prenos iz makedonščine, ki ne pozna polglasnika, zato se *r* izgovarja zlogotvorno.

Preglednica 14: Izgovor deležnika na -l

Primer	Vseh odgovorov	Pravilni odgovori	Delež	Napačni odgovori	Delež
<i>obul</i>	20	3	15 %	17	85 %
<i>bil</i>	20	1	5 %	19	95 %
<i>dovolil</i>	20	3	15 %	17	85 %
<i>delal</i>	20	2	10 %	18	90 %
<i>počival</i>	20	3	15 %	17	85 %

Deležnik na *-l* poznata tako slovenščina kot makedonščina; v obeh jezikih se uporablja za tvorbo preteklika (v makedonščini za tvorbo nedoločnega preteklika in preteklo-prihodnjega pripovednega časa) in pogojnika. Po obliki so si deležniki na *-l* v obeh jezikih podobni (npr. slov. gledal – mak. гледал), vendar se razlikujejo po izgovoru končnega *l*, kar se kaže tudi v odgovorih anketirancev, ki so ga večinoma prebrali kot [l]. Napačen izgovor se je pojavil v vseh primerih (*obul* 17-krat, *bil* 19-krat, *dovolil* 17-krat, *delal* 18-krat, *počival* 17-krat), saj so ga anketiranci prebrali kot [l], v večini primerov tudi pretrdo, kar je posledica negativnega jezikovnega prenosa, saj se končni *l* v deležnikih v makedonščini bere kot trdi [l].

Preglednica 15: Izgovor istomorfemskega -ol-

Primer	Vseh odgovorov	Pravilni odgovori	Delež	Napačni odgovori	Delež
<i>jabolka</i>	20	2	10 %	18	90 %
<i>volk</i>	20	1	5 %	19	95 %
<i>poln</i>	20	0	0 %	20	100 %
<i>čoln</i>	20	0	0 %	20	100 %

Pri izgovoru *l* v morfemskem sklopu *-ol-* se je pojavilo veliko število napak; večina anketirancev je prebrala trdi *l* (*jabolka* 18-krat, *volk* 19-krat, *poln* 20-krat, *čoln* 20-krat). Gre za negativni jezikovni prenos iz makedonščine, kjer se *l* v glasovnem zaporedju *-ol-* izgovarja trdo. Poleg tega pa tako slovenščina kot makedonščina poznata iste oblike leksemov *jabolka*, *volk*, *poln* in *čoln*, saj je v obeh jezikih prišlo do razvoja glasovnega zaporedja *-ol-* iz psl. zlogotvornega **l̥*, ki se enako zapisuje, vendar različno izgovarja (Šekli 2018: 122).

Preglednica 16: Izgovor l pred soglasnikom za poimenovanje osebe

Primer	Vseh odgovorov	Pravilni odgovori	Delež	Napačni odgovori	Delež
<i>gledalci</i>	20	0	0 %	20	100 %
<i>poslušalkami</i>	20	0	0 %	20	100 %

Pri izgovoru *l* pred soglasnikom za poimenovanje oseb so bili vsi odgovori napačni (*gledalci* 20-krat, *poslušalkami* 20-krat), saj so vprašani *l* izgovorili kot trdi *l*. To je posledica negativnega jezikovnega prenosa iz makedonščine, kjer se *l* vedno izgovarja kot [l], trdost oz. mehkost pa je odvisna od sosednjih glasov.

Preglednica 17: Izgovor *l* na koncu besede

Primer	Vseh odgovorov	Pravilni odgovori	Delež	Napačni odgovori	Delež
<i>bel</i>	20	1	5 %	19	95 %
<i>vesel</i>	20	0	0 %	20	100 %

Pri izgovoru *l* na koncu besede se je pojavil samo en pravilen odgovor, večina je bila napačnih (*bel* 19-krat, *vesel* 20-krat). Anketiranci so *l* na koncu besede prebrali kot trdi [l], kar je posledica negativnega jezikovnega prenosa iz makedonščine, kjer se *l* na koncu besede bere kot trdi [l].

Preglednica 18: Izgovor *l* pred soglasnikom za poimenovanje stvari

Primer	Vseh odgovorov	Pravilni odgovori	Delež	Napačni odgovori	Delež
<i>kopalke</i>	20	0	0 %	20	100 %
<i>drsalke</i>	20	0	0 %	20	100 %

Vsi anketiranci so *l* pred soglasnikom za poimenovanje stvari sicer prebrali kot [l], vendar pretrdo (*kopalke* 20-krat, *drsalke* 20-krat), kar je posledica negativnega jezikovnega prenosa iz makedonščine. V teh primerih gre za slovensko jezikovno specifikko, saj igra izgovor pomensko razločevalno vlogo: leksema *kopalke* in *drsalke* z izgovorom [l] pomenita stvar (kopalno obleko in obutev za drsanje), z izgovorom [ɥ] pa osebo (ženske, ki se kopajo oz. ki se drsajo).

Preglednica 19: Izgovor *l* pred samoglasnikom

Primer	Vseh odgovorov	Pravilni odgovori	Delež	Napačni odgovori	Delež
<i>labod</i>	20	0	0 %	20	100 %
<i>bolan</i>	20	0	0 %	20	100 %
<i>poleti</i>	20	0	0 %	20	100 %
<i>letu</i>	20	0	0 %	20	100 %

Vsi anketiranci so *l* pred samoglasnikom izgovorili sicer kot [l], vendar pretrdo (*labod* 20-krat, *bolan* 20-krat, *poleti* 20-krat, *letu* 20-krat). Posebej trd izgovor se je pokazal pred samoglasniki *a*, *o* in *u*, kar je posledica negativnega jezikovnega prenosa iz makedonščine, saj se v položajih pred *a*, *o* in *u* izgovarja trdi *l*, pred sprednjima samoglasnikoma *e* in *i* pa polmehki *l*, ki je trši od slovenskega *l*.

Preglednica 20: Izgovor zvenečih soglasnikov v položaju na koncu besede

Primer	Vseh odgovorov	Pravilni odgovori	Delež	Napačni odgovori	Delež
<i>laž</i>	20	20	100 %	0	0 %
<i>labod</i>	20	20	100 %	0	0 %
<i>zob</i>	20	20	100 %	0	0 %

Izgovor zvenečih glasov v položaju na koncu besede se ni pokazal kot problematičen, saj so vsi anketiranci izgovorili ustrezne nezveneče pare. Pri tem gre za pozitivni prenos iz makedonščine, saj se v makedonščini zveneči glasovi v položaju na koncu besede ravno tako izgovarjajo nezveneče oz. z ustreznimi nezvenečimi pari.

Preglednica 21: Izgovor premene po zvenečnosti

Primer	Vseh odgovorov	Pravilni odgovori	Delež	Napačni odgovori	Delež
<i>kdo</i>	20	20	100 %	0	0 %
<i>sladkorjem</i>	20	20	100 %	0	0 %
<i>predsednik</i>	20	4	20 %	16	80 %

Pri upoštevanju premene po zvenečnosti se niso pokazala posebna odstopanja, saj so anketiranci večinoma izgovarjali ustrezne nezveneče pare. To je posledica pozitivnega jezikovnega prenosa, saj tudi makedonščina pozna premeno po zvenečnosti, ki pa je v primerjavi s slovenščino prisotna tudi v zapisu, razen redkih izjem, ko pride do premene premena po zvenečnosti samo v izgovoru, ne pa tudi v zapisu: *мрaвкa* [mraฟka], *бeгcтвo* [bekstvo], *нaдeжтa* [nadeštа] itd. Napačni odgovori so se pojavili v primeru *predsednik* (16-krat), ki so ga anketiranci napačno izgovorili kot [presednik], saj so pri izgovoru izpustili glas *d*, zato ni prišlo do zlitja glasov.

5 SKLEP

Rezultati kažejo, da je za govorce makedonščine pri učenju slovenščine kot tujega jezika najbolj problematičen izgovor glasov *v* in *l*. Izgovor *v* pred samoglasnikom ni predstavljal posebne težave, medtem ko so anketiranci *l* v položaju pred samoglasnikom, posebej pred *a*, *o* in *u*, izgovarjali pretrdo. Napačen izgovor *l* se je pojavil tudi v deležnikih na *-l*, izgovoru istomorfemskega *-ol-* in izgovoru *l* na koncu besede, ki so ga anketiranci najpogosteje izgovarjali kot [l], v večini primerov tudi pretrdo. Problematičen je tudi izgovor *v* pred soglasnikom, izgovor *v* v položaju na koncu besede in izgovor predloga *v*, saj so ga anketiranci pod vplivom prvega jezika večinoma izgovarjali kot [v] in niso izgovarjali ustreznih variant. Upoštevanje premene po zvenečnosti se za makedonske govorce ni izkazalo kot

problematično, saj se premena po zvenečnosti pojavlja tudi v makedonščini. Problematičen je bil izgovor polglasnika, vendar ne izgovor samega glasu, ki je za govorce makedonščine artikulacijsko nezahteven, temveč njegov izgovor ob *r*. Večina anketirancev pred *r* ni izgovorila polglasnika, ampak je *r* izgovorila zlogotvorno, z jasnejšo močnejšo vibracijo, kar je posledica prenosa iz makedonščine, kjer je *r* lahko zlogotovoren. Pri kontrastivni analizi makedonščine in slovenščine na glasoslovnih ravni se je pokazalo še veliko odprtih vprašanj; za posebej zapleteno se je izkazalo vprašanje naglasa, ki pa zaradi obsega problematike ni bilo zajeto v raziskavo. Anketiranci so napačno naglaševali pod vplivom makedonščine (*ime, zêlo, kêmija, geogrâfija, natakârica* idr.), ki ima (razen nekaj izjem) predvidljivo naglaševanje, in sicer na tretjem zlogu od konca besede. Poleg naglasa je v nadaljnjih raziskavah smiselno analizirati samoglasniško kolikost, ki je makedonščina sicer ne pozna, ima pa v slovenščini v veliko primerih pomenskorazločevalno vlogo. Rezultati glasoslovne analize utirajo pot za nadaljnje raziskovalno delo na tem področju in nudijo osnovo za izdelavo didaktičnih gradiv in vaj za odpravljanje napak za skupino govorcev z makedonskim izhodiščnim jezikom, saj je tovrstnega gradiva izredno malo (na tem mestu velja omeniti učbenik *Fonetika 1* (Tivadar – Batista 2019), v katerem so predstavljene osnove slovenskega glasoslovja s fonetičnimi vajami). Kot didaktični pripomoček bi bil zelo uporaben priročnik s fonetičnimi vajami in vajami za odpravljanje izgovornih napak, ki bi bil prilagojen potrebam specifične skupine govorcev.

VIRI IN LITERATURA

- Arizankovska 2015** = Lidija Arizankovska, Slovnica slovenskega jezika kot tujega jezika za govorce makedonščine, v: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis 1*, ur. Mojca Smolej, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015 (Obdobja 34), 75–83.
- Arizankovska 2009** = Lidija Arizankovska, Slovenščina kot tuji jezik – težave, s katerimi se srečujejo govorci makedonščine, v: *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*, ur. Marko Stabej, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009 (Obdobja 28), 27–32.
- Bojkovska idr. 2008** = Stojka Bojkovska idr., *Opšta gramatika na makedonskiot jazik*, Skopje: Prosvetno delo, 2008.
- Horjak 2019** = Luka Horjak, Akustična analiza polglasnika: ob osemdesetletnici izida Orisa slovenskega knjižnega izgovora Franceta Bezlaja, v: *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*, ur. Hotimir Tivadar, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019 (Obdobja 38), 39–47.
- Koneski 2004** = Blaže Koneski, *Gramatika na makedonskiot literaturen jazik*, Skopje: Prosvetno delo Ad-Skopje – Redakcija Detska radost, 2004.
- Labroska 2012** = Veselinka Labroska, Od fonetsko-fonološkite osobenosti vo makedonskiot i vo slovenečkijot jazik, *Context: Review for Comparative Literature and Cultural Research = Kontekst: spisanie za komparativna kniževnost i kulturološko istraživanje* 10 (2012), 81–93.
- Mildner 1999** = Vesna Mildner, Odpravljanje izgovornih napak v maternem in tujem jeziku, v: *Skripta 3: zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*, ur. Marja Bešter, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1999, 13–21.
- Minova-Āurkova 2007** = Liljana Minova-Āurkova, *Gramatika na makedonskiot standarden jazik za stranci = Grammar of the standard Macedonian language for foreign speakers*, Štip: 2. Avgust S, 2007.

- Panovska-Dimkova 2010** = Iskra Panovska-Dimkova, *Praktikum po pravopis so pravogovor na makedonskiot literaturnen jazik*, Skopje: Iskra Panovska-Dimkova, 2010.
- Panovska-Dimkova 2016** = Iskra Panovska-Dimkova, *Za trite tipa na l vo makedonskiot jazik i nivnoto beleženje*, v: *XLII Međunarodna naučna konferencija na XLVIII Međunaroden seminar za makedonski jazik, literatura i kultura*, Skopje: Univerzitet Sv. Kiril i Metodij, 2016, 7–17, http://ukim.edu.mk/dokumenti_m/2015-48_seminar-42_MNK.pdf (dostop 18. 11. 2020).
- Pavletić 2019** = Nika Pavletić, *Slovenščina kot tuji jezik pri govorcih hrvaščine, bosanščine, srbščine in makedonščine: analiza odstopanj od slovenske knjižne norme na izbranih jezikovnih ravlinah: magistrsko delo*, Fakulteta za humanistične študije Univerza na Primorskem, Koper, 2019.
- Pirih Svetina 2003** = Nataša Pirih Svetina, *Napaka v ogledalu procesa učenja tujega jezika, Jezik in slovstvo* 48.2 (2003), 17–26.
- Požgaj Hadži 2002** = Vesna Požgaj Hadži, *Hrvaščina in slovenščina v stiku = Hrvatski i slovenski u kontaktu*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002.
- Požgaj Hadži – Ferbežar 2012** = Vesna Požgaj Hadži – Ina Ferbežar, *Tudi to je slovenščina, v: Izzivi kontrastivnega jezikoslovja = Izazovi kontrastivne lingvistike*, ur. Vesna Požgaj Hadži, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012, 139–149.
- Pravopis na makedonskiot jazik 2017** = *Pravopis na makedonskiot jazik: vtoro izdanie*, ur. Elena Jovanova-Āurovska – Gordana Vojneska, Skopje: Institut za makedonski jazik Krste Misirkov – Kultura, 2017.
- Sawicka – Spasov 1997** = Irena Sawicka – Ljudmil Spasov, *Fonologija na sodobniot makedonski standarden jazik*, Skopje: Detska radost, 1997.
- SP 1 Pravila 1994** = *Slovenski pravopis 1: pravila*, ur. Jože Toporišič idr., Ljubljana: DZS, 1994.
- Šekli 2018** = Matej Šekli, *Tipologija lingvogenез slovanskih jezikov*, Ljubljana: Založba ZRC, 2018.
- Šeruga Prek – Antončič 2014** = Cvetka Šeruga Prek – Emica Antončič, *Slovenska zborna izreka*, Maribor: Aristej, 2014.
- Šumenjak – Volk 2020** = Klara Šumenjak – Jana Volk, *Raba izbranih samostalnikov 1. ženske sklanjatve pri tujih študentih UP*, v: *Mikro in makro: pristopi in prispevki k humanističnim vedam ob dvajsetletnici UP FHŠ 2*, ur. Irena Lazar – Aleksander Panjek – Jonatan Vinkler, Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2020, 461–479.
- Tivadar 1999** = Hotimir Tivadar, *Fonem /v/ v slovenskem govornem knjižnem jeziku, Slavistična revija* 47.3 (1999), 341–361.
- Tivadar 2004** = Hotimir Tivadar, *Fonetično-fonološke lastnosti samoglasnikov v sodobnem knjižnem jeziku, Slavistična revija* 52.1 (2004), 31–48.
- Tivadar – Batista 2019** = Hotimir Tivadar – Urban Batista, *Fonetika 1*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019.
- Toporišič 2004** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 42004.

POVZETEK

An Analysis of Phonetic Errors by Macedonian Speakers Learning Slovenian

Macedonian speakers encounter problems at all linguistic levels when learning Slovenian as a foreign language. Teaching proper pronunciation is often pushed into the background and phonetic errors should already be eliminated at the early stage of learning to prevent them from becoming fossilized quickly and remaining permanent. This article presents and analyzes the most frequent phonetic errors made by Macedonian speakers. The study included twenty students from the University of Primorska that were native Macedonian speakers, and it covered the pronunciation of *v* and *l* in various positions, the pronunciation of *r* and schwa, and the pronunciation of voicing alternations. The results show that Macedonian speakers have the most difficulty pronouncing *v* and *l*

before a consonant and in a word-final position, they pronounce the *l* too hard, and they have problems pronouncing schwa and syllabic *r*. Incorrect pronunciation results from a negative linguistic transfer from Macedonian, in which *v* is either pronounced as *v* or its voiceless counterpart *f*, and *l* is pronounced velarized in front of *a*, *o*, and *u* and in final position, and non-velarized before *e* and *i*, but still more velarized than in Slovenian. Standard Macedonian does not have schwa, and so the respondents did not pronounce it, and they pronounced *r* in such positions syllabically. They had the least problems with the pronunciation of *v* and *l* in front of a vowel and the pronunciation of phonological alterations.

SVETLANA KMECOVÁ

SKOZI VRATA VEN, SKOZI OKNO NOTER: POIMENOVANJA ZA DELE HIŠE V SESTAVI SLOVENSКИH IN SLOVAŠKIH FRAZEMOV

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.27.2.06](https://doi.org/10.3986/JZ.27.2.06)

Koncepta *dom* in *hiša* sta v jeziku tesno povezana in sta v vsaki kulturi v središču jezikovne slike sveta. Prispevek se v uvodu ukvarja ravno z njima, v nadaljevanju pa s primerjalnega vidika obravnava frazeološke enote v slovenskem in slovaškem jeziku, ki kot sestavino vsebujejo izbrana poimenovanja za dele hiše. Ti večinoma večpomenski leksemi vstopajo v stalne besedne zveze ne samo s svojo semantično, ampak tudi simbolno vrednostjo. Obsežnost preučevanega pomenskega polja dokazuje dojemanje doma kot ene od osnovnih vrednot človekovega življenja.

Ključne besede: slovenska frazeologija, slovaška frazeologija, hiša, dom, deli hiše

Skozi vrata ven, skozi okno noter (out through the door, in through the window): Names of House Parts as Components of Slovenian and Slovak Phrasemes

The concepts of *house* and *home*, which are closely interconnected in language, are at the center of the linguistic picture of the world in every culture. They are outlined in the introduction of this article, and the subsequent sections deal with phraseological units in Slovenian and Slovak containing one of the chosen house parts as a component from a comparative point of view. The lexemes are mostly polysemous, and as parts of fixed expressions they bear both semantic and symbolic value. The fact that this semantic field is so numerous proves that the home is understood as one of the most important values in human life.

Keywords: Slovenian phraseology, Slovak phraseology, house, home, house parts

Temelji

Gradil na pesku sem

in se je podrlo.

Gradil na skali sem

in se je podrlo.

Zdaj bom začel graditi

vrh dimnika pri dimu.

(*Leopold Staff, prev. Rozka Štefan*)

1 UVOD

1.1 Koncepta *hiša* in *dom*

Po Hansu Biedermannu (1992: 61) je hiša simbol bivanjskega središča človeka, ki je umeščeno in zgrajeno po določenih pravilih. Bivališče gotovo ni zgolj materialni objekt, ampak je v vsaki družbi tudi eden od ključnih simbolov njene

Prispevek je nastal v okviru projekta Ministrstva za šolstvo, znanost, raziskovanje in šport Slovaške republike VEGA 1/0666/21 *Percepcia nadprirodzena v jazykoch a kultúrach Slovanov s akcentom na západoslovanský a južnoslovanský areál II.*

kulture (Bajburin 2005: 9). Z grajenjem bivališča in ustvarjanjem doma človek vedno znova ponavlja stvarjenje sveta, iz kaosa ustvarja kozmos; njegovo bivališče, njegov dom je torej *imago mundi*, hkrati pa ga dojema kot središče sveta (Eliade 1994: 27–32).

Koncepta *hiša* in *dom* sta v slovenski in slovaški kulturi in jeziku tesno povezana in se v mnogočem prekrivata, tako da ju praktično ni mogoče ločiti. V zvezi s tem pri Moniki Kavalir (2015: 39) beremo, da sta ta dva pojma v slovenski kulturi fizično vzajemno določena. V obeh državah so ljudje na svoja bivališča močno navezani, tudi čustveno,¹ iz česar sledi poleg drugega splošno veliko manjša mobilnost kot npr. v državah zahodne Evrope ali v Ameriki. Tretji koncept, ki nastopa v navedenem kontekstu in je z omenjenima dvema neločljivo povezan, je *rod* oz. *družina* (Avramova 2007: 161). Iz več stalnih besednih zvez, npr. *Najprej štalica, potem kravica* (SSKJ 1994: 1363) : *Najprv fara, potom Mara* (SSSJ 2006: 953), je razvidno, da je bila hiša oz. v prenesenem pomenu tudi materialna varnost dojemana kot pogoj za ustvaritev gnezda, doma, prav tako pa družine. Dom in svet, kot je opozoril Jerzy Bartmiński (2008: 66), stojita v opoziciji, opredeljujeta eden drugega, hkrati pa se komplementarno dopolnjujeta. Bartmiński navaja dva načina konceptualizacije njunega medsebojnega razmerja: svet je dojeman kot dom in obratno, dom pa kot svet, mikrosvet – strukture enega se v pomanjšani ali povečani podobi ponavljajo v drugem.

Bivališča ljudi po svetu so prilagojena geografski legi, vremenskim razmeram, dostopnim materialom in drugim, npr. gospodarskim ali socialnim okoliščinam, zato se po podobi, obliki in opremi zelo razlikujejo, skupne pa so jim njihova funkcija in asociacije, ki se z njimi povezujejo, saj predstavljajo za človeka zatočišče, varnost, zasebnost, toplino, družbo bližnjih ljudi ipd. Najstarejše hiše (trdna, trajna bivališča) so približno iz dobe 6500 pr. n. š., odkrili so jih v Jerihu in na Armenskem višavju. Po prihodu Slovanov na danes z njimi naseljena področja se je njihova hiša razvijala od enoprostorskega do večprostorskega bivališča (ELKS 1: 100). Hiše se razlikujejo glede na razširjenost po določenem geografskem in kulturnem območju (v Sloveniji alpska, panonska, sredozemska, in osrednjeslovenska hiša, na Slovaškem gorska, nižinska, zahodnoslovaška in vzhodnoslovaška hiša), po obdobju in gradbenem razvoju (npr. ognjiščnica, dimnica, hiša s črno kuhinjo itd.), po zasnovi (npr. pritlična, vrhhlevna, nadstropna hiša), družbenem stanu in poklicu prebivalcev (npr. kmečka, gruntarska, solinska hiša) itd. (SEL 2011: 166; Botík – Ruttkay – Šalkovský 1998: 100). Najbistvenejši vidik bivališča je organizacija življenja v njem, torej način bivanja družine glede na njeno strukturo, gospodarske dejavnosti in ureditev razmerij med njenimi pripadniki (ELKS 1: 100).

1 To je povezano tudi z dejstvom, da so lastniki bili tradicionalno tudi graditelji hiše, pri gradnji pa jim je pomagalo širše sorodstvo, skupnost; ta navezanost torej sledi tudi iz dela lastnih rok. V primerjavi z zahodnimi državami je v Sloveniji in na Slovaškem večina gospodinjstev naseljena z lastniki nepremičnin, ki si svoje hiše sami načrtujejo, prilagajajo jih svojim potrebam in preferencam, tako da so bivališča manj uniformna (Kavalir 2015).

V psihologiji je hiša pomemben simbol, v sanjah npr. predstavlja človeka samega. Freudovska psihologija je pripisala simboliko hiše ženski, materi, samo bistvo hiše je bolj žensko-materinsko kot moško (Biedermann 1992: 61), kar je gotovo povezano tudi s predstavo ženske kot vzdrževalke ognja, ognjišča in srca hiše. Kljub postopni desakralizaciji vseh področij človeškega življenja (gl. npr. Eliade 1994) ostaja bivališče zanj sveto mesto, zato je dom gotovo ena od človekovih osnovnih in osrednjih vrednot.

1.2 Leksikalni pomen in etimologija

Tradicionalno človeško bivališče označujemo v slovenščini z leksemom *hiša*; v slovaščini se uporablja beseda *dom*. Samostalnik *hiša* je po SSKJ (1994: 275): (1) stavba, namenjena zlasti za bivanje ljudi; (2) družinska skupnost, družina, rodbina; (3) podjetje ali ustanova, zlasti trgovska, kulturna; (4) glavni stanovanjski prostor v kmečki hiši; (5) zunanje ogrodje nekaterih nižje razvitih živali, navadno spiralno zavito, hišica. V slovaščini se v sorodnem pomenu uporablja leksem *chyža*, ki označuje enostavno nizko hišo oz. starinsko tudi bivalni prostor, sobo. Slovaški leksem *dom* je v SSSJ (2006: 709–710) opredeljen kot: (1) stavba, zgradba, namenjena predvsem za bivanje; (2) del poimenovanja ustanove, ki organizira določene dogodke, nudi različne storitve ali služi različnim namenom in dejavnostim; (3) mesto, kraj, kjer človek živi, biva, kjer je doma; (4) najbližje sorodstvo, lastno gospodinjstvo; (5) vladarska ali plemiška rodbina, dinastija.

Leksem *hiša* se po SES (1997: 170) uporablja od približno 15. stoletja. Praslovansko ali slovansko **xŷs'a* in **xŷz'a* je prevzeto iz neke germanske predloge, ki se je verjetno razvila iz **hūsa* iz osnove **(s)keuH-* s pomenom 'oviti, pokriti', to pa je sorodno z nemškim *Hütte* 'koča' in dalje z grškim *keūthos* 'skrivališče, hlev, bivališče'. Po SESS (2015: 226) ima slovaški leksem *chyža* v slovaških narečjih tudi pomen 'senik', kar priča o tem, da so ljudje in živali dolgo živeli skupaj pod eno streho. Drugačno etimologijo ima po SES (1997: 98) in SESS (2015: 130) leksem *dom*, v praslovanščini **domъ*, ki se v tej obliki uporablja verjetno od 12. stoletja in se je, podobno kot njegove izpeljanke, razvil iz indoevropskega **domu-* s pomenom 'hiša, dom'. To je nastalo iz korena **dem-* 'graditi', prvotni pomen je torej 'kar je zgrajeno'.

Leksem *dom* se uporablja v obeh jezikih in ugotovimo lahko, da gre v tem primeru vsaj delno za medjezikovna homonima (Vaňko 2003: 59–60). Slovaška ustreznica slovenske besede *dom* je samostalnik *domov*, kar je po SESS (2015: 130) reducirana različica izvirne oblike dajalnika ednine leksema *dom*. Dvojici *hiša/dom* in *dom/domov* v obeh jezikih v določenih sobesedilih delujeta kot delni sopomenki, lahko bi rekli, da se zgoraj omenjena fizična pogojenost odraža tudi v jeziku, pri čemer se vsakemu semantično prepletenemu in dopolnjujočemu se paru pridružuje s svojim pomenom tudi leksem *družina/rodina*, kar je razvidno tudi iz navedenih leksikalnih pomenov.

S konceptoma *dom* in *hiša* v slovenski in slovaški frazeologiji in paremiologiji smo se podrobneje ukvarjali v prispevku z naslovom *Domov sú ruky*, na ktorých smieš plakať: obraz domu a domova v slovenskom a slovinskem jazyku (Kmecová 2020), v katerem navajamo tudi frazeološke enote, predvsem pregovore in reke s tema sestavinama. Takih zvez je v frazeoloških fondih obeh jezikov veliko in zadeto odražajo nasprotja, ki se tradicionalno povezujejo s konceptom *hiša* oz. *dom*, kot jih navaja A. K. Bajburin (2005: 18), in sicer *notranje : zunanje, svoje (domače) : tuje, znano : neznano*, ta pa so povezana tudi z drugimi, kot npr. *dobro : slabo/hudobno, bližnje : oddaljeno, čisto : nečisto, zasebno : javno* itd., npr. *V svoji hiši delam, kar hočem, v tuji, kar smem* (Trdina 1987: 642) : *Doma ako chceš, inde ako smieš* (SSSJ 2006: 710); *Povsod je dobro, doma pa najbolje* (SSKJ 1994: 157) : *Všade dobre, doma najlepšie* (SSSJ 2006: 710); *Domača gora – najbolj zelena* (Kocbek – Šašelj 1934: 47); *Lepši doma krajec chleba, než v cudzine krava celá* (SSSJ 2006: 710). Frazeološke zveze pa odražajo tudi odnose med člani gospodinjstva, materialne in socialne razmere ter družbene norme, npr. *Vsaka hiša ima svojega miša* (Makarovič 1975: 200) : *Niet domu bez dymu* (Záturecký 2005: 459); *Hiša razdeljena razpada kakor zapuščena* (Bojc 1980: 103) : *Dom rozdelený spadne* (Záturecký 2005: 142); *Kjer nosi žena hlače, mož pa kijkljo, v taki hiši ne išči ne pameti ne sreče* (Trdina 1987: 680) : *Beda tomu domu, kde chlap nosí kytľu a žena gate* (Záturecký 2005: 55).

1.3 Predmet raziskave

Gradnja bivališča je tradicionalno potekala po točno določenih pravilih in je bila pospremljena s številnimi šegami in rituali. Hišo samo torej lahko dojemamo kot mitološki prostor, v katerem so ljudje sobivali z nadnaravnimi bitji (in se poskušali pred njimi skriti). Posamezni deli hiše (in tudi kosi pohištva, okraski ipd.) se niso gradili ali nameščali po naključju, tudi tu so obstajala pravila, norme, imeli so svojo funkcijo in tudi simbolno vrednost. Bajburin (1995: 207) piše o trodelni vertikalni strukturi bivališča, ki se ujema z arhaičnim modelom, v katerem sta dve meji – tla in strop – delili bivališče na tri dele: klet (podzemlje), bivalni prostor (zemlja) in podstrešje oz. streha (nebo). Pri pregledovanju gradiva tega tematskega polja smo naleteli na sorazmerno veliko število frazemov, ki kot sestavino vsebujejo poimenovanja za katerega od delov hiše. Ker tudi ti s svojimi pomeni in simboliko soustvarjajo koncepta *hiša* in *dom* v obeh jezikih, smo se odločili, da se bomo v pričujočem prispevku zato ukvarjali z njimi.

Dostopno gradivo je razmeroma obsežno, zato bomo v tem prispevku upoštevali frazeološke enote, ki vsebujejo lekseme *temelj, prag, vrata, okno, streha, podstrešje, ognjišče, peč* ali *dimnik* in njihove slovaške ustreznice, le v nekaj relevantnih primerih tudi z njihovimi izpeljankami ali sopomenkami. Zanimalo nas bo torej, v katerih nestavčnih in stavčnih frazeoloških enotah (oz. tudi v drugih stalnih besednih zvezah) nastopajo kot sestavine in kaj od njihovega izvirnega simbolnega pomena se je ohranilo v jeziku. S takimi slovenskimi in slovaškimi frazemi se bomo ukvarjali s primerjalnega vidika, pri čemer se bomo osredotočili na njihov izvor, mo-

tivacijo nastanka, stopnjo ustreznosti, zgradbo ipd. Za osnovo bomo v relevantnih primerih vzeli slovaško frazeološko terminologijo.

2 POIMENOVANJA ZA DELE HIŠE KOT SESTAVINE SLOVENSКИH IN SLOVAŠKIH FRAZEMOV

Za lekseme, ki označujejo dele hiše, preučene v tem prispevku, velja, da gre v skoraj vseh primerih za večpomenke, pri čemer se izhodiščni, prvotni pomen nanaša ravno na človeško bivališče; v nadaljevanju se bomo osredotočali na ta leksikalni pomen, druge pa bomo navajali samo v relevantnih primerih. Omenjeni leksemi pogosto nastopajo v terminoloških besednih zvezah, v frazeoloških zvezah različnih tipov pa se nekateri (najpogosteje *prag*, *vrata*, *streha*) pojavljajo tudi kot *pars pro toto* in metonimično poimenujejo celo hišo, ali se v določenih sobesedilih uporabljajo kot istopomenke leksema *dom*; tako npr. SSSJ (2016: 157) navaja zanj poleg drugih naslednje sinonime: *domači prag*, *dvor*, *krov*, *ognjišče*, *streha*, *zapeček*, v slovaškem SSS (2000: 100) pa najdemo le besedi *strecha*, *prístrešie*, vendar to ne pomeni, da v tem pomenu niso znane tudi druge besede, npr. *prah*, *dvere* itd.

2.1 *Temelj*

Leksem *temelj*, v slovaščini *základ*, označuje 'nosilni del kakega gradbenega objekta, navadno v zemlji', posledično tudi 'kar je nujno potrebno za obstoj, razvoj česa' itd. (SSKJ 1994: 1386). Uporablja se večinoma v množini, torej v oblikah *temelji* in *základy*. V temelje, zlasti vogale, so ljudje pogosto nameščali predmete, ki naj bi jih varovali pred nevarnostjo in zagotavljali srečo gospodinjstvu, npr. kruh, kovance, stekleničko z blagoslovljeno vodo ipd. (ELKS 2: 334).

Niti SSKJ niti SSF ne navajata frazemov s to sestavino, v SSKJ (1994: 226) pa najdemo frazem s sopomenko *fundament*, in sicer *uničiti kaj do fundamenta* s pomenom 'popolnoma, čisto uničiti'. Zgledi, ki se jih da najti v korpusu Gigafida 2.0, kažejo, da se uporablja tudi z drugimi glagoli (npr. *izčrpati do fundamenta*) ali celo pridevniki (npr. *patetičen do fundamenta*) in samostalniki (npr. *pokvarjenost do fundamenta*). Veliko pogosteje se uporablja besedna zveza *do temeljev*, ki je SSKJ (1994: 1386) ne navaja v frazeološkem gnezdu, temveč pod točko 4 pri leksikalnem pomenu leksema *temelj*, in sicer »ekspr., v prislovni rabi, s predlogom 'popolnoma, čisto'«, navedeni pa so zgledi *uničiti kaj do temelja (temeljev)*,² *to zamisel je treba iz temelja predelati, njegovo življenje se je v temeljih spremenilo*. KSSJ (2003: 908) in SSJ (1965: 453) uvrščata ustrezne besedne zveze *od základu (základov)*, *do základu (základov)* in *v základe* med frazeološke; v tem primeru gre za minimalne frazeme, sestavljene iz ene polnopomenske in ene nepolnopomen-

2 V podobnih primerih, zlasti če gre za uničenje z ognjem, se v slovaščini uporablja zveza *do tla*, npr. *zhoriet' do tla*, *vyplálit' do tla*. Pomen leksema *tlo* slovaško govorečim ni več znan, uporablja se samo še v tem frazemu, starejši SSJ (1964: 538) pa navaja pomen 'podstrežje, strop', znan v nekaterih slovaških narečjih.

ske besede. Prvi dve zvezi pomenita ‘popolnoma, v celoti’; zadnja pa se uporablja v pomenu ‘v resnici, v bistvu’.

Omenili bomo še v obeh jezikih zelo razširjen in pogosto rabljen frazem *temeljni kamen* (česa) (SSF 2011: 325) : *základný kameň* (SSSJ 2011: 510–511)³, ki se uporablja v pomenu ‘začetno, za nadaljnji potek najvažnejše delo’ večinoma v glagolskih zvezah kot npr. *biti temeljni kamen česa : byť základným kameňom niečoho, položiť temeljni kamen za kaj : položiť základný kameň niečoho* ipd. Prav tako poznata oba jezika enoto *vogelni kamen : uholný kameň* s pomenom ‘kar je zelo pomembno, temeljnega pomena’ (SSF 2011: 325) oz. ‘osnova, bistvo nečesa’ (SSSJ 2011: 510–511). V navedenih frazemih se odraža dejstvo, da so bili vogelni kamni največji in najmočnejši deli temeljev.

2.2 Prag

Prag, v slovaškem jeziku *prah*, je spodnji del vratne odprtine iz lesa, kamna ali opeke. V starejših, lesenih hišah je bil predvsem zaradi zaščite pred mišmi, podganami ipd. veliko višji kot v današnjih, 20–30 cm nad tlemi (ELKS2 1995: 76). Tudi zato je v tradicionalnih ljudskih predstavah ponazarjal ne le fizično, ampak tudi mentalno mejo med zunanjim svetom in notranjim prostorom (z vsemi prej omenjenimi nasprotji) in je bil eno od kulturnih mest v hiši. »Prag je mejna črta, meja, ločnica, ki ločuje in postavlja v opozicijo dva svetova, hkrati pa je paradoksalno mesto, kjer ta dva svetova vzajemno komunicirata in kjer je mogoč prehod iz profanega v sveti svet« (Eliade 1994: 20, prev. S. K.). Besede se sicer nanašajo na prag cerkve, a če upoštevamo, da koncept doma opredeljuje pri vsakem človeku krog njegovih elementarnih izkušenj in stoji v samem jedru splošno priznane lestvice vrednot skupaj z drugimi pojmi, ki spadajo v sfero *sacrum*, kot so mati, družina, družba, narod ali domovina (Bartmiński 2008: 56), lahko rečemo, da veljajo tudi za človekov dom, njegovo bivališče. Leksem *prag*, praslovansko **pǫrgъ*, se je razvil iz indoevropskega **pórHgo-*, kar je verjetno pomenilo ‘lesena klada, deblo’ (SES 1997: 557). V obeh jezikih je eden od pomenov leksema *prag* tudi ‘meja’ oz. ‘določena najnižja ali najvišja stopnja česa’ (SSKJ 1994: 964; KSSJ 2003: 546). SSKJ (1994: 964) navaja tudi ekspresivni pomen ‘dom, domača hiša’, pogosto v zvezi *domači prag*. Prav tako je znan pomen ‘čas pred bližnjim nastopom česa’, kar je vzporedno s slovaščino, kjer se leksem *prag* uporablja tudi v prenesenem pomenu ‘začetek’, torej časovna meja.⁴ V obeh jezikih obstajajo terminološke besedne zveze z različnih področij s to sestavino, npr. *prag bolečine : prah bolesti, dražljajski prag : prah citlivosti, gorski prag, nosový prah*, ali zveze tipa *na pragu odraslosti : na prahu dospelosti, na pragu novega leta : na prahu nového roka, na pragu smrti : na prahu smrti* ipd., ki bi jih lahko označili tudi za frazeološke. SSSJ

3 SSSJ (2011: 510–511) zveze *základný kameň* v primerjavi z enoto *uholný kameň* ne navaja v frazeološkem gnezdu.

4 Tu gre bolj za vprašanje leksikografske obdelave leksema *prag*, lahko pa trdimo, da so vsi navedeni pomeni znani v obeh raziskovanih jezikih.

(1963: 419) navaja starejši frazem *otíkat' cudzie prahy* s pomenom 'potepati se po tujih hišah, obiskovati tuje ljudi'. V SSKJ (1994: 964) najdemo tudi enoti *vreči koga čez prag* s pomenom 's silo spraviti iz prostora' in *pognati koga čez prag* 'napoditi od doma'.

Razmeroma bogato je sestavina prag zastopana v paremiologiji, kjer nastopa skoraj izključno v pomenu 'dom, hiša' oz. 'meja med domom in zunanjim svetom', npr. *Vsak naj pometa pred svojim pragom!* (SSKJ 1994: 964) : *Každý nech si pred svojim prahom zametá!* (KSSJ 2003: 546); *Ne bom več prestopil praga te hiše!* (SSKJ 1994: 964) : *Neprekročím viac prah tohto domu!*; *Ti očeta do praga, sin tebe čez prag!* (SP 2020) : *Kto svojho otca vyvlieka pred prah, toho jeho deti vyvlečú na záhumnie* (Záturecký 2005: 67). Skoraj vse navedene enote so v jeziku žive in se jih da najti v več različicah. Dejstvo, da je včasih zelo težko oditi od doma, torej postaviti se na lastne noge, odraža pregovor *Hišni prag je najvišja planina* (Bojc 1980: 90). HSSJ (1995: 270) navaja zanimiv frazem *len z prahu pozdravit' (zavoňat)* *niečo* s pomenom 'poznati kaj le površno'.

Prag je imel pomembno vlogo ob zagotavljanju sreče in zaščite družine, pri sprejemanju njenih novih članov ter v recepcijskih obredih in obredih prehoda, zato je povezan z mnogimi običaji; tako so nanj npr. pribijali podkve, risali pentagram, to je znamenje, ki varuje pred moro, ali pod prag zakopavali zelišča s čudežno močjo (ELKS 2: 76). Mnoge kulture ga štejejo za sedež duha zaščitnika, varuha praga, ki se ga ne sme užaliti. Ima namreč moč, da odžene nezaželene obiskovalce, kot so npr. demonska bitja in coprnice⁵ (Biedermann 1992: 238). Sledi navedenih dejstev ne najdemo več v jeziku neposredno v obliki frazemov, so pa prisotne v ljudskem izročilu, npr. pravljicah in pesmih. Prav tako je predstava praga kot mitološke točke prehoda gotovo močno prisotna v mentalnih vzorcih, saj še danes velja, da se ne rokujemo, ne pozdravljamo in ne poslavljamo čez prag, znan je tudi običaj, da ženin po poroki nese nevesto na rokah čez prag.

2.3 Vrata

Vrata so 'odprtina v zidu, steni, ki omogoča dostop v notranjost česa', 'naprava z gibljivo pritrjeno ploščo za zapiranje take odprtine' in 'gibljivo pritrjena plošča take naprave' (SSKJ 1994: 1539). Kljub temu da tudi slovaščina pozna leksem *vráta*, se v zgoraj navedenih pomenih uporablja v sodobnem jeziku leksem *dvere*,

5 V starejših mitologijah je znan pozitivni vidik povezanosti kače z zemljo in podzemljem – kot domača kača tu simbolizira duše prednikov. Predstave domačega duha kot sive ali bele kače so bile razširjene tako v Sloveniji kot na Slovaškem. Emília Horváthová (1977: 174) piše, da so ljudje verjeli, da se prvi gospodar, ki umre v novozgrajeni hiši, spremeni v belo ali svetlo sivo kačo. Ta kača – hišni čuvaj in njen dobri duh (pogosto gož), znana tudi kot *gospodar*, *gospodarček*, *škratelj*, *hišni pomočnik* (v slovaščini *domový had*, *had-gazda*, *hospodár*, *dedo*), je živela pod ognjiščem ali pod pragom, včasih tudi pod mizo, imela je rada mleko, ki so ga zanj domači puščali v skledici. Varovala je posestvo, in če jo je kdo ubil, je to pomenilo nesrečo, najpogosteje smrt gospodarja (SEL 2011: 155; ELKS 1: 157). Na Slovaškem je bila razširjena tudi predstava podlasice kot zaščitnice hiše; ta je bila povezana z dušo pokojne gospodarice (ELKS 1: 301).

pomen leksema *vrata* se je v knjižnem jeziku zožil in zdaj označuje 'vstopni prostor v gospodarsko poslopje, dvorišče ipd.', v obeh primerih pa množinski samostalniik kaže na prvotno dvodelnost vrat (SES 1997: 833).

Skupaj s pragom tvorijo vrata vstopni del hiše in »imajo v človekovem življenju varovalno, komunikacijsko in simbolno vlogo. V razmerju do celotnega doma so vrata majhen arhitekturni element, a njihova pričevalnost za dom je izjemna. [...] Imeti vrata pomeni imeti dom, varnost, prostor pripadanja.« (Sketelj 2014: 9) Bogata simbolika vrat ima veliko skupnega z že omenjeno simboliko praga, povezana je z začetkom in koncem, rojstvom in smrtjo, spremembo itd. »Prag, vrata neposredno in nazorno predstavljajo razkroj kontinuitete prostora; od tod njihov velik verski pomen, saj so simboli in hkrati nosilci prehoda iz enega prostora v drugega« (Eliade 1994: 20, prev. S. K.). Lahko jih razumemo obojestransko, torej kot vhod in izhod, kar je vzporedno z omenjeno dvojico začetek : konec. Kot vse druge odprtine so zaznamovana z žensko simboliko (npr. odpiranje vrat v poročnih ritualih simbolizira defloracijo, tudi ob težkem porodu je bilo treba na stežaj odpreti vrata in okna). V rimski mitologiji je bog vrat Janus, ki ima dva obraza, s katerima lahko gleda naprej in nazaj.⁶ Bajburin (2005: 160) piše, da so vrata skupaj z okni del hiše, ki zagotavlja »prehodnost« meje, hkrati pa predstavlja točko stika z zunanjim svetom, ki lahko prinese tudi nevarnost. V primerjavi z oknom ali dimnikom vrata veljajo za priporočeno točko stika z zunanjim svetom. Posebno pomembne so ključavnice (in luknje v njih), zapahi, ključi, ki so bogato zastopani v frazeologiji in paremiologiji, pri čemer se poudarja njihova zaščitna funkcija, ki se lahko spreobrne tudi v nesvobodo; prav tako najdemo v frazeoloških enotah kot sestavine druge dele vrat, npr. tečaje. Naši predniki so z mnogimi obredi, npr. z blagoslavljanjem vrat, pragov in oken, z različnimi čudežnimi zelišči, blagoslovljeno vodo, s simboli – križi, podkvami, pentagrami, s katerimi so okraševali zunanji prostor nad vrati, skušali zagotoviti varnost notranjega prostora. Vrata so tudi *pars pro toto* za hišo, kar je razvidno npr. iz zvez *od vrat do vrat : od dverí k dverám* (npr. hoditi, ponujati kaj ipd.).

V obeh raziskovanih jezikih vrata pogosto nastopajo kot sestavina večinoma delno ali popolnoma ekvivalentnih frazemov. Več takih zvez temelji na nasprotju *odprta vrata* (pripravljenost sprejeti, podpreti koga/kaj, pozitiven odnos do koga/česa) : *zaprta vrata* (zanikajoč, negativen odnos do koga/česa), pri čemer je slednjih več, npr. *naleteti na zaprta vrata*, *ostati pred zaprtimi vrati*, *trkati na zaprta vrata*, *zaloputniti (zapreti) komu vrata pred nosom* (SSKJ 1994: 1539) : *zabuchnúť (zavrieti) niekomu dvere pred nosom*, *zatvoriti si dvere k niečomu* (SSSJ 2006: 829, tu nastopajo vrata v pomenu 'možnost'), *vrata našega doma so za vas vedno odprta* (SSKJ 1994: 1539), *otvárat' niekomu (niečomu) dvere* (SSSJ 2006: 829), *vsa vrata so (na široko) odprta komu* (SSF 2011: 1068). V to

⁶ Iz njegovega imena je izpeljano tudi poimenovanje meseca januar, ki je prav tako v položaju, ko lahko gleda nazaj v staro in naprej v novo leto (SESS 2015: 240).

skupino spadata tudi enoti *dan odprtih vrat* (SSKJ 1994: 1539) : *deň otvorených dverí* (SSSJ 2006: 829), torej ‘dan, ko si lahko občani ogledajo obrate, podjetja, urade, ustanove’. Drugačen pomen imajo zaprta vrata v frazemu *(delati nekaj) za zaprtimi vrati* (SSF 2011: 1069) : *robiť niečo za zatvorenými (zamknutými) dverami* (SSSJ 2006: 829); tu dejavnost za zaprtimi vrati pomeni ‘skrivno, prikrito, nejavno dejanje’. Frazem *pokazati komu vrata* (SSKJ 1994: 1539) : *ukázat' niekomu dvere* (SSSJ 2006: 829) se uporablja v pomenu ‘povzročiti, da kdo zapusti določen prostor’.

Vrata, podobno kot prag, so lahko ne samo prostorski, ampak tudi časovni mejnik; medtem ko je prag tako rekoč »točka nič« (Nowakowska-Kempna – Będkowska-Kopczyk 1999: 236), imajo glagolske zveze tipa *biti pred vrati* : *byť pred dverami, kaj trka na vrata* : *niečo klope na dvere* pomen ‘biti tik pred’ (npr. pred začetkom, pred smrtjo). V več pregovorih nastopajo vrata v pomenu ‘ovira’, ki jo lahko odstranimo na več načinov, npr. *Potrpljenje železne duri prebije* (Kocbek – Šašelj 1934: 149) : *Trpezlivost ruže prináša* (KSSJ 2003: 786), *Denar odpira vsaka vrata* (SP). Realno življenjsko izkušnjo zrealita frazema *gledati (zijať) kot tele (bik) v nova vrata* (SSKJ 1994: 1539) : *hl'adiet' (pozerat') ako tela na nové vráta* (KSSJ 2003: 847) s pomenom ‘gledati zelo neumno ali začudeno’. Zoonimsko sestavino najdemo tudi v enotah *Mi o volku, volk na vrata (iz gozda)* (SSF 2011: 1050) : *My o vlku, vlk za humny* (KSSJ 2003: 839), ki se uporabljata, ko se nepričakovano pojavi oseba, o kateri se ravno govori. V tem primeru gre za delni ustreznici, saj je v slovaški enoti uporabljeno poimenovanje dela širše pojmovane kmečke hiše, gumna, skednja oz. dela zemljišča za njim. Družbeno sprejemljivi so stiki, ki se uresničujejo skozi glavna, vhodna vrata, vse drugo pa nakazuje na neobičajno situacijo, kar se zrcali v frazemu *priti (vstopiti) kam skozi stranska vrata* (SSKJ 1994: 1539) s pomenom ‘ne po redni, upravičeni, uradni poti’. Slovaščina pozna zvezo z manjšalnico *zadné dvierka* v frazemih *mysliet' (pamätat') na zadné dvierka* (SSSJ 2006: 830) s pomenoma ‘biti pripravljen na zaplete’ in ‘misliti na prihodnost’ ter *nechávat' (nechat') si zadné dvierka otvorené* (SSSJ 2006: 830) ‘računati tudi na drugo možnost, na umik’.

Slovaški SSSJ (2006: 829) navaja več frazemov, katerih ustreznice s preučevano sestavino v slovenščini nismo našli, npr. *nevmetiť sa do dverí* ‘biti zelo debel’, *netrafiť do dverí* ‘biti pijan’, *pchat' (strkat') prsty (chvost) medzi dvere* ‘vtikati se v nevarne, občutljive zadeve’. Zanimiv je frazem *držat' (niečo) ako hluchý dvere* (SSSJ 2006: 829) s pomenom ‘trdno ali trmasto držati kaj’, lahko pa ga uporabimo tudi za človeka, ki zdrži veliko, zlasti neprijetnega.

2.4 Okno

Leksem *okno*, ki se v enaki obliki uporablja v obeh raziskovanih jezikih, je v SSKJ (1994: 759) opredeljen kot ‘odprtina v steni stavbe, prevoznega sredstva, narejena zaradi svetlobe, zračenja’ in ‘okvir s steklom, prozornejšim materialom, prirejen za takšno odprtino’. Notranji prostor hiše povezuje ne samo z zunanjim svetom,

ampak tudi z veseljem in njegovimi cikli, kot so menjava dneva in noči, sonca in lune, svetlobe in teme, letnih časov. Zato je njegova simbolika dopolnjena tudi z dvojico vidno : nevidno, v kateri ima ključno vlogo svetloba (gl. npr. slovensko *na okno trka dan (večer)*, SSKJ 1994: 759), prisotna je tema pronicanja v zunanji prostor ob ostajanju v notranjem (Bajburin 2005: 166). Bivališča starih Slovanov niso imela oken, njihovo funkcijo so opravljala vrata. Razvoj oken (velikost, konstrukcija, okraševanje) je v ljudskem gradbeništvu neenakomeren, povezan je z geografsko lego in z namenom stavbe, prelomnico pa gotovo pomeni njihovo zastekljevanje od 17. oz. 18. stoletja (ELKS 1: 432; SEL 2011: 384). Beseda *okno* je etimološko sorodna z leksemom *oko*, »njen prvotni pomen si lahko predstavljamo kot ‚oko hiše‘« (SES 1997: 468); analogija med obema je razvidna tudi iz pregovora *Oko v srce okno* (Bojc 1980: 66) : *Oko do duše (srdca) okno* (SSJ 1960: 544) (o analogiji *kozmos – dom – telo* gl. npr. Eliade 1994).

Kot ostale odprtine je tudi okno povezano z žensko simboliko, prav tako je marijanski simbol: svetloba, ki prihaja od zunaj oz. od zgoraj, je Sveti duh, medtem ko okno samo ne sije, ampak prepušča božansko svetlobo (Biedermann 1992: 203). Okno je tudi pomembna arhitekturna prvina, njegova oblika je bila vedno eden od tipičnih značilnosti arhitekturnih slogov (Puškár 2003: 9). Skozi okno lahko pride v hišo tudi kakšna nevarnost (hudobna nadnaravna bitja) ali kaj nezaželenega – v dvojici *vrata : okno* je slednje nezaželen način prihoda v hišo. S tem je povezana šega vasovanja, »po kateri so fantje praviloma zvečer hodili k dekletom, t. i. podokničarstvo [...]. Povezano je s petjem fantov na vasi, s klicanjem dekleta pod oknom, največkrat ponoči, in z obiskom v dekletovi kamri« (SEL 2011: 660), kar naj bi bilo pred poroko prepovedano, vendar je bilo za skupnost splošno sprejemljivo. V zvezi s tem SSKJ (1994: 759) navaja frazem *hoditi pod okno h komu* s pomenom ‘vasovat’. V slovaščini frazema s to sestavino v enakem pomenu ne beležimo, motiv izpovedovanja ljubezni pod oknom pa je seveda prisoten predvsem v ljudskih pesmih.

V obeh jezikih se uporablja frazem *metati denar skozi okno* (SSKJ 1994: 759) : *vyhodit' (vyhadzovat') peniaze oknom* (KSSJ 2003: 433) ‘zapravljati denar’. V slovaščini najdemo še starejši frazem *hl'adiet' (pozerat') pánu bohu do okien* (KSSJ 2003: 433) v pomenu ‘lenariti’, slovenska ustreznica bi lahko bila *Bogu čas krasti*. Podobne sestavine ima frazeološka enota *triafat' (striel'at') pánu bohu do okien* (SSJ 1960: 544), ki se je uporabljala v pomenu ‘streljati brez ciljanja, na slepo’. Slovar SSJ (1960: 544) navaja tudi frazem *byť oknom do sveta* s pomenom ‘omogočati povezavo s svetom’; v SSKJ ga ne najdemo, korpus Gigafida 2.0 pa vsebuje več kot tisoč zadetkov besedne zveze *okno v svet* s podobnim pomenom. Slovenska stalna besedna zveza *imeti okno* se po SSKJ (1994: 759) uporablja v pomenu ‘imeti prosto uro sredi pouka’, zdaj verjetno tudi že širše ‘imeti prost čas med delom ipd.’, slovaščina pozna formalno popolno ustreznico *mat' okno*, v kateri leksem *okno* nastopa v pomenu ‘prost časovni odsek, prazno mesto’ (KSSJ 2003: 433), s še enim pomenom, in sicer ‘imeti luknjo v spominu, ne spomniti se določenega obdobja’, pogosto, vendar pa sploh ne samo v zvezi z uživanjem alkohola ali mamil.

V slovaščini se za nadležnega človeka lahko reče *Vyhodiš ho dverami, vráti sa oknom*. (Čeprav se zveza pogosto uporablja, ni zabeležena v slovarjih.) Z uporabo dveh poimenovanj za dele hiše v enem frazemu prihaja do hiperbolizacije, ker nevarnost, neprijetnost skuša priti v hišo skozi dve točki prehoda (Nowakowska-Kempna – Będkowska-Kopczyk 1999: 237), kar intenzivira ekspresivnost frazema. Sestavini *okno* in *vrata* vsebuje tudi slovenski pregovor *Skozi vrata ven, skozi okno noter* (Sirk 2009: 162), ki pa se uporablja v pomenu ‘nikoli se ne sme obupati, vedno se najde rešitev’. Na podobnem principu dvojnosti je nastala tudi enota *Ženska dota pride na vrata noter, a gre na okno ven* (Kocbek – Šašelj 1934: 210).

2.5 *Streha in podstrešje*

Streha, v slovaščini *strecha*, je gradbena konstrukcija, ki od zgoraj zapira stavbo in jo ščiti pred vplivi slabega vremena (ELKS 2: 201) oz. pred slabimi vplivi nasploh. Predstavlja tudi mejo med svetom ljudi in nebom, notranjim in zunanjim, tokrat v navpični smeri. V zvezi s tem piše Bajburin (2005: 205) širše tudi o pozitivnem dojetanju vsega, kar je zakrito oz. tudi prikrito, in nasprotno negativnem dojetanju odkritega (kar je v določenem smislu tudi analogično z nasprotjem *javno* : *zasebno*, prekriva pa se tudi z opozicijo *tuje* : *domače*). Hiša in vse v njej naj bi bilo zakrito: posode, postelja, tudi človek, saj se brez pokrite glave v odraslosti ne odhaja izpod domače strehe, še posebej v primeru žensk. Ta analogija je očitna tudi v enem od pomenov leksema *strecha* v slovaščini, ki ga navaja KSSJ (2003: 712) ‘krajci (pri klobuku), štrleči rob kape’. Streha je bila prav tako kot peč in drugi deli z odprtino dojemana kot ženski element bivališča in so jo ljudje včasih okraševali s posebnimi ornamentami ali okraski.

Oba jezika poznata stalno besedno zvezo *rodna streha* (SSKJ 1994: 1321) : *rodná strecha* (KSSJ 2003: 712) s pomenom ‘dom’; slovenski viri (SSKJ 1994: 1321) navajajo, da se sam leksem *streha* (prav tako pa starejši *krov*) kot *pars pro toto* uporablja v pomenu ‘stanovanje, dom’, starejši slovaški slovar SSJ (1964: 284) za besedo *strecha* prav tako navaja pomen ‘hiša, bivališče’, novejši KSSJ pa ne več. Na tem načelu so osnovane tudi zveze *streha nad glavo* (SSKJ 1994: 1321) : *strecha nad hlavou* (KSSJ 2003: 712) ‘dom, bivališče’ (pogosto v zvezah *ne imeti strehe nad glavo* : *nemat’ strechu nad hlavou*, *iskati si streho nad glavo* : *hládat’ si strechu nad hlavou* ipd.), *živeti pod skupno streho* (SSKJ 1994: 1321), 7 : *bývat’ pod jednou strechou* (KSSJ 2003: 712) ‘živeti skupaj’, *spraviti otroke pod streho* ‘priskrbeti jim stanovanje, zaposlitev’, *vzeti koga pod streho* ‘dati komu prenočišče, hrano’.

Več frazemov odraža realno življenjsko izkušnjo, pozitivno ali negativno (npr. z ognjem, ki v preteklosti ni bila redka). Besedni zvezi *rdeči petelin* (SSF 2011: 692) : ⟨*červený*⟩ *kohút na streche* (KSSJ 2003: 712) sta v obeh jezikih pogosti, v zvezi z ognjem v prenesenem pomenu pa smo našli še slovaški frazem

7 V SSKJ (1994: 1321) besedna zveza ni uvrščena v frazeološko gnezdo.

strecha mu hori nad glavou (KSSJ 2003: 712) s pomenom 'v kritičnem položaju je' in delni ustreznici *ogenj v strehi* (SSF 2011: 622) : *ohēn na streche* (KSSJ 2003: 430) v pomenu 'nesporazum, prepir'. Na drugi strani so frazemi kot *spraviti (imeti) kaj pod streho* (SSF 2011: 922) : *mať niečo pod strehou* (KSSJ 2003: 712) 'imeti kaj končano, zagotovljeno, rešeno' oz. *dostať niečo pod strechu* (KSSJ 2003: 712) s pomenom 'uspešno dokončati'. Sama zase govori frazeološka enota *začeti zidati hišo pri strehi* (SSKJ 1994: 1321).

S primerjalnega vidika, in sicer predvsem zaradi zgradbe, ki se v slovenščini pojavlja v več primerih, slovaščina pa je ne pozna, je zanimiv slovenski frazem *imeti ga pod streho* (SSF 2011: 922) s pomenom 'biti vinjen'. Slovaški frazeološki fond podobno kot vsi drugi vsebuje veliko število frazemov s tem pomenom, ampak ne s sestavino *streha*, še najbližje bi najbrž bila zveza *mať pod čapicou (čepcom)* (SSSJ 2006: 465, 481), ki jo najdemo tudi v slovenščini v obliki *imeti ga pod kapo* (SSKJ 1994: 381). Iz slovenskega frazema je tako kot že v prejšnjih primerih razvidna analogija med hišo in človeškim telesom.

V paremiologiji se ta sestavina nahaja npr. v slovenski enoti *Hiša naj ima streho* (Prek 1974: 123) s pomenom 'kar se doma izreče, naj doma tudi ostane' ali slovaški *Aj deravá strecha lepšie ako žiadna* (Záturecký 2005: 234). Pogosto uporabljana in razširjena sta v obeh jezikih pregovora z zoonimskima sestavinama *Boljši je vrabec v roki kakor golob na strehi* (SSKJ 1994: 1321) : *Lepši vrabec v hrsti ako holub na streche* (KSSJ 2003: 712); *O tem že čivkajo vrabci na strehah* (SSKJ 1994: 1321) : *O tom už aj vrabce na streche čvirikajú* (KSSJ 2003: 712). Pomembnost upoštevanja družbenih norm se zrcali v enoti *Tista, ki živita brez blagoslova, sta v hiši brez krova* (Medvešček 1998: 108).

Podstrešje (sinonim *podstreha*), v slovaščini *povala* (tudi *pôjd*), je »prostor v stavbi med stropom najvišje etaže in streho. Velikost in namembnost podstrešja sta odvisni od velikosti stavbe in ostrešja.« (SEL 2011: 432) Dokler se je dim odvajal samo na podstrešje, se je to praviloma uporabljalo samo za skladiščenje malo uporabljenih stvari, po uvedbi dimnikov, ki so segali nad streho, pa je postalo pomemben prostor za shranjevanje poljedelskih pridelkov, orodja ipd. (ELKS 2: 67). V starih ritualno-mitoloških predstavah skorajda ne nastopa, verjetno zato, ker je veliko mlajše, če že, pa je obravnavano kot obrobje s celim spektrom s tem povezanih negativnih pomenov in je, podobno kot podzemlje, bolj pod nadzorom nadnaravnih in nečistih sil kot človeka (Bajburin 2005: 211). Te predstave so se gotovo ohranile, niso pa eksplicitno izražene v jeziku v obliki stalnih besednih zvez.

V slovaščini se leksem *povala* uporablja tudi v pomenu 'konstrukcija, ki od zgoraj zapira notranji prostor stavbe' (KSSJ 2003: 536), torej kot sopomenka leksema *strop*, iz slovarja HSSJ (1995: 210) pa sta razvidna še starejša pomena 'tla, pod' v prvem in 'tram, gred' v drugem primeru, iz česar je razvidno, da so se pomeni omenjenih besed med sabo vedno prepletali. Slovenski leksem *podstrešje* pa se je po SSKJ (1994: 877) v starejši slovenščini uporabljal tudi sopomensko z besedo *streha*. SSKJ na tem mestu prav tako navaja, da se v slovenščini leksem

podstrešje šaljivo uporabljata tudi za človeško glavo oz. um ali umsko, zdravje s primerom *zdravnik je ugotovil, da je njegovo podstrešje v redu*. V korpusu Gigafida 2.0 pa smo našli več s tem povezanih različic frazema *(ne)pospravljeno podstrešje*. Slovaščina prispodobe s to sestavino ne pozna, podobna analogija med stavbo in človeškim telesom, ki smo jo omenili že prej, pa je razvidna iz frazema *straši mu vo veži*⁸ (SSJ 1965: 79) s sorodnim pomenom ‘ni pri zdravi pameti, ni normalen’. Sestavino *povala* oz. njeno različico *poval* vsebujejo še narečni frazemi *chváli do povali* in *úžiteg malí, hvali do povali a ml'čka ňet*, oba s pomenom ‘veliko besed in malo koristi’, *chlab do povala* ‘zelo visok moški’ in pregovor *Pod nískín povalom, ňevískacuj cvalom*, ki ima pomen ‘ravnaj v skladu z okoliščinami’ (SSN 2006: 1051).

2.6 Ognjišče, peč, dimnik

Izjemen status imajo v hiši *ognjišče, peč* ali *kamin* (v slovaščini *ohnisko, pec, kozub*) kot vsestransko središče resnične, družbene in metaforične toplote in svetlobe (Ledinek Lozej 2015: 130). Z ognjiščem so bile povezane mnoge vraže, običaji in obredi. Med najstarejše spada predstava o domačem duhu in varuhu hiše, ki je živel pod pragom, pa tudi pod ognjiščem ali pečjo. Zaradi navedenih in tudi drugih razlogov se je ognjišču in na njem gorečemu ognju izkazovalo splošno spoštovanje (ELKS 1: 430). Ognjišče ustvarja toplino doma in simbolizira družino. Le redko je bilo namenjeno samo eni dejavnosti, kuhi ali peki, večinoma je služilo tudi za ogrevanje in osvetljevanje, kar je bolj učinkovito z višine, zato je postopoma prišlo do njegovega dviga (Juvanec 2010: 30). Po SEL (2011: 38) je bilo podrtje ognjišča v srednjem veku simbol razpada družinske skupnosti, pomenilo je lahko tudi izključitev družine iz skupnosti. V Evropi je bila znana navada polaganja novorojenca na mizo, klop ali tla, predvsem pa na ognjišče, od koder ga je dvignil njegov oče in ga s tem priznal za svojega (NS 1944: 267.)

V obeh jezikih obstajajo enote, povezane z navedenimi dejstvi – v slovenščini *domače ognjišče* s pomenom ‘dom, družina’ (SSKJ 1994: 755), ki ima v slovaščini delno ustreznico v enoti *rodinný kozub* (SSSJ 2011: 774). Starejši SSJ (1963: 752; 1960: 532) navaja tudi besedni zvezi *rodinný krb* in *rodinné ohnisko* s pomenom ‘družina, dom, simbol mirnega družinskega življenja’, ki pa nista uvrščeni v frazeološko gnezdo. V SSKJ (1994: 755) so zabeležene tudi frazeološke enote *ustvariti si lastno ognjišče* ‘ustvariti si dom, družino’, *ugaslo ognjišče* ‘zapuščen dom, zapuščena hiša’, v *vasi je ostalo le še pet ognjišč* ‘naseljenih hiš’.

Od pregovorov lahko navedemo npr. slovenskega *Kdor ima svoje ognjišče, naj drugega ne išče* (Možina 2000) in slovaško enoto *Vlastné ohnište každému najmilšie* (Zátarecký 2005: 72). Vsi navedeni frazemi pričajo o ognjišču kot o sakralnem jedru hiše, včasih poistovetenem tudi z oltarjem, hkrati pa o medsebojni povezanosti konceptov *dom, hiša* in *družina* v opazovanih kulturah.

8 *Veža* pomeni v slovaščini ‘stolp’.

Podobno je tudi peč bila prevladujoča prvina bivalnega prostora, pomembno mesto za delo, počitek in nasploh za življenje družine, vir toplote, mesto, kjer se je pripravljala hrana in kjer so se zaradi čistilne in zdravilne moči ognja tudi zdravile bolezni. Njena lega in orientacija je po Bajburinu (2005: 187) eno od najpomembnejših meril ureditve bivalnega prostora hiše. Osnovni element ogenj se po navadi šteje za moški element, vendar pa so ognjišče, peč in kamin ženska domena. Simbolika peči je povezana z žensko, materjo, peč je glede na njeno votlo obliko kot simbol materinstva razlagal tudi Carl Gustav Jung (Biedermann 1992: 202). Po ELKS 1: 53 je bila soba, po navadi edini celoletno rabljeni bivalni prostor v hiši, razdeljena na ženski del (zlasti prostor okrog peči) in moški del. Moškemu kot predstavniku kmečke družine in izvrševalcu družinskih obredov je pripadalo mesto na čelu mize. Prostor okoli peči je bil namenjen za ženske tudi kot prostor rodovnega kulta, zato se mu je reklo v slovaščini tudi *ženský kút*, *babin kút*, *babský kút*,⁹ ta pa je imel v hierarhiji nižjo vrednost kakor kot, v katerem je stala miza, ki je bil moški prostor, kar je razvidno tudi iz starejšega slovenskega pregovora *Ako gospodar za mizo dremlje, družina pri peči spi* (Makarovič 1975: 197). Povezava je očitna tudi v rekih *Peč se je podrla* (SSF 2011: 669) : *Pec sa im poválala* (Záturecký 2005: 61, navedena je tudi različica *Komín sa mu zvalil*) s pomenom 'ženska je rodila'. Posledično je možno na popolni ustreznici *sedeti za pečjo* (SSF 2011: 669) : *sediet' za pecou* (SSJ 1963: 49), v slovenščini tudi *biti za pečjo*, *čepeti za pečjo* ipd., kot tudi frazem *peč podpirati* (SSF 2011: 669), s pomenom 'lenariti, počivati' ali 'držati se pretežno doma, ne hoditi med ljudi' gledati tudi z vidika prej navedenih dejstev – peč kot mesto, ki je služilo poleg drugega za počitek, pa tudi kot prostor, zaznamovan z žensko simboliko, ki intenzivira predstavo o nesamostojnosti, odvisnosti,¹⁰ širše tudi omejenosti in nerazgledanosti, kar je razvidno tudi iz slovenskega pregovora *Kdor doma tiči, se malo nauči* (SSKJ 1994: 1396) in slovaške enote *Len vždy doma pod pecou sedi* (Záturecký 2005: 388). Podobne negativne konotacije ima tudi leksem *zapečkar* (*zapečnik*) : *zápečnik*¹¹ s pomenom 'nedejaven, doma držeč se človek' ali tudi 'kdor se v svojih interesih, razgledanosti omejuje na domači kraj, domačo deželo' (SSKJ 1994: 1610). V slovaščini so znane tudi sopomenke *domased*, *pecúch* in *pecivál*. V primerjavi s tem pa ima leksem *zapeček* (SSKJ 1994: 1610) pozitiven pomen 'varen dom'. Z njim sta povezani starejši besedni zvezi *umakniti se na zapeček* 'prepustiti gospodarstvo mladim' in *prebiti kaj v zapečku* 'na varnem'.

9 V tem kotu sobe je bil včasih tudi vhod v klet, ki je bila kot podzemlje področje nadnaravnih bitij (Bajburin 2005: 195).

10 Pomensko podobni, le da s še bolj poudarjenima sememoma 'nesamostojnost, odvisnost', so frazemi *držati se materinega krila* : *držat' sa maminej (ženinej) sukne* in *sediet' materi (mame) na (pri) sukni*.

11 Peči so bile večinoma postavljene na 50–70 cm visokem podstavku (v slovaščini *podpecie*), ki je na vsaki strani štrlel izpod same peči, s čimer so nastale okoli nje proste površine. Sprednji del se je uporabljal kot ognjišče, stranski del je služil kot klop, zadnji del – *zapeček* (v slovaščini *zapec*) – je bil zlasti pozimi priljubljen za počitek pri otrocih ali starejših (ELKS 2: 26–27).

V tej skupini velja omeniti še *dimnik*, v slovaščini *komín*, ki je na določen način tudi predstavljal prostor stika med notranjostjo hiše in zunanostjo, nepriporočen in nesprejemljiv vhod v hišo, skozi katerega so vanjo lahko prišla različna, večinoma škodujoča nadnaravna bitja. To dejstvo se je ohranilo v ljudskih pravljicah. V frazeologiji dimnik nastopa v enoti *zapisati kaj s <črno> kredo v dimnik* (SSKJ 1994: 139) : *zapisat' uhlom (čiernou kriedou) do komína* (SSSJ 2011: 665), ki se uporablja v zvezi z nenavadnim, a malo pomembnim dejstvom. V SGZD (1998: 87) je navedena tudi sicer neobdelana narečna različica *to bo pa z belo krajdo v črn rajfnik za zapisati*. V slovaščini obstaja frazem *vyletiet' hore komínom*, večinoma uporabljan v zvezi z denarjem, premoženjem, s pomenom 'biti zapravljen po nepotrebnem, nekoristno' (SSSJ 2011: 665).

3 ZAKLJUČEK

Koncept *hiša* : *dom* je v slovenskem in slovaškem jeziku tesno povezan s konceptom *dom* : *domov*, ki je v vsaki kulturi v središču jezikovne slike sveta. Ta povezanost se izkazuje v okviru vsakega posameznega jezika in prav tako z medjezikovnega vidika že v samem leksikalnem pomenu navedenih besed, skupnih asociacijah, simboliki ipd. Koncept *hiša* soustvarjajo tudi posamezni deli hiše, ki vanj vstopajo z lastno semantiko in simbolno vrednostjo. Poimenovanja delov hiše so večinoma večpomenke, ki nastopajo v frazeoloških zvezah in poleg tega tudi kot sestavine terminoloških besednih zvez. Dejstvo, da se v večini navedenih primerov v slovenščini in slovaščini uporabljajo enaki leksemi, priča o tem, da gre za stare besede, ki sodijo v osnovo besednih zakladov obeh jezikov.

Ustvarjanje lastnega mikrosveta, torej gradnja bivališča, hiše, je za človeka pomenilo velik dogodek, potekalo je po točno določenih pravilih in je bilo pospremljeno z mnogimi šegami in rituali, ki naj bi zagotovili varnost in zaščito pred zunanjim svetom z njegovimi nevarnostmi. Rečemo lahko, da se pomembnost in magičnost tega dogodka še danes zrcalita v kulturi in jeziku, čeprav se tega pogosto sploh ne zavedamo, in sicer v miselnih vzorcih in široki uporabi stalnih besednih zvez tipa *do temelja (temeljev)* : *do základu (základov)*, *na pragu* : *na prahu*, *pred vrati* : *predo dvermi* in mnogih drugih. V obeh jezikih smo našli frazeološke enote s preučevanimi sestavinami na različni stopnji ekvivalentnosti, v nekaterih primerih smo zabeležili tudi frazeme, ki v drugem jeziku nimajo ustreznice z iskanimi sestavinami. Deli hiše nastopajo kot sestavine tudi v mnogih pregovorih in rekih, s katerimi smo se v tem prispevku ukvarjali le delno in v več primerih nismo našli ustreznice, kar je po našem mnenju pogojeno tudi z obsegom dostopnega gradiva.

V prispevku zaradi omejenega obsega nismo mogli navesti vseh frazemov z izbranimi sestavinami niti se ukvarjati z vsemi frazemi, ki vsebujejo katerega od izrazov za druge dele hiše; možnosti je še veliko, npr. sestavine *tla*, *stena*, *strop*, kosi pohištva kot *miza*, *klop*, *postelja*, lahko bi šli tudi v podrobnosti in se

ukvarjali z leksemi *ključ*, *ključavnica*, *zapah*, ali nasprotno, širše, z vsemi deli posestva, kot so *dvorišče*, *hlev*, *ograja* itd. Upamo si trditi, da to pomensko polje predstavlja pomemben del frazeoloških fondov obeh jezikov, in to skupaj s takimi temeljnimi skupinami, kot so enote, ki kot sestavine vsebujejo poimenovanja delov človeškega telesa, frazemi z zoonimskimi sestavinami ali frazemi, ki kot sestavino vsebujejo poimenovanja rastlin. Menimo, da je preučevanje tega področja pomembno za sestavljanje mozaika jezikovne slike sveta slovenščine in slovaščine, ter upamo, da smo s tem prispevkom zapolnili eno od vrzeli v medsebojnem jezikovnem poznavanju in začrtali možnosti nadaljnjih raziskav.

VIRI IN LITERATURA

- Avramova 2007** = Валентина Аврамова, *Лингвокультуро́логия*, Шумен: Университетско издателство »Епископ Константин Преславски«, 2007.
[Valentina Avramova, *Lingvokul'turologija*, Šumen: Universitetsko izdatelstvo »Episkop Konstantin Preslavski«, 2007.]
- Bajburin 2005** = Альберт Кашфу́лович Байбу́рин, *Жилище в обрядах и представлениях восточных славян*, Москва: Языки славянской культуры, 2005.
[Al'bert Kašfullovič Bajburin, *Žilište v obrjadah i predstavlenijah vostočnyh slavjan*, Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 2005.]
- Bartmiński 2008** = Jerzy Bartmiński, Dom i świat – opozycja i komplementarność, *Postscriptum Polonistyczne* 1.1 (2008), 55–68.
- Biedermann 1992** = Hans Biedermann, *Lexikón symbolov*, Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 1992.
- Bojc 1974** = Etbin Bojc, *Pregovori in reki*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1974.
- Botik – Ruttkay – Šalkovský 1998** = Ján Botik – Matej Ruttkay – Peter Šalkovský, *Ludová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku*, Bratislava: Academic Electronic Press, 1998.
- Eliade 1994** = Mircea Eliade, *Posvätné a profánni*, Praha: Křesťanská akademie, 1994.
- ELKS 1–2** = *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* 1–2, ur. Ján Botik idr., Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo SAV, 1995.
- Horváthová 1977** = Emília Horváthová, *Príroda v svetónázorových predstavách slovenského ľudu, v: Prednášky XIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*, ur. Jozef Mistrík, Bratislava: ALFA, 1977, 161–176.
- HSSJ 1995** = *Historický slovník slovenského jazyka*: poihrať sa – pytlovať, ur. Milan Majtán, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 1995.
- Juvanec 2011** = Borut Juvanec, *Arhitektúra Slovenije 3: vernakularna arhitektúra: osrednji pas*, Ljubljana: Založba i2 – Fakulteta za arhitekturo, 2011.
- Kavalir 2015** = Monika Kavalir, House nad Home across Cultures, *ELOPE* (Ljubljana) 12.1 (2015), 29–47.
- KGF 2.0** = Korpus pisne standardne slovenščine Gigafida 2.0, <https://viri.cjvt.si/gigafida/> (1. 9. 2021).
- Kmecová 2020** = Svetlana Kmecová, Domov sú ruky, na ktorých smieš plakať: obraz domu a domova v slovenskom a slovinskom jazyku, v: *Etnolingvističský výskum na Slovensku: súčasný stav a perspektívy*, ur. Katarína Žeňuchová, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2020, 63–76.
- Kocbek – Šašelj 1934** = Fran Kocbek – Ivan Šašelj, *Slovenski pregovori, reki in prilike*, Celje: Družba svetega Mohorja, 1934.
- KSSJ 2003** = *Krátky slovník slovenského jazyka*, ur. Ján Kačala – Mária Pisárčiková, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2003.
- Ledinek Lozej 2015** = Špela Ledinek Lozej, *Od hiše do niše: razvoj kuhinje v Vipavski dolini*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015.

- Makarovič 1975** = Marija Makarovič, *Pregovori – življenjske resnice*, Ljubljana: Kmečki glas, 1975.
- Medvešček 1998** = Pavel Medvešček, *Obrusnice*, Nova Gorica: Založba Branko, 1998.
- Možina 2000** = Zofija Možina, Zbiralna akcija pri tedniku Družina (pobudnika Bogdan Dolenc – Marija Stanonik), Črnomelj, 2000.
- Nowakowska-Kempna – Będkowska-Kopczyk 1999** = Irena Nowakowska-Kempna – Agnieszka Będkowska-Kopczyk, *Między sacrum i profanum: o drzewiach i progach domu w frazeologii i przysłowiaach polskich i słoweńskich*, v: *W kręgu kultury Słowian*, ur. Emil Tokarz, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 233–238.
- NS 1944** = *Narodopisje Slovencev I*, ur. Rajko Ložar, Ljubljana: Založba Klas, 1944.
- Prek 1974** = Stanko Prek, *Ljudska modrost trden je most: pregovori, domislice in reki*, Ljubljana: Kmečki glas, 1974.
- Puškar idr. 2003** = Anton Puškar idr., *Okna, dveře, prosklené stěny*, Bratislava: Jaga group, 2003.
- SEL 2011** = *Slovenski etimološki leksikon*, ur. Angelos Baš, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011.
- SES 1997** = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997.
- SESS 2015** = Lubor Králik, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2015.
- SGZD 1998** = Peter Weiss, *Slovar govorov Zadrebčke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: poskusni zvezek (A–H)*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1998.
- Sirk 2009** = Darinka Sirk, *Ivanov venec: briške šege in navade*, Dobrovo: samozaložba, 2009.
- Sketelj 2014** = Polona Sketelj, *Vrata: prostorski in simbolni prehodi življenja*, Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2014.
- SNK** = Slovenský národný korpus – prim-7.0-public-all, <http://korpus.juls.savba.sk> (1. 9. 2021).
- SP 2020** = Matej Meterc, *Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov, 2020–*, www.fran.si (4. 11. 2021).
- SSF 2011** = Janez Keber, *Slovar slovenskih frazemov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- SSJ 1960** = *Slovník slovenského jazyka II: L–O*, ur. Štefan Peciar, Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1960.
- SSJ 1963** = *Slovník slovenského jazyka III: P–R*, ur. Štefan Peciar, Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964.
- SSJ 1964** = *Slovník slovenského jazyka IV: S–U*, ur. Štefan Peciar, Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964.
- SSJ 1965** = *Slovník slovenského jazyka V: V–Ž*, ur. Štefan Peciar, Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965.
- SSKJ 1994** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: DZS, 1994.
- SSN 2006** = *Slovník slovenských nářečí II: L–P*, ur. Adriana Ferenčíková – Ivor Ripka, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2006.
- SSS 2000** = *Synonymický slovník slovenčiny*, ur. Mária Pisárčiková, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2000.
- SSSJ 2006** = *Slovník súčasného slovenského jazyka: A–G*, ur. Klára Buzássyová – Alexandra Jarošová, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2006.
- SSSJ 2011** = *Slovník súčasného slovenského jazyka: H–L*, ur. Alexandra Jarošová – Klára Buzássyová, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2011.
- SSSJ 2016** = *Sinonimní slovar slovenskega jezika*, ur. Jerica Snoj, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016.
- Trdina 1987** = Janez Trdina, *Podobe prednikov 1–3*, Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS, 1987.
- Vaňko 2003** = Juraj Vaňko, *Slovaško-slovenska homonimija*, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2003.
- Zátarecký 2005** = Adolf Peter Zátarecký, *Slovenské príslovia, porekadlá, úslovie a hádanky*, Bratislava: Slovenský Tatran, 2005.
- Zbirka pregovorov in rekov** Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Ljubljana.

SUMMARY

Skozi vrata ven, skozi okno noter (out through the door, in through the window): Names of House Parts as Components of Slovenian and Slovak Phrasemes

The concepts of *house* and *home*, which are closely interconnected in language, are at the center of the linguistic picture of the world in every culture. They are outlined in the introduction of this article, and the subsequent sections deal with phraseological units in Slovenian and Slovak containing one of the chosen house parts (i.e., foundation, door-step, door, window, roof, loft, fireplace, stove, and chimney), as a component from a comparative point of view. The lexemes become part of fixed expressions bearing both semantic and symbolic value. The lexemes are mostly polysemous and only rarely vary in the languages examined, and they often appear as components of not only phraseological but also terminological set expressions. Building a dwelling or creating a home is almost a magical activity that marks a significant milestone in each person's life, and in the past this was accompanied by many customs and rituals. The importance of this event and the perception of home, a dwelling, and a house (with all their associations, such as security, privacy, warmth, and the presence of close people) as a fundamental value is reflected in mental schemes as well as in language in the form of many linguistic expressions based on these lexemes.

IVO **FABIJANIĆ**

O JEDNOM METODOLOŠKOM PRISTUPU BILJEŽENJA I RAŠČLAMBE FRAZEMA U NATPISIMA NA NADGROBNIM SPOMENICIMA (EPITAFIMA)

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.27.2.07](https://doi.org/10.3986/JZ.27.2.07)

O poskusu metodološkega pristopa k zapisovanju in analizi frazemov v napisih na nagrobnikih (epitafih)

Prispevek govori o novem metodološkem pristopu k identifikaciji, zapisovanju in analiziranju hrvaških frazemov v nagrobnih napisih. Zapisanih je bilo 138 frazemov s 127 nagrobnih napisov na mestnem pokopališču Pag (na otoku Pagu). Po izvedeni terenski raziskavi, postopkih in orodjih je v specifičnem metodološkem okviru opravljena razvrstitev frazemov po klasifikaciji Antice Menac iz leta 2007 na tri osnovne tipe: po izvoru, obliki in slogu.

Ključne besede: hrvaščina, nagrobni spomeniki, epitafi, frazemi, metodologija

On a Methodological Approach of Notifying and Analysing Phrasemes in Epitaphs

This paper is about a novel methodological approach in identifying, notifying and analysing Croatian phrasemes in epitaphs. 138 phrasemes have been identified out of 127 epitaphs, from tombstones in the Pag communal graveyard. The analysis was based on a specific field research, the procedures, instruments and methodological framework, while the classification of phrasemes was based on Menac's classification (2007): according to origin, form and style.

Keywords: Croatian, tombstones, epitaphs, phrasemes, methodology

Divnoj i nježnoj uspomeni na moje roditelje

0 UVOD

U eri korpusnih istraživanja u lingvistici prava je rijetkost biti u mogućnosti provesti istraživanje koje se metodološki zasniva na klasičnom, terenskom istraživanju jezičnoga materijala. Narav istraživanja koje ćemo u ovom radu predstaviti zasniva se na nemogućnosti korištenja tehnika i instrumenata računalne, korpusne lingvistike, jer je riječ o korpusu koji se nalazi na nadgrobnim spomenicima, čiji uzorci (u općim i/ili specijaliziranim korpusima) pisanoga jezika dobiveni automatskim pretraživanjem ne postoje (ili barem još nisu dostupni) pa obrada podataka u cilju njihove raščlambe i proučavanja takvim postupkom nije niti moguća.

1 CILJEVI, ZADATCI I PREGLED LITERATURE

Cilj je ovoga rada predložiti i predstaviti specifičan metodološki pristup prepoznavanja, bilježenja i raščlambe frazeoloških jedinica na materijalu prikupljenom s nadgrobnih spomenika. Postoje, naime, konkretni razlozi za takvim postupkom.

U hrvatskoj frazeološkoj literaturi ne postoje znanstveni ili stručni radovi u kojima se, na osnovi prethodno utvrđenog metodološkog okvira, utemeljenog na načelima terenskoga istraživanja, identificiraju, opisuju i proučavaju takvi specifični frazemi. Postoje, međutim, mnogi radovi u kojima su se istraživali i analizirali razni frazemi sa sastavnicom *smrt, pokoj, počivati* i sl. poput Bierich 1998, Fink 1999, 2000, 2001, 2007, 2012, Kolenić 1992/93, Kružić 2011, Levin-Steinmann 2009, Matešić 1996, Menac 1991, Opašić – Gregorović 2010, Pintarić 2003, 2005, 2007, 2009a, 2009b, Tošović 2007, Vuić – Franc 2012. Smatramo da je slab interes za proučavanjem frazema u epitafima u prvom redu povezan s činjenicom da je riječ o relativno ograničenom i jednoličnom materijalu, ali isto tako s činjenicom da u njihovom prepoznavanju, bilježenju i raščlambi, u hrvatskoj frazeološkoj literaturi ne postoje unaprijed zadani metodološki okvir. U prilog tomu navodimo podatak dobiven na osnovi pregleda frazeološke literature iz dvaju izvora: *Bibliografija hrvatske frazeologije*, autorica Željke Fink Arsovski, Barbare Kovačević i Anite Hrnjak, iz 2010. godine te *Bibliografija hrvatske frazeologije – frazeobibliografski rječnik*, istih autorica, iz 2017. godine, u kojima nisu pronađeni radovi s takvom tematikom. Kako se navodi u Predgovoru izdanja iz 2017. godine: »Prvo izdanje Bibliografije hrvatske frazeologije iz 2010. godine obuhvaća nama dostupne radove objavljene u razdoblju od 1970. godine do kraja 2009. dok je ovo izdanje upotpunjeno radovima izdanima od 2010. do zaključno 2015. godine. Bibliografija se sastoji od dvaju dijelova: popisa frazeoloških i frazeografskih radova te popisa frazema analiziranih u dijelu navedenih radova.« (Fink Arsovski – Kovačević – Hrnjak 2017: 5) Drugim riječima, pregledom prikupljene literature iz ovih dviju knjiga, s popisom radova iz hrvatske frazeologije u posljednjih pedesetak godina te utvrđenom činjenicom kako ne postoje radovi u kojima je, prethodno utvrđenim metodološkim okvirom, prikupljen i obrađen korpus epitafa, omogućeno nam je svojevrsno samostalno predlaganje metodologije, postupaka i instrumenata u provođenju ovoga istraživanja.

2 ORGANIZACIJA ISTRAŽIVANJA: PREDEKSPERIMENTALNA I EKSPERIMENTALNA FAZA

Naše istraživanje moguće je podijeliti u dva osnovna dijela – u općem i užem smislu. Opći dio istraživanja proteže se na planiranje i provedbu terenskoga dijela istraživanja koji uključuje lokaciju na kojoj će se prikupiti podatci te izvore s kojih će se prikupljati podatci na samoj lokaciji. U užem smislu, istraživanje se odnosi na raščlambu prikupljenih podataka s terena odnosno identifikaciju, klasifikaciju odnosno raščlambu frazema. Priprema istraživanja uključila je razmišljanja o planu, tehnikama promatranja i instrumentima potrebnim u njegovoj provedbi. U toj predeksperimentalnoj fazi prikupljeni su podatci o lokaciji odnosno o općim i povijesnim činjenicama o groblju, plan ili karta groblja, fotografija lokacije iz ptičje perspektive (iz ilustrativnih potreba), ali je pripremljen i anketni listić na kojem su se prikupljali podatci.

Podatci u anketnom listiću otkrivaju sljedeće činjenice: identifikaciju lokacije, tj. kraticu ili abrevijaciju mjesta u kojem se groblje nalazi i redni broj grobnoga mjesta ili grobnice, npr. PG/292, prema broju grobnoga mjesta navedenom u planu ili karti groblja, natpisu (epitafu) na grobnom spomeniku ili steli (natpisi se prenose u svojem izvornom obliku onako kako su napisani na samom spomeniku, što uključuje velika ili mala slova, korištenje interpunkcijskih znakova te eventualne gramatičke anomalije), kratkom opisu točnoga mjesta na kojem se natpis nalazi (na vrhu, sredini ili dnu, u desnom ili lijevom, gornjem ili donjem kutu glavne grobne stele, a ako se na njoj ne nalazi, onda sadrži osnovne podatke o natpisu na zasebnom samostojećem, obično polegnutom spomeniku na plohi grobnice, njegovu stilskom obliku – obično u obliku otvorene knjige, ili pak natpisu na nekom drugom manjem spomeniku koji se nalazi na mjestu izdvojenom od grobnice, npr. ispred ili pored groba). Iz nama nepoznatih razloga, poneko grobno mjesto nije evidentirano u karti pa su četiri grobnice (1–4) označene abrevijacijom BB (bez broja) i dodatnim kratkim opisom (npr. PG/BB/1 – između 248 i 249). Kad je riječ o postupku prikupljanja podataka, važno je naglasiti da su nam vrijedni podatci bili samo oni koji nisu uključivali biografske podatke o pokojnicima, npr. ime, prezime, obiteljski ili pojedinačni nadimak pokojnika/-ce te datum rođenja i smrti pokojnika.

GROBLJE / REDNI BROJ GROBNOG MJESTA	NATPIS / EPITAF	KRATAK OPIS LOKACIJE NATPISA NA GROBU
PG/5	POČIVALI U MIRU	glavna grobna stela; dno

Slika 1: Izgled i primjer anketnoga listića korištenog u istraživanju

Izgled i sadržaj anketnoga listića (Slika 1) djelomično se podudara sa sadržajem Tablice 1 u Dodatku ovom istraživanju, jer ne sadrži (četvrti) stupac u kojem se nalaze ekstrahirani frazemi, navedeni u postupku raščlambe.

Nakon ove faze uslijedila je eksperimentalna faza u kojoj se je prikupljao jezični materijal na lokaciji odnosno faza u kojoj je kasnije izvršena ekstrakcija frazema radi njihove analize i razvrstavanja prema specifičnim tipovima frazema. Terensko istraživanje provedeno je u više navrata, a najintenzivnije u svibnju i lipnju 2021. godine na gradskom groblju u Pagu, na otoku Pagu (Republika Hrvatska).

3 METODOLOGIJA

Metodološki postupak sastoji se od sljedećih neizostavnih koraka u provedbi istraživanja. Prvi je korak informativni dio u kojem se iznose sažeti podatci o mjestu istraživanja odnosno o groblju na kojem se provodi terensko istraživanje. Riječ je o osnovnim informacijama, poput točnog geografskog položaja groblja, datum ili godina osnutka i posvete, broj grobnih mjesta, naziv poduzeća koje upravlja njime, plana ili

karte groblja (Slika 2), ali i dodatnih ilustracija poput zračnih snimki. Od navedenih ilustracija najvažniji je plan ili karta grobnih mjesta na određenom groblju jer nam pruža i druge važne podatke za provođenje istraživanja na terenu, ali i one podatke koji će biti nužni u postupku analize i zapisivanja važnih podataka o mjestu na kojem se frazem nalazi, npr. broj grobnoga mjesta. Iz ilustrativnih potreba, uz plan groblja sv. Karin u Pagu, dodane su i fotografije (Slika 3 i 4) učinjene dronom, koje nam je za potrebe istraživanja izradio i ustupio gospodin Elvis Šmit (DJI Mavic Mini; f/2.8, 1/1250 ISO 100). Fotografije su snimljene 22. srpnja 2021. godine.

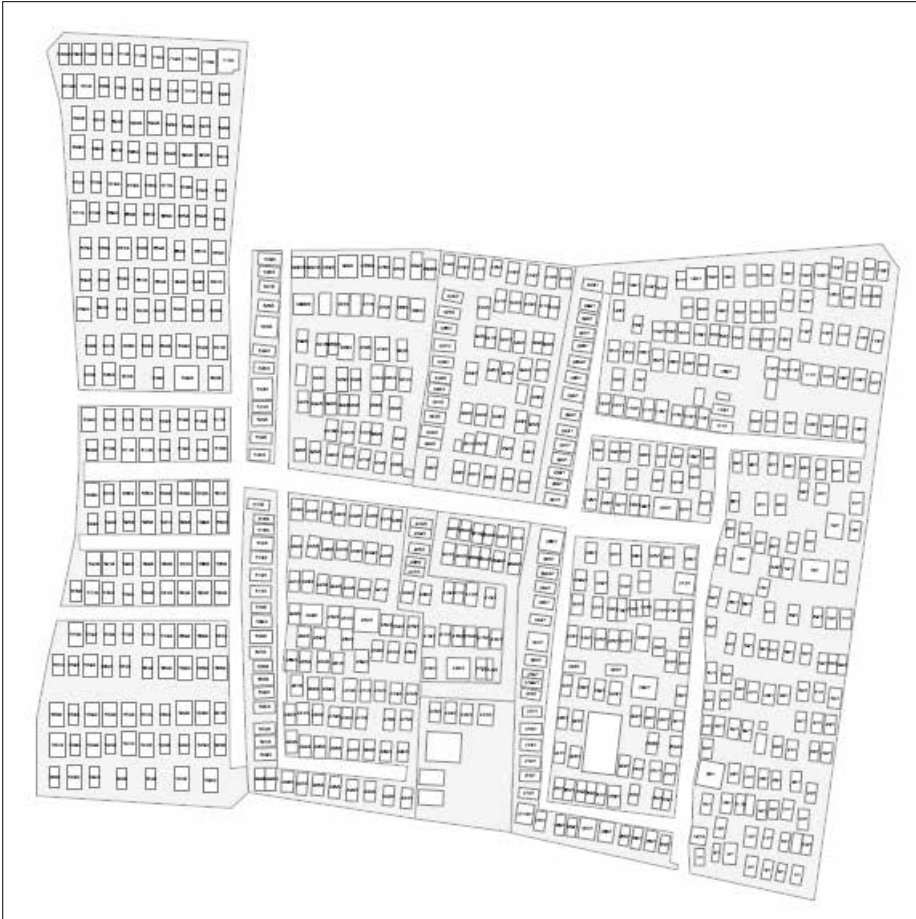
Postupak započinje identifikacijom frazema na terenu (ili ubikacijom, ako bismo naše terensko istraživanje usporedili s onima koje se provode npr. u toponomastici). Svaki frazem kojemu se, u ovom kontekstu istraživanja odnosno identifikacije, ne može odrediti referent ne smatra se frazemom u punom smislu riječi. Identifikacija frazema uspostavlja se preko neizostavnog medija – plana ili karte određenoga groblja ili grobnoga mjesta, a koja predstavlja izravnu vezu s referentom odnosno s frazemskim likom koji zauzima svoje određeno mjesto u prostoru, tj. na grobnom spomeniku ili steli. Stoga je, metodološki gledano, moguća usporedba s istraživačkim postupcima koji se provode u toponomastici s ovakvim terenskim istraživanjima identifikacije i analize frazema na specifičnim referentnim točkama poput grobnica. Međutim, razlika je očita u jednom bitnom dijelu toponomastičkih istraživanja, koji je u frazeološkom smislu ovoga pristupa u identifikaciji i raščlambi frazema na terenu prisutan i neizostavan. Skračić (2011: 98) kaže da je upravo uspostava i analiza veza između dviju sastavnica, tj. referenta i toponimskog lika, jedna od glavnih zadaća toponomastike. Isto tako ukazuje i na činjenicu da referent ne mora nužno biti prisutan da bi ga se dovelo u jezični odnos s toponimski likom. Upravo se u ovoj potonjoj činjenici očituje razlika u dvama istraživačkim postupcima, jer se upravo u prisutnosti frazema odnosno njegove identifikacije u prostoru i na specifičnom mediju (kamenom, mramornom, drvenom ili nekom drugom suvremenijem materijalu), potvrđuje potreba i nužnost provođenja istraživanja.

Na karti su grobnice obrojčane rednim brojem, a broj je odvojen kosom crtom, npr. 352/2, pri čemu se prvi broj odnosi na redni broj grobnoga mjesta, a drugi na maksimalan broj ukopnih mjesta u njemu. S obzirom na slabiju razlučivost karte zbog tehničkih razloga (v. Slika 2), čitatelja po potrebi upućujemo na <https://cistocapag.hr/index.php/groblje>, jer je na tom mjestu kartu moguće uvećavati do razine na kojoj su svi referentni brojevi vidljiviji i razumljiviji.

3.1 Opće i povijesne činjenice o Gradskom groblju sv. Karin u Pagu

Gradsko groblje sv. Karin u Pagu nalazi se na 44,44 N i 15,06 E, a posvećeno je sv. Kvirinu (lokalno stanovništvo koristi se toponimom *Karin*, hagianimom *sveti Karin*, ili pak neformalnim toponimom *Peti rajon*). Gradskim grobljem u Pagu upravlja Čistoća Pag d. o. o. sa sjedištem u Pagu. U sklopu groblja nalazi se mrtvačnica, a uz mrtvačnicu nalazi se i kapelica posvećena sv. Kvirinu. Groblje ima

otprilike 750 grobnica.¹ Prema dostupnim podatcima, groblje na današnjoj lokaciji utemeljeno je 1825. godine.²

Slika 2: Plan gradskoga groblja sv. Karin u Pagu³

3.2 Korpus frazema

Korpus frazema (v. Tablicu 1 u Dodatku) obasiže ukupno 138 frazema od kojih se neki višekратно ponavljaju. Frazemi su zabilježeni na ukupno 127 nadgrobnihi spomenika, što u omjeru ukupnoga broja grobova s ukupnim brojem nadgrobnihi

¹ <https://cistocapag.hr/index.php/groblje>

² Podatak je naveden na glavnom ulazu u groblje sv. Karin. Na ulaznoj ploči stoji: PAŠKO GRADSKO GROBLJE SV. KARINA UTEMELJENO 1825 – COEMETERIUM CIVITATIS PAGENSIS SANTI QUIRINI CONDITUM MDCCCXXV.

³ <https://cistocapag.hr/index.php/groblje>

Slika 3: Fotografija groblja sv. Karin u Pagu iz ptičje perspektive

spomenika na kojima su natpisi zabilježeni, čini otprilike 17,8 %. Najčešći su frazemi: *počivati u miru b/Božjem* – 27 puta, *počivati u miru* – 26 puta, *podignuti spomenik* – 6 puta, a od ostalih ponavljajućih frazema navodimo: *tihi dom* – 3 puta, *darivati <komu> vječni pokoj, pokoj vječni, Ja sam uskrsnuće i život, RIP / Riposino in pace, podignuti spomen, u tuzi i boli, s ljubavi* po 2 puta. Prethodno spomenuta ograničenost i (relativna) jednoličnost korpusa potvrđuje se u činjenici da omjer frazema koji se opetovano koriste u epitafima s ukupnim brojem frazema iznosi otprilike 55,5 %. Pa ipak, mišljenja smo, a to će potvrditi i rasprava koja slijedi, da je naš korpus dovoljno reprezentativan i raznovrstan te da se na osnovi njega mogu, u kvantitativnom i kvalitativnom smislu, dobiti vrijedni podatci. Također je važno napomenuti da je riječ o relativnoj opetovanosti frazemskih oblika jer se pojedini oblici razlikuju po rodu, broju i glagolskome vremenu i načinu (prezent, perfekt, imperativ), npr. frazem *počivati u miru* u epitafima ima zabilježene različite oblike, međutim, sve ih promatramo unutar jednog citatnog oblika – *počivati u miru* (< *počiva u miru, počivao u miru, počivala u miru, počivaju u miru, počivali u miru, počivaj u miru*).

Slika 4: Fotografija groblja sv. Karin u Pagu s gradom Pagom u pozadini

4 RAŠČLAMBA I RASPRAVA

Klasifikacija frazema u našem korpusu učinjena je prema osnovnoj podijeli iz knjige Antice Menac *Hrvatska frazeologija* (2007) i to prema sljedećim kriterijima: prema podrijetlu, stilu i prema obliku frazema. Iz praktičnih razloga, ovo istra-

živanje neće uključiti podjelu frazema prema određenim užim načelima, poput onoga o postojanju genitivnih oblika u frazemu, a koje će zasigurno biti uključeno u budućim istraživanjima frazema u epitaforma.

Frazemi se prikazuju sljedećim redoslijedom. Najprije se navode, brojkom ili slovom označeni epitafo, u punom ili skraćenom obliku (ovisno o duljini ekstrahiranoga frazema), svi prikazani kurzivom, velikim tiskanim ili malim pisanim slovima (kako su zabilježeni u izvornom obliku), a potom se navode podatci o lokaciji i frazemu. Ispred oznake lokacije, npr. PG/6, nalazi se simbol za oznaku izvornosti (< 'postalo od'), a nakon lokacije, između jednostrukih navodnih znakova, navode se citatni oblici samih frazema.

4.1 Prema podrijetlu frazema, korpus je moguće podijeliti na nacionalne (1) i posuđene. Zabilježen je jedan posuđeni frazem iz talijanskoga jezika, koji se javlja u dvama oblicima – u abrevijaturnom i punom obliku (2a i 2b), te po jedan iz francuskoga i njemačkoga (2c i 2d). Svi ostali su frazemi na hrvatskome jeziku.

- (1) *počivali u miru* (< PG/5, 6, 7 i drugdje; 'počivati u miru')
- (2) (a) *RIP* (< PG/11; *tal.* 'riposino in pace', *hrv.* 'počivali u miru')
- (b) *RIPOSINO IN PACE* (< PG/213; *hrv.* 'počivali u miru')
- (c) *In stillem Gedenken* (< PG/578; od *njem.* 'u tihom sjećanju')
- (d) *Le temps passe, Le souvenir reste.* (< PG/578; od *fra.* 'Vrijeme prolazi, uspomena ostaje.')

4.2 Nadalje, mali je broj onih frazema koji su preuzeti iz književnih djela, u prvom redu iz Biblije (3 a–c), ali i iz šlagera (4 i 5) te popularnih, dalmatinskih pjesama (6).

- (3) (a) »*J A SAM USKRSNUĆE I ŽIVOT*« (< PG/64, 657; »Ja sam uskrsnuće i život: tko u mene vjeruje, ako i umre, živjet će. [...]« /Evangelje po Ivanu 11,19–27/)
- (b) *ALI JA ZNAM DA JE ŽIV MOJ IZBAVITELJ I DA ĆE U POSLJEDNJI DAN STATI NAD MOJIM PRAHOM* (< PG/91; »Znam da moj Izbavitelj živi i da posljednji on će nad zemljom ustati [...]« /Job 19,25–26; 1 Kor 15,20/)
- (c) *DUŠE SU PRAVEDNIKA U RUCI BOŽJOJ.* (< PG/64; »A duše su pravednika u ruci Božjoj i njih se ne dotiče muka nikakva [...]« /Knjiga Mudrosti 3,1–9/)
- (4) [...] *OD SVEG TI SR-CA HVA-LA* (< PG/714; 'od sveg srca (komu) hvala'⁴)
- (5) *OD SVEGA LJUBAVI OSTALA JE SAMO SOL* (< PG/490; < 'Od mora ljubavi, ostala je samo sol'⁵)
- (6) [...] *ZORA BILA* (< PG/243; 'Opet će nas zagrljene, naći skupa zora bila'⁶)

4.3 Određeni manji broj frazema proizašao je iz pomorske (7a i b), ali, naravno, i iz teološke struke. Iz potonjeg područja, po užoj naravi ovih frazema, najviše je primjera (8 a–k).

4 *Fala*; autor teksta: Dragutin Domjanić, autor glazbe: Vlaho Paljetak.

5 *Zar je voljeti grijeh* (1988); izvođačica: Meri Cetinić, autori teksta: Zvonimir Pupačić i Zvonimir Stipičić, autor glazbe: Joško Banov

6 *Zora bila* (2010); izvođači: Tomislav Bralić i klapa Intrade, autor teksta: Sanja Tafra, autor glazbe: Pero Kozomora.

- (7) (a) *VAŠ BROD ŽIVOTA UPLOVIO JE U POSLJEDNJU LUKU* (< PG/550; 'brod života', 'uploviti u posljednju luku')
- (b) *MIRNO VAM BILO NEBESKO MORE* (< PG/550; 'mirno (komu) bilo /nebesko/ more', 'nebesko more')
- (8) (a) *POKOJ VJEČNI* (< PG/35)
- (b) *SVOM DOBROM SUPRUGU I OCU ŽELE VJEČNI POČINAK RASTUŽENA SUPRUGA I DJECA* (< PG/67; 'željeti (komu) vječni počinak')
- (c) *ALI JA ZNAM DA JE ŽIV MOJ IZBAVITELJ I DA ĆE U POSLJEDNJI DAN STATI NAD MOJIM PRAHOM* (< PG/91; 'posljednji dan')
- (d) *POČIVALI U MIRU BOŽJEM* (< PG/117; 'počivati u miru božjem')
- (e) *POKOJ VJEČNI DARUJ IM GOSPODINE* (< PG/190; 'darivati (komu) vječni pokoj')
- (f) *BUDI MILOSTIV GOSPODINE GRIJESIMA NAŠIM* (< PG/199; 'biti milostiv /prema/ (nečijim) grijesima')
- (g) [...] *LJUBIO SIROMAHE*. [...] (< PG/BB/1; 'ljubiti siromahe')
- (h) *DUH MOJ MIR SAMO U TEBI GOSPODINE* (< PG/253; 'mir u gospodinu')
- (i) *U TEBE SE GOSPODINE UZDAJEM* (< PG/532; 'U tebe se, Gospodine, uzdajem.')
- (j) *NEKA TE ČUVAJU ANDELI* (< PG/662; 'čuvali (koga) anđeli')
- (k) *USPAVAŁO TE SVOJOM PJESMOM JATO ANDELA* (< PG/695; 'uspavati (koga, čijom) pjesmom jato anđela')

4.4 Prema stilu, frazeme je u ovom korpusu moguće podijeliti na stilski neutralne frazeme (9 a–f), frazeme razgovornoga stila (10 a–c), frazeme vulgarnoga stila (11 a–b) i one uzvišenoga, svečanog tona (12 a–c).

- (9) (a) *PRERANO SI NAPUSTILA NAS I SVOJU MLADOST [...] SMRT JE BILA JAČA [...] IZBRISATI, TVOJ VEDRI I DRAGI LIK IZ NAŠIH SRCA*. [...] (< PG/39; 'prerano napustiti (koga) i (čiju) mladost'; 'smrt je jača (od koga, čega)'; 'izbrisati (čiji, kakav) lik iz (čijeg) srca')
- (b) *NA USPOMENU SVOJIM POKOJNICIMA* (< PG/98; 'na uspomenu (komu)')
- (c) [...] *GORKA SUDBINO STRAŠNA OSTADE NAM SAMO BOL I SUZE [...] NAŠA SUZA VJEČNA* (< PG/193; 'gorka sudbina'; 'bol i suze'; 'vječna suza')
- (d) *SJEĆANJE NA TEBE UVIJEK ŽIVI* (< PG/200; 'sjećanje (na koga) uvijek živi')
- (e) *HVALA TI NA DOBROTI SRCA TVOGA I POŠTENJU DUŠE TVOJE* (< PG/209; 'dobrota (nečijeg) srca'; 'poštenje (nečije) duše')
- (f) *IMA NEŠTO ŠTO NIKADA NEĆE UMRIJETI LJUBAV I SJEĆANJE NA TEBE* (< PG/292; 'ljubav i sjećanje (na koga) nikada ne umiru')
- (10) (a) *ZBOGOM ZLATO MOJE* (< PG/323; 'zlatu moje')
- (b) *DUŠO DUŠA NAŠIH [...]* (< PG/525; 'duša (nečije) duše')
- (c) [...] *DRAGI SOKOLE [...]* (< PG/695; 'dragi sokol')
- (11) (a) [...] *IMAO JE DUG JEZIK*. [...] (< PG/BB/1; 'imati dug jezik')
- (b) [...] *IZBATINAO JE NA PASJU MEDVIDE*, [...] (< PG/BB/1; 'izbatinati na pasju (koga) /< isprebijati / prebiti / izmlatiti (koga) na pasje ime/')
- (12) (a) *Ovdje počiva u miru vječnom* (< PG/289; 'počivati u miru vječnom')
- (b) [...] *DO PONOVOG SUSRETA U VJEČNOSTI* (< PG/525; 'do ponovnog susreta u vječnosti')
- (c) [...] *u vječnu slavu neka te vode [...] stijeg slobode*. [...] *vječni san usnio [...]* (< PG/717; 'tko, što) voditi (koga) u vječnu slavu', 'stijeg slobode', 'usnuti vječni san')

4.5 Prema obliku, frazemi u ovom radu raščlanjuju se na fonetske riječi (13), skupove (sveze) riječi (14) i one s rečeničnim oblikom (21, 22).

- (13) (a) *S LJUBAVI / S ljubavi* (< PG/631, BB/4; 's ljubavi')
- (b) *NA USPOMENU SVOJIM POKOJNICIMA* (< PG/98; 'na uspomenu (komu)')

(14) [...] *U TUZI I BOLI NAPUSTIO SI NAS* (< PG/334; 'u tuzi i boli')

4.6 S obzirom na sintaktičke sveze koje se ostvaruju u skupovima riječi, frazeme smo podijelili u one sa svezom neovisnoga (15 a–c), ovisnoga tipa i ovisnih sveza tvorenih pridruživanjem.

(15) (a) [...] *OSTADE NAM SAMO BOL I SUZE* [...] (< PG/193; 'bol i suze')

(b) *MAMA TVOJA PRERANA SMRT OSTAVILA NAM JE TUGU I BOL* [...] (< PG/404; 'tuga i bol')

(c) [...] *LJUBAV I SJEĆANJE NA TEBE* (< PG/292; 'ljubav i sjećanje')

4.7 Sintaktička sveza riječi ovisnoga tipa prisutna je u frazemima koje dijelimo na one prema kongruenciji ili sročnosti (16 a–e), prema glagolskoj rekciji (17 a–c), imeničkoj (18 a–d) i prema pridjevskoj rekciji (19 a–b).

(16) (a) [...] *VJEČNI POČINAK* (< PG/67; 'vječni počinak')

(b) [...] *GORKA SUDBINO* [...] (< PG/193; 'gorka sudbina')

(c) *TIHI DOM* (< PG/361, 548, 683; 'tih dom')

(d) [...] *NEBESKO MORE* (< PG/550; 'nebesko more')

(e) [...] *LAKU NOĆ DRAGI SOKOLE* [...] (< PG/695; 'laka noć'; 'dragi sokol')

(17) (a) [...] *SPOMENIK PODIŽU* [...] (< PG/148; 'podignuti spomenik')

(b) *POČIVALI U MIRU* (< PG/208 i drugdje; 'počivati u miru')

(c) [...] *SPOMEN PODIŽE* [...] (< PG/265, 503; 'podignuti spomen')

(18) (a) *HVALA TI NA DOBROTI SRCA* [...] I *POŠTENJU DUŠE* [...] (< PG/209; 'dobrota srca'; 'poštenje duše')

(b) [...] *MIR SAMO U TEBI GOSPODINE* (< PG/253; 'mir u gospodinu')

(c) *U CVIJETU MLADOSTI* [...] (< PG/334; 'cvijet mladosti')

(d) [...] *stijeg slobode*. [...] (< PG/717; 'stijeg slobode')

(19) (a) *MAMA TVOJA PRERANA SMRT* [...] (< PG/404; 'prerana smrt')

(b) [...] *vječni san usnio* [...] (< PG/717; 'vječni san')

4.8 Rijetki su primjeri ovisnih sveza riječi tvorenih pridruživanjem (20).

(20) *OVDJE VJEČNO POČIVAJU* (< PG/100; 'vječno počivati')

4.9 Prema rečeničnom obliku, u korpusu su zabilježeni frazemi s oblicima proste rečenice (21 a–g) i složene rečenice (22 a–c).

(21) (a) [...] *SMRT JE BILA JAČA* [...] (< PG/39; 'smrt je jača')

(b) [...] *DUŠA NJEGOVA POĐE BOGU NA SUD* (< PG/BB/1; '⟨nečija⟩ duša ide Bogu na sud')

(c) *IMA NEŠTO ŠTO NIKADA NEĆE UMRIJETI LJUBAV I SJEĆANJE NA TEBE* (< PG/292; 'ljubav i sjećanje (na koga) nikada ne umiru')

(d) *OSMJEH NAŠ POHRANJEN JE U GROBU TVOM* (< PG/404; '⟨nečiji⟩ osmjech pohraniti u ⟨nečiji⟩ grob')

(e) *USPOMENA NA VAS ŽIVI U NAMA* (< PG/420; 'uspomena na ⟨koga⟩ živi u ⟨komu⟩')

(f) *Uzelo te nebo suncu, ne čuti se tvoj glas više, al zauvik srce moje, uspomenu na te diše* (< PG/525; 'nebo uzima ⟨koga⟩ suncu; ⟨nečije⟩ srce diše (na koga) uspomenu')

(g) *IZNENADA OKRUTNO SMRT TI ODUZE SREĆU I LJUBAV NAŠU OSTAVLJAJUĆI NEIZBRISIVU BOL U SRCIMA TVOJIH NAJMILIJIH* (< PG/591; 'smrt okrutno oduzima ⟨komu⟩ sreću i ⟨nečiju⟩ ljubav'; 'ostaviti ⟨neizbrisivu⟩ bol u srcima ⟨nečijih⟩ najmilijih')

- (22) (a) *VJERA TJEŠI KAD LJUBAV PLAČE* (< PG/307; ‘Vjera tješi kad ljubav plače.’)
 (b) *Gdje ljubav plače, vjera pruža utjehu* (< PG/425; ‘Gdje ljubav plače, vjera pruža utjehu.’)
 (c) *Le temps passe, Le souvenir reste.* (< PG/578; od *fra.* ‘Vrijeme prolazi, uspomena ostaje.’)

4.10 Naposljetku, spomenut ćemo pravopisnu i gramatičku deficijenciju u promatranim epitafima, a posredno i u frazemima. Kod pravopisa, najčešće je riječ o izostavljanju interpunkcijskih znakova – zareza i točke (23 a–e). Najvjerojatniji razlozi su ekonomske prirode jer svaki znak ima svoju novčanu vrijednost te tako dodatno poskupljuje sam epitaf. Također navodimo nekoliko primjera gramatički netočnih oblika, poput pogrešnog glagolskog oblika u aoristu, prezentu ili perfektu (24 a–d) i neuobičajenog redoslijeda riječi (25 a) ili leksičkih izmjena u usporedbi s izvornim tekstovima / stihovima (25 b).

- (23) (a) *IMA NEŠTO ŠTO NIKADA NEĆE UMRIJETI LJUBAV I SJEĆANJE NA TEBE* (< PG/292; Ima nešto što nikada neće umrijeti. Ljubav i sjećanje na tebe; ili: Ima nešto što nikada neće umrijeti – ljubav i sjećanje na tebe.)
 (b) *SVA RADOST SI NAM BIO PRERANO SI NAS OSTAVIO U TUĐINI ŽIVOT IZGUBIO* (< PG/308; Sva radost si nam bio. Prerano si nas ostavio, u tuđini život izgubio.)
 (c) *VAŠ BROD ŽIVOTA UPLOVIO JE U POSLJEDNJU LUKU MIRNO VAM BILO NEBESKO MORE* (< PG/550; Vaš brod života uplovio je u posljednju luku. Mirno vam bilo nebesko more!)
 (d) *IZNENADA OKRUTNO SMRT TI ODUZE SREĆU I LJUBAV NAŠU OSTAVLJAJUĆI NEIZBRISIVU BOL U SRCIMA TVOJIH NAJMILIJIH* (< PG/591; Izenada, okrutno, smrt ti oduze sreću i ljubav našu, ostavljajući neizbrisivu bol u srcima tvojih najmilijih.)
 (e) *NEKA TE ČUVAJU ANĐELI* (< PG/662; Neka te čuvaju anđeli!)
 (24) (a) [...] *OSTADE NAM SAMO BOL I SUZE* [...] (< PG/193; Ostadoše nam samo bol i suze.)
 (b) *U TEBE SE GOSPODINE UZDAJEM* (< PG/532; U tebe se, Gospodine, uzdam.)
 (c) *SPOMENIK PODIŽE ZAHVALNA SUPRUGA I DJECA* (< PG/607; Spomenik podižu zahvalna supruga i djeca.)
 (d) [...] *otkad si vječni san usnio* [...] (< PG/717; otkad si vječni san usnuo)
 (25) (a) *U CVIJETU MLADOSTI U TUZI I BOLI NAPUSTIO SI NAS* (< PG/334)
 (b) *OD SVEGA LJUBAVI OSTALA JE SAMO SOL* (< PG/490; < ‘Od mora ljubavi, ostala je samo sol’)

5 ZAKLJUČAK

Naše je istraživanje bilježenja i raščlambe frazema u epitafima na gradskome groblju u Pagu pokazalo da su prethodno utvrđene hipoteze o potrebi i opravdanosti provođenja terenskoga istraživanja s utvrđenim metodološkim okvirom, u potpunosti potvrđene te su ovakvim znanstvenim pristupom i postupkom dovele do konkretnih teza. Ustvrdili smo da hipoteza o relativno malom broju mogućih frazema u epitafima, koji će se na nadgrobni spomenicima često ponavljati, nije narušila potrebu i važnost provođenja istraživanja, jer je raščlamba i rasprava korpusa frazema dovela do vrlo važne teze o postojanju svih osnovnih tipova frazema prema trima načelima: podrijetlu (nacionalne, posuđene, iz Biblije, šlagera, popularnih, dalmatinskih pjesama, pomorske i teološke struke), obliku (fonetske riječi, skupove ili svezve riječi /sa svezom neovisnoga, ovisnoga tipa i ovisnih sve-

za tvorenih pridruživanjem/ i one s rečeničnim oblikom /proste i složene rečenice/) i stilu (stilski neutralne frazeme, frazeme razgovornoga stila, frazeme vulgarnoga stila te one uzvišenoga, svečanog tona). Isto tako, predlažući različite postupke i instrumente u provođenju predeksperimentalne i eksperimentalne faze, a pozivajući se na referentnu frazeološku literaturu – teoretsku i praktičnu, uspjeli smo dokazati opravdanost, mogućnost i potrebu provođenja istraživanja prepoznavanja, bilježenja i raščlambe specifičnoga korpusa frazema u skladu sa specifičnim uvjetima terenskoga istraživanja. Ujedno se nadamo da će naše istraživanje motivirati i ohrabriti druge istraživače na nova terenska istraživanja frazema s nadgrobnih spomenika, na manjim (ruralnim) ili većim (urbanim) lokacijama odnosno s manjim ili većim frazeološkim korpusima.

LITERATURA

- Bierich 1998** = Alexander Bierich, The semantic field »Death« in Czech, Russian, Croatian and Serbian phraseology, u: *Europhras '97: Phraseology and Paremiology* (Liptovský Ján, 2.–5. 9. 1997), ur. Peter Ďurčo, Bratislava: Akadémia PZ, 1998, 17–23.
- Fink 1999** = Željka Fink, Русские и хорватские фразеологизмы со значением 'умереть', *Studia Russica* 18, ред. А. Золтан, Будапешт: Будапештский университет им. Л. Этвеша, Факультет гуманитарных наук, Кафедра восточнославянской и балтийской филологии, 1999, 268–274.
[Željka Fink, Russkie i horvatskie frazeologizmy so značenjem 'umeret', *Studia Russica* 18, ur. A. Zoltan, Budapešt: Budapeštiskij universitet im. L. Ètveša, Fakul'tet gumanitarnyh nauk, Kafedra vostočnoslavjanskoj i baltijskoj filologii, 1999, 268–274.]
- Fink 2000** = Željka Fink, Tipovi frazema-fonetskih riječi, *Riječki filološki dani* 3, ur. Diana Stolac, Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2000, 93–98.
- Fink 2001** = Željka Fink, Kakvim se frazemima obraćamo?, *Drugi hrvatski slavistički kongres: zbornik radova* I, ur. Dubravka Sesar – Ivana Vidović Bolt, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo – Filozofski fakultet, 2001, 385–391.
- Fink 2007** = Željka Fink, Hrvatski poredbeni frazemi sa značenjem 'spavati' i 'zaspati', *Frazeologia a językowe obrazy świata przelomu wieków*, ur. Wojciech Chlebda, Opole: Uniwersytet Opolski, 2007, 281–287.
- Fink 2012** = Željka Fink, Splitska frazeologija, *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* (Zagreb) 59.4 (2012), 154–157.
- Fink Arsovski – Kovačević – Hrnjak 2010** = Željka Fink Arsovski – Barbara Kovačević – Anita Hrnjak, *Bibliografija hrvatske frazeologije*, Zagreb: Knjigra, 2010.
- Fink Arsovski – Kovačević – Hrnjak 2017** = Željka Fink Arsovski – Barbara Kovačević – Anita Hrnjak, *Bibliografija hrvatske frazeologije i frazeobibliografski rječnik*, Zagreb: Knjigra, 2017.
- Kolenić 1992/93** = Ljiljana Kolenić, Pogled u frazeologiju Kanižlićeve »Rožalije«, *Filologija* (Zagreb) 20–21 (1992/93), 215–219.
- Kolenić 1996** = Ljiljana Kolenić, Frazeologija u djelu Vida Došena »Aždaja sedmoglavak«, u: *Književnost i jezik Hrvata u Mađarskoj: priopćenje hrvatske sekcije II. međunarodnog slavističkog skupa pod naslovom Teorija i praksa nastave slavenskih jezika, Pečuh, 28.–29. travnja 1994.*, ur. Stjepan Blažetin ml., Pečuh: Hrvatski znanstveni zavod = Horvát tudományos kutatók egysége, 1996, 63–81.
- Kolenić 2005** = Ljiljana Kolenić, Frazeologija u djelima hrvatskih pisaca 18. stoljeća, *Književna revija: časopis za književnost i kulturu* (Osijek) 45.3–4 (2005), 117–129.
- Kružić 2011** = Barbara Kružić, Na vječnim lovištima love i Hrvati i Englezi: analiza hrvatskih i engleskih frazema vezanih za smrt, *Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis* (Osijek) 5 (2011), 147–162.

- Levin-Steinmann 2009** = Anke Levin-Steinmann, Što je to – frazeologizam? = Какво е това – фразеологизъм? oder Zum Dauerproblem der Phraseologismusdefinition und -einordnung, *Südslavistik online: Zeitschrift für südslavische Sprachen, Literaturen und Kulturen*, mrežno izdanje, <http://www.suedslavistik-online.de/01/>, 14–34, pristupljeno 29. 11. 2021.
- Matešić 1982** = Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga, 1992.
- Matešić 1996** = Josip Matešić, Frazeologija u djelu Frana Kurelca, *Riječki filološki dani* 1, ur. Marija Turk, Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta, 1996, 173–180.
- Menac 1991** = Antica Menac, Frazeologija Hektorovičeva »Ribanja i ribarskog prigovaranja«, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 18, ur. Ante Glavičić, Senj: Gradski muzej – Senjsko muzejsko društvo, 1991, 101–107.
- Menac 2007** = Antica Menac, *Hrvatska frazeologija*, Zagreb: Knjigra, 2007.
- Menac – Fink-Arsovski – Venturin 2003** = Antica Menac – Željka Fink-Arsovski – Radomir Venturin, *Hrvatski frazeološki rječnik*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2003.
- Opašić – Gregorović 2010** = Maja Opašić – Maja Gregorović, Smrt u hrvatskoj frazeologiji, *Croatia et Slavica Iadertina* (Zadar) 6 (2010), 55–72.
- Pintarić 2003** = Neda Pintarić, Языковая картина дома в хорватском, польском и русском языках, *Filologija* (Šiauliai (Litva)) 8 (2003), 86–92.
[Neda Pintarić, Jazykova ja kartina doma v horvatskom, pol'skom i ruskom jazykah, *Filologija* (Šiauliai (Litva)) 8 (2003), 86–92.]
- Pintarić 2005** = Neda Pintarić, Pragmemi i frazeopragmemi sa sastavnicom *Bog, Riječ: časopis za slavensku filologiju* (Rijeka) 11.2 (2005), 72–83.
- Pintarić 2007** = Neda Pintarić, Pragmemy i frazopragmemy z członem *Bog*, u: *Język religijny dawniej i dziś III: materiały z konferencji 24–26 kwietnia 2006*, ur. Paweł Bortkiewicz – Stanisław Mikołajczak – Małgorzata Rybka, Poznań: Wydawnictwo »Poznańskie Studia Polonistyczne«, 2007, 239–251.
- Pintarić 2009a** = Neda Pintarić, Jezična slika triju egzistencijala u poljskoj i hrvatskoj pragmalingvistici I: *Bog* u poljskoj i hrvatskoj pragmalingvistici, u: *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim I*, ur. Dubravka Sesar, Zagreb: FF press, 2009, 189–198.
- Pintarić 2009b** = Neda Pintarić, *Dom* u hrvatskoj i poljskoj pragmalingvistici, u: *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim I*, ur. Dubravka Sesar, Zagreb: FF press, 2009, 199–214.
- Skračić 2011** = Vladimir Skračić, *Toponomastička početnica: osnovni pojmovi i metoda terenskih istraživanja*, Zadar: Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja, 2011.
- Tošović 2007** = Branko Tošović, Phraseologische Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen, u: *Kritik und Phrase: Festschrift für Wolfgang Eismann zum 65. Geburtstag*, ur. Peter Deutschmann i dr., Wien: Praesens Verlag, 2007, 611–631.
- Vuić – Franc 2012** = Božica Vuić – Vendi Franc, Biblijski frazemi u nastavi hrvatskoga jezika i prepoznavanje njihove semantike među studentima Učiteljskog fakulteta – odsjek u Petrinji, u: *Aktualna istraživanja u primijenjenoj lingvistici: zbornik*, ur. Leonard Pon – Vladimir Karabalić – Sanja Cimer, Osijek: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 2012, 339–352.

<http://frazemi.ihjj.hr/>, pristupljeno 19. 7. 2021.

<http://ihjj.hr/kolokacije/>, pristupljeno 19. 7. 2021.

<https://cistocapag.hr/index.php/groblje>, pristupljeno 31. 3. 2021.

POVZETEK

O poskusu metodološkega pristopa k zapisovanju in analizi frazemov v napisih na nagrobnikih (epitafih)

Raziskava zapisovanja in analiziranja frazemov na epitafih na mestnem pokopališču v Pagu (na otoku Pagu, Republika Hrvaška) je pokazala, da so prej postavljene hipoteze o potrebnosti in upravičenosti izvajanja terenskega raziskovanja frazemov na epitafih v zastavljenem metodološkem okviru povsem potrjene, z opisanim znanstvenim pristopom in postopkom pa so pripeljale do konkretnih tez. Ugotovili smo, da hipoteza o maloštevilnih možnih frazemih na epitafih, ki da se bodo na nagrobnikih pogosto ponavljali, ni zmanjšala potrebe po izvajanju raziskav in njihove pomembnosti, ker je analiza korpusa (po tisti Antice Menac iz leta 2007) in razprava ob njej privedla do zelo pomembne teze o obstoju osnovnih tipov frazemov po treh načelih: po izvoru (nacionalni, izposojeni, iz Svetega pisma, iz popevk, iz popularnih, dalmatinskih pesmi, iz pomorske in iz teološke stroke), po obliki (fonetične besede, besedne zveze neodvisnega in odvisnega tipa ter odvisne zveze, pa tudi kot enostavčna in večstavčna poved) in po slogu (stilno nevtralni frazemi, frazemi pogovornega tipa, frazemi vulgarnega stila in tisti v vzvišenem, svečanem tonu). Skupaj je bilo identificiranih 138 frazemov s 127 nagrobnih napisov. Prav tako nam je uspelo dokazati upravičenost, možnost in nujnost izvajanja raziskav oziroma prepoznavanja, zapisovanja in analiziranja specifičnega korpusa frazemov, in sicer v skladu s specifičnimi pogoji terenskega raziskovanja

DODATAK

Tablica 1: Popis grobnica s pripadajućim epitafima, njihovim kratkim opisom i ekstrahiranim frazemima

Groblje / redni broj grobnoga mjesta	Natpis / epitaf	Kratak opis lokacije epitafa	Frazem
PG/5	POČIVALI U MIRU	glavna grobna stela; dno	<i>počivati u miru</i>
PG/6	POČIVALI U MIRU	glavna grobna stela; dno	<i>počivati u miru</i>
PG/7	POČIVALI U MIRU	glavna grobna stela; dno	<i>počivati u miru</i>
PG/11	(tal.) RIP	samostojeća, zasebna stela polegnuta na površini groba	tal. <i>riposino in pace</i> (hrv. <i>počivali u miru</i>)
PG/35	POKOJ VJEČNI	glavna grobna stela; dno	<i>pokoj vječni</i>
PG/39	PRERANO SI NAPUSTILA NAS I SVOJU MLADOST, NEISPUNJENIH ŽELJA. SMRT JE BILA JAČA ALI NIJE I NEĆE IZBRISATI, TVOJ VEDRI I DRAGI LIK IZ NAŠIH SRCA. VJEČNO TUGUJUĆI RODITELJI I SESTRE	glavna grobna stela; dno	<i>prerano napustiti (koga) i (čiju) mladost;</i> <i>smrt je jača izbrisati (čiji, kakav) lik iz (čijega) srca</i>
PG/52	POČIVAJ U MIRU	samostojeća, zasebna stela polegnuta na površini groba	<i>počivati u miru</i>
PG/59	POČIVALI U MIRU	glavna grobna stela; dno	<i>počivati u miru</i>
PG/64	»JA SAM USKRSNUĆE I ŽIVOT«; DUŠE SU PRAVEDNIKA U RUCI BOŽJOJ.	glavna grobna stela; vrh; glavna grobna stela; sredina	<i>Ja sam uskrsnuće i život;</i> <i>biti u ruci božjoj;</i> –
PG/67	SVOM DOBROM SUPRUGU I OCU ŽELE VJEČNI POČINAK RASTUŽENA SUPRUGA I DJECA	glavna grobna stela; dno	<i>željeti (komu) vječni počinak</i>
PG/71	POČIVAJU U MIRU	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>počivati u miru</i>
PG/73	DRAGOCJENA JE U OČIMA GOSPODNJIM SMRT POBOČNIKA NJEGOVIH	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>Dragocjena je u očima gospodnjim smrt pobočnika njegovih.</i>
PG/81	POČIVALI U MIRU	samostojeća, zasebna stela polegnuta na površini groba	<i>počivati u miru</i>

PG/91	ALI JA ZNAM DA JE ŽIV MOJ IZBAVITELJ I DA ĆE U POSLJEDNJI DAN STATI NAD MOJIM PRAHOM; TUGUJUĆA SUPRUGA	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>posljednji dan</i>
PG/98	NA USPOMENU SVOJIM POKOJNICIMA	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>na uspomenu (komu)</i>
PG/100	OVDJE VJEČNO POČIVAJU	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>vječno počivati</i>
PG/117	POČIVALI U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/121	POČIVALI U MIRU	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>počivati u miru</i>
PG/148	POČIVALI U MIRU SPOMENIK PODIŽU ZAHVALNA DJECA	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>počivati u miru; podignuti spomenik</i>
PG/158	POČIVAJU U MIRU	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>počivati u miru</i>
PG/165	POČIVAJ U MIRU BOŽJEM	zaseban spomenik u ob- liku anđela, polegnut na površini groba	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/167	POČIVALI U MIRU	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>počivati u miru</i>
PG/174	POČIVALI U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/175	OVDJE POČIVAJU	glavna grobna stela; vrh	–
PG/176	POČIVALA U MIRU	zasebna mala stela poleg- nuta na površinu groba	<i>počivati u miru</i>
PG/186	OVDJE POČIVAJU U MIRU	glavna grobna stela; vrh; sredina	<i>(gdje) počivati u miru</i>
PG/190	POKOJ VJEČNI DARUJ IM GOSPODINE	samostojeća vaza s anđe- lom	<i>darivati (komu) vječni pokoj</i>
PG/191	OVDJE POČIVA U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; vrh; sredina	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/193	[...] GORKA SUDBINO STRAŠNA OSTADE NAM SAMO BOL I SUZE [...] NAŠA SUZA VJEČNA	glavna grobna stela; vrh	<i>gorka sudbina; bol i suze; (nečija) vječna suza</i>
PG/199	BUDI MILOSTIV GOSPODINE GRIJESIMA NAŠIM	glavna grobna stela; dno, sredina	<i>biti milostiv (prema) (nečijim) grijesima</i>
PG/200	SJEĆANJE NA TEBE UVJEK ŽIVI	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>sjećanje (na koga) uvijek živi</i>
PG/202	POČIVALI U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/208	POČIVALI U MIRU	glavna grobna stela; dno, sredina	<i>počivati u miru</i>

PG/209	HVALA TI NA DOBROTI SRCA TVOGA I POŠTENJU DUŠE TVOJE	zaseban spomenik u obliku otvorene knjige, položnut na površini groba; desna stranica knjige	<i>dobrota</i> <čijega> <i>srca</i> ; <i>poštenje</i> <nečije> <i>duše</i>
PG/213	(tal.) RIPOSINO IN PACE	glavna grobna stela; vrh; lijevi kut	hrv. <i>počivali u miru</i>
PG/224	NEZABORAVNI SUPRUG	glavna grobna stela; dno; sredina	–
PG/225	SVOJIM MILIM RODITELJIMA	glavna grobna stela; dno; sredina	–
PG/227	DRAGOM I DOBROM TATI VELIKO HVALA	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>veliko hvala</i>
PG/231	POČIVALI U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; vrh; sredina	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/240	DRAGIM RODITELJIMA ZAHVALNA DJECA	glavna grobna stela; dno; sredina	–
PG/243	OPET ĆE NAS ZAGRLJENE NAČI SKUPA ZORA BILA	izdvojeni dio površine grobnice; sredina	<i>zora bila</i>
PG/245	POČIVALI U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/248	POČIVALI U MIRU	glavna grobna stela; desno; desni kut	<i>počivati u miru</i>
PG/BB/1 (između 248 i 249)	OVDJE POČIVA SEOSKI ŽUPNIK IHTYS. KOJI JE RADIO ŠTO JE MOGAO. HTIO ŠTO NIJE POSTIGAO. UŽIVAO ŠTO NIJE ŽELIO. TRAŽIO MIR KOJEGA NIJE NAŠAO. IMAO JE DUG JEZIK. ŽULJAVE RUKE, HITRE NOGE. DOBAR TEK, SLABU HRANU, RASPARANU DOLAMU. BUJNU MAŠTU. TROŠNA KOLA, VARAVOGA KONJA. DOBRU NAMJERU. IZBATINAO JE NA PASJU MEDVIDE, SKRŠIO ZUBE VUKOVIMA. OSTRIGAO ČAMPRAGE ORLOVIMA. UKROTIO JE LISICE. ZGNJEĆIO JE ZMIJE. LJUBIO SIROMAHE. ZAZIRAO OD OGAVNIH BOGATAŠA. ŠTITIO JE OVCE, BRANIO JANJCE I HRANIO IH. NAPOKON OVCE I JANJCI PROŽDRILI GA, A NJEGOVE KOSTI BACILI U GROB. DUŠA NJEGOVA POĀE BOGU NA SUD. MOLITE ZA NJ!	zasebna stela pričvršćena na okomitu površinu grobnice (bratovštine)	<i>imati dug jezik;</i> <i>imati bujnu maštu;</i> <i>izbatinati na pasju</i> <koga>; <i>ljubiti siromahe;</i> <i><nečija> duša ide Bogu na sud</i>

PG/252A	POČIVALI U MIRU BOŽJEM	samostojeća, polegnuta mala stela na površini grobnice; dno	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/253	DUH MOJ MIR SAMO U TEBI GOSPODINE	zaseban spomenik u obliku otvorene knjige, polegnut na površini groba; desna stranica	<i>mir u gospodinu</i>
PG/261	POČIVA U MIRU	glavna grobna stela; vrh; sredina	<i>počivati u miru</i>
PG/262	POČIVALI U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/265	[...] SPOMEN PODIŽE SVOM NEZABORAVNOM SUPRUGU	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>podignuti spomen</i>
PG/266	PODIŽU HARNI SINOVI I KĆERI	glavna grobna stela; dno; desni kut	–
PG/BB/2 (između 269 i 270)	RODITELJI	glavna grobna stela; dno; desni kut	–
PG/272	POČIVAO U MIRU BOŽJEM; ZAHVALNA DJECA	samostojeća, polegnuta stela u obliku otvorene knjige na površini grobnice; dno; prvi natpis na lijevoj stranici, a drugi – na desnoj stranici	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/276	OŽALOŠĆENI RODITELJI [...] PODIGOŠE OVAJ SPOMENIK SVOM MILOM JEDINCU	glavna grobna stela; sredina	<i>podignuti (komu) spomenik</i>
PG/287	POČIVAJU U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/289	Ovdje počiva u miru vječnom; Ovaj spomenik podižu svom milom ocu kćerke	glavna grobna stela; vrh; sredina; glavna grobna stela; dno; sredina	<i>počivati u miru vječnom; podignuti (komu) spomenik</i>
PG/291	POČIVALI U MIRU	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>počivati u miru</i>
PG/292	IMA NEŠTO ŠTO NIKADA NEĆE UMRIJETI LJUBAV I SJEĆANJE NA TEBE	samostojeći, zasebni spomenik u obliku otvorene knjige, polegnut na površinu grobnice; desna stranica	<i>ljubav i sjećanje (na koga) nikada ne umiru</i>
PG/299	PODIŽE ZA SEBE I SVOJU DJECU	glavna grobna stela; dno; desni kut	–
PG/300	OVDJE POČIVAJU U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; dno; sredina	<i>počivati u miru božjem</i>

PG/303	Uspomena na Tebe u nama ostaje zauvijek! Pokoj vječni daruj im Gospodine	dvije zasebne male stele s figuricom anđela, pored groba	<i>darivati ⟨komu⟩ vječni pokoј</i>
	u nama ostaje		
PG/307	VJERA TJEŠI KAD LJUBAV PLAČE	glavna grobna stela; dno, sredina	<i>Vjera tješi kad ljubav plače.</i>
PG/308	SVA RADOST SI NAM BIO PRERANO SI NAS OSTAVIO U TUĐINI ŽIVOT IZGUBIO OŽALOŠĆENA MAJKA I BRAĆA	glavna grobna stela; desna strana stele	<i>biti ⟨komu⟩ sva radost; prerano ⟨koga⟩ ostaviti; izgubiti život u tuđini</i>
PG/314	POČIVALI U MIRU	glavna grobna stela; dno; desni kut	<i>počivati u miru</i>
PG/316	Počivao u miru božjem	zasebna mala, samosto- jeća stela, polegnuta uz glavnu grobnu stelu	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/331	IMA JEDNO OBEĆANJE DA ČEŠ OPET DOĆI K NAMA TO JE OBEĆANJE VJERE UFANJA I LJUBAVI	zasebna stela polegnuta na sredini površine grob- nice	–
PG/323	ZBOGOM ZLATO MOJE	zasebna, samostojeća polegnuta mala stela	<i>zlato moje</i>
PG/328	POČIVA U MIRU	zasebna, samostojeća mala stela, polegnuta po- red glavne grobne stele	<i>počivati u miru</i>
PG/334	U CVIJETU MLADOSTI U TUZI I BOLI NAPUSTIO SI NAS	glavna grobna stela; vrh	<i>napustiti ⟨koga⟩ u cvijetu mladosti; u tuzi i boli</i>
PG/346	POČIVAO U MIRU	polegnuta glavna stela smještena na (gornjoj) prvoj trećini površine groba	<i>počivati u miru</i>
PG/356	ŽIVJET ČEŠ UVIJEK U SRCIMA SVOJIH KĆERI	kamena vaza ispred groba	<i>(uvijek) živjeti u ⟨neči- jem⟩ srcu</i>
PG/361	TIHI DOM	glavna grobna stela; vrh	<i>tihi dom</i>
PG/364B	POČIVALI U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; dno	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/372	OŽALOŠĆENA OBITELJ	glavna grobna stela; dno; desni kut	–
PG/375	OVDJE POČIVAJU U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; sredina	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/382	OVDJE POČIVAJU	glavna grobna stela; sredina	–
PG/399B	TUŽNO SJEĆANJE	zasebna, mala, samosto- jeća, polegnuta stela na površini grobnice	–

PG/BB/3 (pored 392)	POČIVA U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; dno	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/403	ZAHVALNIM RODITELJIMA	glavna grobna stela; dno	–
PG/404	MAMA TVOJA PRERANA SMRT OSTAVILA NAM JE TUGU I BOL I OSMJEH NAŠ POHRANJEN JE U GROBU TVOM	polegnuta, zasebna stela na površinu grobu	<i>prerana smrt;</i> <i>tuga i bol;</i> <i>⟨nečiji⟩ osmjech pohraniti</i> <i>u ⟨nečiji⟩ grob</i>
PG/405	SPOMENIK PODIŽE	glavna grobna stela; dno	<i>podignuti spomenik</i>
PG/417	POČIVALI U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; dno; desni kut	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/419	OVDJE POČIVA OBITELJ	glavna grobna stela; vrh	–
PG/420	USPOMENA NA VAS ŽIVI U NAMA	glavna grobna stela; dno; desni kut	<i>uspomena na ⟨koga⟩ živi</i> <i>u ⟨komu⟩</i>
PG/422	NEKA NAM SIĐE MILOSRĐE TVOJE	glavna grobna stela; dno	<i>⟨komu⟩ silazi ⟨nečije⟩</i> <i>milosrđe</i>
PG/425	VJEČNI MU POKOJ; SPOMENIK PODIŽU SVOME OCU ZAHVALNA DJECA; Milosrđe je Božje veće, od ljudske slabosti; Gdje ljubav plače, vjera pruža utjehu	glavna grobna stela; dno; zasebna, mala, samosto- jeća stela, polegnuta na površinu groba	<i>vječni pokoj ⟨komu⟩;</i> <i>podignuti spomenik</i> <i>⟨komu⟩;</i> <i>Milosrđe je Božje veće</i> <i>od ljudske slabosti.</i> <i>Gdje ljubav plače, vjera</i> <i>pruža utjehu.</i>
PG/429	POČIVAJU U BOŽJEM MIRU	glavna grobna stela; vrh	<i>počivati u božjem miru</i>
PG/445	TVOJI NAJMILIJ	zasebna, mala, samosto- jeća, polegnuta stela na površinu groba	–
PG/449	POČIVALI U MIRU	glavna grobna stela; dno; desni kut	<i>počivati u miru</i>
PG/450	POČIVALI U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; dno	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/457	OVDJE POČIVA U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; vrh	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/458	POČIVALI U MIRU	glavna grobna stela; dno; desni kut	<i>počivati u miru</i>
PG/465	(nečitak natpis)	zasebna, mala stela u obli- ku otvorene knjige; desna stranica	(–)
PG/482	OVDJE POČIVAJU	glavna grobna stela; lijevi kut	–
PG/490	U NAŠIM JE SRCIMA TUGA I BOL OD SVEGA LJUBAVI OSTALA JE SAMO SOL	polegnuta glavna grobna stela	<i>tuga i bol u ⟨nečijem⟩</i> <i>srcu;</i> <i>od svega je ostala samo</i> <i>sol</i>
PG/498	OŽALOŠĆENA OBITELJ	glavna grobna stela; dno	–
PG/501	POČIVALI U MIRU	glavna grobna stela; dno	<i>počivati u miru</i>
PG/503	SPOMEN PODIŽU ZAHVALNA DJECA	glavna grobna stela; dno	<i>podignuti spomen</i>

PG/511	PODIŽU ZAHVALNA SUPRUGA I DJECA	glavna grobna stela; dno	–
PG/521	OVDJE POČIVA U MIRU BOŽJEM; PODIŽE SUPRUG SA DJECOM	glavna grobna stela; vrh; glavna grobna stela; dno	<i>počivati (gdje) u miru božjem</i>
PG/525	DUŠO DUŠA NAŠIH DO PONOVOG SUSRETA U VJEČNOSTI; Uzelo te nebo suncu, ne čuti se tvoj glas više, al zauvik srce moje, uspomenu na te diše	mala, samostojeća stela u obliku otvorene knjige; desna stranica; zasebna, mala, samosto- jeća, staklena stela	<i>duša (nečije) duše; do ponovnog susreta u vječnosti; nebo uzima (koga) suncu; (nečije) srce diše (na koga) uspomenu</i>
PG/528	POČIVALI U MIRU	mala, samostojeća, po- legnuta stela u obliku knjige; desna strana	<i>počivati u miru</i>
PG/529	OVDJE POČIVAJU	glavna grobna stela; vrh	–
PG/532	U TEBE SE GOSPODINE UZDAJEM	glavna grobna stela; dno	<i>U tebe se, Gospodine, uzdam.</i>
PG/548	TIHI DOM	glavna grobna stela; vrh	<i>tihi dom</i>
PG/550	VAŠ BROD ŽIVOTA UPLOVIO JE U POSLJEDNJU LUKU MIRNO VAM BILO NEBESKO MORE HVALA VAM	zasebna, samostojeća, polegnuta stela u obliku otvorene knjige; lijeva i desna strana	<i>(nečiji) brod života; uploviti u posljednju luku; mirno (komu) bilo nebes- ko more; nebesko more</i>
PG/552	POČIVAJU U MIRU	glavna grobna stela; vrh	<i>počivati u miru</i>
PG/566	PODIŽE SUPRUGA SA DJECOM	glavna grobna stela; dno	–
PG/578	(njem.) In stillem Gedenken (fra.) Le temps passe, Le souvenir reste.	mala, zasebna stela u obli- ku anđela na grobu; mala zasebna, polegnuta stela na grobu	<i>hrv. u tihom sjećanju</i> <i>hrv. Vrijeme prolazi, uspomena ostaje.</i>
PG/585	POČIVA U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; vrh	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/587	(nečitak natpis)	glavna grobna stela; vrh	(–)
PG/591	IZNENADA OKRUTNO SMRT TI ODUZE SREĆU I LJUBAV NAŠU OSTAVLJAJUĆI NEIZBRISI- VU BOL U SRCIMA TVOJIH NAJMILIJIH	glavna grobna stela; desna strana	<i>smrt okrutno oduzima (komu) sreću i (nečiju) ljubav; ostaviti (neizbrisivu) bol u srcima (nečijih) najmilijih</i>
PG/607	SPOMENIK PODIŽE ZAHVALNA SUPRUGA I DJECA	glavna grobna stela; dno	<i>podignuti spomenik</i>
PG/614	POČIVALI U MIRU	glavna grobna stela; dno; desni kut	<i>počivati u miru</i>
PG/631	S LJUBAVI	zasebna, mala, polegnuta stela u obliku otvorene knjižice; desna stranica	<i>s ljubavi</i>

PG/650	OŽALOŠĆENA OBITELJ	glavna grobna stela; dno; desni kut	–
PG/657	JA SAM USKRSNUĆE I ŽIVOT	glavna grobna stela; dno	<i>Ja sam uskrsnuće i život.</i>
PG/661	OVDJE POČIVA U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; dno	<i>počivati <gdje> u miru božjem</i>
PG/662	NEKA TE ČUVAJU ANĐELI	zasebna, mala, polegnuta stela u obliku otvorene knjige; desna stranica	<i>čuvali <koga> anđeli</i>
PG/683	TIHI DOM	glavna grobna stela; vrh	<i>tihi dom</i>
PG/694	NAŠIM DRAGIM RODITELJIMA ZAHVALNA DJECA	glavna grobna stela; vrh; glavna grobna stela; dno	–
PG/695	POGINUO ZA SLOBODU SVOJE DOMOVINE LAKU NOĆ DRAGI SOKOLE USPAVALO TE SVOJOM PJESMOM JATO ANĐELA	glavna grobna stela; vrh	<i>laka noć; dragi sokol; uspavati <koga> <čijom> pjesmom jato anđela</i>
PG/699	POČIVALI U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; dno	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/707	Svojim voljenim roditeljima podižu [...]; Počivali u miru Božjem	glavna grobna stela; dno	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/710	POČIVALI U MIRU BOŽJEM	glavna grobna stela; dno	<i>počivati u miru božjem</i>
PG/714	ZA SVA-KU DO-BRU RIJEČ OD SVEG TI SR-CA HVA-LA	zasebna, mala, polegnuta stela s notnim zapisom na površini grobnice	<i>od sveg srca <komu> hvala</i>
PG/717	Dragi viteže u vječnu slavu neka te vode hrvatska zemlja i stijeg slobode. Dragi tata, otkad si vječni san usnio mi te oplakujemo jer si nam uzor bio.	glavna grobna stela; gornji lijevi kut; zasebna stela polegnuta na površinu grobnice u obliku otvorene knjige; desna stranica	<i><tko, što> voditi <koga> u vječnu slavu; stijeg slobode; usnuti vječni san</i>
PG/BB/4 (nakon broja 717; grobnije upisan u karti groblja)	S ljubavi; OVDJE POČIVA U MIRU BOŽJEM	zasebna, mala stela; desna stranica; glavna grobna stela; dno	<i>s ljubavi; <gdje> počivati u miru božjem</i>

ОЛЬГА ПЕКЕЛИС

ОДИН В ЗНАЧЕНИИ ‘ТОЛЬКО’: СИНТАКСИС И СЕМАНТИКА В СИНХРОНИИ И ДИАХРОНИИ

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.27.2.08](https://doi.org/10.3986/JZ.27.2.08)

Один v pomenu ‘samo, edino’: pomensko-skladenjska analiza s sinhronega in diahronega stališča

V prispevku predstavljamo pomensko-skladenjske značilnosti ruske besede *один* v pomenu ‘samo, edino, le’ in pomensko razločevanje glede na *один* v pomenu ‘sam, brez drugih’. Gradivo *Ruskega nacionalnega korpusa* kaže, da sta se po 18. stoletju odvila dva raznosmerna procesa: po eni strani se je leksem *один* gramatikaliziral v smeri fokusnega členka s pomonom ‘samo, le’, ki ga v sodobni ruščini najpogosteje označuje členek *только*; po drugi strani pa se je *один* v pomenu ‘samo’ kljub gramatikalizaciji postopoma uporabljal vse redkeje.

Ključne besede: fokusni členek, mikrodiahronija, korpus, ruščina, gramatikalizacija

Один ‘only’: A Semantic-Syntactic Analysis from a Synchronic and Diachronic Perspective

This article presents the semantic-syntactic characteristics of the Russian word *один* ‘only’ and its semantic distinction from *один* ‘alone, without others’. The material from the Russian National Corpus shows that development went in two different directions after the eighteenth century: on the one hand, the lexeme *один* was grammaticalized in the direction of a focus particle with the meaning ‘only’, which in modern Russian is most often denoted by the particle *только*, and, on the other hand, *один* ‘only’ gradually began to be used increasingly less often, despite its grammaticalization.

Keywords: focus particle, micro-diachrony, corpus, Russian, grammaticalization

1 ВВЕДЕНИЕ

Известно, что слово *один* является многозначным (Мишина 1960; Bierkenmaier 1976; Богуславский 1996: 167; Николаева 2013a и др.). В настоящей работе рассматривается *один* в значении ‘только’ (1), а в качестве фона привлекается *один* в значении ‘в одиночестве, отдельно от других’ (2).^{1,2}

Автор глубоко признателен Е. В. Рахилиной, М. Ухлику и анонимному рецензенту за советы и замечания, а также выражает благодарность В. Д. Магомедовой за помощь в статистических расчетах. Работа выполнена при поддержке гранта Министерства науки и высшего образования № 075-15-2020-793 «Компьютерно-лингвистическая платформа нового поколения для цифровой документации русского языка: инфраструктура, ресурсы, научные исследования».

- 1 Связь двух значений прослеживается и в словенском языке: значение ‘только’ выделяется у словенского прилагательного *edini* (*On edini je prišel na cilj*) и у частицы *edino* (*vse je pogorelo, edino hlev je ostal*) (<https://www.fran.si/>). Ср. также частицу *samo*.
- 2 Здесь и далее примеры с указанием источника, если не сказано иное, заимствованы в Национальном корпусе русского языка (НКРЯ; www.ruscorpora.ru).

- (1) *Среди живого, помятого, побитого зала он один сидел чистенький, какой-то сверкающий, как из алюминия.* [«Октябрь», 1996] – ‘только он сидел чистенький...’
- (2) *Летом 2009 года тогда еще 34-летняя Таня одна поехала отдыхать в Хургаду, в Египет.* [Комсомольская правда, 2012.04.26] – ‘поехала в Египет без сопровождающих’

По наблюдению (Богуславский 1996: 170, 174), *один* ‘отдельно от других’ отличается от *один* ‘только’ способностью отрываться от именной группы, к которой относится по смыслу, и тяготеет к позиции после этой группы. Так, в (3) *один* оторвано от именной группы *Люда* и не может получить прочтения ‘только’, а в (4) *один* предшествует именной группе *Таня*, поэтому при нейтральной просодии выражает значение ‘только’, в отличие от постпозитивного *один* в (2). В (Николаева 2013а) *один* ‘отдельно от других’ квалифицируется как приглагольное, т.е. синтаксически связанное с глаголом, а не с именем; отделимость такого *один* от имени как будто согласуется с этой трактовкой.

- (3) *В Россию Люда поехала одна.* [Комсомольская правда, 2012.12.04] – ‘поехала без сопровождающих’
- (4) *Летом 2009 года одна Таня поехала отдыхать в Египет.* – ‘только Таня поехала’

В настоящей статье уточняется семантическое различие между двумя указанными значениями слова *один* (раздел 2) и пополняется список различий между ними (раздел 3). В поисках объяснения выявленных различий мы обращаемся к диахронии, демонстрируя, что эволюция *один* ‘только’ после XVIIIв. проливает свет на свойства, присущие этому слову сегодня (раздел 4).

Работа продолжает проект Школы лингвистики Национального исследовательского университета «Высшая школа экономики», посвященный поиску и интерпретации лексических и грамматических сдвигов, произошедших в русском языке после XVIII в. (см. подробнее Рахилина и др. 2016).

2 К УТОЧНЕНИЮ СЕМАНТИЧЕСКОГО РАЗГРАНИЧЕНИЯ

Семантическое различие между значениями ‘только’ и ‘отдельно от других’ не всегда очевидно (так, предложение *Таня одна поехала в Египет* допускает, по-видимому, оба прочтения) и нуждается в уточнении. Основанием для разграничения двух значений, как кажется, может служить апелляция к пространственно-временной локализации референта именной группы, к которой *один* относится синтаксически и/или семантически. Ср.:³

- (5) а. *Один ‘отдельно от других’* (*Х поехал в Египет один; Я встретил Х’а одного*) ≈ ‘в данное время и в данном пространстве лицо Х совершает некоторое действие или претерпевает некоторое состояние без участия других лиц’.
- б. *Один ‘только’* (*Один Х поехал в Египет; Я встретил одного Х’а*) ≈ ‘независимо от времени и пространства, лицо Х является единственным, кто совершает некоторое действие или претерпевает некоторое состояние’.

3 (5а) и (5б) не являются толкованиями слов *только* и *один*; толкование слова *только* см. в (Мельчук 1974: 69; Богуславский 1996: 92; Николаева 2013б: 25).

В пользу интерпретации (5) свидетельствует сочетаемость *один* с глаголами разных семантических классов. В контексте глаголов движения или местоположения обычно допустима интерпретация ‘отдельно от других’ (если она не противоречит широкому контексту) – в соответствии с тем, что движение и местоположение всегда ассоциированы с пространственной, а иногда и временной локализацией. Так, в (1) *один* употреблен в значении ‘только’ при глаголе *сидеть*, а в (6а) при том же глаголе *один* выступает в значении ‘отдельно от других’, о чем свидетельствует его способность отрываться от именной группы, ср. (6б). Напротив, в контексте ментальных глаголов (*знать*, *думать*, *понимать* и под.), не имеющих актантажной валентности на пространственно-временную локализацию, прочтение *один* в значении ‘отдельно от других’, как правило, невозможно. Ср. (7а), где *один* выступает в значении ‘только’ и поэтому не может отрываться от именной группы, к которой относится, как в (7б).

- (6) а. *В сожженном дотла селе семилетний мальчуган один сидит на пепелище.* [Комсомольская правда, 2010.12.01]
 б. ОК*Семилетний мальчуган сидит на пепелище один.*
- (7) а. *Раньше я одна знала, что ты дурак, теперь знает вся Москва.* [Комсомольская правда, 2012.04.19]
 б. ??*Раньше я знала, что ты дурак, одна.*

3 О ДРУГИХ РАЗЛИЧИЯХ МЕЖДУ ЗНАЧЕНИЯМИ ‘ТОЛЬКО’ И ‘ОТДЕЛЬНО ОТ ДРУГИХ’

3.1 Одушевленность

Один в значении ‘отдельно от других’ сочетается только с одушевленными именными группами; *один* в значении ‘только’ не накладывает ограничений в терминах одушевленности. Так, в (8а) и (9а) *один* при неодушевленной именной группе употребляется в значении ‘только’; о том, что в этом случае невозможно прочтение ‘отдельно от других’, свидетельствует запрет на перемещение *один* в конец предложения, ср. (8б) и (9б). (Неодушевленные именные группы сочетаются с *один* ‘отдельно от других’ при олицетворении, однако в (8б) и (9б) оно неуместно.)

- (8) а. *Я вчера спрашивал у своего врача-стоматолога: «Что это последние полгода одни лекарства рекламируют?»* [«Пятое измерение», 2002]
 б. ??*Что это последние полгода лекарства рекламируют одни?*
- (9) а. *Всё начисто землетрясение снесло. Одни завалы остались.* [Ю. О. Домбровский. Хранитель древностей, часть 1 (1964)]
 б. ??*Завалы остались одни.*

Ограничение на одушевленность связано, как кажется, с имманентными особенностями значения ‘отдельно от других’: **совместность** действия или состояния присуща живым существам, поскольку сопряжена с волеизъявлением. Так, нелепо говорить о совместном нахождении на столе ручек и

карандашей (ср. (10)), хотя логически такое высказывание не является противоречивым.

(10) #*Карандаши сломались, ручки остались на столе одни.*

3.2 Синтаксическая роль

Один в значении ‘только’ не накладывает ограничений на синтаксическую роль именной группы, к которой относится. *Один* в значении ‘отдельно от других’ тяготеет к позициям подлежащего, канонического (11б) или неканонического (12б), и дополнения (13б). В других синтаксических позициях (дативного дополнения в (14б), дополнения в творительном падеже в (15б), предложного дополнения в (16б)) слово *один* в значении ‘отдельно от других’ затруднено, при том что *один* в значении ‘только’ в этих же позициях допустимо (11а)–(16а). Обратим внимание, что во всех примерах (11б)–(16б) именная группа, к которой относится *один*, является одушевленной и предшествует *один*, так что отмеченные выше условия, необходимые для реализации значения ‘отдельно от других’, соблюдены.

(11) а. *Один Кузьмин вернулся в зал.*

б. *В зал Кузьмин вернулся уже один.* [Запись LiveJournal (2004)]

(12) а. *Может же быть у человека что-то такое, что одному ему нужно?* [«Сибирские огни», 2013]

б. *Мне немного надо одной. Аوصь не умру!* [В. А. Каверин. Перед зеркалом (1965–1970)]

(13) а. *В саду я встретил одного Эберта.*

б. *«Я встретил Эберта, — рассказывает принц Баденский, — утром одного в саду.* [«Известия», 1930]

(14) а. *Думаю, не следует «славу» взятия Казани отдавать одному Ивану Грозному.* [«Жизнь национальностей», 2004.03.17]

б. *?Не следует отдавать Ивану Грозному славу взятия Казани одному.*

(15) а. — *Корова — это хорошо, — согласился начальник. — Только... что ж ты, одной коровой и будешь заниматься?* [Василий Шукшин. Калина красная (1973)]

б. *?Ты коровой будешь заниматься одной?*

(16) а. *Завтра госпитализируемся в Филатовскую, но с одним Ильей — Ваня переболел ОРЗ.* [Наши дети: Подростки (2004)]

б. *Завтра с Ильей госпитализируемся в Филатовскую ??одним/?с одним.*

Коротко прокомментируем такую синтаксическую избирательность *один* в значении ‘отдельно от других’. Как отмечается в (Богуславский 1996: 169), *один* в этом значении образует вторичную предикацию. Этот факт особенно заметен в условиях препозиции *один*, нетипичной для значения ‘отдельно от других’ и характеризующейся маркированной просодией (17): *один* несет здесь восходящий акцент и читается как ‘будучи один’.

(17) *Его аппарат будет представлен и в регионах, (...) один он не справится с этой работой из Москвы, у нас огромная страна.* [Известия, 2012.08.14]

Наличие вторичной предикации означает, что соответствующая именная группа выступает в качестве участника сразу в двух ситуациях, в каждой из

которых у нее своя семантическая роль (ср. ситуации ‘он будет один’ и ‘он не справится из Москвы’ в (17)). Известно, между тем, что прямой падеж, в отличие от косвенного, не связан непосредственно с приписыванием именной группе семантической роли. В порождающей грамматике это наблюдение, формулируемое в терминах оппозиции лексического и структурного падежа, обычно иллюстрируется на материале пассивной конструкции: при пассивизации именная группа, занимающая позицию прямого дополнения в активном залоге, перемещается в позицию подлежащего с сохранением своей семантической роли (см., например, Babby 1987). Можно думать, что тенденция *один* в значении ‘отдельно от других’ к позициям структурных падежей связана с невозможностью приписать именной группе «вторичную» семантическую роль в случае, когда «первичная» семантическая роль (т.е. получаемая в основной предикации) приписана в позиции косвенного падежа.

Отметим, что, если это рассуждение справедливо, отсутствие синтаксической избирательности у *один* в значении ‘только’ свидетельствует об отсутствии в этом случае и вторичной предикации (вопреки Богуславский 1996: 169).

3.3 Отрицание

Два значения слова *один* ведут себя по-разному с точки зрения сочетаемости с отрицанием. В контексте *один* в значении ‘отдельно от других’ отрицательная частица *не* присоединяется к слову *один*, т.е. при контактном расположении именной группы и *один* располагается между ними (18а). При смещении отрицания в позицию перед именной группой значение ‘отдельно от других’ меняется на значение ‘только’ (18б); о том, что в (18б) недоступна интерпретация ‘отдельно от других’, свидетельствует запрет на отрыв *один* от именной группы, как в (18в). Заметим, что в (18а) отрыв допустим, ср. (18г).

- (18) а. Нарочно, чтоб я подумал, что он не один в лесу. [Юрий Коваль. Сиротская зима (1980–1993)] – ‘вместе с ним в лесу кто-то есть’
 б. Нарочно, чтоб я подумал, что не он один в лесу. – ‘не только он находится в лесу’
 в. ?Нарочно, чтоб я подумал, что не он в лесу один.
 г. Нарочно, чтоб я подумал, что он в лесу не один.

В контексте *один* ‘только’ сферой действия отрицательной частицы может выступать вся группа, включающая в себя *один* и именную группу. *Не* может располагаться слева от этой группы независимо от порядка компонентов внутри нее, ср. (19) и (20). Расположение *не* между компонентами группы также допустимо, ср. (21) (о том, что в (21) фигурирует *один* ‘только’, свидетельствует глагол *чувствовать*, употребленный в значении, близком к ментальному, см. подробнее раздел 2), хотя, как кажется, менее типично. В Основном корпусе НКРЯ примеры с *не* в интерпозиции и *один* в значении ‘только’ единичны.

- (19) *Не он один был отброшен обратно в провинцию.* [Василий Гроссман. Жизнь и судьба, часть 2 (1960)]
- (20) *Век был эпистолярный, письма писали не одни аптекари, как пренебрежительно считал король Испании.* [Юрий Давыдов. Синие тюльпаны (1988–1989)]
- (21) *Конечно, Павлов не один так чувствовал. Но, по-видимому, никто кроме него не мог в то время, начиная с 1917 года, с такой смелостью и открытостью писать правду партийным иерархам.* [«Знание – сила», 1998]

3.4 Просодия

Просодические характеристики слова *один* в значении ‘только’ описаны в (Николаева 2013а: 253 ff.). В контексте препозитивного *один* носителем фразового акцента, как правило, выступает существительное; добавим, что оно несет нисходящий, т.е. рематический, акцент (22):⁴

- (22) *Арестовали одного Андрея* \. [Андрей Геласимов. Нежный возраст (2001)]

По мнению Т.М.Николаевой (2013а: 253), сдвиг акцента на слово *один* допустим в сочетаниях с существительными «абстрактного или генерализованного содержания», однако в иллюстрирующем это положение примере (23) акцент на *один* представляется неестественным:

- (23) *Жители принуждены были свои дома топить одною соломой* \.

Как упоминалось выше, *один* в значении ‘отдельно от других’ также может находиться в препозиции к именной группе. В этом случае *один* само выступает носителем фразового акцента – восходящего, т.е. тематического:

- (24) *Один / он не в силах заменить все эти направления и является по отношению к ним прикладным.* [«Дело» (Самара), 2002.05.11]

Таким образом, в случае препозиции *один* два значения четко противопоставлены просодически.

В случае постпозиции, по наблюдению Т.М.Николаевой (2013: 257), в контексте *один* в значении ‘только’ при именах собственных и местоимениях происходит сдвиг акцента с существительного или местоимения на *один*. Тем самым, происходит нейтрализация просодических различий между *один* в значении ‘только’ и *один* в значении ‘отдельно от других’. Ср. (25) и (26):

- (25) *Бровастый Брежнев один\ пребывает в несколько фривольном расположении духа.* [Василий Аксенов. Таинственная страсть (2007)] – ‘только Брежнев пребывает...’
- (26) *Степаныч один\ приволок труп, сбросил тело в яму.* [Андрей Троицкий. Удар из прошлого (2000)] – ‘Степаныч приволок труп без чьей-либо помощи’

Утверждение о нейтрализации различий требует, однако, нескольких уточнений. Во-первых, постпозитивное *один* в значении ‘отдельно от других’ мо-

4 Здесь и ниже знаками «/» и «\» после словоформы-акцентоносителя обозначаются восходящий тематический и нисходящий рематический акценты, соответственно.

жет нести восходящий акцент (27), и в этом случае нейтрализации с *один* в значении ‘только’ не происходит:

(27) *Да ведь Женюрге одному/ нельзя!* [«Новый Мир», 2001]

Во-вторых, условия, в которых происходит нейтрализация, должны быть, как кажется, сформулированы в более общем виде. По мысли Т.М.Николаевой, сдвиг ударения с именной группы на постпозитивное *один* в значении ‘только’ происходит только при именах собственных и местоимениях. Однако в контексте (не входящих в эту группу) неодушевленных существительных *один* в значении ‘отдельно от других’ просто не используется (см. раздел 3.1), так что и говорить о нейтрализации просодических различий с *один* в значении ‘только’ не приходится. Можно думать, что сдвига ударения с именной группы на *один* в значении ‘только’ не происходит и в других контекстах, в которых не может употребляться *один* в значении ‘отдельно от других’, т.е. не возникает омонимии двух значений. Так, акцент на *один* затруднен в случае, если значение ‘только’ усилено частицей *только*. Ср. в (28) неестественность фразового акцента на *один* (несмотря на то что существительное – имя собственное).⁵

(28) *Всех пуцу, только Жоржика\ одного не пуцу!* [В. П. Катаев. Вещи (1929)]

Но и в тех случаях, когда омонимия двух значений имеет место, сдвига ударения на *один* в значении ‘только’ может не происходить. Сдвиг ударения невозможен в (29а): при акценте на *один* (29а) может пониматься только в значении ‘отдельно от других’, ср. (29б).

(29) а. *Что ж, понимаю, там сейчас бабы\ одни остались.* [Борис Васильев. Были и небыли. Книга 1 (1988)] – ‘остались только бабы’
б. *Что ж, понимаю, там сейчас бабы\ одни\ остались.* – ‘бабы остались в одиночестве’

Причина, по которой в некоторых других случаях, как в (25), сдвиг ударения все-таки возникает, видится в том, что в этих случаях недостаточно отчетливой является граница между отсутствием и наличием омонимии: с одной стороны, нет четких признаков, исключающих прочтение ‘отдельно от других’ (таких как слово *только* или неодушевленное существительное); с другой стороны, нельзя говорить и о наличии двух полноценных значений. Именно так обстоит дело в (25). Препятствием для прочтения ‘отдельно от других’ служит семантика глагола *пребывать*: пребывание субъекта X в том или ином расположении духа онтологически не предполагает участия

5 Акцент на *один* допустим в случае, если *только* выступает в значении, близком значению союза *но*, т.е. не является фокусной частицей; *один* в этом случае как будто получает прочтение ‘отдельно от других’, ср. (i).

(i) *Всех пуцу, только Жоржика одного/ не пуцу!* – ‘Всех пуцу, но Жоржика не пуцу без сопровождающих’

других лиц. Вместе с тем, это препятствие носит менее категоричный характер, чем, например, запрет на употребление в контексте *один* ‘отдельно от других’ неодушевленного существительного. В отсутствие четкого семантического разграничения двух значений, не происходит и просодического разграничения.

Сказанное допускает следующее обобщение: два значения слова *один* четко противопоставлены просодически (рематический акцент на существительном в контексте *один* ‘только’, рематический или тематический акцент на *один* ‘отдельно от других’) за исключением случаев, когда различие между значениями не имеет отчетливого формального и/или семантического подкрепления. В отсутствие такого подкрепления, значение *один* оказывается до некоторой степени промежуточным, что и отражается в нейтрализации просодического контраста.

4 О ДИАХРОНИЧЕСКИХ СДВИГАХ И ИХ ПРИЧИНАХ

В поисках интерпретации отмеченных свойств слова *один* в значении ‘только’ обратимся к диахронии. Это значение было у слова *один* уже в древнерусский период: оно отмечается в (СлДРЯ, т. 6) и в (СлРЯ XI–XVII вв., т. 12), ср. пример (30) (*ibid.*: 282):

(30) *Ныне ко мне изволили государь прислать одни соболи, а ефимков не прислал.* Посольство Толочанова, 51. 1651 г.

В языке XVIII–XIX вв. *один* ‘только’ также использовалось, ср. *один* в этом значении в препозиции (31) и постпозиции (32) к именной группе.

(31) *Один Николай Иванович, как и следует истинному целовальнику, сохранял своё неизменное хладнокровие.* [И. С. Тургенев. Певцы (1850)]

(32) *Всякой законодатель видит наружность одну: а Бог один видит все.* [архиепископ Платон (Левшин). Слово в день Святого Царевича Дмитрия (1779)]

В современном языке, однако, по сравнению с языком XVIII–XIX вв. произошли два сдвига в употреблении *один* в значении ‘только’: оно стало менее частотно в целом, а в особенности снизилась частотность постпозитивного *один*. Об этом свидетельствуют количественные данные об употреблении *один* при подлежащем в контексте ментальных глаголов *знать*, *думать*, *понимать*, которые, как отмечается в разделе 2, форсируют прочтение *один* в значении ‘только’. Данные в таблице 1 демонстрируют, что по сравнению с языком XIX в., в текстах XX в. в составе НКРЯ, а особенно в текстах XXIV в., представленных в Газетном корпусе, снизилась общая частотность препозитивного и постпозитивного *один* при *знать*, *думать* и *понимать* (в единицах *item per million*), а также снизилась доля постпозитивного *один*. Анализ собранной выборки с помощью логистической регрессии по году создания текста показал, что снижение количества резуль-

татов с постпозицией относительно общего числа результатов с течением времени статистически значимо ($p < 0.001$, $\beta = -0.007336$, стандартное отклонение = 0.001774).

Частным, но показательным симптомом последнего сдвига могут служить изменения в частотности устойчивого выражения *Один Бог знает*: в Газетном корпусе оно представлено несколькими вхождениями с препозитивным *один*, тогда как в подкорпусе текстов XIX в. встречаются и вхождения с постпозитивным *один*, как в (33). Отметим, что публицистические тексты 1990–2000-х гг., составляющие Газетный корпус, более свободны от стилизации, чем тексты художественной литературы, преобладающие в Основном корпусе, и потому, можно думать, более последовательно отражают современную норму.

(33) *Бог один знает, что перенес я в эти пять лет.* [А. А. Бестужев-Марлинский. Письма (1830–1837)]

Таблица 1: Частотность один в препозиции и постпозиции к подлежащему при глаголах *знать, думать, понимать* в Подкорпусах XIX в., XX в. и в Газетном корпусе НКРЯ⁶

	Преп. <i>Один</i>		Пост. <i>Один</i>		Всего		доля постпозиции
	N	ipm	N	ipm	N	ipm	
1800–1900 (объем 55 271 174 слова)	47	0,850	84	1,520	131	2,37	0,65
1900–2000 (объем 159 090 499 слов)	126	0,792	152	0,955	278	1,747	0,55
Газетный корпус (объем 228 521 421 слово)	41	0,179	12	0,052	53	0,231	0,23

Приведенные факты позволяют предположить, что после XVIII в. слово *один* претерпело два разнонаправленных процесса. С одной стороны, происходила дальнейшая грамматикализация *один* в фокусную частицу со значением ‘только’. С другой стороны, *один* в значении ‘только’ стало выходить из употребления.

Грамматикализация числительного ‘один’ в фокусную частицу ‘только’ представляет собой типологически распространенное явление; она засвидетельствована, по данным (Kuteva et al. 2019: 302), в английском, немецком, лезгинском, нама и многих других языках. Частотной является и грамматикализация ‘только’ из наречия или прилагательного со значением ‘в одиночестве, отдельно от других’, ср. англ. *alone*, нем. *allein* и под. (ibid.: 55). В русском языке значение *один* ‘отдельно от других’ также, по-видимому, может считаться этимологически исходным по отношению

6 Образец запроса: «(S | SPRO),nom на расстоянии 1 от один nom -amark на расстоянии 1 от знать | думать | понимать V,indic -amark». Примеры отфильтрованы вручную.

к *один* ‘только’. На это указывает бóльшая конкретность первого значения, если следовать семантической интерпретации, предложенной в разделе 2, ср. в частности связь с пространственно-временной локализацией у *один* ‘отдельно от других’ и отсутствие такой связи у *один* ‘только’. Имеющиеся у нас сведения о «возрасте» *один* в значении ‘отдельно от других’ не противоречат этому предположению: это значение засвидетельствовано уже в древнерусский период, ср. (34) (СлРЯ XI–XVII вв., т. 12: 282).

(34) *Пришьдь же братъ [в дом к вдове] по обычаю обрѣте ю одину.* [Патерик Синайский, XI в.]
‘Придя по обычаю в дом к вдове, иннок застал ее одну.’

Предположение о том, что *один* ‘только’ приблизилось в своем статусе к частице, позволяет объяснить основные особенности современного *один* ‘только’, отмеченные в разделе 3. Известно, в самом деле, что фокусной частице ‘только’ и в некоторых других языках свойственно располагаться в препозиции к именной группе, не отрываться от этой группы и не нести фразового акцента, см. об аналогичных свойствах немецких фокусных частиц (Reis 2005). Обладает этими свойствами и русская частица *только*, ср. отсутствие у *только* фразового акцента в (35а), маркированность постпозиции *только* (35б) по сравнению с препозицией (35а) (при сохранении у *только* в (35б) семантико-синтаксической связи с именной группой *Иван*) и проблематичность отрыва *только* от именной группы в (35в). *Один* ‘только’ сближается с частицей *только* и с точки зрения сферы действия отрицания, поскольку тяготеет к присоединению отрицания целиком к группе, в которую входит (см. раздел 3.3), ср. (35г, д). Заметим, что, хотя все эти факты указывают на то, что *один* ‘только’ сблизилось с частицей в современном языке, о бóльшей грамматикализованности современного *один* ‘только’ по сравнению с XVIII–XIX вв. свидетельствует прежде всего один факт: снизившаяся частотность постпозитивного *один* ‘только’, продемонстрированная в таблице 1.

- (35) а. *Только Иван\ придет.*
б. *Иван только придет.*
в. *??Только придет Иван* (неграмматично в значении (35а)).
г. *Придет не только Иван.*
д. **Иван не только придет/*Придет только не Иван* (неграмматично в значении (35г)).

Вместе с тем, *один* ‘только’ не достигло пика грамматикализации и, можно думать, уже не достигнет, потому что «ниша» занята частицей *только*. О незавершенности процесса грамматикализации свидетельствует, прежде всего, то, что *один* ‘только’ не утратило словоизменения и должно согласовываться по категориям рода, числа и падежа с вершинным существительным. С этим связан тот факт, что у *один* ‘только’ более узкая, чем у фокусного *только*, синтаксическая дистрибуция. Так, *только* может, в отличие от *один* ‘только’,

модифицировать глагольную группу, как в (36).⁷ Пограничный категориальный статус *один* ‘только’ (прилагательное vs. частица) проявляется в неединообразном описании этого значения толковыми словарями: в (СлРЯ 1981–1984, т. 2: 592) *один* ‘только’ описывается как прилагательное со значением ‘имеющийся без наличия кого-либо/чего-либо другого’, тогда как в (ТСлРЯ, т. 2: 759) и (СлРЯ 1952: 397) выделяется собственно значение ‘только’.

(36) *Акула только кусала приманку, но не проглотила её.* [Н. С. Гумилев. Африканский дневник (1913)]

Для сравнения, другая ситуация имеет место в болгарском и словенском языках. Болгарская частица *само* ‘только’ отличается от этимологически исходного прилагательного *сам* ‘один, единственный’ отсутствием словоизменения. Ср. в (37) и (38) болгарские примеры из Параллельного корпуса НКРЯ и их русские соответствия. В соответствии с этим, болгарское *само*, как и русское *только*, но в отличие от *один*, может модифицировать глагольную группу и клаузу, ср. (39).

(37) а. *От руските ордени имаше само „Станислав“ и „Владимир“ с мечове.* [Валентин Пикул. Крайцерите (Юлия Пенева-Павлова, 1989)]

б. *Из русских орденон он имел только Станислава и Владимира с мечами.* [В. С. Пикуль. Крейсера (1985)]

(38) а. *Не искам да оставаш сам* (M.SG). [Чингиз Айтматов. Голгота (Минка Златанова, 1989)]

б. *Я не хочу, чтобы ты жил один.* [Чингиз Айтматов. Плаха (1987)]

(39) а. *⟨Не могат да направят нищо против историческата обективност.⟩ могат само да я забавят, но не и да я спрат.* [Аркадий Стругацки, Борис Стругацки. Трудно е да бъдеш бог (Симеон Владимиров, 1981)]

б. *Они нищо не могат да направят против историческата обективност, те могат само да я забавят, но не и да я спрат.* [А. Н. Стругацкий, Б. Н. Стругацкий. Трудно быть богом (1964)]

Аналогичным образом в словенском языке соотносятся частица *samo* (40), (42) и местоимение *сам* (41).

(40) *Vzemite stanovanje, vzemite slike, samo glavo mi vrnite!* (InterCorp⁸)

(41) *Jeklena vrata so se zaprla in kapitan je bil spet sam.* (InterCorp)

(42) *Samo znati je treba.* (InterCorp)

На отсутствие четкой границы между современными *один* ‘только’ и *один* ‘отдельно от других’ указывает и нейтрализация просодических различий между ними в некоторых контекстах (см. раздел 3.4). Тем самым, движение

7 У *только* имеется и ряд нефокусных значений, отсутствующих у *один*, в их числе временное значение:

(i) *Нюра была молодая, только пришла к нам...* [Юрий Трифонов. Предварительные итоги (1970)]

8 InterCorp (<https://ucnk.ff.cuni.cz/InterCorp/>, accessed via “Kontext” interface at kontext.korpus.cz).

один ‘только’ в сторону частицы оказывается тупиковым, в чем и видится причина снижения частотности *один* в этом значении.

5 ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В статье продемонстрировано, что за последние два столетия слово *один* в значении ‘только’ продвинулось на пути грамматикализации к фокусной частице, однако пика грамматикализации не достигло (по-видимому, из-за невозможности конкурировать с частицей *только*) и постепенно выходит из употребления.

ЛИТЕРАТУРА

- Богуславский 1996** = И. М. Богуславский, *Сфера действия лексических единиц*, Москва, 1996.
[I. M. Boguslavskij, *Sfera dejstvija leksičeskich edinic*, Moskva, 1996.]
- Мельчук 1974** = И. А. Мельчук, *Опыт теории лингвистических моделей «Смысл ↔ Текст»*, Москва, 1974.
[I. A. Mel'čuk, *Opyt teorii lingvističeskich modelej «Smysl ↔ Tekst»*, Moskva, 1974.]
- Мишина 1960** = К. И. Мишина, Значение и употребление слова «один» в русском языке, в: *Учен. зап. МГПИ им. В. И. Ленина* 1960, № 148, 94–112.
[K. I. Mišina, Značenje i upotreblenie slova «odin» v ruskom jazyke, v: *Učen. zap. MGPI im. V. I. Lenina* 1960, no. 148, 94–112.]
- Николаева 2013а** = Т. М. Николаева, Словосочетания с лексемой *один*: форма, значения и их контекстная маркированность, в: Т. М. Николаева, *Лингвистика: избранное*, Москва: Языки славянской культуры, 2013, 246–265.
[T. M. Nikolaeva, Slovosočetañija s leksemoj *odin*: forma, značenija i ih kontekstna ja markirovanost', v: T. M. Nikolaeva, *Lingvistika: izbrannoe*, Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 2013, 246–265.]
- Николаева 2013б** = Т. М. Николаева, *Функции частиц в высказывании (на материале славянских языков)*, 3-е изд. (1-е изд. – 1985 г.), Москва: КД Либроком, 2013.
[T. M. Nikolaeva, *Funkcii častic v vyskazyvanii (na materiale slavjanskich jazykov)*, 3-e izd. (1-e izd. – 1985 g.), Moskva: KD Librokom, 2013.]
- Рахилина и др. 2016** = Е. В. Рахилина – М. А. Бородин – Т. И. Резникова, «Тамань сегодня»: корпусное исследование русского языка XIX века, в: *Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова* 10 (2016), 242–255.
[E. V. Rahilina – M. A. Borodina – T. I. Reznikova, «Taman' segodnja»: korpusnoe issledovanie russkogo jazyka XIX veka, v: *Trudy Instituta russkogo jazyka im. V. V. Vinogradova* 10 (2016), 242–255.]
- СлДРЯ** = *Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.): в 11 т.*, Ин-т рус. яз., гл. ред. Р. И. Аванесов, Москва: Рус. яз., 1982–1988.
[*Slovar' drevnerusskogo jazyka (XI–XIV vv.): v 11 t.*, In-t rus. jaz., gl. red. R. I. Avanesov, Moskva: Rus. jaz., 1982–1988.]
- СлРЯ XI–XVII вв.** = *Словарь русского языка XI–XVII вв.* 1–30–, Москва, 1975–2015–.
[*Slovar' russkogo jazyka XI–XVII vv.* 1–30–, Moskva, 1975–2015–.]
- СлРЯ 1952** = *Словарь русского языка*, сост. С. И. Ожегов, 2-е изд., Москва, 1952.
[*Slovar' russkogo jazyka*, sost. S. I. Ožegov, 2-e izd., Moskva, 1952.]
- СлРЯ 1981–1984** = *Словарь русского языка: в 4-х т.*, АН СССР, Ин-т рус. яз.; под ред. А. П. Евгеньевой, 2-е изд., испр. и доп., Москва: Русский язык, 1981–1984.
[*Slovar' russkogo jazyka: v 4-h t.*, AN SSSR, In-t rus. jaz.; pod red. A. P. Evgen'evoj, 2-e izd., ispr. i dop., Moskva: Russkij jazyk, 1981–1984.]

ТСлРЯ = *Толковый словарь русского языка: в 4-х т.*, под ред. Д. Н. Ушакова, Москва: Гос. ин-т «Сов. энцикл.» – ОГИЗ – Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1935–1940.

[*Tolkovyyj slovar' russkogo jazyka: v 4-h t.*, pod red. D. N. Ušakova, Moskva: Gos. in-t «Sov. èncikl.» – OGIZ – Gos. izd-vo inostr. i nac. slov., 1935–1940.]

Babby 1987 = L. H. Babby, Case, Prequantifiers, and Discontinuous Agreement in Russian, in: *Natural Language & Linguistic Theory* 5.1 (1997), 91–138.

Bierkenmaier 1976 = W. Bierkenmaier, Die Funktion von *odin* im Russischen, in: *Zeitschrift für Slavische Philologie* 39.1 (1976), 43–59.

Kuteva et al. 2019 = T. Kuteva et al., *World Lexicon of Grammaticalization*, Cambridge: Cambridge University Press, 2019.

Reis 2005 = M. Reis, On the syntax of so-called focus particles in German – a reply to Büring and Hartmann 2001, in: *Natural Language & Linguistic Theory* 23.2 (2005), 459–483.

POVZETEK

Один v pomenu 'samo, edino': pomensko-skladenjska analiza s sinhronega in diahronega stališča

Prispevek obravnava značilnosti ruske besede *один*, prvotnega števnikarja 'ena', v pomenu, ki je blizu členku 'edino, samo, le', npr. *Одна Аня вернулась в зал* 'Samo Anja se je vrnila v dvorano'. Ta pomen se primerja s pomenom *один* 'sam, brez drugih', npr. *Аня вернулась в зал одна* 'Anja se je vrnila v dvorano sama'. V prejšnjih raziskavah je bilo že opozorjeno, da se *один* v pomenu 'sam, brez drugih' obnaša kot povedkov prilastek: v stavi sledi samostalniški zvezi (odnosnici), od katere se lahko ločuje po drugih sestavinah. Nasprotno pa je *один* v pomenu 'edino, samo' navadno pred samostalniškim jedrom, v stičnem položaju. V prispevku so na podlagi gradiva iz *Ruskega nacionalnega korpusa* in izbranih razlik (stava, položaj glede na samostalnik) opisane tudi druge skladijske in pomenske možnosti rabe leksema *один*. Za podrobnejši opis razlik med pomeni je dopolnilno uporabljen tudi diahroni opis rabe obeh pomenov obravnavanega leksema. Ugotavljamo, da sta se pri *один* v pomenu 'edino, samo' od 18. stoletja odvila dva raznosmerna procesa: po eni strani se je ta raba gramatikalizirala in pomensko približala fokusnemu členku, po drugi strani pa se je leksem v tem pomenu začel uporabljati redkeje.

OCENE IN POROČILA

HERTA MAURER-LAUSEGGER

SLOVENSKO ZILJSKO NAREČJE V MONOGRAFIJI
GERHARDA NEWEKLOWSKEGA

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.27.2.09](https://doi.org/10.3986/JZ.27.2.09)

Gerhard Neweklowsky, *Der Gailtaler slowenische Dialekt: Feistritz an der Gail/Bistrica na Zilji und Hohenthurn/Straja vas*, Klagenfurt/Celovec – Wien/Dunaj: Drava, 2013, 179 str.

Monografija o ziljskem narečju na Ziljski Bistrici/Feistritz an der Gail in v Straji vasi/Hohenthurn je izšla leta 2013 pri založbi Drava v Celovcu. Knjiga se je porodila na celovski univerzi v okviru seminarja prof. Gerharda Neweklowskega o slovenski dialektologiji. S sodelovanjem študentov je bila v poletnem semestru 2010 izvedena terenska dialektološka raziskava z dvojezičnimi informatorji v naslednjih krajih bistriške podskupine ziljskega narečja: Bistrica/Feistritz (Drejc/Andrej Pipp, Mojca/Maria Wiegele), Zahomec/Achomitz (Milka Kriegl), Gorjane/Göriach (Maria Bartholoth ter Traudi in Stanko Zwitter), Drašče/Draschitz (Sophie in Josi Schnabl) in Pöckau (Maria Elisabeth Branz). Vsi informatorji in informatorke pripadajo isti generaciji v starosti več kot šestdeset let, kar zagotavlja homogenost. »Mlajšega rodu, ki bi znal govoriti stari kmečki govor, ni. Zato se tudi ne moremo ukvarjati z generacijskimi razlikami,« beremo v uvodu knjige (vsi prevodi iz nemščine H. M.-L.). Dialektološko gradivo, zbrano v navedenih spodnjeziljskih krajih, je služilo avtorju kot osnova za izdelavo strokovne monografije, ki jo sestavlja naslednja vsebina:

V uvodnem delu najdemo informacije in osnovne podatke o nastanku dela, o informatorjih in sodelavcih, o slovenskih narečjih na Koroškem, o opredelitvah ziljskega narečja (s karto ziljskega narečja, SLA), o problemih na terenu, s katerimi se soočajo raziskovalci današnjega časa. Koroška slovenska narečja so v zadnjih desetletjih zajele spremembe, ki se odražajo v jeziku govorcev, saj ti ne sledijo več dosledno načelom izhodiščne podobe krajevnega govora. O tem piše avtor: »Predstavljamo si lahko, da ni vedno enostavno, iz ustnega gradiva izpeljati pravil sinhronega in diahronega razvoja narečja in jih primerjati z drugimi slovenskimi narečji na Koroškem« (str. 18). Nadalje navaja, da že Isačenko (1933) ugotavlja izgubljanje tonemskega naglasa v podjunskem narečju, da Zdovc (1972) še opisuje politonični naglas podjunščine in da šele Krivograd (1996) za enega od podjunskih govorov potrjuje izgubo intonacijskih nasprotij. Slednjo ugotavljata tudi Lundberg in Priestly (2009), in sicer v odvisnosti od starosti govorcev in položaja naglašanih zlogov. Po Neweklowskem ti primeri jasno potrjujejo, da se

sistemi narečij z leti spreminjajo in da lahko različni pojavi obstajajo drug ob drugem. Ustrezne bibliografske podatke najdemo v knjigi. V govoru ziljskih informatorjev in informatork, ki so bili posneti za pričujočo monografijo, je tonemski naglas ohranjen. Ustrezni akustično-fonetični grafični prikazi (str. 45–47) se dobro pokrivajo z obsežno analizo, ki jo je Neweklowsky opravil za Št. Pavel/St. Paul (prim. tamkajšnji prikaz realizacije dvozložne intonacijske opozicije, fig. 48–53; Neweklowsky 1973: 200).

Naj na tem mestu dodamo še nekaj primerov iz koroških slovenskih govorov: Herta Lausegger (1980) na primeru tonskega posnetka rožanskega govora v Podnu/Bodental ugotavlja, da govorec (roj. leta 1926) ne izgovarja dosledno niti kvantitet niti intonacij, ki so sicer značilnost tega govora. Tudi variacije vokalizma in konzonantizma v govoru pripadnikov različnih rodov postajajo vse bolj izrazite, kot kaže naslednji primer iz plajberškega govora: *amarəqà:narjə* (informatorka roj. 1914), *amarəkà:narjə* (informatorka roj. 1928), *amerikà:ncə* (informatorka roj. 1975) 'Američani'. Primere variacije govora v oblikoslovju rožanskega narečja najdemo v delu *Govor vasi Sveče v Rožu s težiščem na morfologiji* (Feinig 1985). Tudi za govor pri Mariji na Zilji/Maria Gail iz prehodne skupine govorov med rožanskim in ziljskim narečjem Herta Lausegger (1989) navaja, da se intonacijska nasprotja v redkih primerih pojavljajo tudi v nezadnjih zlogih, kjer se bodisi nevtralizirajo bodisi pojavljajo tako z rastočo kot tudi s padajočo intonacijo.

O takih in podobnih pojavih v starejši klasični slovenski dialektologiji ne najdemo podatkov. Jezikovno spreminjanje v narečjih in govorih je splošen pojav, ki v stroki vzbuja pozornost šele v zadnjih desetletjih. Tudi avstrijski germanist in jezikoslovec Hannes Scheutz (1999) ugotavlja, da v tradicionalni starejši dialektologiji o jezikovnih variacijah kot empirično ugotovljenem dejstvu bodisi ne najdemo nikakršnih podatkov ali pa so navedene samo njihove povezave s prostorsko dimenzijo. Po Lüdtkeju (1999) se jezikovne spremembe dogajajo »v vrsti različnih jezikovnih sistemov, kot npr. različnih narečjih nekega jezika pa vse tja do zamenjave in umiranja jezika, ki ga npr. po obdobju dvojezičnosti izpodrine splošni jezik«. Löffler (2003), strokovnjak za germanistično sociolingvistiko in raziskovalec različic nemškega jezika, piše, da se jezikovno spreminjanje in jezikovna preobrazba »dogajata v prostoru, času ali pa med skupinami govorcev« in da morata biti tako dialektologija kot primerjalna znanost odprti na vse strani (za več podatkov prim. Maurer-Lausegger 2005).

Vrnimo se k monografiji. Statistični podatki koroških ljudskih štetij kažejo, da število prebivalcev v občinah Bistrica na Zilji in Straja vas upada. Avtor kratko oriše sociolingvistični položaj in navede osnovne podatke o zgodovini dvojezičnega šolstva na Koroškem. Statistična preglednica od šolskega leta 1959/60 do 2010/11 omogoča vpogled v zgodovino dvojezičnega šolstva na ljudski (osnovni) šoli na Bistrici (od 1992/93 v šolskem združenju ljudske šole Straja vas) oz. v Straji vasi. Po letnikih so navedeni: število vseh učencev, število k dvojezičnemu pouku prijavljenih in njihov delež v odstotkih. Število k dvojezičnemu pouku

prijavljenih se je v primerjavi s starejšim obdobjem od začetka tisočletja močno povešalo (npr. šolsko leto 1959/60: 16,48 %; šolsko leto 1963/64: 7,61 %; šolsko leto 2001/02: 50 %; šolsko leto 2007/08: 81,97 %; šolsko leto 2010/11: 55,76 %). Jezikovna sposobnost otrok v slovenščini močno upada. Ob vstopu v šolo v šolskem letu 2010/11 je po oceni učiteljev imelo dobro znanje slovenščine 14,46 % učencev in učenk, slabo znanje 16,57 %, brez znanja slovenščine pa jih je bilo 68,95 %. Neweklowsky navaja razloge za upadanje slovenskega jezika, dotakne pa se tudi slovenščine v cerkvi.

V uvodnem delu knjige najdemo še podatke o doslejšnjih raziskavah ziljščine in bistriškega govora. Nato sledi podroben opis sistema bistriškega govora (str. 39–84), ki vsebuje sinhroni opis glasoslovja z jezikovnozgodovinskimi razlagami, morfonologijo, oblikoslovje, pripombe k skladnji ter obravnavo in razlago izvora izbranih besed iz besedišča. Razprava primerjalno vključuje podatke iz obstoječe literature o ziljskem narečju. Sledi zapis besedil v ziljskem narečju, ki so bila posneta v sodelovanju s študenti slavistike celovške univerze. Informatorji pripovedujejo iz življenja, o spravljanju koruze in o oranju s konji. Transkripciji besedil v ziljskem narečju sledijo ustrezna besedila v standardni slovenščini s prevodi oz. s krajšimi povzetki v nemščini, vzorec slovenske in nemške narečne pesnitve avtorice Marije Bartoloth ter transkripcija narečne proze na že objavljenem CD-ju z naslovom *Princesnja na grahə* in njen prevod v standardno nemščino.

V sklepnem delu avtor obravnava mejo med ziljskim in rožanskim narečjem ter izbrane značilnosti obeh narečij in razlike med njima. Sledi sistematična obravnava razlik med bistriškim in brškim govorom, ki se pojavljajo večinoma v vokalizmu. Nasploh je za ziljsko narečje značilno večje število besed romanskega porekla. Zanimiva je tudi ugotovitev, da je v bistriškem govoru mnogo besed prevzetih iz srednje visoke nemščine (po Eggers 1965 v obdobju do ok. 1350), kar izpričuje njihova glasovna podoba. Ob koncu se avtor posveti še razlikam med ziljščino in ostalimi slovenskimi narečji na Koroškem.

V primerjalni seznam besed (besednjak) v drugem delu monografije (str. 110–174) je avtor poleg lastnega dialektološkega gradiva vključil besedišče iz monografije *The Slovene Dialect of Egg and Potschach in the Gailtal* Tijmena Pronka (2009), iz doktorske disertacije Viktorja Paulsena (1935) *Lautlehre des slowenischen Gailtalerdialektes in Kärnten* pa samo izrazje, ki je bilo opredeljeno kot »splošno ziljsko« ali »bistriška narečna skupina«. Pri tem mu je bil v veliko pomoč rokopisni besedni register Paulsenove disertacije, ki sta ga na njegovo pobudo leta 1987 sestavila študenta celovške slavistike Miha Pasterk in Franc Sadjak. Avtor je po potrebi vključeval tudi primerjalne podatke iz drugih virov (npr. SLA 1, Gutsman, Bezljaj, Pleteršnik, Hildegard Striedter-Temps, Thesaurus, CD, koroška nemščina idr.). Na koncu sledijo bibliografija in podatki o avtorju.

Monografija Gerharda Neweklowskega dokumentira dragoceno koroško jezikovno in kulturno dediščino, ki je med Ziljani preživela stoletja, v zadnjih desetletjih pa se njen čas žal čedalje hitreje izteka. Po izdaji monografije je

Gerhard Neweklowsky objavil tri strokovne razprave o ziljskem narečju, ki so posvečene nemškimi izposojenkam (2014), glavnim značilnostim bistriškega govora (2016) in vprašanju ogroženosti ziljskega narečja (2018). S svojimi deli o ziljskem narečju je prizadevni jezikoslovec nedvomno močno obogatil slovensko in slovansko dialektologijo, pa tudi historično slovnico, akcentologijo in leksikologijo.

LITERATURA

- Eggers 1965** = Hans Eggers, *Deutsche Sprachgeschichte II: das Mittelhochdeutsche*, Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt, 1965.
- Feinig 1985** = Tatjana Feinig, *Govor vasi Sveče v Rožu s težiščem na morfologiji*, povzetek v nemščini, diplomska naloga, Univerza v Celovcu, 1985.
- Isačenko 1933** = Aleksander V. Isačenko, *Die Dialekte des Jauntales in Kärnten: mit einer Grundkarte und zehn Pausen*, doktorska disertacija, Univerza na Dunaju, 1933.
- Krivograd 1996** = Silva Krivograd, *Oblikoslovje v slovenskem šmihelskem govoru na Koroškem*, diplomska naloga, Univerza v Celovcu, 1996.
- Lausegger 1980** = Herta Lausegger, *Die Terminologie der Bauernmühle in den slowenischen Dialekten in Kärnten: eine volkskundlich-lexikalische Bestandsaufnahme*, doktorska disertacija, Univerza v Gradcu, 1980.
- Lausegger 1989** = Herta Lausegger, Značilnosti slovenskega govora pri Mariji na Zilji, v: *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja: Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*, ur. Franc Jakopin, Ljubljana: SAZU, 1989, 137–148.
- Löffler 2003** = Heinrich Löffler, *Dialektologie: eine Einführung*, Tübingen: Narr, 2003.
- Lüdtke 1999** = Helmut Lüdtke, Sprache zwischen 'Chaos' und spontaner Ordnung, v: *Dialektgenerationen, Dialektfunktionen, Sprachwandel*, ur. Thomas Stehl, Tübingen: Narr, 1999 (Tübinger Beiträge zur Linguistik 411), 1–17.
- Lundberg – Priestly 2009** = Grant H. Lundberg – Tom Priestly, Pitch Opposition in Sele: Slovene Tone Loss in Austrian Carinthia, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 7 (2009), 3–21.
- Maurer-Lausegger 2005** = Herta Maurer-Lausegger, Jezikovno spreminjanje – teoretska razmišljanja in raziskovalna praksa, v: *Knjižno narečno besedoslovje slovenskega jezika*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2005 (Zora 32), 106–123.
- Neweklowsky 1973** = Gerhard Neweklowsky, *Slowenische Akzentstudien: akustische und linguistische Untersuchungen am Material slowenischer Mundarten aus Kärnten*, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1973 (Schriften der Balkan-Kommission, Linguistische Abteilung 21).
- Neweklowsky 2014** = Gerhard Neweklowsky, Deutsche Lehnwörter im slowenischen Dialekt von Feistritz an der Gail/Bistrica na Zilji = Nemške izposojenke v slovenskem narečju Bistrice na Zilji, v: *Beiträge zur interdisziplinären Slowenistik = Prispevki k meddisciplinarni slovenistiki: Festschrift für Ludwig Karničar zum 65. Geburtstag*, ur. Andreas Leben – Martina Orožen – Erich Prunč, Graz: Leykam, 2014, 173–181.
- Neweklowsky 2016** = Gerhard Neweklowsky, Ziljsko narečje na Bistrici in v Straji vasi, *Jezikoslovni zapiski* 22.1 (2016), 69–77.
- Neweklowsky 2018** = Gerhard Neweklowsky, Ist der Gailtaler slowenische Dialekt vom Aussterben bedroht?, v: *Mehrheiten ↔ Minderheiten: Sprachliche und kulturelle Identitäten der Slavia im Wandel der Zeit*, ur. Anna Kretschmer – Gerhard Neweklowsky – Stefan M. Newerkla – Fodor Poljakov, Berlin: Peter Lang, 2018 (Philologica Slavica Vindobonensia 4), 201–212.
- Paulsen 1935** = Viktor Paulsen, *Lautlehre des slowenischen Gailtalerdialektes in Kärnten*, doktorska disertacija, Univerza na Dunaju, 1935.
- Pronk 2009** = Tijmen Pronk, *The Slovene Dialect of Egg and Potschach in the Gailtal, Austria*, Amsterdam – New York: Editions Rodopi B. V., 2009.

- Scheutz 1999** = Hannes Scheutz, Umgangssprache als Ergebnis von Konvergenz- und Divergenzprozessen zwischen Dialekt und Standardsprache, v: *Dialektgenerationen, Dialektfunktionen, Sprachwandel*, ur. Thomas Stehl, Tübingen: Narr, 1999 (Tübinger Beiträge zur Linguistik 411), 105–131.
- Zdovc 1972** = Paul Zdovc, *Die Mundart des südöstlichen Jauntales in Kärnten: Lautlehre und Akzent der Mundart der »Poljanci«*, Wien: Böhlau, 1972 (Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung – Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse 20).

JUBILEJI

OB JUBILEJU AVSTRIJSKEGA SLAVISTA GERHARDA NEWEKLOWSKEGA

COBISS: 1.04

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.27.2.10](https://doi.org/10.3986/JZ.27.2.10)

1 AKADEMSKA IN POKLICNA POT

Upokojeni avstrijski slavist in jezikoslovec, akademik univ. prof. dr. Gerhard Neweklowsky iz Vetrinja, je 14. aprila 2021 obhajal svojo 80. obletnico. Rodil se je v zgornjeavstrijskem Linzu ob Donavi, kjer je obiskoval zvezno realno gimnazijo in jo zaključil z maturo. Da se je po maturi odločil za študij slavistike, sta bila odločilna dva ključna dogodka. Cirilični topografski napisi v sovjetski coni v povojnih letih so ga kot srednješolca spodbudili, da se je samostojno naučil brati in pisati cirilico. Po drugi strani je navdušeno poslušal zgodbe svojega deda Ernsta Neweklowskega, ki je med prvo svetovno vojno dve leti deloval kot avstro-ogrski oficir v Hercegovini in tam usvojil srbohrvaščino. Kot mladega fanta so Gerharda pritegnile številne knjige in fotografije, ki jih je bil stari oče prinesel s seboj. V njegovi domači knjižnici je naletel na učbenik srbohrvaškega jezika, kar je bil neposreden povod, da se je odločil za študij slavistike. Leta 1959 se je vpisal na dunajsko univerzo, kjer je poleg slavistike študiral perzijščino in tudi vzhodnoevropsko zgodovino in splošno jezikoslovje. Redno se je izpopolnjeval na jezikovnih seminarjih na tujih univerzah, kjer je utrjeval znanje slovanskih in drugih jezikov.

Med študijem je v času od 1959 do 1966 študiral en semester v Zagrebu in dva semestra v Sarajevu. Na tedanjem Inštitutu za slovansko filologijo Univerze na Dunaju mu je bilo dodeljeno mesto študijskega asistenta (1963–1966). Po uspešno zaključenem podiplomskem študiju leta 1966 je Gerhard Neweklowsky pridobil doktorski naziv. Še istega leta je bil na navedeni ustanovi imenovan za univerzitetnega asistenta in v tej funkciji deloval do leta 1977. Svojo doktorsko disertacijo *Die Akzent- und Intonationssysteme der čakavischen Mundarten im Burgenland* (1966) je posvetil akcentskim in intonacijskim sistemom čakavskih govorov na Gradiščanskem. V času njegove asistenture je nastala habilitacija iz predmeta Slovansko jezikoslovje *Slowenische Akzentstudien. Akustische und linguistische Untersuchungen am Material slowenischer Mundarten aus Kärnten* (1973). Mladi slavist je bil tega leta imenovan za univerzitetnega docenta za slovansko jezikoslovje. Poleg rednih službenih obveznosti je v letih 1973 do 1976 opravljal še pedagoško dejavnost v Splošni bolnišnici na Dunaju, kjer je pri docentu Franku v okviru tečaja logopedije učenkam predaval splošno fonetiko.

Leta 1977 je bil kot docent povabljen na University of Virginia v Charlottesville, Virginia, ZDA, kjer je vodil tečaje bolgarščine in češčine, na jezikoslovnem področju pa je predaval morfologijo za študente jezikoslovja. Nato se je vrnil na dunajsko slavistiko, kjer je bil še istega leta imenovan za izrednega profesorja »novega tipa«. Tam je prejel povabilo profesorja Baldura Panzerja na Univerzo v Heidelberg, ki se mu je z veseljem odzval. Na Dunaju je spet zaprosil za posebni dopust in v zimskem semestru 1978/79 kot gostujoči profesor deloval na Slovanskem inštitutu heidelberške univerze, kjer je pokrival osemurni učni program. Študentom je predaval o zgodovini ruskega jezika in o južnoslovanskih jezikih, njegov seminar pa je bil posvečen akcentologiji.

Kot slavist z mednarodnimi izkušnjami se je Neweklowsky leta 1979 potegoval za novo razpisano mesto na takratni Univerzi za izobraževalne vede v Celovcu, kjer je bil imenovan za rednega profesorja za »slavistiko s posebnim poudarkom na didaktiki«. Na Inštitutu za slavistiko je deloval kot ordinarij za področje slovanskega jezikoslovja od poletnega semestra 1979 do 30. septembra 2000. Pokrival je pretežni del že obstoječe rusistike in slovenistike ter skrbel, da se je ustrezno razvijala tudi srbohrvatistika. Odgovoren je bil za celotno slavistično jezikoslovje. Spekter njegovih raziskovalnih in pedagoških zanimanj je segal od splošne slavistike, stare cerkvene slovanščine in zgodovine posameznih slovanskih jezikov ter primerjalne zgodovinske slovnice in dialektologije slovanskih jezikov do fonetike in fonologije, morfonologije, morfologije, besedotvorja, skladnje, pa tudi kulturologije, besediloslovja in stičnega jezikoslovja. S svojim širokim profilom je kot učitelj pokrival vsa jezikoslovna področja slavistike in tako študentom omogočal globalni vpogled v slovanski svet. Posebna obogatitev slavistične učne ponudbe na Univerzi v Celovcu so bila profesorjeva predavanja o Bosni in Hercegovini ter o poljščini, češčini, beloruščini, ukrajinščini, bolgarščini in makedonščini. Pozornost je posvečal tudi celovški univerzitetni knjižnici, saj so bili prav njegovi osebni stiki z južnoslovanskimi ustanovami odločilni, da mu je uspelo znatno obogatiti slavistično strokovno literaturo.

Profesor Neweklowsky je predaval na številnih mednarodnih simpozijih in kongresih doma in po svetu. V okviru mednarodne profesorske izmenjave je leta 1979 s predavanji gostoval na Univerzi v Novem Sadu. Sledila je kratkotrajna gostujoča profesura na Univerzi v Sarajevu, kjer je bil zadolžen za srbohrvaško dialektologijo. V poletnem semestru 1988 je kot gostujoči profesor na Univerzi v Ljubljani predaval srbohrvaško dialektologijo in rusko morfonologijo v srbohrvaškem oz. ruskem jeziku. V zimskem semestru 1993/94 je sledila gostujoča profesura za hrvaški jezik na Inštitutu za slavistiko Univerze v Budimpešti, ki jo je profesor izvajal ob svojih celovških službenih obveznostih.

V okviru svojega enaindvajsetletnega delovanja na Univerzi v Celovcu je bil profesor Neweklowsky član mnogih univerzitetnih gremijev in nosilec pomembnih funkcij. Približno enajst let je bil predstojnik Inštituta za slavistiko. V letih od 1990 do 1996 je predsedoval komisiji za učne programe celovške univerze. Ko je bila univerza leta 1994 razdeljena na dve fakulteti, je bil imenovan za prodekana

novoustanovljene Fakultete za kulturne vede (1994–1996). Na posebno željo takratnega rektorja celovške univerze, profesorja Willibalda Dörflerja, je v obdobju od 1995 do 1999 prevzel funkcijo podrektorja za odnose z javnostmi in zunanje odnose. Kot rektorjev namestnik in član Avstrijske rektorske konference je veliko prispeval k splošnemu razvoju celovške univerze. Skrbel je za uradne mednarodne stike ter za evropske izobraževalne in štipendijske programe. Za celovško univerzo je sklenil vrsto bilateralnih sporazumov in mednarodnih partnerstev z univerzami po svetu, ki omogočajo študentske izmenjave. Pod njegovim vodstvom so potekale priprave za uvedbo in izvajanje programa Erasmus, ki je na celovški univerzi prvič potekal leta 1996. S podpisom te pogodbe so bile v mednarodno izmenjavo vključene tudi številne vzhodnoevropske univerze. Uspešno se je na primer razvilo bilateralno sodelovanje celovške univerze z univerzo v Harkovu v Ukrajini, ki ga celovška univerza izvaja od podpisa pogodbe leta 1996 do danes (npr. za programe rusistike, informatike). Krepilo se je sodelovanje s tujimi univerzami na raziskovalnem in pedagoškem področju, predvsem izmenjava študentov in učiteljev. Kot podrektor je Neweklowsky lahko поблиže spoznal tudi kitajski in avstralski visokošolski sistem.

S koncem poletnega semestra 2000 se je po enaindvajsetih letih končala poklicna kariera profesorja Neweklowskega na celovški univerzi. Odzval se je klicu na dunajsko univerzo, kjer je na tamkajšnjem Inštitutu za slavistiko deloval kot ordinarij za slovansko jezikoslovje od zimskega semestra 2000 do svoje upokojitve leta 2006. V okviru te dejavnosti je bil zadolžen predvsem za južno slavistiko. Bil je organizator in soorganizator mednarodnih simpozijev ter urednik oz. sourednik več monografskih zbornikov, ki so izšli po koncu njegovega aktivnega poklicnega udejstvovanja. V letih 2006–2014 je prizadevni upokojeni profesor predaval študentom slavistike na inštitutih za slavistiko univerz v Celovcu in na Dunaju. Pogosto je vabljen na strokovna srečanja in simpozije ter na pomembne dogodke ob jubilejih. Na spletu (Youtube) najdemo dve profesorjevi predavanji ob jubilejih: prvo ob 200. obletnici rojstva Franca Miklošiča *Franz Ritter von Miklosich: Festvortrag anlässlich der Feier zum 200. Geburtstag von Franz Ritter von Miklosich an der Universität Wien, 20. november 2012*, ki ga je predstavil na dunajski univerzi, drugo pa o hrvaškem narečju na severnem Gradiščanskem *Der kroatische Dialekt des nördlichen Burgenlandes (450 ljet Hrvatov u Novom Selu / Kroatien in Neudorf, 1570.–2020.; 9. maj 2021)*.

2 ČEZMEJNO IN MEDNARODNO STROKOVNO SODELOVANJE V CELOVŠKEM OBDOBJU

Posebnega kulturnopolitičnega pomena je bilo sodelovanje Inštituta za slavistiko s slavisti v Sloveniji in s koroškimi Slovenci, saj politično vzdušje na Koroškem ob prihodu Gerharda Neweklowskega v Celovec slovenščini in slavistiki ni bilo naklonjeno. Od samega začetka si je profesor prizadeval za okrepitev čezmej-

nega sodelovanja. V središču zanimanja je bilo sodelovanje celovške univerze z ljubljansko, ki ga je vzpostavil že Aleksander Isačenko, nekdanji profesor za jezikoslovje na celovski univerzi. Lektorat slovenščine je od samega začetka potekal v sodelovanju z ljubljanskim Oddelkom za slovanske jezike in književnosti. Stiki so se v času Neweklowskega poglobili in obetavno razvijali. Na celovski slavistiki so delovali vidni gostujoči profesorji in vrsta gostujočih predavateljev, ki so strokovno popestrili učno ponudbo. Delež celovških predavateljev na ljubljanski univerzi je bil precej manjši zaradi nizkega števila strokovnih sodelavcev. Predstavniki celovške in ljubljanske slavistike so se dvakrat letno srečevali bodisi v Celovcu bodisi v Ljubljani, da bi razpravljali o raziskovalnem in pedagoškem delu, predvsem pa da bi vzpostavili smernice za nadaljnje sodelovanje. Ta povezava, predvsem pa skupna znanstvena srečanja so krepila tudi dobre odnose med Celovcem in Ljubljano.

S prihodom Neweklowskega na Univerzo v Celovcu se je začelo obdobje skupnih znanstvenih srečanj celovških in ljubljanskih slavistov, ki so od leta 1979 do osamosvojitve Slovenije potekala redno in izmenično na obeh univerzah. Pri organizaciji teh prireditev je prizadeveni jezikoslovec igral ključno vlogo. Uredil je zbornik prispevkov s skupnega simpozija z naslovom *Protestantismus bei den Slowenen / Protestantizem pri Slovencih. Beiträge zur 3. Slawistentagung der Universitäten Klagenfurt und Ljubljana, Klagenfurt, 26.–28. Mai 1983* (1984, 280 str.). Po menjavi generacij na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Univerze v Ljubljani je Inštitut za slavistiko navezal stike z mlajšimi ljubljanskimi slavisti. Leta 1998 je prišlo do ponovnega skupnega strokovnega srečanja in zbornika predavanj, vendar takrat profesor ni več mogel sodelovati, ker je opravljal funkcijo podrektorja celovške univerze.

Gerhard Neweklowsky je redno sodeloval tudi z drugimi južnoslovanskimi univerzami in raziskovalnimi ustanovami. Mnoga leta je redno predaval na mednarodnem kongresu *Naučni sestanek slavista u Vukove dane*, ki ga prireja Međunarodni slavistički centar na Filološki fakulteti v Beogradu. V tem sklopu je objavil vrsto zanimivih strokovnih prispevkov s področja srbohrvatistike. V času vojne v nekdanji Jugoslaviji v devetdesetih letih 20. stoletja je podpiral tamkajšnje raziskovalce in učitelje, predvsem tiste iz Bosne in Hercegovine. Kljub najtežjim okoliščinam mu je uspelo iz obleganega Sarajeva dobiti gostujočega profesorja, ki je s svojim delovanjem oplemenil slavistiko na celovski univerzi.

Jezikoslovec je vzpostavil tudi stike z Univerzo v Mariboru, kar je privedlo do redne meduniverzitetne izmenjave učiteljev obeh univerz, ki se nadaljuje vse do danes. Okrepil in razširil je mrežo stikov z univerzami in znanstvenoraziskovalnimi ustanovami v alpsko-jadranskem prostoru (poleg Ljubljane in Maribora še z univerzami v Vidmu, Veroni, Trstu ...) in drugod v južnoslovanskem prostoru (Beograd, Novi Sad, Sarajevo, Zagreb, Tuzla ...), na Madžarskem (Budimpešta, Szombathely) ter z univerzami v Rusiji, Ukrajini in v drugih državah. Na celovško slavistiko je bila povabljen vrsta gostujočih predavateljic in predavateljev iz

slovanskih in neslovanskih držav, pa tudi profesor se je redno odzival na številna povabila v tujino. Njegovi stiki s slovansko govorečim svetom so močno prispevali k internacionalizaciji celovške univerze.

Posebno plodno se je razvilo sodelovanje s centrom za večjezičnost *Centro internazionale sul plurilinguismo* (CIP) (ustanovljen leta 1993). Med soustanovitelji tega centra v Vidmu so bili predstavniki Koroške, Štajerske, Hrvaške, Slovenije in Bavarske ter nekaterih italijanskih regij. Za uradnega predstavnika Koroške je bil imenovan Neweklowsky, ki je bil ustanovni član in član znanstvenega sosveta centra (1993–2000). Na celovški univerzi je bil pobudnik za sodelovanje z Vidmom na področju preučevanja večjezičnosti. Deloval je kot organizator oz. soorganizator skupnih strokovnih srečanj na univerzah v Vidmu in Celovcu, ki so omogočala nove povezave s preučevalci večjezičnosti iz drugih držav. Prispevki s srečanj so objavljeni v reviji *Plurilinguismo*, glasilu videmskega centra za večjezičnost. Inovativno mednarodno sodelovanje je nudilo edinstvene priložnosti za strokovno izmenjavo znanstvenih izsledkov iz romanistike, germanistike in slavistike. Profesor se je v tem obdobju podrobneje posvečal slovensko-nemškemu jezikovnemu stiku na Koroškem. Sodeloval je tudi z Univerzo v Veroni, kjer pa se je sodelovanje omejevalo predvsem na gostujoča predavanja na obeh ustanovah.

3 SLAVISTIČNO STROKOVNO DELO

Strokovno delo profesorja Neweklowskega je izjemno bogato, saj pokriva širok spekter vsebin, povezanih s slovanskimi jeziki in kulturami. Naj na tem mestu izpostavimo njegove znanstvenoraziskovalne projekte in izbrane monografske publikacije s področja jezikoslovja, kulturologije ter jezikovne in kulturne zgodovine.

3.1 Inovativno kvantitativno jezikoslovje

Kot pobudnik računalniško podprtega kvantitativnega jezikoslovja na celovški univerzi je Neweklowsky slovanskemu jezikoslovju utrl pot v računalniški svet. Prve korake v to smer je omogočilo tehnično sodelovanje s slavistom graške univerze Wolfgangom Steiningerjem, saj takrat celovška univerza še ni imela ustrezne elektronske tehnične opreme. Na profesorjevo pobudo je univerzitetni računalniški center (EDV-Zentrum) Univerze v Celovcu leta 1983 razvil specifično programsko opremo za preučevanje jezikov. Nastali so konkordance, indeksi besed in pogostnostni spiski. Prvo izmed njih je bilo delo *Trubarjev katekizem 1550. Konkordanca, indeks besed, pogostnostni spiski* (1984, 429 str.). Drugo monumentalno računalniško podprto profesorjevo delo je dvodelna monografija – konkordanca s pogostnostnimi spiski dela *Život i priključenija srbskega avtorja Dositeja Obradovića z naslovom Dositej Obradović: Leben und Abenteuer I, Leipzig 1783, Konkordanzen, Wortlisten* (1995, 1047 str.) in *Dositej Obradović: Leben und Abenteuer II, Leipzig 1788, Konkordanzen, Wortlisten* (1998, XVI + 1140 str.).

Inovativen in za hrvaško in slovansko dialektologijo dragocen je profesorjev narečni slovar gradiščanskohrvaškega govora v Stinjakah/Stinatz *Der kroatische Dialekt von Stinatz: Wörterbuch* (1989, 228 str.) ki je izšel kot posebna številka revije *Wiener Slawistischer Almanach* in je dostopen tudi na spletu. Delo je nastalo s pomočjo elektronske in računalniške tehnologije in je opis hrvaškega govora Stinjakov/Stinatz v slovarski obliki. Vsebuje podatke o fonetiki in transkripciji, navodila, primere akcentskih paradigem, narečni slovar, pogostnostni spisek vseh besed (s posameznimi izjemami) iz dveh profesorjevih monografij s pripovedniškimi besedili iz Stinjakov/Stinatz (1983 in 1987; več gl. v 3.3), odzadnji indeks hrvaških besed, ki je urejen po načelih hrvaškega knjižnega jezika, ter po abecednem redu urejen dvojezični indeks nemških ustreznikov.

S področja slovanskega kvantitativnega jezikoslovja je jubilar objavil še obilico strokovnih člankov in prispevkov s področja južne in vzhodne slavistike. Na slovenističnem področju so poleg omenjene Trubarjeve konkordance nastale publikacije, ki obravnavajo jezik slovenskih protestantov 16. stoletja (Primož Trubar, Jurij Dalmatin), jezik Ožbalta Gutsmana ter jezik sodobnih časopisnih in proznih besedil. Njegova srbohrvatistična bibliografija poleg objavljene konkordance srbskega avtorja Dositeja Obradovića med drugim vsebuje pomembne strokovne prispevke, ki so nastali s kvantitativnim jezikoslovnim pristopom, npr. kvantitativno fonologijo srbohrvaščine in obravnave dela *Srpske narodne pripovijetke* (1853) Vuka Štefanovića Karadžića ter jezika Atanasija Stojkovića in srbskih časopisnih besedil. S področja rusistike velja izpostaviti strokovne obravnave staroruskih besedil, ki so nastale na osnovi lastnih konkordanc in pogostnostnih spiskov, npr. dela *Pustozerskij sbornik: Avvakum, Epifanij* (1675) in staroruske *Kronike iz Ustjuga*.

V drugi polovici osemdesetih in v začetku devetdesetih let 20. stoletja je slovansko kvantitativno jezikoslovje Gerharda Neweklowskega vzbujalo mnogo zanimanja tako v južni slavistiki kot tudi v rusistiki, saj takrat drugim jezikoslovcem slavistične stroke še niso bili na voljo ustrezni računalniški programi. S svojimi deli je jubilar prispeval k ugledu celovške slavistike. Kot učitelj je računalniško usposabljal tudi študente in jih strokovno usmerjal. Skrbel je za digitalizacijo slovenskih, srbskih in staroruskih besedil, ki je bila deloma izvedena v okviru študentskih seminarjev na celovski slavistiki. Skupno delo je obrodilo več zanimivih računalniško podprtih diplomskih nalog na področju južne slavistike.

3.2 Raziskovanje slovenskih narečij na Koroškem

Neweklowsky je s svojim inovativnim, eksperimentalnofonetičnim jezikoslovnim pristopom oral ledino na področju slovenske in slovanske dialektologije. Svoje habilitacijsko delo *Slowenische Akzentstudien: akustische und linguistische Untersuchungen am Material slowenischer Mundarten in Kärnten* (1973, 273 str. + [32] str. prilog) je posvetil slovenskim narečjem na južnem Koroškem. Kot osnova

za jezikoslovne in akustično-fonetične raziskave mu je služilo lastno dialektološko gradivo, ki ga je posnel na koroškem dvojezičnem območju. Kot strokovnjak za eksperimentalnofonetične dialektološke raziskave je pripravil transkripcijski sistem za koroškoslovenske dialektološke potrebe. Na Inštitutu za slavistiko v Celovcu se je 1. marca 1984 porodil njegov znanstvenoraziskovalni projekt *Raziskovanje slovenskih narečij na Koroškem*, ki ga je vodil do konca leta 1993. V projektu so sodelovali sodelavci Inštituta za slavistiko in študenti slovenistike. Pri zbiranju etnološkega terenskega gradiva v Podjuni je prišlo tudi do sodelovanja z Narodopisnim inštitutom Urbana Jarnika v Celovcu. Profesorjev dialektološki projekt je bil podlaga in izkušnja za razvoj etnološko-dialektološkega filmskega projekta *Avdiovizualna dialektologija: dokumentacija stare ljudske kulture v narečju*, ki ga od leta 1994 na celovški slavistiki vodi Herta Maurer-Lausegger. Neweklowskemu je bila dialektološka stroka vedno zelo pri srcu, kar je razvidno iz njegove bogate bibliografije. Sam vedno znova izjavlja, da so mu lastne dialektološke raziskave pri gradiščanskih Hrvatih in koroških Slovencih, ki temeljijo na osebnih terenskih raziskavah, najbolj dragocene, ker so enkratne, neponovljive.

Profesorjeva monografija o ziljskem narečju *Der Gailtaler slowenische Dialekt: Feistritz an der Gail/Bistrica na Zilji und Hohenthurn/Straja vas* (2013, 179 str.) je za slovensko in slovansko dialektologijo neprecenljive vrednost, saj je narečje ob jezikovnih mejah močno ogroženo. Delo vsebuje sociolingvistični in dialektološki opis govorov, ob upoštevanju dotedanjih dialektoloških raziskav, primerjalni besednjak ziljskih govorov idr. Knjiga je hkrati pomemben prispevek k prizadevanju za ohranjanje jezikovne identitete v Ziljski dolini.

3.3 Jezik in kultura gradiščanskih Hrvatov

Jezik in kultura Hrvatov na Gradiščanskem in na območjih v sosednjih državah sodita k osrednjim raziskovalnim področjem Gerharda Neweklowskega, saj ga spremljata vse življenje. Pripravil in izdal je več monografskih del, posvečenih dialektologiji, jezikoslovju in ustnemu izročilu gradiščanskih Hrvatov v Stinjakih/Stinatzu, ter obilico člankov in strokovnih razprav. Dvo- oz. večjezični jezikovni prostor, ki je doživljal posebno zgodovinsko usodo, se nahaja v izolirani legi na stičišču nemškega, madžarskega, češkega in slovaškega jezika, ponekod pa se jim pridružuje še romski jezik. Gradiščanskohervaški govori so razširjeni po vaseh v šestih političnih okrajih Gradiščanske v Avstriji (izjema je okraj Jenersdorf na jugu, ki ni dvo- ali večjezičen) in v obmejnih sosednjih krajih na Madžarskem, na južnem Moravskem ter v posameznih krajih v okolici Bratislave. Mnogi govori so močno ogroženi ali pa so že izginili. Zato je tem bolj pomembno, da je Neweklowsky že kot mlad slavist vzljudil ta jezik in mu ostal zvest do danes.

Raziskovanje gradiščanskega narečja hrvaščine na jezikovnih stičiščih je bilo zanj nedvomno velik izziv. Zanimanje za terensko delo in instrumentalfonetične metode se mu je porodilo že v študijskih letih. V okviru dialektološke raziskovalne dejavnosti si je pridobil znanje tudi v Fonogramskem arhivu Avstrijske

akademije znanosti na Dunaju. Dialektološke in etnografske terenske raziskave, ki jih je izvedel med Hrvati na Gradiščanskem in na Madžarskem, so mu služile kot podlaga za interpretacijo fonetičnih zapisov. Prvo, neobjavljeno monografsko delo je omenjena doktorska disertacija.

Njegovo najpomembnejše delo s tega področja je monografija o hrvaških narečjih na Gradiščanskem in v sosednjih regijah *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete* (1978, 376 str. + 52 str. narečnih kart), ki je bila leta 2014 ponatisnjena z nespremenjenim besedilom, a z na novo oblikovanim ovitkom. Knjiga prinaša sinhroni in diahroni opis vseh gradiščansko-hrvaških narečij po jezikovnih ravninah od fonetike do skladnje in besedišča, opis izvora in razvoja posameznih skupin govorov, primere lastnih narečnih besedil iz 35 krajev gradiščansko-hrvaškega prostora, glosar ter 52 narečnih kart. Delo je osnovano na terenskem gradivu, ki ga je zbral na celotnem gradiščansko-hrvaškem območju.

Gradiščansko-hrvaška pripovedna narečna besedila iz Stinjakov/Stinatza s prevodom v nemščino, ki sta jih pripravila in izdala Gerhard Neweklowsky in Károly Gaál, so objavljena v monografskih delih *Erzählgut der Kroaten aus Stinatz im südlichen Burgenland: Kroatisch und Deutsch* (1983, LXX + 339 str.) in *Totenklage und Erzählkultur in Stinatz im südlichen Burgenland: Kroatisch und Deutsch* (1987, XLVII + 315 str.) – obe knjigi sta na voljo tudi na spletu. Tonske posnetke, ki so bili ustvarjeni v letih 1964 in 1965, hrani Fonogramski arhiv na Dunaju. Tretja monografija, *Kroatische Märchen und Totenklagen aus Stinatz im Burgenland* (1991, 561 str.), je izšla v zbirki Most/The Bridge v Zagrebu. Knjige vsebujejo pripovedno izročilo, pravljice in objokovanje mrtvih (Totenklagen). Kot že omenjeno, je na osnovi prvih dveh monografij s pripovedništvom (1983, 1987) nastal profesorjev narečni slovar *Der kroatische Dialekt von Stinatz: Wörterbuch* (1989).

Neweklowsky je prispeval pomembne osnove za normiranje gradiščansko-hrvaškega knjižnega jezika. Je soavtor slovnice *Gramatika gradiščansko-hrvaškog jezika* (2003), za katero je prispeval poglavja Fonetika i fonologija, Morfonologija ter Kvantitativna fonetika i fonologija (str. 25–79). Knjiga je izšla v Železnem/Eisenstadtu na Gradiščanskem. V njegovi monografiji *Jezik Gradiščanskih Hrvatov: izabrani članki / Die Sprache der Burgenländer Kroaten: ausgewählte Aufsätze* (2010, 318 str.), ki je izšla v Trajštofu/Trausdorf na Gradiščanskem, najdemo izbrane članke o jeziku gradiščanskih Hrvatov.

3.4 Jezik in kultura južnih Slovanov

Profesorjevo strokovno delo s področja južne slavistike je izjemno bogato in raznoliko, o čemer pričajo številni članki in monografska dela. Kulturnozgodovinsko-kulturološka monografija o zgodovini, običajih in vsakdanji kulturi muslimanov v Bosni in Hercegovini *Die bosnisch-herzegowinischen Muslime: Geschichte, Bräuche, Alltagskultur* (1996, 210 str.) je pomemben prispevek k

boljšemu poznavanju zgodovinskih ozadij spopadov na območju Bosne in Hercegovine. Knjiga temelji na sistematični terenski raziskavi. Anketiranci so bili muslimanski pribežniki iz bosanskih krajev in mest, ki so se naselili v Avstriji.

Iz potopisne literature je slavist pripravil in izdal dve kulturnozgodovinski monografiji v Gornjem Gradu rojenega Benedikta Kuripečiča, ki je kot prevajalec v službi kralja Ferdinanda potoval v Istanbul in opisal zgodovinske posebnosti in razmere na poti po Balkanskem polotoku in na dvoru turškega sultana Sulejmana. V prvi monografiji, *Benedict Curipeschitz: Itinerarium oder Wegrayß Küniglich Mayestät potschafft gen Constantinopel zu dem Türckischen Keiser Soleyman. Anno 1530* (1997, 221 str.), je opisano njegovo potovanje leta 1530 iz Ljubljane po balkanskih deželah do Istanbula. Druga, *Benedict Curipeschitz: Ein Disputation oder Gespräch zwayer Stalbuben am Hof des türckischen Sultans 1530 ...: Einführung, Transkription, Kommentar von Gerhard Neweklowsky: Faksimile von 1532*, vsebuje uvod, transkripcijo besedila in komentar Gerharda Neweklowskega. Knjiga je posvečena šegam muslimanov in turški oblasti. Obe knjigi sta faksimilirani.

Profesor je uredil in izdal jezikovno- in kulturnozgodovinski zbornik s simpozijskimi prispevki *Herrschaft, Staat und Gesellschaft in Südosteuropa aus sprach- und kulturhistorischer Sicht: Erneuerung des Zivilisationswortschatzes im 19. Jahrhundert: Akten des Internationalen Symposiums 2.–3. März 2006* (2007, 308 str.). V knjigi so zajeti prispevki, ki obravnavajo oblast, državo in družbo v jugovzhodni Evropi ter obnovo civilizacijskega besednega zaklada v 19. stoletju. Skupaj z Andreasom Lebnom je Neweklowsky uredil in izdal slovenistični simpozijski zbornik *Die Slowenistik in Österreich / Slovenistika v Avstriji: Tagungsbeiträge* (2007, 272 str.), ki je izšel kot 53. številka revije *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. Meddisciplinarni prispevki se ukvarjajo s slovensko toponimijo in severno slovensko jezikovno mejo v srednjem veku, s Primožem Trubarjem ter s komparativistiko in prevajalstvom.

Jubilantova monografija *Die südslawischen Standardsprachen* (2010, 292 str.) je pomembna podlaga za preučevanje vseh južnoslovanskih jezikov. Prikaže zgodovino in razvoj južnoslovanskih standardnih jezikov ter nastanek današnje knjižne hrvaščine, srbsščine, bosanščine in črnogorščine. Delo je zasnovano meddisciplinarno in se dotika vseh jezikov. Upošteva spoznanja zgodovinskega jezikoslovja, filologije, sociolingvistike, kulturne zgodovine in zgodovine. Orišani so medsebojni odnosi med južnoslovanskimi jeziki, ki so močno odvisni od zgodovinskega dogajanja (npr. nastanek bosanskega knjižnega jezika, razvoj črnogorščine v knjižni jezik).

Posebne zasluge gredo profesorju za temeljito monografsko delo o Francu Miklošiču, pobudniku avstrijske slavistike, z naslovom *Franz Miklosich 1813–1891: Begründer der österreichischen Slawistik* (2015, 316 str.). Knjiga v 34 poglavjih prvič omogoča celovit vpogled v življenje in delo pomembnega slavista. Opisuje zunanje okoliščine, ki so omogočile in spodbujale njegovo ka-

riero v dunajski dvorni knjižnici, na Akademiji znanosti in na univerzi. Gre za prvi splošni pregled Miklošičevih raziskav (stara slovenščina /= stara cerkvena slovanščina/, primerjalna slovnica, slovansko slovaropisje vključno z etimologijo, jezikovni stiki z novo grščino, madžarščino, romunščino, albanščino in turščino, evropski Romi, izdaja bizantinskih spomenikov). Predstavljena so tudi njegova jezikovnopolična prizadevanja za izdelavo pravno-političnega strokovnega izrazja za slovanske jezike v Avstriji in za uveljavitev slovenščine na gimnazijah. Skliceval se je na pomen novofiloloških študijev in opozarjal na potrebo po medjezikovnem raziskovanju. V monografiji je upoštevano tudi arhivsko gradivo. Profesorju je uspelo Miklošiča v marsičem predstaviti v novi luči. S knjigo je zapolnil veliko vrzel na področju zgodovine avstrijske slavistike in slavistike nasploh.

4 SKLEP

Mednarodno ugledni slavist in jezikoslovec akademik profesor dr. Gerhard Neweklowsky nedvomno spada med najpomembnejše predstavnike v zgodovini avstrijske slavistike, saj je eden redkih, ki je sposoben pokriti potrebe celotne slavistične jezikoslovne stroke. Je avtor 20 monografij (tri so nastale v soavtorstvu), samostojno je uredil in izdal tri konferenčne zbornike, osem monografij pa v souredništvu z drugimi. Njegova bibliografija vsebuje več kot 200 znanstvenih člankov in več kot 40 strokovnih ocen ter obilico krajših prispevkov, ki pa jih v njej ni mogoče popisati v celoti. Strokovno se je ukvarjal s celotnim slovanskim jezikovnim prostorom. Levji delež njegovih publikacij je posvečen jeziku, narečjem in kulturi gradiščanskih Hrvatov ter slovenskim narečjem na južnem Koroškem in slovenističnemu jezikoslovju. Jubilant je sodeloval pri mednarodnih projektih in mnoga leta deloval kot urednik in sourednik vodilnih slavističnih revij (*Wiener Slavistisches Jahrbuch*, *Wiener Slawistischer Almanach*). Opravljal je vrsto uglednih znanstvenih funkcij. Bil je član Balkanske komisije Avstrijske akademije znanosti (1990–2011) in predstavnik Avstrije v Mednarodnem slavističnem komiteju (2000–2008). Je redni član Avstrijske in zunanji član Srbske akademije znanosti in umetnosti. *Ad multos annos ...* Naj profesorju, akademiku in jubilantu delo še naprej plodno uspeva!

Podatke o profesorjevem življenju in slavističnem delovanju najdemo v monografiji *Slavistička raskršća Gerharda Neveklowskog* (2006, 126 str.), ki vsebuje izčrpen intervju, ki ga je s profesorjem opravil Miloš Jevtić. Jubilantovo življenje in delo je dokumentirano tudi v filmskem portretu *Gerhard Neweklowsky: Mein Leben für die Slavistik* (76 min.), ki ga je pripravila in izdala Herta Maurer-Lausegger. Publikacijo na ključku, ki vsebuje tudi življenjepis in bibliografijo v nemščini (pdf), se da dobiti v Mohorjevi knjigarni v Celovcu.

GERHARD NEWEKLOWSKY – HERTA MAURER-LAUSEGGER

GERHARD NEWEKLOWSKY: BIBLIOGRAFIJA
ZNANSTVENIH IN STROKOVNIH OBJAV 1965–2021

COBISS: 1.24

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.27.2.11](https://doi.org/10.3986/JZ.27.2.11)

Bibliografija po stanju 30. novembra 2021 je nastala v souredništvu avtorja (G. N.) in urednice (H. M.-L.). Obstoječi bibliografski nabor je bil dopolnjen, posodobljen in urejen. Razčlenitev bibliografskih enot na monografije, uredništvo in uredniško delo, strokovne članke, ocene in avtobiografsko je ohranjena. Krajši prispevki v časopisju in leksikonih, poročila, povzetki prispevkov na konferencah, knjižni oglasi, elektronski ponatisi ipd. v seznam niso vključeni. Bibliografske enote so razporejene kronološko po letnicah izida. Kasnejše digitalne izdaje so navedene le izjemoma. Objave v cirilici so zapisane v cirilici. Preliminarna različica profesorjeve bibliografije je nastala kot del dokumentacijskega projekta Slavistika na Univerzi v Celovcu.

1 MONOGRAFIJE

- 1966** *Die Akzent- und Intonationssysteme der [kroatischen] čakavischen Mundarten im Burgenland: doktorska disertacija*, Universität Wien, 1966, 182 listov, ilustrirano. Razmnoženo.
- 1973** *Slowenische Akzentstudien: akustische und linguistische Untersuchungen am Material slowenischer Mundarten aus Kärnten*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973 (Schriften der Balkan-Kommission – Österreichische Akademie der Wissenschaften, Linguistische Abteilung 21), 273 str., [32] str. prilog: ilustracije, graf. prikazi.
- 1978** *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1978 (Schriften der Balkan-Kommission, Linguistische Abteilung – Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philologisch-historische Klasse 25), 376 str. + 52 str. prilog, karte. Nespremenjeni ponatis s spremenjenim ovitkom 2014.
- 1983** *Erzählgut der Kroaten aus Stinatz im südlichen Burgenland: Kroatisch und Deutsch* (s sodelovanjem Marianne Grandits), Wien: Gesellschaft zur Förderung Slawistischer Studien, 1983 (Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 10, Linguistische Reihe), LXX + 339 str. Soavtor Károly Gaál. Digitalna izdaja: [eBook – Digi20-Retro, 2012], DOI: <https://doi.org/10.3726/b12918>.
- 1984** *Trubarjev Katekizem 1550: konkordanca, indeks besed, pogostnostni spiski*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, [1984], 429 str.
- 1987** *Totenklage und Erzählkultur in Stinatz im südlichen Burgenland: Kroatisch und Deutsch*, Wien: Gesellschaft zur Förderung Slawistischer Studien, 1987 (Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 19, Linguistische Reihe), XLVII + 315 str. Soavtor Károly Gaál. Digitalna izdaja: [eBook – Digi20-Retro, 2012], DOI: <https://doi.org/10.3726/b12905>.

- 1989** *Der kroatische Dialekt von Stinatz: Wörterbuch*, Wien: Gesellschaft zur Förderung Slawistischer Studien, 1989 (Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 2, Linguistische Reihe), 228 str.
- 1991** *Kroatische Märchen und Totenklagen aus Stinatz im Burgenland*, Zagreb: Mladost, 1991 (Most/The Bridge, Croatian Literature Series 7), 561 str.
Soavtor Károly Gaál.
- 1995** *Dositej Obradović: Leben und Abenteuer: erster Teil, Leipzig 1783: Konkordanzen, Wortlisten*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995 (Schriften der Balkan-Kommission, Philologische Abteilung – Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 36), 1047 str.
- 1996** *Die bosnisch-herzegowinischen Muslime: Geschichte, Bräuche, Alltagskultur*, Klagenfurt – Salzburg: Wieser, 1996 (Österreichisch-bosnische Beziehungen 1), 210 str., [40] str. prilog.
Sodelovala sta Besim Ibišević in Žarko Bebić.
- 1997** *Benedict Curipeschitz: Itinerarium oder Wegrayß Königlich Mayestät potschafft gen Constantinopel zu dem Türckischen Keiser Soleyman, Anno 1530*, Klagenfurt: Wieser, 1997 (Österreichisch-bosnische Beziehungen 2), 221 str.
- 1998** *Benedict Curipeschitz: ein Disputation oder Gespräch zwayer Stalbüben am Hof des türkischen Sultans 1530 ...: Einführung, Transkription, Kommentar von Gerhard Neweklowsky: Faksimile von 1532 [1531!]*, Klagenfurt – Wien [idr.]: Wieser, 1998 (Österreichisch-bosnische Beziehungen 3), 97 str.
Dositej Obradović: Leben und Abenteuer: zweiter Teil, Leipzig 1788: Konkordanzen, Wortlisten, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1998 (Schriften der Balkan-Kommission, Philologische Abteilung – Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 39), XVI + 1140 str.
- 2000** *Bileća 1914–1916: fotoalbum*, Tuzla: Printcom, 2000, 85 str.
Avtor fotografij: Ernst Neweklowsky.
- 2006** *Славистичка раскрића Герхарда Невекловског*, ur. Милош Јевтић, Београд: Београдска књига, 2006 (Колекција Одговори 148), 125 str., ilustracije.
Intervjuvanec.
- 2010** Српске и јужнословенске теме, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике – Матица српска – Вукова задужбина, 2010 (Студије о Србима 18), 221 str.
Die südslawischen Standardsprachen, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2010 (Schriften der Balkan-Kommission – Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 51), 292 str. + 18 str., ilustr.
- Jezik Gradišćanskih Hrvatov: izabrani članci / Die Sprache der Burgenländer Kroaten: ausgewählte Aufsätze*, Trajstov/Trausdorf: Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov / Wissenschaftliches Institut der Burgenländer Kroaten, 2010 (Gradišćanskohrvatske studije 7), 318 str.
- 2013** *Der Gailtaler slowenische Dialekt: Feistritz an der Gail/Bistrice na Zilji und Hohenthurn/Straja vas*, Klagenfurt: Drava, 2013, 179 str.: ilustracije, graf. prikazi, 2 karti.
- 2015** *Franz Miklosich 1813–1891: Begründer der österreichischen Slawistik*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2015 (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse – Sitzungsberichte 866), 316 str. + 22 str. ilustracij.

2 UREDNIŠTVO IN UREDNIŠKA DEJAVNOST

2.1 Izdajateljska dela in uredniško sodelovanje pri zbornikih

- 1967** Josip Hamm (ur.), *Phonologie der Gegenwart: Vorträge und Diskussionen anlässlich der Internationalen Phonologie-Tagung in Wien 30.8.–3.9.1966*, Graz – Wien [idr.]: Böhlau, 1967 (Wiener Slavistisches Jahrbuch, Ergänzungsband 6), 391 str., graf. prikazi.
Uredniško sodelovanje.
- 1975** Wolfgang Dressler – František V. Mareš (ur.), *Phonologica 1972: Akten der zweiten Internationalen Phonologie-Tagung, Wien, 5.–8. September 1972*, München – Salzburg: Fink, 1975, 368 str., graf. prikazi.
Uredniško sodelovanje.
- 1982** Josip Hamm, *Burgenländischkroatisches Wörterbuch [1]: deutsch-burgenländischkroatisch-kroatisches Wörterbuch*, Eisenstadt – Zagreb: Roetzer, 1982, 637 str.
Član uredniškega odbora.
- 1984** *Protestantismus bei den Slowenen / Protestantizem pri Slovencih: Beiträge zur 3. Slawistentagung der Universitäten Klagenfurt und Ljubljana, Klagenfurt, 26.–28. Mai 1983*, Wien: Gesellschaft zur Förderung Slawistischer Studien, 1984 (Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband, Linguistische Reihe 13), 280 str.
Urednik. – Digitalna izdaja: [eBook – Digi20-Retro, 2012], DOI: <https://doi.org/10.3726/b12914>.
- 1996** Gerhard Fink (ur.), *Österreich in neuer Nachbarschaft: sechs Jahre nach der Wende*, Linz: Gesellschaft für Ostkooperation, 1996, 474 str., graf. prikazi.
Član uredniškega odbora.
- 2003** *Bosanski, hrvatski, srpski: međunarodni skup »Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca«, Beč 27.–28. sept. 2002 / Bosnisch, Kroatisch, Serbisch: Internationale Tagung »Aktuelle Fragen der Sprache der Bosniaken, Kroaten, Serben und Montenegriner«, Wien, 27.–28. Sept. 2002*, Wien: Gesellschaft zur Förderung Slawistischer Studien, 2003 (Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 57), 326 str.
Urednik.
- 2005** *Австрія й Україна у контексті європейської інтеграції та співробітництва – Österreich und die Ukraine im Kontext der europäischen Verständigung und Kooperation*, ur. Viktor Andruščenko – Manfred Moser, Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова – Інститут славістики Віденського університету, 2005, 160 str.
Član uredniškega odbora.
- 2007** *Wort – Geist – Kultur: Gedenkschrift für Sergej S. Averincev*, Frankfurt am Main – Berlin [idr.]: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2007 (Русская культура в Европе / Russian Culture in Europe 2), 496 str.
Sourednik.
- Herrschaft, Staat und Gesellschaft in Südosteuropa aus sprach- und kulturhistorischer Sicht: Erneuerung des Zivilisationswortschatzes im 19. Jahrhundert: Akten des Internationalen Symposiums 2.–3. März 2006*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007 (Schriften der Balkan-Kommission – Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 48), 308 str., ilustracije, graf. prikazi.
Urednik.
- Die Slowenistik in Österreich / Slovenistika v Avstriji: Tagungsbeiträge (Wiener Slavistisches Jahrbuch: mit Beiträgen zur Tagung »Die Slowenistik in Österreich / Slovenistika*

v *Avstriji*»), Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007, 272 str. = *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 53 (2007).

Sourednik: Andreas Leben.

2.2 Uredniška dejavnost in strokovne funkcije pri znanstvenih revijah

1975–1979 *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 21–25, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975–1979.

Urednik.

1978–2004 *Wiener Slavistischer Almanach* 1–53, Wien: Gesellschaft zur Förderung slawistischer Studien, 1978–2004.

Soizdajatelj do leta 1988 (1–22), nato do leta 2004 uredniški sodelavec (23–53).

1997–2011 *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 43–57, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1997–2011.

Soizdajatelj.

2001– *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 46–, Budapest: Akadémiai Kiadó, 2001–.

Član uredniškega odbora.

2004/05– *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 47–, Novi Sad: Matica srpska, 2004/05–.

Član uredniškega odbora.

2012– *Philologica Slavica Vindobonensia*, Bruxelles – Wien [idr.]: Lang, 2012–.

Član izdajateljskega odbora.

2019– *Slavia Centralis* 12.2–, Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2019–.

Član uredniškega sveta.

3 STROKOVNI ČLANKI IN RAZPRAVE

1968 Zur kroatischen Mundart von Weingraben im Burgenland, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 14 (1967/68), 94–127.

1969 Die kroatischen Mundarten im Burgenland: Überblick, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 15 (1969), 94–115.

Vatroslav Jagić (1838–1923), *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 15 (1969), 160–162.

1970 Akcenatski sistemi čakavskih govora u Gradišću, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 13.1 (1970), 195–204.

Die »Distinktiven Merkmale« in neuer Sicht, *Die Sprache* 16.2 (1970), 123–131.

Der laryngale Verschlusslaut im Slovenischen, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 16 (1970), 104–111 (+ ilustracije).

Der Akzent in der slowenischen Substantivdeklinaton, *Slavia* 39 (1970), 321–329.

1971 Die Akzentuation des slowenischen Verbs, *Die Welt der Slaven* 16 (1971), 251–261.

1972 Silben- und Morenzählung, *Slavistična revija* 20.1 (1972), 87–94.

Akzentuierungstendenzen in den ostslawischen Sprachen, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 17 (1972), 215–227.

- Phonetik und Phonologie, *Moderne Sprachen* 16 (1972), 27–42.
- Zur Wortintonation in slowenischen Mundarten Österreichs, *Phonetica Pragensia* 3 (1972), 179–183.
- Фонологическое сопоставление дифтонгов в хорватских и словенских говорах в Австрии, *Общеславянский лингвистический атлас 1970*, Москва, 1972, 106–109.
- 1973** Über die Klassifizierung von Auswandererdialekten, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 18 (1973), 177–189.
- Ein Beitrag zum Čakavischen: die kroatische Mundart von Eisenhüttl im südlichen Burgenland, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 16.2 (1973), 149–172.
- 1974** Die Akademie der Wissenschaften der UdSSR, 1724–1974, *Österreichische Osthefte* 16 (1974), 379–385.
- Die ščakavische Mundart von Schandorf (Čemba) im südlichen Burgenland, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 20 (1974), 123–143.
- 1975** Pěsik vs. psina: a minor contribution to vowel – zero alternations in Russian, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 19 (1975), 67–76.
- Spezifische Dauer und spezifische Tonhöhe der Vokale, *Phonetica* 32 (1975), 38–60.
- Zwei kroatische Mundarten des südlichen Burgenlandes, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 21 (1975), 173–181.
- 1976** Класификација српскохрватских именица по акценатским типовима, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 5 (1976), 597–603.
- Die Toneme in einer čakavischen Mundart des Burgenlandes, v: *Opuscula Slavica et linguistica. Festschrift für Alexander Issatschenko*, ur. Heinz D. Pohl – Nikolai Salnikow, Klagenfurt: Heyn, 1976 (Schriftenreihe Sprachwissenschaft 1), 269–280.
- 1977** Градишћанско-хрватски говори у оквиру српскохрватске дијалектологије (Порекло градишћанских Хрвата), *Научни састанак слависта у Вукове дане* 6.1 (1977), 213–223.
- Iz leksičkog blaga gradišćanskih Hrvata, v: *Zbornik radova povodom 70. godišnjice života akademika Jovana Vukovića*, ur. Branislav Đurđev, Sarajevo: ANUBiH, 1977 (Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, knjiga XXXIV, Odjeljenje društvenih nauka 6), 295–300.
- 1978** Zur Derivation der Substantive in den südslawischen Sprachen, *Wiener Slawistischer Almanach* 1 (1978), 219–237.
- Perception of Pitch in Monosyllabic Utterances: Intonation of Statements vs. Questions in Russian, *Wiener Slawistischer Almanach* 2 (1978), 251–255.
- Neke osobine tvorbe makedonskih imenica u okviru južnoslovenskih jezika, *Македонску јазук* 29 (1978 [= 1981]), 173–182.
- Die Herkunft der Burgenländer Kroaten, *Pokus: kroatische Kulturzeitschrift aus dem Burgenland* 1 (1978), 7–11.
- 1979** Zur Erforschung der slowenischen Dialekte Kärntens, *Slavistična revija* 27.3–4 (1979), 443–450.
- Bei Burgenländer Kroaten in Amerika, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 25 (1979), 268–271.

Einige Bemerkungen zur ältesten kroatischen Grammatik, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 25 (1979), 56–62.

1980 Der russische Akzent: morphologische Funktion und Prädiktabilität beim Substantiv, *Wiener Slavistischer Almanach* 6 (1980), 261–271.

Допринос аустријске славистике српскохрватској дијалектологији, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 9 (1980), 173–180.

Die slowenische Mundart von Ludmannsdorf (Bilčovs) in Kärnten, *Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft* 6 (1980), 103–113.

Ponatis: *Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft* 17–18 (1991–92), 155–164.

1981 Einige linguistische Aspekte der Sprachinselforschung: am Beispiel des Burgenländisch-Kroatischen, v: *Minderheiten- und Regionalkultur: Vorträge des 4. Internationalen Symposiums »Ethnographia Pannonica« in Bernstein 1978*, ur. Olaf Bockhorn – Károly Gaál – Irene Zucker, Wien: Ethnographia Pannonica Austriaca – Gesellschaft für Pannonische Forschung, 1981 (Veröffentlichungen der Ethnographia Pannonica Austriaca 1), 205–214.

»Грамматика илирског језика« Бартола Кашића из 1604. године, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 10 (1981), 25–31.

Vokalizam čakavskog sela Stinjaki u južnom Gradišću, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5 (1981), 131–135.

Nekatere posebnosti tvorbe slovenskih samostalnikov v južnoslovanskem kontekstu, *Slavistična revija* 29.4 (1981), 413–422.

Stinjaki (Stinatz; OLA 146a), Čemba (Schandorf; OLA 147a), Pajngrt (Baumgarten; OLA 148a), v: *Fonološki opisi srpsko-hrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, ur. Pavle Ivić, Sarajevo: ANUBiH, 1981 (Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja LV, Odjeljenje društvenih nauka 9), 283–294.

Akustisch-phonetische Messungen als Entscheidungshilfe für phonologische Interpretation (am Beispiel der serbokroatischen Akzentuation), v: *Phonologica 1980: Akten der vierten Internationalen Phonologie-Tagung, Wien, 29. Juni–2. Juli 1980*, ur. Wolfgang U. Dressler – Oskar E. Pfeiffer – John R. Rennison (uredniško sodelovanje: Grzegorz Dogil), Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck, 1981 (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft 36), str. 323–328.

1982 Фонетичка природа српскохрватских акцената у условима нормалног и убрзаног изговора, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 11 (1982), 49–61.

Zur Entstehung der Intonationsoppositionen im Südslawischen: ein sich mehrfach wiederholender Prozeß, *Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft* 8.1 (1982), 350–358.

Rise and Loss of Tone in Western South Slavic, *Македонски јазик* 32–33 (1982 [= 1984]), 541–549.

O kajkavskim osobinama u nekajkavskim govorima Gradišća, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6 (1982), 257–263.

Тенденции развития подвижного ударения имени существительного в славянских языках, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 28 (1982), 64–76.

1983 Čakavisch im Burgenland, v: *Čakavisch-deutsches Lexikon III: čakavische Texte*, ur. Petar Šimunović – Reinhold Olesch, Köln – Wien: Böhlau, 1983, 347–358.

- 1984** Pogostnost gramatičnih kategorij v slovenskih časopisnih besedilih, *Jezik in slovstvo* 29.2–3 (1983/84), 50–62.
- Die Häufigkeit grammatikalischer Kategorien in slowenischen Zeitungstexten, v: *Didaktische Reflexion und Wissenschaft in einer sich ändernden Welt: [Forschungsperspektiven '84]*, Klagenfurt – Wien [idr.]: Forschungskommission der Universität für Bildungswissenschaften, 1984, 383–400.
- Trubars Katechismus von 1550 – eine Konkordanz, v: *Protestantismus bei den Slowenen / Protestantizem pri Slovencih: Beiträge zur 3. Slawistentagung der Universitäten Klagenfurt und Ljubljana, Klagenfurt, 26.–28. Mai 1983*, ur. Gerhard Neweklowsky [idr.], Wien: Gesellschaft zur Förderung Slawistischer Studien, 1984 (Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 13), 133–152.
- Investigating Burgenland-Croatian Dialects, *Melbourne Slavonic Studies* 18 (1984), 1–14.
- Die Neutralisierung der Stimmbeteiligungskorrelation an der Wortgrenze im Russischen, *Wiener Slawistischer Almanach* 13 (1984), 241–250.
- Lexikalische Übereinstimmungen im westlichen Südslawischen, *Die slawischen Sprachen* 7 (1984), 5–17.
- Das Burgenländisch-Kroatische als wertvolle Quelle für die Erforschung des südslawischen Wortschatzes, v: *Burgenland in seiner pannonischen Umwelt: Festgabe für August Ernst*, Eisenstadt: Amt der Burgenländischen Landesregierung – Landesarchiv – Landesbibliothek, 1984 (Burgenländische Forschungen, Sonderband VII), 274–279.
- Грамагичко слагање (конгруенција) бројева у српскохрватским дијалектима, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 13.1 (1984), 17–22.
- 1985** Eine phonographische Aufnahme aus dem Jahre 1910: Čakavisches aus Südmähren, *Zbornik Maticе српске за филологију и лингвистику* 27–28 (1984/85), 533–538.
- Језик Атанасија Стојковића: компјутерска конкорданција »Кандора«, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 14.3 (1985), 79–85.
- Soavtor Rudolf Maier.
- O štokavskim elementima u iseljeničkim hrvatskim govorima Gradišća, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 7.1 (1985), 181–189.
- Das Werden der slowenischen Schriftsprache, v: *Entstehung von Sprachen und Völkern: glotto- und ethnogenetische Aspekte europäischer Sprachen: Akten des 6. Symposiums über Sprachkontakt in Europa, Mannheim 1984*, ur. Per Sture Ureland, Tübingen: Niemeyer, 1985 (Niemeyer, Linguistische Arbeiten 162), 391–402.
- Slowenische Elemente im Kärntner Deutsch, *Die Brücke: Kärntens Kulturzeitschrift* 11.3 (1985), 33–38.
- Slovenski elementi v koroški nemščini, *Celovski zvon: vseslovenska revija za leposlovje, kritiko, kulturna, družbena in verska vprašanja* 3.8 (1985), 17–25.
- Sprachliche Differenzierung innerhalb Trubars Katechismus von 1550, *Slavistična revija* 33.2 (1985), 153–161.
- 1986** Zweisprachiges Erzählen in Stinatz, v: *Pontes Slavici: Festschrift für Stanislaus Hafner zum 70. Geburtstag*, ur. Dejan Medaković – Harald Jaksche – Erich Prunč, (strokovno ur. Eleonore Ertl), Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1986, 281–291.

Zur Paradigmatik in Trubars Katechismus 1550, v: *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, ur. Breda Pogorelec – Jože Koruza, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1986 (Obdobja 6), 307–317.

Die Akzentuation der *o-*, *jo-* und *i-stämmigen* Substantive in der Sprache des Protopopen Avvakum, *Die Welt der Slaven* 31.1 (1986), 160–173.

1987 Die Akzentuation der *a-/ja-* Stämme in der Sprache Avvakums, v: *Dona Slavica Aenipontana: in honorem Herbert Schelesnik*, ur. Darinka Völkl – Christine Engel, München: Trofenik, 1987, 125–133.

Der Akzent des Verbs in der Sprache des Protopopen Avvakum, *Die Welt der Slaven* 32.1 (1987), 201–214.

Одистинктивним обележјима суфикса у српскохрватском и другим јужнословенским језицима, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 16.1 (1987), 167–172.

Lexikalische Übereinstimmungen im nordwestlichen Südslawischen, *Slavistična revija* 35.1–2 (1987), 3–16 in 187–209.

Vuks Serbische Volksmärchen von 1853 im Computer, v: *Vuk Stefanović Karadžić 1787–1987: Festschrift zu seinem 200. Geburtstag*, ur. Walter Lukan – Dejan Medaković, Wien: Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut, 1987 (Österreichische Osthefte, Sonderheft 29), 167–192.

Zur Morphologie der Adjektive in der Sprache des Protopopen Avvakum, *Slavia* 56 (1987), 330–337.

»Второй Пустозерский сборник« как источник для реконструкции русской акцентуации XVII-ого века, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 33 (1987), 71–81.

Austrijska lingvistička jugoslavistika danas, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 30.1 (1987), 85–94.

1988 Zur Häufigkeit morphologischer Kategorien in slowenischen Prosatexten, v: *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura: mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 3. julija 1986*, ur. Boris Paternu – Franc Jakopin, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1988 (Obdobja 8), 337–349.

Slowenische Elemente im Kärntner Deutsch, v: *Slowenische Jahrbücher 1986–1988*, ur. Valentin Sima – Vladimir Wakounig – Peter Wieser, Klagenfurt: Drava, 1988, 52–67.

Из језика Вукових »Народних приповиједака«: уз проблем одређености / неодређености у тексту, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 17.3 (1988), 255–265.

1989 Leksička podudaranja u sjeverozapadnim perifernim govorima južnoslovenskog jezičnog areala, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 8 (1989), 77–88.

Slowenisch und Deutsch in Kärnten: phonetische Gemeinsamkeiten, v: *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja: Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*, ur. Franc Jakopin, 2., pregledana izd. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1989, 203–211.

Upotreba veznika u adverbnim rečenicama kao svojstvo teksta (na primeru »Srpskih narodnih pripovijedaka« 1853), *Književni jezik* (Sarajevo) 18.1 (1989), 15–25.

Raba podrednih veznikov v Trubarjevem Pismu Rimljanom, *Slavistična revija* 37.1–3 (1989), 109–119.

- 1990** Zur Akzentuation bei Bartol Kašić, v: *Croatica – Slavica – Indoeuropaea*, ur. Georg Holzer, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990 (Wiener Slavistisches Jahrbuch, Ergänzungsband 8), 171–176.
- Компјутерска анализа »Живота и прикљученија« Доситеја Обрадовића: квантитативни приступ графји у фонолошком систему, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 19.2 (1990), 103–114.
- Церковнославјанские и русские элементы в языке протопопа Аввакума, v: *Znanstveno srečanje ob tisočletnici pokristjanjenja Rusije: zbornik prispevkov*, ur. Aleksandra Derganc, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1990, 57–66.
- Kärntner Deutsch aus slawistischer Sicht: zum deutsch-slowenischen Sprachbund in Kärnten, *Grenzdialekte: Studien zur Entwicklung kontinentalwestgermanischer Dialektkontinua*, ur. Ludger Kremer – Hermann Niebaum, Hildesheim – Zürich – New York: Georg Olms Verlag, 1990 [= 1992] (Germanistische Linguistik 101–103), 477–500.
- Nastavci dativa, instrumentala i lokativa množine kod Dositeja Obradovića, *Zbornik Matice srpske za filologiju u lingvistiku* 33 (1990), 331–337.
- Einige quantitative Beobachtungen zur Sprache der »Srpske narodne pripovijetke« (1853) von Vuk Karadžić, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 36 (1990 [= 1992]), 279–286.
- Jezik Gradišćanskih Hrvata, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* LV–LVI (1989–1990), 45–54.
- 1991** Akzentindex des »Pustozerski sbornik« 1675 / Индекс акцентовки »Пустозерского сборника« 1675г. 1. Avvakum, *Wiener Slavistischer Almanach* 28 (1991), 299–339.
- Das Profil des Wortschatzes in Dositejs Autobiographie, *Zeitschrift für Slavische Philologie* 51.2 (1991), 343–366.
- 1992** Dijalekatska osnova Miloradićeva jezika, *Forum* (Zagreb) 31.12 (1992), 539–545.
- Akzentindex des »Pustozerski sbornik« 1675 / Индекс акцентовки »Пустозерского сборника« 1675г. 2. Epifanij, *Wiener Slavistischer Almanach* 29 (1992), 221–247.
- Zur Sprache der Autobiographie von Dositej Obradović (1783): Slavonismen und volkssprachliche Elemente, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 38 (1992), 129–152.
- 1993** Język Chorwatów w Austrii: gwara przejściowa w XVI wieku a gwara pograniczna dziś, *Rozprawy slawistyczne* (Lublin) 6 (1993), 171–180.
- Nazwiska i nazwy geograficzne w gwarach chorwackich na terenie Austrii, *Rozprawy Slawistyczne* 7 (1993), 241–250.
- Spremembe in možnosti avstrijskih slavistov (Poročilo v okviru srečanja slavistov Celovec-Ljubljana, maj 1993), *Slavistična revija* 41.3 (1993), 393–398.
- Zur Namengebung bei den Kroaten des Burgenlandes, *Burgenländische Heimatblätter* 55.2 (1993), 59–66.
- Zbirka hrvatskih narodnih pripovedaka i naricaljki iz Stinjaka (Gradišće), v: *Magyarok és szlávok: (Konferencia, Szeged, 1991. május 30–31)*, ur. Ádám Fejér [idr.], Szeged: Kiad. a JATE Szláv Filológiai Tansz., 1993, 173–181.
- Objavljeno tudi kot: Zbirka hrvatskih narodnih pripovjedaka i naricaljki iz Stinjaka (Gradišće), *Nemzetközi szlavistikai napok* (Szombathely) 5.1 (1995), 125–132.

- 1994** Književni jeziki Južnih Slavenov: kratak historički pregled, *Novi glas: magazin HAK-a 2* (1994), 9–13.
Od konkordancije do rječnika, *Filologija* (Zagreb) 22–23 (1994), 355–366.
- 1995** Zur Sprache von Gutsmanns Katechismus 1762, *Die Welt der Slaven* 40.1 (1995), 22–32.
Hrvatska narječja u Gradišću i susjednim krajevima, v: *Povijest i kultura Gradišćanskih Hrvata*, ur. Ivan Kampuš, Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1995, 431–464.
Die Entwicklung der slowenischen Schriftsprache in den ersten zehn Jahren 1550–1560: (Zum Zweiten Teil des Neuen Testaments), v: *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen: Primus Truber und seine Zeit: Intentionen, Verlauf und Folgen der Reformation in Württemberg und Innerösterreich*, ur. Rolf-Dieter Kluge, München: Sagner, 1995 (Sagners slavistische Sammlung 24), 309–321.
- 1996** Neka nova zapažanja o jeziku Života i priključenija Dositeja Obradovića, *Crpnsku jezik* 1–2 (1996), 269–280.
Ein russischer Slawist in Kärnten anno 1843, *Die Brücke* 22.3 (1996), 22–26.
Pät' storočí prítomnosti Chorvátov v Burgenlande, v: *Chorváti na Slovensku: dejiny, jazyk, kultúra, súvislosti*, ur. Ján Botík, Bratislava: Slovenské národné múzeum, 1996, 59–75.
Kärntner Deutsch im Lichte der Zweisprachigkeit, v: *Toleranz/Toleranca. Tätigkeitsbericht 1995*, Klagenfurt: ARGE Kärnten, 1996, 20–22.
- 1997** Zur Geschichte der Schriftsprache der Serben, Kroaten und Muslime, v: *Neue Forschungsarbeiten zur Kontaktlinguistik*, ur. Wolfgang W. Moelleken – Peter J. Weber, Bonn: Dümmler, 1997 (Plurilingua 19), 382–391.
Die südslawischen Sprachen nach dem Zeugnis des Reiseberichts von Benedikt Curipešič 1530, v: *Hungaro-Slavica 1997: studia in honorem Stephani Nyomárkay*, ur. Janusz Bańczerowski, Budapest: Elte Szláv tanszékcsoportja, 1997, 226–233.
Jugoslawien, v: *Kontaktlinguistik / Contact Linguistics / Linguistique de contact: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung / an international handbook of contemporary research / manuel international des recherches contemporaines*, ur. Hans Goebel – Peter H. Nelde – Zdeněk Starý – Wolfgang Wölck, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1997 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 12), 1407–1416.
Deutsch-kroatisch, v: *Kontaktlinguistik / Contact Linguistics / Linguistique de contact: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung / an international handbook of contemporary research / manuel international des recherches contemporaines*, ur. Hans Goebel – Peter H. Nelde – Zdeněk Starý – Wolfgang Wölck, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1997 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 12), 1821–1827.
Jezik Gutsmannovega Katekizma 1762, v: *Jezikoslovne in literarnovedne raziskave: zbornik referatov 6. srečanja slavistov Celovec – Ljubljana, 1989*, ur. Breda Pogorelec (s sodelavci), Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1997, 55–65.
Neke bilješke o jeziku Grgura Pythiraeusa-Mekinića, *Wiener Slavistischer Almanach* 40 (1997), 279–286.
Južnoslovenski jezici prema svjedočenju sa ambasadorskog (poklisarskog) putovanja Benedikta Kuripešiča 1530, *Bosanski jezik* 1 (1997), 63–75.

- 1998** Die südslawischen Minderheiten (Slowenen, Kroaten) in Österreich, v: *Ethnos e comunità linguistica: un confronto metodologico interdisciplinare: atti del Convegno internazionale (Udine, 5–7.12.1996)*, ur. Raffaella Bombi – Giorgio Graffi, Udine: Università degli Studi di Udine – Centro Internazionale sul Plurilinguismo, 1998 (Forum), 415–428.
- The Linguistic Situation in Serbia and Montenegro, *Zeitschrift für Balkanologie* 34.1 (1998), 48–55.
- Die Sprache der Burgenländer Kroaten: Geschichte, Kontakte, Sprachgebrauch, v: *Mehrsprachigkeit im Alpenraum*, ur. Iwar Werlen, Aarau – Frankfurt am Main – Salzburg: Verlag Sauerländer, 1998 (Sprachlandschaft 22), 247–260.
- La lingua letteraria dei Serbi, Croati e Bosniaci-maomettani: convergenze e divergenze, *Plurilinguismo* 5 (1998), 89–96.
- Burgenländisch-Kroatisch, v: *Einführung in die slavischen Sprachen: (mit einer Einführung in die Balkanphilologie)*, ur. Peter Rehder, 3., popravljena in razširjena izd., Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1998, 268–273.
- Več izdaj: *2003, *52006, *62009, *72012 in 2015, *82017. Posebna elektronska *72015, [eBook Download], <https://www.lehmanns.de/> (dostop 30. 11. 2021).
- 1999** Bosnien als komplexes kulturelles System, v: *Literatur als Text der Kultur*, ur. Moritz Csáky – Richard Reichensperger, Wien: Passagen Verlag, 1999, 141–155.
- Quantitative Phonologie des Serbokroatischen, v: *Ars Philologica: Festschrift für Baldur Panzer zum 65. Geburtstag*, ur. Karsten Grünberg – Wilfried Potthoff, Frankfurt am Main – Wien [idr.]: Peter Lang, 1999, 185–194.
- Iz zgodovine klasifikacije slovenskih narečij na Koroškem in nove naloge slovenske dialektologije, v: *Logarjev zbornik: referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*, ur. Zinka Zorko – Mihaela Koletnik, Maribor: Slavistično društvo, 1999 (Zora 8), 16–26.
- Razvoj slovenskega knjižnega jezika v prvih desetih letih 1550–1560, v: *Logarjev zbornik: referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*, ur. Zinka Zorko – Mihaela Koletnik, Maribor: Slavistično društvo, 1999 (Zora 8), 357–371.
- Die Neutralisierung der Palatalitätskorrelation in der russischen Chronik von Ustjug, v: *Balten – Slaven – Deutsche: Aspekte und Perspektiven kultureller Kontakte: Festschrift für Friedrich Scholz zum 70. Geburtstag*, ur. Ulrich Obst – Gerhard Ressel (sodelovanje: Monika Glaser – Astrid Müncho), Münster: LIT Verlag, 1999 (Veröffentlichungen des Slavisch-baltischen Seminars der Universität Münster 1), 161–171.
- Der Beitrag der österreichischen Slawistik zur Erforschung der bosnischen, kroatischen und serbischen Dialekte, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 45 (1999), 119–126.
- Südosteuropäische Kontaktlinguistik: Konvergenzen zwischen Sprachen und Teilen von Sprachen, *Plurilinguismo* 6 (1999), 87–100.
- 2000** Kulturelle und sprachliche Verflechtungen Bosnien-Herzegowinas, *Die Welt der Slaven* 45 (2000), 1–26.
- Serbisch, Kroatisch, Bosnisch, Montenegrinisch – Perspektiven, v: *Sprachwandel in der Slavia: die slavischen Sprachen an der Wende zum 21. Jahrhundert: ein internationales Handbuch 2*, ur. Lew N. Zybatow, Frankfurt am Main – Wien [idr.]: Peter Lang, 2000 (Linguistik International 4), 543–559.
- Soziolinguistische Forschung zum Serbokroatischen und seinen Nachfolgesprachen, *Sociolinguistica* 14 (2000), 192–196.

O jezičkim kontaktima u jugoistočnoj Evropi, *Zbornik Matica српске за филологију и лингвистику* 43 (2000), 379–384.

- 2001** Языковое состояние на территории распространения бывшего сербскохорватского языка, *Славяноведение* 2001, št. 1, 39–50.

Ethnographic Research among Bosnian Muslims, *Die Welt der Slaven* 46 (2001), 251–258.

Recent linguistic developments in the South Slavic language area, v: *Јзык и общество на пороге нового тысячелетия: итоги и перспектива: тезисы докладов международной конференции. Москва, 23–25 октября 2001 г.*, Москва: Институт языкознания РАН – Редактура УРСС, 2001, 126–128.

Dositej Obradović zwischen serbischer Volkssprache und Russisch-Kirchenslavisch, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 47 (2001), 123–134.

- 2002** Языковая ситуация на территории распространения южнославянских языков, *Вопросы языкознания* 2002, št. 2, 128–134.

O jeziku Trubarjevega Katekizma 1555, *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika: ob življenjskem in strokovnem jubileju prof. dr. Martine Orožen*, ur. Marko Jenšenšek – Bernard Rajh – Zinka Zorko, Maribor: Slavistično društvo, 2002 (Zora 18), 241–249.

Serbisch, v: *Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens 10: Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*, ur. Miloš Okuka (sodelovanje: Gerald Krenn), Klagenfurt/Celovec: Wieser, 2002, 443–460.

- 2003** Die südslawische Sprachenlandschaft: alte und neue Sprachen, v: *Sprachenvielfalt: Babylonische Sprachverwirrung oder Mehrsprachigkeit als Chance?*, ur. Hans-Jürgen Krumm, Innsbruck: StudienVerlag, 2003, 97–110.

Tradicija i promjene u južnoslavenskim jezicima, v: *Bosanski – hrvatski – srpski: međunarodni skup »Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca«, Beč 27.–28. sept. 2002*, ur. Gerhard Neweklowsky, Wien: Gesellschaft zur Förderung Slavistischer Studien, 2003, 161–178.

Fonetika i fonologija; Morfonologija; Kvantitativna fonetika i fonologija, v: *Gramatika gradišćanskohrvatskog jezika*, ur. Ivo Sučić, Željezno: Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov, 2003, 25–79.

O jeziku Bosanskog vjestnika 1866, *Српски језик* 8.1–2 (2003), 29–40.

- 2004** Zur Sprache des »Bosanski vjestnik« 1866, v: *Germano-slavistische Beiträge: Festschrift für Peter Rehder zum 65. Geburtstag*, ur. Miloš Okuka – Ulrich Schweier, München: Sagner, 2004 (Die Welt der Slaven, Sammelbände 21), 197–209.

Домашний быт у боснийских мусульман: жилище, посуда и пища, v: *Јзык культуры: семантика и граматика: к 80-летию со дня рождения академика Никиты Ильича Толстого (1923–1996)*, ur. С. М. Толстая, Москва: Изд. »Индрик«, 2004, 430–438.

Das Bosnisch-herzegowinische Verfassungsgesetz (Ustavni zakon Vilajeta bosanskog) 1866, v: *»Herrschaft« und »Staat«: Untersuchungen zum Zivilisationswortschatz im südosteuropäischen Raum 1840–1870: eine erste Bilanz*, ur. Radoslav Katičić, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2004 (Schriften der Balkan-Kommission – Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 43), 29–40.

Дужина речи у српском језику у зависности од врсте текста и времена, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 32.1 (2004), 13–24.

Употреба инфинитива у српским новинским текстовима, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 33.1 (2004), 123–133.

Serbo-Croatian and its Successors in Austria, v: *Language in the Former Yugoslav Lands*, ur. Ranko Bugarski – Celia Hawkesworth, Bloomington, Indiana: Slavica Publishers, 2004, 243–249.

Nastavci dativa, instrumentala i lokativa množine imenica u drugom delu »Života i priključenija« Dositeja Obradovića, v: *Живот и дело академика Павла Ивића: зборник радова са трећег међународног научног скупа: живот и дело академика Павла Ивића, 17.–19. септембар 2001*, ur. Јудита Планкош, Суботица: Градска библиотека – Нови Сад: Матица српска – Београд: САНУ, 2004, 529–538.

Вук Караџић у Бечу, *Баштина* 17 (2004), 264–266.

F. V. Mareš (1922–1994) und seine makedonistischen Studien, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 50 (2004), 95–106.

2005

Србохрватски језик, v: *Језици мира: славјанские језици*, ur. Александар М. Молдован – Сергеј С. Скорвид – Андрей А. Кибрик, Москва: Академија, 2005, 139–198.

Soavtorica Anna Kretschmer.

Milan Rešetar als Dialektologe, v: *Zbornik o Milanu Rešetaru, književnom kritičaru i filologu: zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa Beč, 25. rujna 2004. – Dubrovnik, 1.–2. listopada 2004*, ur. Tihomil Maštrović, Zagreb, 2005 (Hrvatski književni povjesničari: Znanstveni zbornici 9), 21–29.

Измаил Иванович Срезневский и его путешествие по Австрии 1841–1842 гг., v: *Австрија и Украјина у контексти европејској интеграцији та снівпробитициства – Österreich und die Ukraine im Kontext der europäischen Verständigung und Kooperation*, ur. Viktor Andrijuščenko – Manfred Moser, Кијв: НПУ імені М. П. Драгоманова – Інститут славістики Віденського університету, 2005, 63–71.

Ф. В. Мареш и неговите македонистички трудови, *МАНУ, Прилози: Одделение за лингвистика и литературна наука* 30.1–2 (2005 [= 2007]), 29–40.

2006

Die kroatische Sprache im Burgenland heute, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 51.1–2 (2006), 1–13.

Die südslavische Region / The South-Slavic Area, v: *Sociolinguistics: an international handbook of the science of language and society / Soziolinguistik: ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft* 3, ur. Ulrich Ammon – Norbert Dittmar – Klaus J. Mattheier – Peter Trudgill, 3., popolnoma predelana in razširjena izd., Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2006, 1824–1836.

Die Sammlung makedonischer Volksmärchen von Stefan Verković als balkanischer Text, v: *Studi linguistici in onore di Roberto Gusmani*, ur. Raffaella Bombi [idr.], Alessandria: Edizioni dell'Orso, 2006, 1307–1317.

Die Akzentuation der Substantive im Domostroj. Die Zabelinsche Redaktion, v: *Studia Philologica Slavica: Festschrift für Gerhard Birkfellner zum 65. Geburtstag gewidmet von Freunden, Kollegen und Schülern* II, ur. Bernhard Symanzik, Berlin: LIT Verlag, 2006 (Münstersche Texte zur Slavistik 4), 495–508.

Zur Normierung der Nominalflexion bei den slowenischen Protestanten, v: *Jezikovna predanost: akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*, ur. Marko Jesenšek – Zinka Zorko, Maribor: Slavistično društvo – Ljubljana: SAZU, 2006 (Zora 44), 524–535.

La langue des Croates de Burgenland en Autriche, *Lengas: revue de sociolinguistique* 29.60 (2006), 71–88.

Zur Normierung der slowenischen Schriftsprache im 16. Jahrhundert, v: *Matthäus-Evangelium (1555); Paulus, Römerbrief (1560); Paulus-Briefe (1561, 1567); Psalter (1566); Neues Testament (1581–1582) / übersetzt von Primož Trubar. Jesus Sirach (1575); Pentateuch (1578); Proverbia (1580) / übersetzt von Jurij Dalmatin*, ur. Jože Krašovec – Majda Merše – Hans Rothe [idr.], Paderborn – München [idr.]: Schöningh, 2006 (Biblia Slavica: Serie 4, Südslavische Bibeln, Bd. 3,2: Kommentare), 41–52.

Nebenordnende und unterordnende Konjunktionen und andere Funktionswörter in der slowenischen Schriftsprache des 16. Jahrhunderts, v: *Matthäus-Evangelium (1555); Paulus, Römerbrief (1560); Paulus-Briefe (1561, 1567); Psalter (1566); Neues Testament (1581–1582) / übersetzt von Primož Trubar. Jesus Sirach (1575); Pentateuch (1578); Proverbia (1580) / übersetzt von Jurij Dalmatin*, ur. Jože Krašovec – Majda Merše – Hans Rothe [idr.], Paderborn – München [idr.]: Schöningh, 2006 (Biblia Slavica: Serie 4, Südslavische Bibeln, Bd. 3,2: Kommentare), 53–65.

Stanislaus Hafner †, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 52 (2006), 195–199.

2007

Abschied von Sergej S. Averincev, v: *Wort – Geist – Kultur: Gedenkschrift für Sergej S. Averincev*, ur. Juliane Besters-Dilger – Heinz Miklas – Gerhard Neweklowsky – Fodor B. Poljakov, Frankfurt am Main – Berlin [idr.]: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2007 (Русская культура у Европе / Russian Culture in Europe 2), 11–14.

Einige Beobachtungen zur Sprache Avvakums, v: *Wort – Geist – Kultur: Gedenkschrift für Sergej S. Averincev*, ur. Juliane Besters-Dilger – Heinz Miklas – Gerhard Neweklowsky – Fodor B. Poljakov, Frankfurt am Main – Berlin [idr.]: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2007 (Русская культура в Европе / Russian Culture in Europe 2), 199–218.

Izmail Ivanovič Sreznevskijs Reise durch Österreich 1841–1842, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 52 (2007), 309–318.

Primož Trubar als Schöpfer einer Schriftsprache, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 53 (2007), 35–53.

Vorwort, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 53 (2007), 5–8.

Uvodno besedilo k srečanju »Die Slowenistik in Österreich / Slovenistika v Avstriji«.

Bosnien vor 1878 zwischen Kroatisch und Serbisch, v: *Herrschaft, Staat und Gesellschaft in Südosteuropa aus sprach- und kulturhistorischer Sicht: Erneuerung des Zivilisationswortschatzes im 19. Jahrhundert: Akten des Internationalen Symposiums 2.–3. März 2006*, ur. Gerhard Neweklowsky, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007 (Schriften der Balkan-Kommission – Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 48), 73–94.

Le minoranze slave in Austria, v: *Gli studi slavistici in Italia oggi: atti del IV Congresso Italiano di Slavistica »Gli studi slavistici in Italia oggi« Udine, 20–23 settembre 2006*, ur. Roberta de Giorgi – Stefano Garzonio – Giorgio Ziffer, Udine: Forum, 2007, 147–157.

Josip Hamm kao dijalektolog, v: *Josip Hamm i njegovo djelo: zbornik radova znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice rođenja Josipa Hamma: Zagreb, 2.–3. prosinca*

2005, ur. Alojz Jembrih, Zagreb: Hrvatski studij Sveučilišta u Zagrebu, 2007 (Biblioteka Posebna izdanja, 4), 139–150.

Српски језик у Аустрији, в: *Шездесет година Института за српски језик САНУ: зборник радова I*, ur. Срето Танасић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2007, 339–348.

Bosna i Hercegovina prije 1878. između hrvatskog i srpskog jezika (u periodici »Bosanski prijatelj« i »Bosanski vjestnik«), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 50 (2007), 605–613.

2008

Stanislaus Hafner, *Almanach 2006–2008, Österreichische Akademie der Wissenschaften* 157 (2008), 457–463.

О шtokавским особинама у хrvатским говорима Bandola i Nove Gore у јужном Gradišću, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 14 (2008), 49–57.

Цивилизациона лексика у српском и хrvатском језику у XIX. веку (на примеру неких економских и банкарских термина), *Јужнословенски филолог* 64 (2008), 247–260.

Zbornik, posvećen akademikinji Milki Ivić.

Das Projekt der Balkankommission »Bosnisch / Kroatisch / Serbisch. Gesellschaft und Wirtschaft«, *Anzeiger der Philosophisch-historischen Klasse* 143.1 (2008), 127–149.

2009

»Ta list htim Rimljanom« – inačici 1560 in 1582, *Trubarjeva številka*, ur. Majda Merše, Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2009 = *Slavistična revija* 56.4–57.1 (2008–2009), 211–220.

Ударение имени существительного и глагола в Домострое (Забелинская редакция), в: *Die russische Sprache und Literatur im 18. Jahrhundert: Tradition und Innovation: Gedenkschrift für Gerta Hüttl-Folter / Русский язык и литература в XVIII веке: традиция и инновация: сборник статей памяти Гертты Хюттль-Фольтер*, ur. Juliane Besters-Dilger – Fedor B. Poljakov, Frankfurt am Main – Wien [idr.]: Peter Lang, 2009 (*Русская культура в Европе / Russian Culture in Europe* 5), 137–158.

František Pospíšil's phonographic recordings from the Croatian villages of South Moravia, 1910, в: *Tondokumente aus dem Phonogrammarchiv: Gesamtausgabe der historischen Bestände 1899–1950: Series 11/1: Croatian Recordings 1901–1936*, ur. Dietrich Schüller, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009 (Tondokumente aus dem Phonogrammarchiv 27), 59–76 [= knjižica]. Dodatek: The villages. Pospíšil and the Archivphonograph. The language of Moravian Croats, в: *Data CD + Texts of the Recordings on CD* (OEAW PHA CD 47).

Der Einfluss des Slowenischen auf das Kärntner Deutsch, в: *Studi plurilingui e interlinguistici in ricordo di Roberto Gusmani*, ur. Carla Marcato – Vincenzo Orioles, Udine: Università degli studi di Udine – Centro internazionale sul plurilinguismo, 2009 = *Plurilinguismo* 16 [2011], 205–211.

2010

Dalmatien zwischen Čakavisch und Štokavisch: am Beispiel von Bartol Kašić, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 56 (2010), 25–33.

2011

Gradišćanskohrvatski, в: *Uvod u slavenske jezike (s uvodom u balkanistiku)*, preveo Ivan Jurčević, ur. Peter Rehder, Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku – Filozofski fakultet, 2011, 268–274.

László Hadrovics kao istraživač jezika i kulture Gradišćanskih Hrvata, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 57 (2011), 141–148.

Српске народне приповијетке као зборник текстова, в: *Жива реч: Зборник у част проф. др Наде Милошевић-Ђорђевић*, ур. Мирјана Детелић – Снежана Самарџија, Београд: Балканолошки институт САНУ – Филолошки факултет, 2011 (Посебна издања 115), 379–388.

2012 Greek and Turkish Influence upon the Balkan Slavic Verb, в: *Balkanismen heute / Balkanisms Today / Балканизми сегодња*, ур. Thede Kahl – Michael Metzeltin – Helmut Schaller, Wien – Berlin [idr.]: LIT Verlag, 2012 (Balkanologie: Beiträge zur Sprach- und Kulturwissenschaft 3), 195–208.

2013 Pohlinova in Gutsmanova slovnica, в: *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas: ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici prof. dr. Jožeta Toporišiča*, ур. Irena Orel, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2013, 153–169.

2014 Franz Ritter von Miklosich 1813–1891: zu seinem 200. Geburtstag, *Wiener Slavistisches Jahrbuch – Neue Folge 2* (2014), 1–30.

Deutsche Lehnwörter im slowenischen Dialekt von Feistritz an der Gail/Bistrica na Zilji / Nemške izposojenke v slovenskem narečju Bistrice na Zilji, в: *Beiträge zur interdisziplinären Slowenistik / Prispevki k meddisciplinarni slovenistiki: Festschrift für Ludwig Karničar zum 65. Geburtstag*, ур. Andreas Leben – Martina Orožen – Erich Prunč, Graz: Leykam 2014, 173–181.

Dialektlexikographie, в: *Die slavischen Sprachen: ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung / The Slavic languages: an international handbook of their structure, their history and their investigation 2*, ур. Karl Gutschmidt – Sebastian Kempgen – Tilman Berger – Peter Kosta, Berlin – München [idr.]: Walter de Gruyter Mouton, 2014 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 32/2), 1935–1948.

2016 Фонетические особенности русских летописей: хронология фонетических изменений и вопрос авторства текста, в: *Slavische Geisteskultur: ethnolinguistische und philologische Forschungen 2. Zum 90. Geburtstag von N. I. Tolstoj (11.–13. Dezember 2013)*, ур. Anatolij A. Alekseev – Nikolaj P. Antropov – Anna Kretschmer – Fedor B. Poljakov – Svetlana M. Tolstaja, Frankfurt am Main – Wien: PL Academic Research, 2016 (Philologica Slavica Vindobonensia 3), 219–232.

Ziljsko narečje na Bistrici in v Straji vasi, *Jezikoslovni zapiski 22.1* (2016), 69–77.

Neke balkanske osobine srpskog glagola, *Зборник у част Љљвани Суботић. Теме језикословне у србистици кроз дијахронију и синхронију*, ур. Исидора Бјелаковић – Јасмина Дражић – Дејан Средојевић, Нови Сад: Филозофски факултет, 2016, 389–400.

Die wissenschaftlichen Arbeiten von Prof. Dr. Nikola Benčić, в: *Zbornik o Nikoli Benčiću. Život u službi znanosti i gradišćanskih Hrvatov*, ур. Petar Tyran, Eisenstadt/Željezno: Hrvatsko štamparsko društvo / Kroatischer Presseverein, 2016 (Gradišćanskohrvatska biblioteka 18), 44–57.

2017 Frielištofski purgamastr: Kroatisch-Čakavisches aus Südmähren, *Wiener Slavistisches Jahrbuch – Neue Folge 5* (2017), 133–147.

Сербохорватский язык, в: *Языки мира: славянские языки*, издание второе, исправленное и дополненное, ур. А. М. Молдован и др., Санкт-Петербург: Нестор-История, 2017, 151–212.

Soavtorica Anna Kretschmer.

2018 Ist der Gailtaler slowenische Dialekt vom Aussterben bedroht?, в: *Mehrheiten ↔ Minderheiten. Sprachliche und kulturelle Identitäten der Slavia im Wandel der Zeit*, ур. Anna

Kretschmer – Gerhard Neweklowsky – Stefan M. Newerkla – Fedor B. Poljakov, Berlin: Peter Lang, 2018 (*Philologica Slavica Vindobonensia* 4), 201–212.

Zur Sprache der ältesten Bücher der Burgenländischen Kroaten (Duševne pesne 1609 und 1611), *Wiener Slavistisches Jahrbuch – Neue Folge* 6 (2018), 1–15.

- 2019** Poskus širjenja protestantizma med gradiščanskimi Hrvati: pesmarici iz leta 1609 in 1611, *Slavia Centralis* 12.1 (2019 [= 2020]), 232–238.

Райко Нахтигал как исследователь русского и славянского ударения, v: *Rajko Nahtigal i 100 let slavistike na Univerzi v Ljubljani: monografija ob 100. obletnici nastanka Oddelka za slavistiko Filozofske fakultete UL*, ur. Petra Stankovska – Aleksandra Derganc – Alenka Šivic-Dular, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2019 (*Slavica Slovenica* 5), 215–227.

- 2020** The Bosnian Language: Recent Developments, *Slavia Iaponica: Studies in Slavic Languages and Literatures* 23 (2020), 7–22.

Mathias Murko als Student der Germanistik und Slavistik an der Universität Wien, v: *Matija Murko – slovanski filolog v najširšem pomenu besede*, ur. Marko Jesenšek – Marija Stanonik, Ljubljana: ZRC SAZU, 2020 (Razred za filološke in literarne vede, Razprave XXIV), 49–63.

Kopitars wissenschaftliche Ansichten und Franz Miklosich, v: *Diachronie – Ethnos – Tradition: Studien zur slawischen Sprachgeschichte: Festgabe für Anna Kretschmer*, ur. Jasmina Grković-Major – Natalia B. Korina – Stefan M. Newerkla – Fedor B. Poljakov – Svetlana M. Tolstaja, Brno: Tribun EU, 2020, 245–257.

Orientalische Wörter im Burgenlandkroatischen, *Wiener Slavistisches Jahrbuch – Neue Folge* 8 (2020), 1–17.

- 2021** Bosnian, v: *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics Online*, ur. Marc L. Greenberg – Lenore A. Grenoble [idr.].
<https://referenceworks.brillonline.com/browse/encyclopedia-of-slavic-languages-and-linguistics-online> (dostop: 30. 11. 2021).

Meine Zusammenarbeit mit István Nyomárkay, v: *A nyelvtudomány aktuális kérdései: Tanulmányok Nyomárkay István emlékére*, ur. Nagy Sándor István. Budapest: MTA Modern Filológiai Társaság, 2021, 17–24.

Sourednik: Viktor Zachar.

4 OCENE

- 1965** R. Lauer: Heine in Serbien. Die Bedeutung Heinrich Heines für die Entwicklung der serbischen Literatur 1847–1918. Meisenheim am Glan 1961, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 12 (1965), 199–201.

- 1968** H. Peukert: Serbokroatische und makedonische Volkslyrik. Gestaltuntersuchungen. Berlin 1961, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 14 (1967/68), 178–181.

Ost und West. Aufsätze zur slavischen Philologie, Band 1. Wiesbaden 1966 (Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen, Reihe III: Frankfurter Abhandlungen zur Slavistik, Band 8, hrsg. von A. Rammelmeyer), *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 14 (1967/68), 145–148.

Rocznik slawistyczny. T. XXVI, cz. I und II. Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 14 (1967/68), 148–151.

- 1969** Hieronymus Megiser: Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch. Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592, bearbeitet von A. Läg Reid. Wiesbaden 1967, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 15 (1969), 208–210.

- 1970** Ch. E. Bidwell: Outline of Slovenian Morphology. Pittsburgh 1969, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 16 (1970), 223–225.
- Ch. E. Bidwell: A Morpho-Syntactic Characterization of the Modern Slavic Languages. Pittsburgh 1969, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 16 (1970), 217–220.
- S. Gustavsson: Accent Paradigms of the Present Tense in South Slavonic. Stockholm 1969, *Slavia* 39 (1970), 258–261.
- 1972** Burgenländische Kroaten (J. Breu: Die Kroatensiedlung im Burgenland und den anschließenden Gebieten. Wien 1970), *Österreichische Osthefte* 14 (1972), 111–112.
- 1973** J. Matešić: Der Wortakzent in der serbokroatischen Schriftsprache. Heidelberg 1970. – A. Knežević: Homophone und Homogramme in der Schriftsprache der Kroaten und Serben. Meisenheim am Glan 1970. – Th. F. Magner und L. Matejka: Word Accent in Modern Standard Serbo-Croatian. University Park and London 1971, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 19 (1973), 94–104.
- F. Häusler: Das Problem Phonetik und Phonologie bei Baudouin de Courtenay und in seiner Nachfolge. Halle/Saale 1968, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 19 (1973), 146–147.
- E. Stankiewicz and D. S. Worth. A Selected Bibliography of Slavic Linguistics. Vol. II. The Hague – Paris 1970, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 19 (1973), 149–150.
- 1975** B. A. Редькин: Акцентология современного русского литературного языка. Москва 1971, *Linguistics* 152 (1975), 118–127.
- L. Hadrovics: Schrifttum und Sprache der Burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert. Wien und Budapest 1974, *Burgenländische Heimatblätter* 37 (1975), 139–144.
- 1976** S. Balić: Kultura Bošnjaka. Muslimanska komponenta. Wien 1973, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 22 (1976), 144–145.
- R. Jakobson: Form und Sinn. Sprachwissenschaftliche Betrachtungen. München 1974, *Die Sprache* 22.1 (1976), 63.
- 1978** F. Trojan: Biophonetik. Zürich 1975, *Die Sprache* 25 (1978), 61.
- 1979** M. Moguš: Čakavsko narječje. Fonologija. Zagreb 1977, *Wiener Slawistischer Almanach* 3 (1979), 304–309.
- P. Garde: Histoire de l'accentuation slave. Paris 1976, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 25 (1979), 149–153.
- A. Peco: Pregled srpskohrvatskih dijalekata. Beograd 1978, *Zeitschrift für Balkanologie* 15 (1979), 223–226.
- 1980** Lexikalische Inventarisierung der slowenischen Volkssprache in Kärnten. Hg. von S. Hafner und E. Prunč. Graz 1980, *Wiener Slawistischer Almanach* 6 (1980), 337–343.
- 1981** J. Gvozdanović: Tone and Accent in Standard Serbo-Croatian with a Synopsis of Serbo-Croatian Phonology. Wien 1980, *Wiener Slawistischer Almanach* 8 (1981), 337–342.
- 1983** Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten. Hg. St. Hafner und E. Prunč. Bd. 1, Wien 1982; Schlüssel zum Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten. Wien 1982, *Wiener Slawistischer Almanach* 12 (1983), 379–380.
- 1985** J. Dietze: Frequenzwörterbuch zur Synodalhandschrift der Ersten Novgoroder Chronik. Halle/Saale 1977; ders.: Frequenzwörterbuch zur jüngeren Redaktion der Ersten Novgo-

roder Chronik. München 1984; ders.: Frequenzwörterbuch zur Vierten Novgoroder Chronik. Halle/Saale 1984, *Russian Linguistics* 9 (1985), 112–116.

V ruščini.

- 1987** P. Stepanović: A Taxonomic Description of the Dialects of Serbs and Croats in Hungary. The Štokavian Dialect. Köln/Wien 1986, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 33 (1987), 199–201.
- J. Rigler: Razprave o slovenskem jeziku. Izbral in uredil F. Jakopin. Ljubljana 1986, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 33 (1987), 221–222.
- 1988** U. Schweier: Zum Flexionsakzent in der großrussischen Literatursprache des 16. und 17. Jahrhunderts. Beschreibung und vergleichende Einordnung der Akzentsysteme der Ostroger Bibel (Neues Testament) von 1580–1581 und der Moskauer Bibel von 1663. München 1987, *Die Welt der Slaven* 33.2 (1988), 431–434.
- 1989** W. Lehfeldt: Eine Sprachlehre von der Hohen Pforte. Ein arabisch-persisch-griechisch-serbisches Gesprächslehrbuch vom Hofe des Sultans aus dem 15. Jh. als Quelle für die Geschichte der serbischen Sprache. Ed. W. Lehfeldt. Köln-Wien: Böhlau 1989, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 35 (1989), 248–253.
- 1990** S. Tornow: Burgenlandkroatisches Dialektwörterbuch. Die vlahischen Ortschaften. Berlin 1989, 399 S. (Balkanologische Veröffentlichungen 15), *Zeitschrift für Slavische Philologie* 50.2 (1990), 409–414.
- Karničar, Ludwig: Der Obir-Dialekt in Kärnten. Wien 1990 (Österr. Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, Sitzungsberichte, 551 Band). 420 pp., *Slovene Studies* 12.2 (1990 [= 1992]), 246–249.
- Besedilo v angleščini.
- 1993** Kuzmich, Ludwig: Kulturhistorische Aspekte der burgenlandkroatischen Druckwerke bis 1921 mit einer primären Bibliographie. Eisenstadt 1992, 336 S. (Burgenländische Forschungen. Herausgegeben vom Burgenländischen Landesarchiv. Sonderband X), *Burgenländische Heimatblätter* 55.3 (1993), 135–136.
- Han Steenwijk, The Slovene dialect of Resia. San Giorgio. Amsterdam-Atlanta, GA.: Rodopi. 1992, 352 pp. (Studies in Slavic and General Linguistics, 18), *Wiener Slavistischer Almanach* 31 (1993), 333–335.
- 1994** Kunzmann-Müller, Barbara: Grammatikhandbuch des Kroatischen und Serbischen. Bern etc.: Peter Lang 1994 (Heidelberger Publikationen zur Slavistik: A, Linguistische Reihe 7), *Zeitschrift für Slavische Philologie* 54.2 (1994), 450–454.
- 1997** Nyomárkay, István: Sprachhistorisches Wörterbuch des Burgenlandkroatischen, Ohne Ort, 1996 (Akadémiai kiadó – Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov), 424 S., *Wiener Slavistischer Almanach* 40 (1997), 291–293.
- 2001** Benčić, Nikola: Književnost Gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921., Zagreb 1998 (Društvo hrvatskih književnika i Hrvatski PEN), 360 S.; Benčić, Nikola: Književnost Gradišćanskih Hrvata od 1921. do danas, Zagreb, 2000 (Prinosi za povijest književnosti u Hrvata, IX), 346 S., *Wiener Slavistischer Almanach* 48 (2001), 251–256.
- 2003** Lehfeldt, Werner: Juraj Ratkaj Velikotaborskis »Kripozti Ferdinanda II.« im Vergleich mit ihrer lateinischen Vorlage. Mit 8 Abbildungen. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2003, 113 S. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen – Philosophisch-historische Klasse, Dritte Folge, Band 254), *Zeitschrift für Slavische Philologie* 62.2 (2003), 486–488.

Stadnik, Elena: Die Palatalisierung in den Sprachen Europas und Asiens. Eine arealtypologische Untersuchung. Tübingen: Narr 2002, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 49 (2003), 266–270.

2004 Werner Leheldt: Akzent und Betonung im Russischen. München 2003 (Vorträge und Abhandlungen zur Slavistik, 45), *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 50 (2004), 286–289.

2008 *Языки и диалекты малых этнических групп на Балканах: материалы международной научной конференции (Санкт-Петербург, 11–12 июня 2004 г.)*, отв. редакторы А. Н. Соболев – А. Ю. Русаков, Санкт-Петербург – Мюнхен (Biblion Verlag, München) 2005, 274 S., *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 54 (2008), 273–275.

2011 Katrin Schlund, Genese und Gebrauch von Höflichkeitsformeln im Serbischen und Deutschen. Ein funktionales Modell der Höflichkeit und seine Anwendung. München-Berlin: Sagner 2009, 260 S. (Slavistische Beiträge, 470), *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 57 (2011), 299–300.

Wilhelm Baum (Hg.): Urban Jarnik: Romantik, Nationalismus und Panslawismus in Kärnten, Klagenfurt/Wien: Kitab-Verlag 2009, 216 S., *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 57 (2011), 235–236.

2012 Siegfried Tornow: Burgenlandkroatische Dialekttexte. Die vlahischen Ortschaften. Wiesbaden: Harrassowitz 2011 (Balkanologische Veröffentlichungen. Geschichte – Gesellschaft – Kultur, 15,2), 221 S., *Jahrbuch des Phonogrammarchivs* 3 (2012), 101–104.

5 SPLETNA PREDAVANJA

2012 *Franz Ritter von Miklosich: Festvortrag anlässlich der Feier zum 200. Geburtstag von Franz Ritter von Miklosich an der Universität Wien, 20. november 2012* (81 min.).

Predavanje ob 200. obletnici rojstva Franca Miklošiča.

<https://www.youtube.com/watch?v=2tPycWB-gAk> (objavljeno 26. 3. 2014).

2021 »Der kroatische Dialekt des nördlichen Burgenlandes« (450 ljet Hrvatov u Novom Selu / Kroaten in Neudorf, 1570.–2020.; 9. maj 2021)

https://www.youtube.com/watch?v=_P8XS5VONw4 (objavljeno 9. 5. 2021).

6 AVTOBIOGRAFSKI IN IZBRANI MEDIJSKI PRISPEVKI

2001 Herta Maurer-Lausegger, Gerhard Neweklowsky sexagenarius, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 47 (2001), 205–210.

2004 Zanimivost slovenščine je v sociolingvistiki in dialektologiji: pogovor z dr. Garhardom [!] Neweklowskym [!], *Delo* 46.160 (12. 6. 2004), 7.

Pogovor je vodil Milan Vogel.

2006 *Zajtrk s profilom*, ORF Slovenski spored, 9. 4. 2006.

Pogovor je vodil Miha Pasterk.

2021 Herta Maurer-Lausegger, *Doku-Porträt »Gerhard Neweklowsky. Mein Leben für die Slawistik. Ein Filmprojekt von Herta Maurer-Lausegger. Klagenfurt am Wörthersee 2021«*, [ARTIS Filmproduktions-GmbH], 1 ključek (76 min.), 1 priloga (6 neošteev. str.), lastna digitalna datoteka: videodatoteka MPEG-4, Klagenfurt am Wörthersee: kwfilm.com, 2021.

Nadja Volavšek Kurasch, Slavist svetovnega formata praznuje 80. obletnico: življenje za slavistiko, *Novice: slovenski tednik na Koroškem* 15 (16. 4. 2021), 11.

Petar Tyran, Jezikoslovlje – čast prof. Gerhardu Neweklowskomu, *Hrvatske novine* 15 (17. 4. 2021), 6–7.

Herta Maurer-Lausegger, *Delo in življenje jubilanta kot filmska dokumentacija: Gerhard Neweklowsky – doku-portret dolgoletnemu profesorju na celovški slavistiki ob 80-letnici*, *Nedelja*. www.kath-kirche-kaernten.at (objavljeno 29. 4. 2021).

7 OBJAVLJENI SEZNAMI PUBLIKACIJ GERHARDA NEWEKLOWSKEGA

2001 Schriftenverzeichnis von Gerhard Neweklowsky, v: *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 47 (2001), 211–221.

<http://www.jstor.org/stable/24749681> (dostop 30. 11. 2021).

2006 Gerhard Neweklowsky – Ergänzungen zur Bibliographie, v: *Ethnoslavica: Festschrift für Herrn Univ. Prof. Dr. Gerhard Neweklowsky zum 65. Geburtstag: Beiträge des internationalen Symposiums des Instituts für Slawistik der Universität Klagenfurt in Zusammenarbeit mit dem Institut für Slawistik der Universität Wien, Klagenfurt, 7. bis 8. April. 2006*, ur. Johannes Reinhart – Tilmann Reuther, München: Kubon & Sagner, 2006 (Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 65, Linguistische Reihe), 11–14.

2010 Bibliographie der Arbeiten über das Burgenlandkroatische, v: Gerhard Neweklowsky, *Jezik Gradiščanskih Hrvatov: izabrani članki / Die Sprache der Burgenländer Kroaten: ausgewählte Aufsätze*, Trajštof/Trausdorf: Znanstveni institut Gradiščanskih Hrvatov / Wissenschaftliches Institut der Burgenländer Kroaten, 2010 (Gradiščanskohrvatske studije 7), 11–16.

2011 Schriftenverzeichnis von Gerhard Neweklowsky 2002–2010, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 57 (2011), 209–214.

<https://www.austriaca.at/0xc1aa5576%20x0029f1ec.pdf> (dostop 30. 11. 2021).

2021 Gerhard Neweklowsky, Lebenslauf und Schriftenverzeichnis ...

Osebna spletna stran.

https://backend.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/i_slawistik/Pers_Data/Neweklowsky.pdf (dostop 30. 11. 2021).

<https://www.oeaw.ac.at/m/neweklowsky-gerhard> (dostop 30. 11. 2021).

Gerhard Neweklowsky. Lebenslauf und Schriftenverzeichnis 1965–2021: Ein Jubiläumsbeitrag zum 80. Geburtstag. Beilage zum Doku-Porträt »Gerhard Neweklowsky. Mein Leben für die Slawistik. Ein Filmprojekt von Herta Maurer-Lausegger«, ur. Herta Maurer-Lausegger, Klagenfurt am Wörthersee: kwfilm.com, 2021.

Izšlo 14. 4. 2021 (28 oštevilčenih strani) in digitalno na ključku kot priloga filmskemu portretu (gl. pod 6 Avtobiografski ...). – Druga, pregledana in dopolnjena spletna izdaja (30 oštevilčenih strani), objavljena 10. 9. 2021 (dostop na osebni spletni strani Gerharda Neweklowskega).

SEZNAM SODELUJOČIH

- Ivo Fabijanić** Sveučilište u Zadru
Odjel za anglistiku
Obala kralja Petra Krešimira, HR-23 000 Zadar, Hrvatska
ivo.fabijanic@unizd.hr
- Metka Furlan** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti
in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
metka.furlan@zrc-sazu.si
- Robert Grošelj** Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za prevajalstvo
Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana
robert.groselj@ff.uni-lj.si
- Svetlana Kmecová** Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Katedra slovanských filológií
Gondova 2, SK-811 02 Bratislava 1, Slovenska
svetlana.kmecova@uniba.sk
- Herta Maurer-Lausegger** Institut für Slawistik / Inštitut za slavistiko
Universität Klagenfurt / Univerza v Celovcu
Universitätsstraße 65–67,
AT-9020 Klagenfurt am Wörthersee / Celovec, Avstrija
herta.maurer-lausegger@aau.at
- Gerhard Neweklowsky** Institut für Slawistik / Inštitut za slavistiko
Universität Wien / Univerza na Dunaju
Spitalgasse 2, Hof 3, AT-1090 Wien/Dunaj, Avstrija
gerhard.neweklowsky@aau.at
- Nika Pavletić** Univerza na Primorskem
Fakulteta za humanistične študije
Titov trg 5, SI-6000 Koper/Capodistria
nika.pavletic@fhs.upr.si
- Olga Pekelis** Российский государственный гуманитарный университет,
Ольга Пекелис RU-125993, Россия, Москва, Миусская пл., д. 6 =
Национальный исследовательский университет «Высшая
школа экономики», RU-101000, Россия, Москва, ул.
Мясницкая, д. 20, Rusija
opekelis@gmail.com

Andrej Perdih Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti
in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
andrej.perdih@zrc-sazu.si

Ines Škvorc Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slavistiko
Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana
ines.skvorc@gmail.com

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so revija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, slovenska znanstvena **jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto**, na začetku pomladi in na začetku jeseni. Poleg delavcev inštituta so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovenskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v programu Word in v pisavi Times New Roman ali 00 ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastojnega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <http://ZRCola.zrc-sazu.si>. Besedila naj bodo oddana v elektronski obliki po e-pošti, tistim s posebnimi jezikoslovnimi znaki pa naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih v obsegu do 15 vrstic je pri slovenskih prispevkih objavljen v angleščini, pri neslovenskih prispevkih pa v slovenščini in naj bo oddan v jeziku prispevka. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravnajo po prejšnjih objavah v Jezikoslovnih zapiskih.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri dvojnem slepem recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter z delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v rubriki Odmevi.

Razprave in članki

- Andrej Perdih** Indikatorji pri homografih na portalu Franček
- Metka Furlan** Novi etimološki slovar slovenskega jezika kot rastoči spletni slovar 2017–: dodatek 2021 (sinonimi za postrv in brancina)
- Ines Škvorc** Odločevalna vprašanja in tipi odgovorov nanje v češčini v primerjavi s slovenščino
- Robert Grošelj** Bolgarski odvisniki neuresničenega dejanja in njihove slovenske prevodne ustreznice: skladenjska primerjava
- Nika Pavletič** Analiza glasoslovnih napak govorcev makedonščine pri učenju slovenščine
- Svetlana Kmecová** *Skozi vrata ven, skozi okno noter*: poimenovanja za dele hiše v sestavi slovenskih in slovaških frazemov
- Ivo Fabijanić** O jednom metodološkom pristupu bilježenja i raščlambe frazema u natpisima na nadgrobnim spomenicima (epitafima)
- Ольга Пекелис** *Один* в значении ‘только’: синтаксис и семантика в синхронии и диахронии

Ocene in poročila

- Herta Maurer-Lausegger** Slovensko ziljsko narečje v monografiji Gerharda Neweklowskega

Jubileji

- Herta Maurer-Lausegger** Ob jubileju avstrijskega slavista Gerharda Neweklowskega
- Gerhard Neweklowsky** – Gerhard Neweklowsky: bibliografija znanstvenih in strokovnih objav 1965–2021
- Herta Maurer-Lausegger**

